COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI.

S. AUGUSTINUS.

III.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

Apud VIRENQUE, BIBLIOPOLAM;

PARISIIS,

Apud **BIBLIOPOLAM**, CUI NOMEN GALLICE;

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES,
Rue des Saints-Pères, n° 16.

S.-CLODOALDI, E TYPOGRAPHEO BELIN-MANDAR.

COLLECTIO
SELECTA
SS. ECCLESIÆ PATRUM,
COMPLECTENS
EXQUISITISSIMA OPERA
TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS,

UNA CUM

D. M. N. S. GUILLON,

EPISCOPO MAROCHIENSI, IN FACULTATE THEOLOGIÆ PARISIENSI ELOQUENTIÆ SACRÆ PROFESSORE, AUCTORE LIBRI CUI TITULUS GALLICE:

BIBLIOTHÈQUE CHOISIE DES PÈRES GRECS ET LATINS.

OPUS REGI DICATUM.

PARISIIS,
APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,
VIA VULGO DICTA DE SEINE, 48.

M. DCCC. XXXVI.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS II.

OPERA APOLOGETICA.

DE CIVITATE DEI CONTRA PAGANOS

LIBRI XXII.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

AD MARCELLINUM,

DE CIVITATE DEI,

CONTRA PAGANOS

LIBRI XXII.

LIBER XI[1].

Incipit operis hujus pars altera, quæ est de duarum civitatum, terrenæ et cœlestis, exortu, et procursu, ac debitis finibus. Hoc primum libro civitatum earumdem exordia quomodo in angelorum bonorum et malorum discretione præcesserint, demonstrat Augustinus, eaque occasione agit de constitutione mundi, quæ sacris litteris in principio libri Geneseos describitur.

CAPUT I.

De ea parte operis, qua duarum Civitatum, id est, cœlestis ac terrenæ, initia et fines incipiunt demonstrari.

Civitatem Dei dicimus[2], cujus ea Scriptura testis est, quæ non fortuitis motibus animorum, sed plane summæ dispositione providentiæ super omnes omnium gentium

[1] Scriptus anno Christi 416. aut 417. — [2] Vide D. Caillen, tom. xxi, p. 251-254.

litteras, omnia sibi genera ingeniorum humanorum divina excellens auctoritate subjecit. Ibi quippe scriptum est : « Gloriosa dicta sunt de te, Civitas Dei[1]. » Et in alio Psalmo legitur : « Magnus Dominus, et laudabilis valde » in Civitate Dei nostri, in monte sancto ejus, dilatans » exultationes universæ terræ[2]. » Et paulo post in eodem Psalmo : « Sicut audivimus, ita et vidimus, in Civitate Domini virtutum, in Civitate Dei nostri, Deus » fundavit eam in æternum[3]. » Item in alio : « Fluminis impetus lætificat Civitatem Dei, sanctificavit tabernaculum suum Altissimus, Deus in medio ejus non commovebitur[4]. » His atque hujusmodi testimoniis, quæ omnia commemorare nimis longum est, didicimus esse quamdam Civitatem Dei, cujus cives esse concupiscimus illo amore, quem nobis illius Conditor inspiravit. Huic Conditori sanctæ Civitatis, cives terrenæ Civitatis deos suos præferunt, ignorantes eum esse Deum deorum, non deorum falsorum, hoc est, impiorum et superborum, qui ejus incommutabili omnibusque communi luce privati, et ob hoc ad quamdam egenam potestatem redacti, suas quodammodo privatas potentias consectantur, honoresque divinos a deceptis subditis quærunt; sed deorum piorum atque sanctorum, qui potius se ipsos uni subdere quam multos sibi, potiusque Deum colere, quam pro Deo coli delectantur. Sed hujus sanctæ Civitatis inimicis, decem superioribus libris, quantum potuimus, Domino et Rege nostro adjuvante, respondimus. Nunc vero quid a me jam expectetur agnoscens, meique non immemor debiti, de duarum Civitatum, terrenæ scilicet et cœlestis, quas in hoc interim sæculo perplexas quodammodo diximus invicemque permixtas, exortu et excursu et

[1] Psal. LXXXVI, 3. — [2] Id. XLVII, 2, 3. — [3] Id. XLVII, 9. — [4] Id. XLV, 5, 6.

debitis finibus, quantum valuero, disputare, ejus ipsius Domini et Regis nostri ubique opitulatione fretus aggrediar: primumque dicam quemadmodum exordia duarum istarum Civitatum in Angelorum diversitate præcesserint.

CAPUT II.

De cognoscendo Deo, ad cujus notitiam nemo hominum pervenit, nisi per Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum.

MAGNUM est et admodum rarum universam creaturam corpoream et incorpoream consideratam compertamque mutabilem intentione mentis excedere; atque ad incommutabilem Dei substantiam pervenire, et illic discere ex ipso, quod cunctam naturam quæ non est quod ipse, non fecit nisi ipse. Sic enim Deus cum homine non per aliquam creaturam loquitur corporalem, corporalibus instrepens auribus, ut inter sonantem et audientem aëria spatia verberentur; neque per ejusmodi spiritalem, quæ corporum similitudinibus figuratur, sicut in somniis vel quo alio tali modo: nam et sic velut corporis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur et velut interposito corporalium locorum intervallo; multum enim similia sunt talia visa corporibus: sed loquitur ipsa veritate, si quis sit idoneus ad audiendum mente, non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cæteris, quibus homo constat, est melius, et quo ipse Deus solus est melior. Cum enim homo rectissime intelligatur, vel si hoc non potest, saltem credatur factus ad imaginem Dei; profecto ea sui parte est propinquior superiori Deo, qua su-

perat inferiores suas[1], quas etiam cum pecoribus communes habet. Sed quia ipsa mens, cui ratio et intelligentia naturaliter inest, vitiis quibusdam tenebrosis et veteribus invalida est, non solum ad inhærendum fruendo, verumetiam ad perferendum incommutabile lumen, donec de die in diem renovata atque sanata fiat tantæ felicitatis capax, fide primum fuerat imbuenda atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Deus Dei Filius, homine assumpto, non Deo consumpto, eamdem constituit atque fundavit fidem, ut ad hominis Deum iter esset homini per hominem Deum. Hic est enim Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Per hoc enim mediator, per quod homo, per hoc et via. Quoniam si inter eum, qui tendit, et illud, quo tendit, via media est, spes est perveniendi : si autem desit, aut ignoretur qua eundum sit, quid prodest nosse quo eundum sit? Sola est autem adversus omnes errores via munitissima, ut idem ipse sit Deus et homo, quo itur Deus, qua itur homo.

CAPUT III.

De auctoritate canonicæ Scripturæ, divino Spiritu conditæ.

Hic prius per Prophetas, deinde per se ipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse judicavit, locutus, etiam Scripturam condidit, quæ canonica nominatur, eminentissimæ auctoritatis, cui fidem habemus de his rebus, quas ignorare non expedit, nec per nosmetipsos nosse idonei sumus. Nam si ea sciri possunt testibus nobis

[1] *Supple*. partes.

quæ remota non sunt a sensibus nostris, sive interioribus, sive etiam exterioribus; unde et præsentia nuncupantur, quod ita ea dicimus esse præsensibus, sicut præ oculis quæ præsto sunt oculis : profecto ea quæ remota sunt a sensibus nostris, quoniam nostro testimonio scire non possumus, de his alios testes requirimus, eisque credimus a quorum sensibus remota esse vel fuisse non credimus. Sicut ergo de visibilibus, quæ non vidimus, eis credimus qui viderunt, atque ita de cæteris, quæ ad suum quemque sensum corporis pertinent : ita de his, quæ animo ac mente sentiuntur, (quia et ipse rectissime dicitur sensus, unde et sententia vocabulum accepit), hoc est, de invisibilibus, quæ a nostro sensu interiore remota sunt, iis nos oportet credere, qui hæc in illo incorporeo lumine disposita didicerunt, vel manentia contuentur.

CAPUT IV.

De conditione mundi, quod nec intemporalis sit, nec novo Dei ordinata consilio, quasi postea voluerit, quod antea noluerit.

1. Visibilium omnium maximus est mundus, invisibilium omnium maximus est Deus. Sed mundum esse conspicimus, Deum esse credimus. Quod autem Deus mundum fecerit, nulli tutius credimus, quam ipsi Deo. Ubi eum audivimus? Nusquam interim nos melius quam in Scripturis sanctis, ubi dixit Propheta ejus : « In principio fecit » Deus cœlum et terram [1]. » Numquidnam ibi fuit iste Propheta, quando fecit Deus cœlum et terram? Non : sed ibi

[1] Gen. I, 1.

fuit sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se tranfert, amicos Dei et Prophetas constituit, eisque opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque Angeli Dei, qui semper vident faciem Patris [1], voluntatemque ejus quibus oportet annuntiant. Ex his unus erat iste Propheta, qui dixit et scripsit: « In principio fecit Deus cœlum et terram. » Qui tam idoneus testis est per quem Deo credendum sit, ut eodem Spiritu Dei, quo hæc sibi revelata cognovit, etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante prædixerit.

II. Sed quid placuit Deo æterno tunc facere cœlum et terram, quæ antea non fecisset? Qui hoc dicunt, si mundum æternum sine ullo initio, et ideo nec a Deo factum videri volunt, nimis aversi sunt a veritate, et letali morbo impietatis insaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus, mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate et visibilium omnium pulcherrima specie quodammodo tacitus et factum se esse, et nonnisi a Deo ineffabiliter atque invisibiliter magno et ineffabiliter atque invisibiliter pulchro fieri se potuisse proclamat. Qui autem a Deo quidem factum fatentur, non tamen eum volunt temporis habere, sed suæ creationis initium, ut modo quodam vix intelligibili semper sit factus, dicunt quidem aliquid, unde sibi Deum videntur velut a fortuita temeritate defendere, ne subito illi venisse credatur in mentem, quod nunquam ante venisset facere mundum, et accidisse illi voluntatem novam, cum in nullo sit omnino mutabilis: sed non video quomodo eis possit in cæteris rebus ratio ista subsistere, maximeque in anima, quam si Deo coæternam esse contenderint, unde illi acciderit nova miseria, quæ nunquam antea per æternum, nullo modo poterunt explicare. Si enim alternasse semper ejus miseriam et bea-

[1] Math. XVIII, 10.

titudinem dixerint, necesse est dicant etiam semper alternaturam; unde illa eos sequetur absurditas, ut etiam cum beata dicitur, in hoc utique non sit beata, si futuram suam miseriam et turpitudinem prævidet; si autem non prævidet, nec se turpem ac miseram fore, sed beatam semper existimat, falsa opinione sit beata : quo dici stultius nihil potest. Si autem semper quidem per sæcula retro infinita cum beatitudine alternasse animæ miseriam putant, sed nunc jam de cætero cum fuerit liberata, ad miseriam non esse redituram, nihilominus convincuntur nunquam eam fuisse vere beatam, sed deinceps esse incipere nova quadam nec fallaci beatitudine; ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid novi, et hoc magnum atque præclarum, quod nunquam retro per æternitatem acci disset. Cujus novitatis causam si Deum negabunt in æterno habuisse consilio, simul eum negabunt beatitudinis ejus auctorem; quod nefandæ impietatis est. Si autem dicent etiam ipsum novo consilio excogitasse, ut de cætero sit anima in æternum beata, quomodo eum alienum ab ea, quæ illis quoque displicet, mutabilitate monstrabunt? Porro si ex tempore creatam, sed nullo ulterius tempore perituram, tanquam numerum, habere initium sed non habere finem fatentur, et ideo semel expertam miserias, si ab eis fuerit liberata, nunquam miseram postea futuram, non utique dubitabunt hoc fieri manente incommutabilitate consilii Dei. Sic ergo credant et mundum ex tempore fieri potuisse, nec tamen ideo Deum in eo faciendo æternum consilium voluntatemque mutasse.

CAPUT V.

Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatiis ante mundum, quam nec de infinitis locorum.

Deinde videndum est istis, qui Deum conditorem mundi esse consentiunt, et tamen quærunt de mundi tempore quid respondeamus, quid ipsi respondeant de mundi loco. Ita enim quæritur cur potius tunc et non antea factus sit, quemadmodum quæri potest cur hic potius ubi est et non alibi. Nam si infinita spatia temporis ante mundum cogitant in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse, similiter cogitent extra mundum infinita spatia locorum, in quibus si quisquam dicat non potuisse vacare Omnipotentem, nonne consequens erit, ut innumerabiles mundos cum Epicuro somniare cogantur; ea tantum differentia, quod eos ille fortuitis motibus atomorum gigni asserit et resolvi, isti autem opere Dei factos dicturi sunt, si eum per interminabilem immensitatem locorum extra mundum circumquaque patentium vacare noluerint, nec eosdem mundos, quod etiam de isto sentiunt, ulla causa posse dissolvi? Cum his enim agimus qui et Deum incorporeum, et omnium naturarum quæ non sunt quod ipse, creatorem nobiscum sentiunt: alios autem nimis indignum est ad istam disputationem religionis admittere: maxime quod apud eos qui multis diis sacrorum obsequium defendum putant, isti philosophos cæteros nobilitate atque auctoritate vicerunt, non ob aliud, nisi quia longo quidem intervallo, verumtamen reliquis propinquiores sunt veri-

tati. An forte substantiam Dei, quam nec includunt, nec determinant, nec distendunt loco, sed eam, sicut de Deo sentire dignum est, fatentur incorporea præsentia ubique totam, a tantis locorum extra mundum spatiis absentem esse dicturi sunt, et uno tantum, atque in comparatione illius infinitatis tam exiguo loco, in quo mundus est, occupatam? Non opinor eos in hæc vaniloquia progressuros. Cum igitur unum mundum ingenti quidem mole corporea, finitum tamen et loco suo determinatum, et operante Deo factum esse dicant: quod respondent de infinitis extra mundum locis, cur in eis ab opere Deus cesset; hoc sibi respondeant, de infinitis ante mundum temporibus, cur in eis ab opere Deus cessaverit. Et sicut non est consequens, ut fortuito potius quam ratione divina Deus, non alio, sed isto in quo est loco, mundum constituerit, cum pariter infinitis ubique patentibus nullo excellentiore merito posset hic elegi, quamvis eamdem divinam rationem, qua id factum est, nulla possit humana comprehendere: ita non est consequens, ut Deo aliquid existimemus accidisse fortuitum, quod illo potius quam anteriore tempore condidit mundum, cum æqualiter anteriora tempora per infinitum retro spatium præterissent, nec fuisset aliqua differentia unde tempus tempori eligendo præponeretur. Quod si dicunt inanes esse hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cum locus nullus sit propter mundum: respondetur eis, isto modo inaniter homines cogitare præterita tempora vacationis Dei, cum nullum tempus sit ante mundum.

CAPUT VI.

Creationis mundi et temporum unum esse principium, nec aliud alio præveniri.

Si enim recte discernuntur æternitas et tempus, quod tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est, in æternitate autem nulla mutatio est; quis non videat quod tempora non fuissent, nisi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motione mutaret; cujus motionis et mutationis cum aliud atque aliud, quæ simul esse non possunt, cedit atque succedit, in brevioribus vel productioribus morarum intervallis tempus sequeretur? Cum igitur Deus, in cujus æternitate nulla est omnino mutatio, creator sit temporum et ordinator, quomodo dicatur post temporum spatia mundum creasse, non video; nisi dicatur ante mundum jam aliquam fuisse creaturam, cujus motibus tempora currerent. Porro si Litteræ sacræ maximeque veraces ita dicunt, in principio fecisse Deum cœlum et terram, ut nihil antea fecisse intelligatur, quia hoc potius in principio fecisse diceretur, si quid fecisset ante cætera cuncta quæ fecit; procul dubio non est mundus factus in tempore, sed cum tempore. Quod enim fit in tempore, et post aliquod fit, et ante aliquod tempus; post id quod præteritum est, ante id quod futurum est: nullum autem posset esse præteritum; quia nulla erat creatura, cujus mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus est mundus, si in ejus conditione factus est mutabilis motus, sicut videtur se habere etiam ordo ille primorum sex vel septem dierum, in quibus mane et vespera nominan-

tur, donec omnia quæ his diebus Deus fecit, sexto perficiantur die, septimoque in magno mysterio Dei vacatio commendetur. Qui dies cujusmodi sint, aut perdifficile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere?

CAPUT VII.

De qualitate primorum dierum, qui antequam sol fieret, vesperam et mane traduntur habuisse.

Videmus quippe istos dies notos non habere vesperam nisi de solis occasu, nec mane nisi de solis exortu : illorum autem priores tres dies sine sole peracti sunt, qui quarto die factus refertur [1]. Et primitus quidem lux verbo Dei facta, atque inter ipsam et tenebras Deus separasse narratur, et eamdem lucem vocasse diem, tenebras autem noctem [2] : sed qualis illa sit lux, et quo alternante motu, qualemque vesperam et mane fecerit, remotum est a sensibus nostris ; nec ita ut est, intelligi a nobis potest ; quod tamen sine ulla hæsitatione credendum est. Aut enim aliqua lux corporea est, sive in superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris, sive unde sol postmodum accensus est : aut lucis nomine significata est sancta Civitas, in sanctis Angelis et spiritibus beatis, de qua dicit Apostolus : « Quæ sursum est Jerusalem, mater nostra » æterna in cœlis [3]. » Ait quippe et alio loco : « Omnes enim » vos filii lucis estis, et filii diei ; non sumus noctis neque » tenebrarum [4]. » Si tamen et vesperam diei hujus et mane

[1] Confer libros de Genesi ad lit. — [2] Gen. I, 5. — [3] Gal. IV, 26. — [4] I Thess. V, 5.

aliquatenus congruenter intelligere valeamus. Quoniam scientia creaturæ in comparatione scientiæ Creatoris quodammodo vesperascit : itemque lucescit et mane fit, cum et ipsa refertur ad laudem dilectionemque Creatoris ; nec in noctem vergitur, ubi non Creator creaturæ dilectione relinquitur. Denique Scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine, nusquam interposuit vocabulum noctis. Non enim ait alicubi : « Facta est nox : » sed, « Facta est » vespera, et factum est mane dies unus[1]. » Ita dies secundus, et cæteri. Cognitio quippe creaturæ in se ipsa decoloratior est, ut ita dicam, quam cum in Dei Sapientia cognoscitur, velut in arte qua facta est. Ideo vespera congruentius quam nox dici potest : quæ tamen, ut dixi, cum ad laudandum et amandum refertur Creatorem, recurrit in mane. Et hoc cum facit in cognitione sui ipsius, dies unus est : cum in cognitione firmamenti, quod inter aquas inferiores et superiores cœlum appellatum est, dies secundus : cum in cognitione terræ ac maris omniumque gignentium, quæ radicibus continuata sunt terræ, dies tertius : cum in cognitione luminarium majoris et minoris omniumque siderum, dies quartus : cum in cognitione omnium ex aquis animalium natatilium atque volatilium, dies quintus : cum in cognitione omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis, dies sextus.

[1] Gen. I, 5.

CAPUT VIII.

Quæ qualisve intelligenda sit Dei requies, qua post opera sex dierum requievit in septimo.

Cum vero in die septimo requiescit Deus ab omnibus operibus suis, et sanctificat eum; nequaquam est accipiendum pueriliter, tanquam Deus laboraverit operando, qui « Dixit, et facta sunt [1], » verbo intelligibili et sempiterno, non sonabili et temporali. Sed requies Dei requiem significat eorum, qui requiescunt in Deo, sicut lætitia domus, lætitiam significat eorum, qui lætantur in domo, etiamsi non eos domus ipsa, sed alia res aliqua lætos facit. Quanto magis, si eadem domus pulchritudine sua faciat lætos habitatores, ut non solum eo loquendi modo læta dicatur, quo significamus per id quod continet id quod continetur; sicut, theatra plaudunt, prata mugiunt, cum in illis homines plaudant, in his boves mugiant: sed etiam illo quo significatur per efficientem id quod efficitur; sicut læta epistola dicitur, significans eorum lætitiam, quos legentes efficit lætos. Convenientissime itaque cum Deum requievisse prophetica narrat auctoritas, significatur requies eorum, qui in illo requiescunt, et quos facit ipse requiescere. Hoc etiam hominibus, quibus loquitur, et propter quos utique conscripta est, promittente prophetia, quod etiam ipsi post bona opera, quæ in eis et per eos operatur Deus, si ad illum prius in ista vita per fidem quodammodo accesserint, in illo habebunt requiem sempiternam. Hoc enim et sabbati vacatione ex præcepto legis in vetere Dei populo figuratum est, unde suo loco diligentius arbitror disserendum.

[1] Psal. CXLVIII, 5.

CAPUT IX

De Angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit.

Nunc, quoniam de sanctæ Civitatis exortu dicere instituí, et prius quod ad sanctos Angelos attinet dicendum putavi, quæ hujus Civitatis et magna pars est, et eo beatior, quod nunquam peregrinata, quæ hinc divina testimonia suppetant, quantum satis videbitur, Deo largiente, explicare curabo. Ubi de mundi constitutione sacræ Litteræ loquuntur, non evidenter dicitur utrum vel quo ordine creati sint Angeli : sed si prætermissi non sunt, vel cœli nomine, ubi dictum est : « In principio fecit Deus cœlum » et terram[1]; » vel potius lucis hujus, de qua loquor, significati sunt. Non autem prætermissos esse hinc existimo, quod scriptum est requievisse Deum in septimo die ab omnibus operibus suis quæ fecit[2], cum liber ipse ita sit exorsus, « In principio fecit Deus cœlum et terram : » ut ante cœlum et terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo a cœlo et terra cœperit, atque ipsa terra quam primitus fecit, sicut Scriptura consequenter eloquitur, invisibilis et incomposita, nondumque luce facta, utique tenebræ fuerint super abyssum, id est, super quamdam terræ et aquæ indistinctam confusionem; ubi enim lux non est, tenebræ sint necesse est ; deinde omnia creando disposita sint, quæ per sex dies consummata narrantur ; quomodo Angeli prætermitterentur, tanquam non essent in operibus Dei, a quibus in die septimo requievit? Opus

[1] Gen. I, 1. — [2] Id. II, 2.

autem Dei esse Angelos, hic quidem etsi non prætermissum, non tamen evidenter expressum est : sed alibi hoc sancta Scriptura clarissima voce testatur. Nam et in hymno trium in camino virorum cum prædictum esset : « Benedicite omnia opera Domini Domino[1] : » in executione eorumdem operum, etiam Angeli nominati sunt. Et in Psalmo canitur : « Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in » excelsis. Laudate eum omnes Angeli ejus, laudate eum » omnes Virtutes ejus. Laudate eum sol et luna, laudate » eum omnes stellæ et lumen. Laudate eum cœli cœlorum, » et aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. » Quoniam ipse dixit, et facta sunt ; ipse mandavit, et creata » sunt.[2] » Etiam hic apertissime a Deo factos esse Angelos divinitus dictum est, cum eis inter cætera cœlestia commemoratis, infertur ad omnia, « Ipse dixit, et facta sunt. » Quis porro audebit opinari, post omnia ista, quæ sex diebus enumerata sunt, Angelos factos. Sed et si quisquam ita desipit, redarguit istam vanitatem illa Scriptura paris auctoritatis, ubi Deus dicit : « Quando facta sunt sidera, « laudaverunt me voce magna omnes Angeli mei[3]. » Jam ergo erant Angeli, quando facta sunt sidera. Facta sunt autem quarto die. Numquidnam ergo die tertio factos esse dicemus ? Absit. In promptu est enim, quid illo die factum sit. Ab aquis utique terra discreta est, et distinctas sui generis species duo ista elementa sumpserunt ; et produxit terra quidquid ei radicitus inhæret. Numquidnam secundo ? Ne hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum est inter aquas superiores et inferiores, cœlumque appellatum est ; in quo firmamento facta sunt sidera quarto die. Nimirum ergo si ad istorum dierum opera Dei pertinent Angeli, ipsi sunt lux illa, quæ diei nomen accepit, cujus unitas ut

[1] Dan. III, 57. — [2] Psal. CXLVIII, 1-5. et XXXII, 9. — [3] Job. XXXVIII, 7. juxta. LXX.

commendaretur, non est dictus dies primus, sed dies unus. Nec alius est dies secundus, aut tertius, aut caeteri: sed idem ipse unus ad implendum senarium vel septenarium numerum repetitus est, propter senariam vel septenariam cognitionem; senariam scilicet operum quæ fecit Deus, et septenariam quietis Dei. Cum enim dixit Deus: « Fiat lux, » et facta est lux [1]; » si recte in hac luce creatio intelligitur Angelorum, profecto facti sunt participes lucis æternæ, quod est ipsa incommutabilis Sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quem dicimus unigenitum Dei Filium; ut ea luce illuminati, qua creati, fierent lux, et vocarentur dies participatione incommutabilis lucis et diei, quod est Verbum Dei, per quod et ipsi et omnia facta sunt. « Lumen quippe verum, quod illuminat omnem hominem » in hunc mundum venientem [2], » hoc illuminat et omnem Angelum mundum, ut sit lux non in se ipso, sed in Deo: a quo si avertitur Angelus, fit immundus; sicut sunt omnes qui vocantur immundi spiritus, nec jam lux in Domino, sed in se ipsis tenebræ, privati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura est, sed amissio boni, mali nomen accepit.

CAPUT X.

De simplici et incommutabili Trinitate, Patris et Filii et Spiritus sancti, unius Dei: cui non est aliud qualitas, aliud substantia.

I. Est itaque bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt

[1] Gen. 1, 3. — [2] Joan. 1, 9.

omnia bona, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, inquam, id est, facta, non genita. Quod enim de simplici bono genitum est, pariter simplex est, et hoc est quod illud de quo genitum est; quæ duo Patrem et Filium dicimus; et utrumque hoc cum Spiritu sancto unus est Deus: qui Spiritus Patris et Filii, Spiritus sanctus propria quadam notione hujus nominis in sacris Litteris nuncupatur. Alius est autem quam Pater et Filius, quia nec Pater est, nec Filius: sed « Alius » dixi, non aliud; quia et hoc pariter simplex pariterque bonum est incommutabile et coæternum. Et hæc Trinitas unus est Deus; nec ideo non simplex, quia Trinitas. Neque enim propter hoc naturam istam boni simplicem dicimus, quia Pater in ea solus, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus; aut vero sola est ista nominis Trinitas sine subsistentia personarum, sicut Sabelliani hæretici putaverunt: sed ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur. Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius; et Filius habet Patrem, nec tamen ipse est Pater. In quo ergo ad se ipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet: sicut ad se ipsum dicitur vivens, habendo utique vitam, et eadem vita ipse est.

II. Propter hoc itaque natura dicitur simplex, cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere; vel aliud sit habens, aliud quod habet; sicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aër lucem sive fervorem, aut anima sapientiam. Nihil enim horum est id quod habet: nam neque vas liquor est, nec corpus color, nec aër lux sive fervor, neque anima sapientia est. Hinc est quod etiam privari possunt rebus, quas habent, et in alios habitus vel qualitates verti atque mutari, ut et vas evacuetur humore quo plenum est, et corpus decoloretur, et

aër tenebrescat sive frigescat, et anima desipiat. Sed etsi sit corpus incorruptibile, quale sanctis in resurrectione promittitur, habet quidem ipsius incorruptionis inamissibilem qualitatem, sed manente substantia corporali non hoc est, quod ipsa incorruptio. Nam illa etiam per singulas partes corporis tota est, nec alibi major, alibi minor; neque enim ulla pars est incorruptior quam altera: corpus vero ipsum majus est in toto quam in parte; et cum alia pars est in eo amplior, alia minor, non ea quæ amplior est incorruptior quam ea quæ minor. Aliud est itaque corpus, quod non ubique sui totum est: alia incorruptio, quæ ubique ejus tota est; quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam cæteris inæqualis æqualiter incorrupta est. Neque enim, verbi gratia, quia digitus minor est quam tota manus, ideo incorruptibilior manus quam digitus. Ita cum sint inæquales manus et digitus, æqualis est tamen incorruptibilitas manus et digiti. Ac per hoc quamvis a corpore incorruptibili inseparabilis incorruptibilitas sit; aliud est tamen substantia, qua corpus dicitur, aliud qualitas ejus, qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo etiam sic non hoc est quod habet. Anima quoque ipsa, etiamsi semper sit sapiens, sicut erit cum liberabitur in æternum; participatione tamen incommutabilis sapientiæ sapiens erit, quæ non est quod ipsa. Neque enim si aër infusa luce nunquam deseratur, ideo non aliud est ipse, aliud lux qua illuminatur. Neque hoc ita dixerim, quasi aër sit anima: quod putaverunt quidam[1], qui non potuerunt incorpoream cogitare naturam. Sed habent hæc ad illa etiam in magna disparilitate quamdam similitudinem, ut non inconvenienter dicatur, sic illuminari animam incorpoream luce incorporea simplicis sapientiæ Dei, sicut illu-

[1] Diogenes ex Aristot. lib. 1. de Anima, c. 2. Eumdem [illegible] et Anaximenes ex Tertul. lib. de Anima, c. 9.

minatur aëris corpus luce corporea; et sicut aër tenebrescit ista luce desertus, (nam nihil sunt aliud quæ dicuntur locorum quorumcumque corporalium tenebræ, quam aër carens luce) ita tenebrescere animam sapientiæ luce privatam.

III. Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter vereque divina sunt, quod non aliud est in eis qualitas, aliud substantia, nec aliorum participatione, vel divina, vel sapientia, vel beata sunt. Cæterum dictus est in Scripturis sanctis Spiritus sapientiæ multiplex[1], eo quod multa in se habeat; sed quæ habet, et hæc est, et ea omnia unus est. Neque enim multæ, sed una sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium et mutabilium, quæ per ipsam factæ sunt. Quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice recte dici potest: porro si sciens fecit omnia, ea utique fecit quæ noverat. Ex quo occurrit animo quiddam mirum, sed tamen verum, quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.

[1] Sap. VII, 22, 23.

CAPUT XI.

An ejus beatitudinis, quam sancti Angeli ab initio sui semper habuerunt, etiam illos spiritus qui in veritate non steterunt, participes fuisse credendum sit.

Quæ cum ita sint, nullo quidem modo secundum aliquod temporis spatium prius erant illi spiritus tenebræ, quos Angelos dicimus: sed simul ut facti sunt, lux facti sunt: non tamen ita tantum creati, ut quoquo modo essent, et quoquo modo viverent; sed etiam illuminati, ut sapienter beateque viverent. Ab hac illuminatione aversi quidam angeli, non obtinuerunt excellentiam sapientis beatæque vitæ, quæ procul dubio nonnisi æterna est æternitatisque suæ certa atque secura: sed et rationalem vitam licet insipientem sic habent, ut eam non possint amittere, nec si velint. Quatenus autem antequam peccassent, illius sapientiæ fuerint participes, definire quis potest? In ejus tamen participatione æquales fuisse istos illis, qui propterea vere pleneque beati sunt, quoniam nequaquam de suæ beatitudinis æternitate falluntur quomodo dicturi sumus? quandoquidem si æquales in ea fuissent, etiam isti in ejus æternitate mansissent pariter beati, quia pariter certi. Neque enim sicut vita quandiucumque fuerit, ita æterna vita veraciter dici poterit, si finem habitura sit. Siquidem vita tantummodo vivendo, æterna vero finem non habendo nominata est. Quapropter quamvis non quidquid æternum, continuo beatum sit; (dicitur enim etiam pœnalis ignis æternus): tamen si vere perfecteque beata vita nonnisi æterna est, non erat talis istorum, quando-

que desitura, et propterea non æterna, sive id scirent, sive nescientes aliud putarent: quia scientes timor, nescientes error beatos esse utique non sinebat. Si autem hoc ita nesciebant, ut falsis incertisve non fiderent, sed utrum sempiternum, an quandoque finem habiturum esset bonum suum, in neutram partem firma assensione ferrentur, ipsa de tanta felicitate cunctatio eam beatæ vitæ plenitudinem, quam in sanctis Angelis esse credimus, non habebat. Neque enim beatæ vitæ vocabulum ita contrahimus ad quasdam significationis angustias, ut solum Deum dicamus beatum: qui tamen ita vere beatus est, ut major beatitudo esse non possit: in cujus comparatione, quod Angeli beati sunt, sua quadam summa beatitudine, quanta esse in Angelis potest, quid aut quantum est?

CAPUT XII.

De comparatione beatitudinis justorum, necdum tenentium promissionis divinæ præmium, et primorum in paradiso hominum ante peccatum.

Nec ipsos tantum, quod attinet ad rationalem vel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiso negare audeat beatos fuisse ante peccatum, quamvis de sua beatitudine quam diuturna vel utrum æterna esset incertos[1]; (esset autem æterna, nisi peccassent:) cum hodie non impudenter beatos vocemus, quos videmus juste ac pie, cum spe futuræ immortalitatis, hanc vitam ducere, sine crimine vastante conscientiam, facile impetrantes peccatis hujus

[1] Vide lib. x. de corrept. et gra. c. 10. et lib. xi Gen. c. 18.

infirmitatis divinam misericordiam. Qui licet de suæ perseverantiæ præmio certi sint, de ipsa tamen perseverantia sua reperiuntur incerti. Quis enim hominum se in actione profectuque justitiæ perseveraturum usque in finem sciat, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus qui de hac re justo latentique judicio non omnes instruit, sed neminem fallit. Quantum itaque pertinet ad delectationem præsentis boni, beatior erat primus homo in paradiso, quam quilibet justus in hac infirmitate mortali : quantum autem ad spem futuri [1] beatior quilibet in quibuslibet cruciatibus corporis, cui non opinione, sed certa veritate manifestum est, sine fine se habiturum omni molestia carentem societatem Angelorum in participatione summi Dei, quam erat ille homo sui casus incertus in magna illa felicitate paradisi.

CAPUT XIII.

An ita unius felicitatis omnes Angeli sint creati, ut neque lapsuros se possent nosse qui lapsi sunt, et post ruinam labentium perseverantiæ suæ præscientiam acceperint qui steterunt.

Quocirca cuivis jam non difficulter occurrit utroque conjuncto effici beatitudinem, quam recto proposito intellectualis natura desiderat; hoc est, ut et bono incommutabili, quod Deus est, sine ulla molestia perfruatur, et in eo se in æternum esse mansuram, nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur. Hanc habere Angelos lucis pia fide credimus : hanc nec antequam caderent[1], habuisse

[1] *Supple* boni. — [2] Confer. lib. XI. de Genesi ad lit. a cap. 16. usque ad 27.

angelos peccatores, qui sua pravitate illa luce privati sunt, consequenti ratione colligimus; habuisse tamen aliquam etsi non præsciam beatitudinem, si vitam egerunt ante peccatum, profecto credendi sunt. Aut si durum videtur, quando facti sunt Angeli, alios credere ita factos ut non acciperent præscientiam vel perseverantiæ vel casus sui, alios autem ita ut veritate certissima æternitatem suæ beatitudinis nossent; sed æqualis felicitatis omnes ab initio creati sunt, et ita fuerunt, donec isti qui nunc mali sunt, ab illo bonitatis lumine sua voluntate cecidissent: procul dubio multo est durius nunc putare Angelos sanctos æternæ suæ beatitatis incertos, et ipsos de semetipsis ignorare, quod nos de illis per Scripturas sanctas nosse potuimus. Quis enim catholicus Christianus ignorat nullum novum diabolum ex bonis Angelis ulterius futurum; sicut nec istum in societatem bonorum Angelorum ulterius rediturum? Veritas quippe in Evangelio sanctis fidelibusque promittit, quod erunt æquales Angelis Dei[1]: quibus etiam promittitur, quod ibunt in vitam æternam[2]. Porro autem si nos certi sumus nunquam nos ex illa immortali felicitate casuros; illi vero si certi non sunt, jam potiores, non æquales eis erimus. Sed quia nequaquam veritas fallit, et æquales eis erimus, profecto etiam ipsi certi sunt suæ felicitatis æternæ. Cujus illi alii quia certi non fuerunt; non enim erat eorum æterna felicitas cujus certi essent, quæ finem fuerat habitura: restat ut aut impares fuerint, aut si pares fuerunt, post istorum ruinam illis certa scientia suæ sempiternæ felicitatis accesserit. Nisi forte quis dicat, id quod Dominus ait de diabolo in Evangelio: « Ille homicida erat ab initio et in » veritate non stetit[3]; » sic esse accipiendum, ut non solum homicida fuerit ab initio, id est, initio humani ge-

[1] Matth. XXII, 30. et Luc. XX, 36. — [2] Id. XXV, 46. — [3] Joan. VIII, 44.

neris, ex quo utique homo factus est, quem decipiendo posset occidere : verumetiam ab initio suæ conditionis in veritate non steterit; et ideo nunquam beatus cum sanctis Angelis fuerit, suo recusans esse subditus Creatori, et sua per superbiam velut privata potestate lætatus, ac per hoc falsus et fallax; quia nec unquam potestatem Omnipotentis evadit, et qui per piam subjectionem noluit tenere quod vere est, affectat per superbam elationem simulare quod non est : ut sic intelligatur etiam quod beatus Joannes apostolus ait : « Ab initio diabolus pec- » cat[1]; » hoc est, ex quo creatus est, justitiam recusavit, quam nisi pia Deoque subdita voluntas habere non possit. Huic sententiæ quisquis acquiescit, non cum illis hæreticis sapit, id est, Manichæis; etsi quæ aliæ pestes ita sentiunt, quod suam quamdam propriam tanquam ex adverso quodam principio diabolus habeat naturam mali : qui tanta vanitate desipiunt, ut cum verba ista evangelica in auctoritate nobiscum habeant, non attendant non dixisse Dominum : « A veritate alienus fuit; » sed, « In veritate » non stetit : » ubi a veritate lapsum intelligi voluit : in qua utique si stetisset, ejus particeps factus, beatus cum sanctis Angelis permaneret.

CAPUT XIV.

Quo genere locutionis dictum sit de diabolo, quod in veritate non steterit, quia veritas non est in eo.

Subjecit autem indicium, quasi quæsissemus unde ostendatur quod in veritate non steterit, atque ait : « Quia

[1] I Joan. III, 8.

» non est veritas in eo. » Esset autem in eo, si in illa stetisset. Locutione autem dictum est minus usitata. Sic enim videtur sonare : « In veritate non stetit, quia non » est veritas in eo [1], » tanquam ea sit causa, ut in veritate non steterit, quod in eo veritas non sit : cum potius ea sit causa, ut in eo veritas non sit, quod in veritate non steterit. Ista locutio est, et in Psalmo : « Ego » clamavi, quoniam exaudisti me, Deus [2] : » cum dicendum fuisse videatur : « Exaudisti me, Deus, quoniam clamavi. » Sed cum dixisset : « Ego clamavi ; » tanquam ab eo quaereretur, unde se clamasse monstraret, ab effectu exauditionis Dei clamoris sui ostendit affectum ; tanquam diceret : « Hinc ostendo clamasse me, quoniam exaudisti me. »

CAPUT XV.

Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est : Ab initio diabolus peccat.

Illud etiam quod ait de diabolo Joannes, « Ab initio » diabolus peccat [3] ; » non intelligunt, si naturale est, nullo modo esse peccatum. Sed quid respondetur propheticis testimoniis, sive quod Isaïas ait, sub figurata persona principis Babyloniæ diabolum notans : « Quomodo » cecidit Lucifer, qui mane oriebatur [4] : » sive quod Ezechiel : « In deliciis paradisi Dei fuisti, omni lapide » pretioso ornatus es [5] ? Ubi intelligitur fuisse aliquando sine peccato. Nam expressius ei paulo post dicitur : « Ambulasti in diebus tuis sine vitio [6]. » Quæ si aliter

[1] Joan. VIII, 44. — [2] Psal. XVI, 6. — [3] I Joan. III, 8. — [4] Isaï. XIV, 12. — [5] Ezech. XXVIII, 13. — [6] ibid.

convenientius intelligi nequeunt, oportet etiam illud quod dictum est : « In veritate non stetit, » sic accipiamus, quod in veritate fuerit, sed non permanserit. Et illud, quod « Ab initio diabolus peccat, » non ab initio, ex quo creatus est, peccare putandus est ; sed ab initio peccati, quod ab ipsius superbia cœperit esse peccatum. Nec illud quod scriptum est in libro Job, cum de diabolo sermo esset : « Hoc est initium figmenti Domini, quod » fecit ad illudendum ab Angelis suis[1] ; » cui consonare videtur et Psalmus, ubi legitur : « Draco hic quem finxisti ad illudendum ei[2] ; » sic intelligendum est, ut existimemus talem ab initio creatum, cui ab Angelis illuderetur, sed in hac pœna post peccatum ordinatum. Initium ergo ejus figmentum est Domini : non enim est ulla natura etiam in extremis infimisque bestiolis, quam non ille constituit, a quo est omnis modus, omnis species, omnis ordo, sine quibus nihil rerum inveniri vel cogitari potest : quanto magis angelica creatura, quæ omnia cætera, quæ Deus condidit, naturæ dignitate præcedit ?

CAPUT XVI.

De gradibus et differentiis creaturarum, quod aliter pendet usus utilitatis, aliter ordo rationis.

Ex his enim, quæ quoquo modo sunt, et non sunt quod Deus est a, quo facta sunt, præponuntur viventia non viventibus, sicut ea quæ habent vim gignendi vel etiam appetendi, his quæ isto motu carent. Et in his, quæ vivunt, præponuntur sentientia non sentientibus, sicut arboribus

[1] Job. XL, 14. juxta LXX. — [2] Psal. CIII, 26.

animalia. Et in his, quæ sentiunt, præponuntur intelligentia non intelligentibus, sicut homines pecoribus. Et in his, quæ intelligunt, præponuntur immortalia mortalibus, sicut Angeli hominibus. Sed ista præponuntur naturæ ordine : est autem alius atque alius pro suo cujusque usu æstimationis modus, quo fit ut quædam sensu carentia quibusdam sentientibus præponamus, in tantum ut si potestas esset, ea prorsus de natura rerum auferre vellemus, sive quem in ea locum habeant ignorantes, sive etiam si sciamus, nostris ea commodis postponentes. Quis enim non domi suæ panem habere quam mures, nummos quam pulices malit? Sed quid mirum, cum ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tantæ est dignitatis, plerumque charius comparetur equus quam servus, gemma quam famula? Ita libertate judicandi plurimum distat ratio considerantis a necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cum ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet; et ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat. Sed tantum valet in naturis rationalibus quoddam veluti pondus voluntatis et amoris, ut cum ordine naturæ Angeli hominibus, tamen lege justitiæ boni homines malis Angelis præferantur.

CAPUT XVII.

Vitium malitiæ non naturam esse, sed contra naturam, cui ad peccandum non Conditor causa est, sed voluntas.

Propter naturam igitur, non propter malitiam diaboli, dictum recte intelligimus : « Hoc est initium figmenti Domini [1] » : quia sine dubio ubi esset vitium malitiæ, natura non vitiata præcessit. Vitium autem ita contra naturam est, ut non possit nisi nocere naturæ. Non itaque esset vitium recedere a Deo, nisi naturæ, cujus id vitium est, potius competeret esse cum Deo. Quapropter etiam voluntas mala grande testimonium est naturæ bonæ. Sed Deus sicut naturarum bonarum optimus creator est, ita malarum voluntatum justissimus ordinator; ut cum male illæ utuntur naturis bonis, ipse bene utatur etiam voluntatibus malis. Itaque fecit ut diabolus institutione illius bonus, voluntate sua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur ab Angelis ejus, id est, ut prosint tentationes ejus sanctis, quibus eas obesse desiderat. Et quoniam Deus cum eum conderet, futuræ malignitatis ejus non erat utique ignarus, et prævidebat quæ bona de malis ejus esset ipse facturus : propterea Psalmus ait : « Draco hic, » quem finxisti ad illudendum ei [2], » ut in eo ipso quod eum finxit, licet per suam bonitatem bonum, jam per suam præscientiam præparasse intelligatur quomodo illo uteretur et malo.

1 Job. XL, 14. — 2 Psal. CIII, 26.

CAPUT XVIII.

De pulchritudine universitatis, quæ per ordinationem Dei etiam ex contrariorum fit oppositione luculentior.

Neque enim Deus ullum, non dico Angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset quibus eos bonorum usibus commodaret, atque ita ordinem sæculorum tanquam pulcherrimum carmen ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ latine appellantur opposita, vel quod expressius dicitur, contraposita. Non est apud nos hujus vocabuli consuetudo, cum tamen eisdem ornamentis locutionis etiam sermo latinus utatur, imo linguæ omnium gentium. His antithetis et Paulus apostolus in secunda ad Corinthios Epistola, illum locum suaviter explicat, ubi dicit : « Per arma justitiæ a dextris et a sinistris, » per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam; ut seductores, et veraces : ut qui ignoramur, et cognoscimur; quasi morientes, et ecce vivimus : ut coërciti, » et non mortificati; ut tristes, semper autem gaudentes; » sicut egeni, multos autem ditantes : tanquam nihil habentes, et omnia possidentes[1]. » Sicut ergo ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt : ita quadam, non verborum, sed rerum eloquentia contrariorum oppositione sæculi pulchritudo componitur. Apertissime hoc positum est in libro Ecclesiastico, hoc modo :

[1] 2 Cor. vi, 7-10.

« Contra malum bonum est, et contra mortem vita : sic » contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Al- » tissimi, bina et bina, unum contra unum[1]. »

CAPUT XIX.

Quid sentiendum videatur de eo quod scriptum est : Divisit Deus inter lucem et tenebras.

Quamvis itaque divini sermonis obscuritas etiam ad hoc sit utilis, quod plures sententias veritatis parit, et in lucem notitiæ producit, dum alius eum sic, alius sic, intelligit ; ita tamen ut quod in obscuro loco intelligitur vel attestatione rerum manifestarum, vel aliis locis minime dubiis asseratur ; sive cum multa tractantur, ad id quoque perveniatur, quod sensit ille qui scripsit ; sive id quidem lateat, sed ex occasione tractandæ profundæ obscuritatis alia quædam vera dicantur : non mihi videtur ab operibus Dei absurda sententia, si cum lux illa prima facta est, Angeli creati intelliguntur, et inter sanctos Angelos et immundos fuisse discretum, ubi dictum est : « Et » divisit Deus inter lucem et tenebras ; et vocavit Deus lu- » cem diem, et tenebras vocavit noctem[2]. » Solus quippe ille ista discernere potuit etiam prius quam caderent præscire casuros, et lumine privatos veritatis in tenebrosa superbia remansuros. Nam inter istum nobis notissimum diem et noctem, id est, inter hanc lucem et has tenebras, vulgatissima sensibus nostris luminaria cœli ut dividerent, imperavit : « Fiant, inquit, luminaria in firmamento cœli, » ut luceant super terram, et dividant inter diem et noc-

[1] Eccli. XXXIII, 15. — [2] Gen. I, 4, 5.

» tem[1]. » Et paulo post : « Et fecit, inquit, Deus duo lumi-
» naria magna, luminare majus in principia diei, et luminare
» minus in principia noctis, et stellas : et posuit illa Deus
» in firmamento cœli, lucere super terram, et præesse diei
» et nocti, et dividere inter lucem et tenebras[2]. » Inter illam vero lucem, quæ sancta societas Angelorum est illustratione veritatis intelligibiliter fulgens, et ei contrarias tenebras, id est, malorum angelorum aversorum a luce justitiæ teterrimas mentes, ipse dividere potuit, cui etiam futurum, non naturæ, sed voluntatis malum, occultum aut incertum esse non potuit.

CAPUT XX.

De eo quod post discretionem lucis atque tenebrarum dictum est : Et vidit Deus lucem, quia bona est.

Denique nec illud est prætereundum silentio, quod ubi dixit Deus : « Fiat lux, et facta est lux[3]; » continuo subjunctum est, « Et vidit Deus lucem, quia bona est[4]: » non postea quam separavit inter lucem et tenebras, et vocavit lucem diem, et tenebras noctem, ne simul cum luce etiam talibus tenebris testimonium placiti sui perhibuisse videretur. Nam ubi tenebræ inculpabiles sunt, inter quas et lucem istam his oculis conspicuam luminaria cœli dividunt, non ante, sed post infertur : « Et vidit Deus
» quia bonum est. Et posuit illa, inquit, in firmamento
» cœli, lucere super terram, et præesse diei et nocti, et se-
» parare inter lucem et tenebras. Et vidit Deus quia bonum
» est[5]. » Utrumque enim placuit, quia utrumque sine pec-

[1] Gen. I, 14. — [2] Id. 16-18. — [3] Ibid. I, 3. — [4] Ibid. 4. — [5] Ibid. 17-18.

cato est. Ubi autem dixit Deus : « Fiat lux, et facta est » lux. Et vidit Deus lucem, quia bona est : » ei postmodum infertur : « Et separavit Deus inter lucem et tenebras ; » vocavitque Deus lucem diem, et tenebras vocavit noc» tem[1] : » non hoc loco additum est : « Et vidit Deus quia » bonum est ; » ne utrumque appellaretur bonum, cum esset horum alterum malum, vitio proprio, non natura. Et ideo sola ibi lux placuit Conditori : tenebræ autem angelicæ, etsi fuerant ordinandæ, non tamen fuerant approbandæ.

CAPUT XXI.

De æterna et incommutabili scientia Dei ac voluntate, qua semper illi universa quæ fecit, si placuerunt facienda, quemadmodum facta.

Quid est enim aliud intelligendum in eo quod per omnia dicitur : « Vidit Deus quia bonum est[2] : » nisi operis approbatio secundum artem facti, quæ Sapientia Dei est? Deus autem usque adeo non cum factum est, tunc didicit bonum, ut nihil eorum fieret, si ei fuisset incognitum. Dum ergo videt quia bonum est, quod nisi vidisset ante quam fieret, non utique fieret ; docet bonum esse, non discit. Et Plato quidem plus ausus est dicere, elatum esse scilicet Deum gaudio, mundi universitate perfecta. Ubi et ipse non usque adeo desipiebat, ut putaret Deum sui operis novitate factum beatiorem : sed sic ostendere voluit, artifici suo placuisse jam factum, quod placuerat in arte faciendum : non quod ullo modo Dei scientia varietur,

[1] Gen. I, 5. — [2] Ibid. I, passim.

ut aliud in ea faciant quæ nondum sunt, aliud quæ jam sunt, aliud quæ fuerunt. Non enim more nostro ille vel quod futurum est prospicit, vel quod præsens est aspicit, vel quod præteritum est respicit; sed alio modo quodam a nostrarum cogitationum consuetudine longe alteque diverso. Ille quippe non ex hoc in illud cogitatione mutata, sed omnino incommutabiliter videt; ita ut illa quidem, quæ temporaliter fiunt, et futura nondum sint, et præsentia jam sint, et præterita jam non sint, ipse vero hæc omnia stabili ac sempiterna præsentia comprehendat: nec aliter oculis, aliter mente; non enim ex animo constat et corpore: nec aliter nunc, aliter antea, et aliter postea; quoniam non sicut nostra, ita ejus quoque scientia trium temporum, præsentis videlicet et præteriti vel futuri varietate mutatur: « Apud quem non est immutatio, » nec momenti obumbratio[1]. » Neque enim ejus intentio de cogitatione in cogitationem transit, in cujus incorporeo contuitu simul adsunt cuncta quæ novit. Quoniam tempora ita novit nullis suis temporalibus notionibus, quemadmodum temporalia movet nullis suis temporalibus motibus. Ibi ergo vidit bonum esse quod fecit, ubi bonum esse vidit ut faceret. Nec quia factum vidit, scientiam duplicavit, vel ex aliqua parte auxit, tanquam minoris scientiæ fuerit prius quam faceret quod videret: qui tam perfecte non operatur, nisi tam perfecta scientia, cui nihil ex ejus operibus adderetur. Quapropter, si tantummodo nobis insinuandum esset quis fecerit lucem, sufficeret dicere: « Deus fecit lucem. » Si autem non solum quis fecerit, verum etiam per quid fecerit, satis esset ita enuntiari: « Et dixit » Deus: Fiat lux, et facta est lux[2]; » ut non tantum Deum, sed etiam per Verbum lucem fecisse nossemus. Quia vero tria quædam maxime scienda de creatura nobis oportuit

[1] Jacobi I, 17. — [2] Gen. I, 3.

intimari, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit: « Deus dixit, inquit: Fiat lux, et facta est lux. Et » vidit Deus lucem, quia bona est. » Si ergo quærimus, quis fecerit, Deus est. Si per quid fecerit, « Dixit: Fiat, » et facta est. » Si quare fecerit, quia bona est. Nec auctor est excellentior Deo, nec ars efficacior Dei Verbo, nec causa melior quam ut bonum crearetur a Deo bono. Hanc etiam Plato causam condendi mundi justissimam dicit [1], ut a bono Deo bona opera fierent: sive ista legerit, sive ab his qui legerant forte cognoverit; sive acerrimo ingenio invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspexerit, sive ab his qui ista conspexerant et ipse didicerit.

CAPUT XXII.

De his quibus in universitate rerum a bono Creatore bene conditarum quædam displicent, et putant nonnullam esse naturam malam.

Hanc tamen causam, id est, ad bona creanda bonitatem Dei; hanc, inquam, causam tam justam atque idoneam, quæ diligenter considerata et pie cogitata omnes controversias quærentium mundi originem terminat, quidam hæretici non viderunt: quia egenam carnis hujus fragilemque mortalitatem, jam de justo supplicio venientem, dum ei non conveniunt, plurima offendunt; sicut ignis, aut frigus, aut fera bestia, aut quid hujusmodi. Nec attendunt, quam vel in suis locis naturisque vigeant, pulchroque ordine disponantur; quantumque universitati rerum

[1] Plato in Timæo.

pro suis portionibus decoris tanquam in communem rempublicam conferant, vel nobis ipsis, si eis congruenter atque scienter utamur, commoditatis attribuant; ita ut venena ipsa, quæ per inconvenientiam perniciosa sunt, convenienter adhibita in salubria medicamenta vertantur: quamque a contrario etiam hæc, quibus delectantur, sicut cibus et potus et ista lux, immoderato et inopportuno usu noxia sentiantur. Unde nos admonet divina providentia, non res insipienter vituperare, sed utilitatem rerum diligenter inquirere; et ubi nostrum ingenium vel infirmitas deficit, ita credere occultam, sicut erant quædam, quæ vix potuimus invenire: quia et ipsa utilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio est, aut elationis attritio, cum omnino natura nulla sit malum, nomenque hoc non sit nisi privationis boni: sed a terrenis usque ad cœlestia, et a visibilibus usque ad invisibilia sunt aliis alia bona meliora; ad hoc inæqualia, ut essent omnia. Deus autem ita est artifex magnus in magnis, ut minor non sit in parvis: quæ parva non sua granditate, nam nulla est, sed artificis sapientia metienda sunt: sicut in specie visibilis hominis, si unum radatur supercilium, quam propemodum nihil corpori, et quam multum detrahitur pulchritudini; quoniam non mole constat, sed parilitate ac dimensione membrorum. Nec sane multum mirandum est, quod hi qui nonnullam malam putant esse naturam suo quodam contrario exortam propagatamque principio, nolunt accipere istam causam creationis rerum, ut bonus Deus conderet bona; credentes eum potius ad hæc mundana molimina rebellantis adversum se mali extrema necessitate perductum, suamque naturam bonam malo coërcendo superandoque miscuisse, quam turpissime pollutam et crudelissime captivatam et oppressam labore magno vix mundet ac liberet, non totam tamen: sed quod ejus non po-

tuerit ab illa inquinatione purgari, tegmen ac vinculum futurum hostis victi et inclusi. Sic autem Manichæi non desiperent, vel potius insanirent, si Dei naturam, sicuti est, incommutabilem, atque omnino incorruptibilem crederent, cui nocere nulla res possit : animam vero quæ voluntate mutari in deterius et peccato corrumpi potuit, atque ita incommutabilis veritatis luce privari, non Dei partem, nec ejus naturæ quæ Dei est, sed ab illo conditam longe imparem Conditori christiana sanitate sentirent.

CAPUT XXIII.

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.

Sed multo est mirandum amplius, quod etiam quidam, qui unum nobiscum credunt omnium rerum esse principium, ullamque naturam, quæ non est quod Deus est, nisi ab illo Conditore esse non posse; noluerunt tamen istam causam fabricandi mundi tam bonam ac simplicem bene ac simpliciter credere, ut Deus bonus conderet bona, et essent post Deum quæ non essent quod est Deus, bona tamen quæ non faceret nisi bonus Deus. Sed animas dicunt, non quidem partes Dei, sed factas a Deo, peccasse a Conditore recedendo; et diversis progressibus pro diversitate peccatorum, a cœlis usque ad terras, diversa corpora quasi vincula meruisse : et hunc esse mundum, eamque causam mundi fuisse faciendi, non ut conderentur bona, sed ut mala cohiberentur. Hinc Origenes jure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, id est, de principiis, hoc sensit, hoc scripsit. Ubi plus quam dici potest, miror hominem in ecclesiasticis Litteris tam doctum et exer-

citatum, non attendisse, primum quam hoc esset contrarium Scripturæ hujus tantæ auctoritatis intentioni, quæ per omnia opera Dei subjungens : « Et vidit Deus, quia bonum » est [1]; » completisque omnibus inferens, « Et vidit Deus » omnia, quæ fecit, et ecce bona valde [2] : » nullam aliam causam faciendi mundi intelligi voluit, nisi ut bona fierent a bono Deo. Ubi si nemo peccasset, tantummodo naturis bonis esset mundus ornatus et plenus : et quia peccatum est, non ideo cuncta sunt impleta peccatis, cum bonorum longe major numerus in cœlestibus suæ naturæ ordinem servet. Nec mala voluntas, quia naturæ ordinem servare noluit, ideo justi Dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam sicut pictura cum colore nigro, loco suo posita, ita universitas rerum, si quis possit intueri, etiam cum peccatoribus pulchra est, quamvis per se ipsos consideratos sua deformitas turpet.

II. Deinde videre debuit Origenes, et quicumque ita sapiunt, si hæc opinio vera esset, mundum ideo factum, ut animæ pro meritis peccatorum suorum tanquam ergastula quibus pœnaliter includerentur, corpora acciperent, superiora et leviora quæ minus, inferiora vero et graviora quæ amplius peccaverunt; dæmones quibus deterius nihil est, terrena corpora quibus inferius et gravius nihil est, potius quam homines etiam malos habere debuisse. Nunc vero ut intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum esse pensanda, aërium pessimus dæmon, homo autem et nunc licet malus, longe minoris mitiorisque malitiæ, et certe ante peccatum tamen luteum corpus accepit. Quid autem stultius dici potest, quam per istum solem, ut in uno mundo unus esset, non decori pulchritudinis, vel etiam saluti rerum corporalium consuluisse artificem Deum, sed hoc potius evenisse, quia una anima sic pec-

[1] Gen. I, passim. — [2] Ibid. 31.

caverat, ut tali corpore mereretur includi? Ac per hoc si contigisset, ut non una, sed duæ; imo non duæ, sed decem, vel centum, similiter æqualiterque peccassent, centum soles haberet hic mundus. Quod ut non fieret, non opificis provisione mirabili ad rerum corporalium salutem decoremque consultum est, sed contigit potius tanta unius animæ progressione peccantis, ut sola corpus tale mereretur. Non plane animarum, de quibus nesciunt quid loquantur, sed eorum ipsorum qui talia sapiunt, multum longe a veritate et merito est coërcenda progressio. Hæc ergo tria, quæ superius commendavi, cum in unaquaque creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, ut respondeatur, Deus, per Verbum, quia bona est, utrum altitudine mystica nobis ipsa Trinitas intimetur, hoc est, Pater, et Filius et Spiritus sanctus; an aliquid occurrat, quod in hoc loco Scripturarum id accipiendum esse prohibeat, multi sermonis est quæstio, nec omnia uno volumine ut explicemus urgendum est.

CAPUT XXIV.

De Trinitate divina, quæ per omnia opera sua significationis suæ sparsit indicia.

Credimus, et tenemus, et fideliter prædicamus, quod Pater genuerit Verbum, hoc est, Sapientiam, per quam facta sunt omnia, unigenitum Filium, unus unum, æternus coæternum, summe bonus æqualiter bonum; et quod Spiritus sanctus simul et Patris et Filii sit Spiritus, et ipse consubstantialis et coæternus ambobus: atque hoc totum et Trinitas sit propter proprietatem personarum, et unus

Deus propter inseparabilem divinitatem, sicut unus omnipotens propter inseparabilem omnipotentiam: ita tamen ut etiam cum de singulis quæritur, unusquisque eorum et Deus et omnipotens esse respondeatur; cum vero de omnibus simul, non tres dii vel tres omnipotentes, sed unus Deus omnipotens; tanta ibi est in tribus inseparabilis unitas, quæ sic se voluit prædicari. Utrum autem boni Patris et boni Filii Spiritus sanctus, quia communis ambobus est, recte bonitas dici possit amborum, non audeo temerariam præcipitare sententiam; verumtamen amborum eum dicere sanctitatem facilius ausus fuero, non amborum quasi qualitatem, sed ipsum quoque substantiam, et tertiam in Trinitate personam. Ad hoc enim me probabilius ducit, quod cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tanquam sanctitas substantialis et consubstantialis amborum. Sed si nihil aliud est bonitas divina quam sanctitas, profecto et illa diligentia rationis est, non præsumptionis audacia, ut in operibus Dei secreto quodam loquendi modo, quo nostra exerceatur intentio, eadem nobis insinuata intelligatur Trinitas, unamquamque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur Verbi, qui dixit: « Fiat. » Quod autem illo dicente factum est, procul dubio per Verbum factum est. In eo vero quod dicitur: « Vidit Deus quia bonum est[1]; » satis significatur, Deum, nulla necessitate, nulla suæ cujusquam utilitatis indigentia, sed sola bonitate, fecisse quod factum est, id est, quia bonum est: quod ideo postea quam factum est, dicitur, ut res quæ facta est, congruere bonitati propter quam facta est, indicetur. Quæ bonitas si Spiritus sanctus recte intelligitur, universa nobis Trinitas in suis operibus inti-

[1] Gen. I. passim.

matur. Inde est Civitatis sanctæ, quæ in sanctis Angelis sursum est, et origo, et informatio, et beatitudo. Nam si quæratur unde sit, Deus eam condidit : si unde sit sapiens, a Deo illuminatur : si unde sit felix, Deo fruitur : subsistens modificatur, contemplans illustratur, inhærens jocundatur ; est, videt, amat ; in æternitate Dei viget, in veritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet.

CAPUT XXV.

De tripertita totius philosophiæ disciplina.

Quantum intelligi datur, hinc philosophi sapientiæ disciplinam tripertitam esse voluerunt ; imo tripertitam esse animadvertere potuerunt : (neque enim ipsi instituerunt ut ita esset, sed ita esse potius invenerunt :) cujus una pars appellaretur physica, altera logica, tertia ethica. Quarum nomina latina jam multorum litteris frequentata sunt, ut naturalis, rationalis, moralisque vocarentur : quas etiam in octavo libro breviter perstrinximus [1]. Non quod sit consequens, ut isti in his tribus aliquid secundum Deum de Trinitate cogitaverint. Quamvis Plato primus istam distributionem reperisse et commendasse dicatur, cui neque naturarum omnium auctor nisi Deus visus est, neque intelligentiæ dator, neque amoris, quo bene beateque vivitur, inspirator. Sed certe cum et de natura rerum, et de ratione indagandæ veritatis, et de boni fine ad quem cuncta, quæ agimus, referre debemus, diversi diversa sentiant : in his tamen tribus magnis et generalibus quæstionibus omnis eorum versatur intentio. Ita cum in unaqua-

[1] Vide supra, lib. VIII, c. 4.

que earum quid quisque sectetur, multiplex sit discrepantia opinionum, esse tamen aliquam naturæ causam, scientiæ formam, vitæ summam, nemo cunctatur. Tria etiam sunt quæ in unoquoque homine artifice spectantur, ut aliquid efficiat, natura, doctrina, usus: natura ingenio, doctrina scientia, usus fructu dijudicandus est. Nec ignoro quod proprie fructus fruentis, usus utentis sit; atque hoc interesse videatur, quod ea re frui dicimur[1], quæ nos non ad aliud referenda per se ipsam delectat; uti vero ea re, quam propter aliud quærimus. Unde temporalibus magis utendum est, quam fruendum, ut frui mereamur æternis. Non sicut perversi, qui frui volunt nummo, uti autem Deo; quoniam non nummum propter Deum impendunt, sed Deum propter nummum colunt. Veruntamen eo loquendi modo, quem plus obtinuit consuetudo, et fructibus utimur, et usibus fruimur. Nam et fructus jam proprie dicuntur agrorum, quibus utique omnes temporaliter utimur. Hoc itaque more usum dixerim in his tribus, quæ in homine spectanda commonui, quæ sunt natura, doctrina, usus. Ex his propter obtinendam beatam vitam, tripertita, ut dixi, a philosophis inventa est disciplina, naturalis propter naturam, rationalis propter doctrinam, moralis propter usum. Si ergo natura nostra esset a nobis, profecto et nostram nos genuissemus sapientiam, nec eam doctrina, id est, aliunde discendo, percipere curaremus; et noster amor a nobis profectus, et ad nos relatus, ad beate vivendum sufficeret, nec bono alio quo frueremur ullo indigeret: nunc vero quia natura nostra, ut esset, Deum habet auctorem; procul dubio ut vera sapiamus, ipsum debemus habere doctorem; ipsum etiam ut beati simus, suavitatis intimæ largitorem.

[1] Vide supra, lib. I. de doctrina Christ. c. 3 et 4.

CAPUT XXVI.

De imagine summæ Trinitatis, quæ secundum quemdam modum in natura etiam needum beatificati hominis invenitur.

Et nos quidem in nobis, tametsi non æqualem, imo valde longeque distantem, neque coæternam, et quo brevius totum dicitur, non ejusdem substantiæ, cujus est Deus, tamen qua Deo nihil sit in rebus ab eo factis natura propinquius, imaginem Dei, hoc est, summæ illius Trinitatis, agnoscimus, adhuc reformatione perficiendam, ut sit etiam similitudine proxima. Nam et sumus, et nos esse novimus, et id esse ac nosse diligimus. In his autem tribus quæ dixi, nulla nos falsitas verisimilis turbat. Non enim ea, sicut illa quæ foris sunt, ullo sensu corporis tangimus, velut colores videndo, sonos audiendo, odores olfaciendo, sapores gustando, dura et mollia contrectando sentimus, quorum sensibilium etiam imagines eis simillimas, nec jam corporeas, cogitatione versamus, memoria tenemus, et per ipsas in istorum desideria concitamur: sed sine ulla phantasiarum vel phantasmatum imaginatione ludificatoria, mihi esse me, idque nosse et amare certissimum est. Nulla in his veris Academicorum argumenta formido, dicentium: « Quid si falleris? » Si enim fallor, sum. Nam qui non est, utique nec falli potest : ac per hoc sum, si fallor. Quia ergo sum si fallor, quomodo esse me fallor, quando certum est me esse, si fallor? Quia igitur essem qui fallerer etiam si fallerer; procul dubio in eo quod me novi esse, non fallor. Consequens est autem, ut etiam in eo quod me novi nosse, non

fallar. Sicut enim novi me esse, ita novi etiam hoc ipsum, nosse me. Eaque duo cum amo, eumdem quoque amorem quiddam tertium, nec imparis æstimationis, eis quas novi rebus adjungo. Neque enim fallor amare me, cum in his quæ amo non fallar: quanquam etsi illa falsa essent, falsa me amare verum esset. Nam quo pacto recte reprehenderer et recte prohiberer ab amore falsorum, si me illa amare falsum esset? Cum vero ei illa vera atque certa sint, quis dubitet quod eorum, cum amantur, et ipse amor verus et certus est? Tam porro nemo est qui esse se nolit, quam nemo est qui non beatus esse velit. Quomodo enim potest beatus esse, si nihil sit?

CAPUT XXVII.

De essentia et scientia, et utriusque amore.

I. Ita vero vi quadam naturali ipsum esse jocundum est, ut non ob aliud et hi, qui miseri sunt, nolint interire, et cum se miseros esse sentiant, non se ipsos de rebus, sed miseriam suam potius auferri velint. Illis etiam, qui et sibi miserrimi apparent, et plane sunt, et non solum a sapientibus quoniam stulti, verum et ab his, qui se beatos putant, miseri judicantur, quia pauperes atque mendici sunt, si quis immortalitatem daret, qua nec ipsa miseria moreretur, proposito sibi quod si in eadem miseria semper esse nollent, nulli et nusquam essent futuri, sed omni modo perituri, profecto exultarent lætitia, et sic semper eligerent esse, quam omnino non esse. Hujus rei testis est notissimus sensus illorum. Unde enim mori metuunt, et malunt in illa ærumna vivere, quam eam morte finire, nisi quia

satis apparet quam refugiat natura non esse? Atque ideo cum se noverint esse morituros, pro magno beneficio sibi hanc impendi misericordiam desiderant, ut aliquanto productius in eadem miseria vivant, tardiusque moriantur. Procul dubio ergo indicant immortalitatem, saltem talem quæ non habeat finem mendicitatis, quanta gratulatione susciperent. Quid, animalia omnia etiam irrationalia, quibus datum non est ista cogitare, ab immensis draconibus usque ad exiguos vermiculos, nonne se esse velle, atque ob hoc interitum fugere omnibus quibus possunt motibus indicant? Quid, arbusta omnesque frutices, quibus nullus est sensus ad vitandam manifesta motione perniciem, nonne ut in auras tutum culminis germen emittant, altius terræ radices affigunt, quo alimentum trahant, atque ita suum quodam modo esse conservent? Ipsa postremo corpora, quibus non solum sensus, sed nec ulla saltem seminalis est vita, ita tamen vel exiliunt in superna, vel in ima descendunt, vel librantur in mediis, ut essentiam suam, ubi secundum naturam possunt esse, custodiant.

II. Jamvero nosse quantum ametur, quamque falli nolit humana natura, vel hinc intelligi potest, quod lamentari quisque sana mente mavult, quam lætari in amentia. Quæ vis magna atque mirabilis mortalibus, præter homini, animantibus nulla est; licet eorum quibusdam ad istam lucem contuendam multo quam nobis sit acrior sensus oculorum : sed lucem illam incorpoream contingere nequeunt, qua mens nostra quodam modo irradiatur, ut de his omnibus recte judicare possimus; nam in quantum eam capimus, in tantum id possumus. Verumtamen inest sensibus irrationalium animantium, etsi scientia nullo modo, at certe quædam scientiæ similitudo. Cætera autem rerum corporalium, non quia sentiunt, sed quia sentiuntur, sensibilia nuncupata sunt. Quorum in arbus-

tis hoc simile est sensibus, quod aluntur et gignunt. Verumtamen et hæc omnia corporalia latentes in natura causas habent; sed formas suas, quibus mundi hujus visibilis structura formosa est, sentiendas sensibus præbent, ut pro eo quod nosse non possunt, quasi innotescere velle videantur. Sed nos ea sensu corporis ita capimus, ut de his non sensu corporis judicemus. Habemus enim alium interioris hominis sensum isto longe præstantiorem, quo justa et injusta sentimus, justa per intelligibilem speciem, injusta per ejus privationem. Ad hujus sensus officium non acies pupillæ, non foramen auriculæ, non spiramenta narium, non gustus faucium, non ullus corporeus tactus accedit. Ibi me et esse et hoc nosse certus sum, et hæc amo atque amare me similiter certus sum.

CAPUT XXVIII.

An etiam ipsum amorem, quo et esse et scire diligimus, diligere debeamus, quo magis divinæ Trinitatis imagini propinquamus.

Sed de duobus illis, essentia scilicet et notitia, quantum amentur in nobis, et quemadmodum etiam in cæteris rebus, quæ infra sunt, eorum reperiatur, etsi differens, quædam tamen similitudo, quantum suscepti hujus operibus ratio visa est postulare, satis diximus: de amore autem quo amantur, utrum et ipse amor ametur, non dictum est. Amatur autem: et hinc probamus, quod in hominibus qui rectius amantur, ipse magis amatur. Neque enim vir bonus merito dicitur qui scit quod bonum est, sed qui diligit. Cur ergo et in nobis ipsis non et

ipsum amorem nos amare sentimus, quo amamus quidquid boni amamus? Est enim et amor, quo amatur et quod amandum non est: et istum amorem odit in se, qui illum diligit, quo id amatur quod amandum est. Possunt enim ambo esse in uno homine, et hoc bonum est homini, ut illo proficiente quo bene vivimus, iste deficiat quo male vivimus, donec ad perfectum sanetur, et in bonum commutetur omne quod vivimus. Si enim pecora essemus, carnalem vitam et quod secundum sensum ejus est amaremus; idque esset sufficiens bonum nostrum, et secundum hoc cum esset nobis bene, nihil aliud quæreremus. Item si arbores essemus, nihil quidem sentiente motu amare possemus; verumtamen id quasi appetere videremur, quo feracius essemus uberiusque fructuosæ. Si essemus lapides, aut fluctus, aut ventus, aut flamma, vel quid ejusmodi, sine ullo quidem sensu atque vita, non tamen nobis deesset quasi quidam nostrorum locorum atque ordinis appetitus. Nam velut amores corporum momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate, sive sursum levitate nitantur. Ita enim corpus pondere, sicut animus amore fertur, quocumque fertur. Quoniam igitur homines sumus, ad nostri Creatoris imaginem creati, cujus est vera æternitas, æterna veritas, æterna et vera charitas, estque ipsa æterna et vera et chara Trinitas, neque confusa, neque separata; in iis quidem rebus, quæ infra nos sunt, quoniam et ipsa nec aliquo modo essent, nec aliqua specie continerentur, nec aliquem ordinem vel appeterent, vel tenerent, nisi ab illo facta essent qui summe est, qui summe sapiens est, qui summe bonus est; tanquam per omnia, quæ fecit mirabili stabilitate currentes, quasi quædam ejus alibi magis, alibi minus impressa vestigia colligamus; in nobis autem ipsis ejus imaginem contuentes, tanquam minor ille Evangelicus filius ad

nosmetipsos reversi surgamus, ut ad illum redeamus[1], a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem, ibi nosse nostrum non habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit offensionem. Nunc autem ista tria nostra quamvis certa teneamus, nec aliis ea credamus testibus, sed nos ipsi præsentia sentiamus, atque interiore veracissimo cernamus aspectu, tamen quandiu futura, vel utrum nunquam defutura, et quo si bene, quo autem si male agantur, perventura sint, quoniam per nos ipsos nosse non possumus, alios hinc testes vel quærimus, vel habemus; de quorum fide cur nulla debeat esse dubitatio, non est iste, sed posterior erit diligentius disserendi locus. In hoc autem libro de Civitate Dei, quæ non peregrinatur in hujus vitæ mortalitate, sed immortalis semper in cœlis est, id est, de Angelis sanctis Deo cohærentibus, qui nec fuerunt unquam, nec futuri sunt desertores, inter quos et illos qui æternam lucem deserentes, tenebræ facti sunt, Deum primitus divisisse jam diximus, illo adjuvante quod cœpimus, ut possumus explicemus.

CAPUT XXIX.

De sanctorum Angelorum scientia, qua Trinitatem in ipsa ejus deitate noverunt, et qua operum causas prius in operantis arte, quam in ipsis operibus artificis intuentur.

Illi quippe Angeli sancti non per verba sonantia Deum discunt; sed per ipsam præsentiam immutabilis veritatis,

[1] Luc. xv, 18.

hoc est, Verbum ejus unigenitum : et ipsum Verbum et Patrem et eorum Spiritum sanctum ; eamque esse inseparabilem Trinitatem, singulasque in ea personas esse unam substantiam ; et tamen omnes non tres deos esse, sed unum Deum, ita noverunt, ut eis magis ista, quam nos ipsi nobis cogniti sumus. Ipsam quoque creaturam melius ibi, hoc est, in sapientia Dei, tanquam in arte qua facta est, quam in ea ipsa sciunt : ac per hoc et se ipsos ibi melius quam in se ipsis, verumtamen et in se ipsis. Facti sunt enim, et aliud sunt quam ille qui fecit. Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in se ipsis autem tanquam in vespertina, sicut supra jam diximus. Multum enim differt utrum in ea ratione cognoscatur aliquid secundum quam factum est, an in se ipso. Sicut aliter scitur rectitudo linearum seu veritas figurarum, cum intellecta conspicitur, aliter cum in pulvere scribitur ; et aliter justitia in veritate incommutabili, aliter in anima justi. Sic deinde cætera, sicut firmamentum inter aquas superiores et inferiores, quod cœlum vocatum est ; sicut deorsum aquarum congeries terræque nudatio, et herbarum institutio atque lignorum ; sicut solis et lunæ stellarumque conditio ; sicut ex aquis animalium, volucrum scilicet atque piscium belluarumque natantium ; sicut quorumcumque in terra gradientium atque repentium, et ipsius hominis, qui cunctis in terra rebus excelleret. Omnia hæc aliter in Verbo Dei cognoscuntur ab Angelis, ubi habent causas rationesque suas, id est, secundum quas facta sunt, incommutabiliter permanentes, aliter in se ipsis : illic clariore, hic obscuriore cognitione, velut artis atque operum : quæ tamen opera cum ad ipsius Creatoris laudem venerationemque referuntur, tanquam mane lucescit in mentibus contemplantium.

CAPUT XXX.

De senarii numeri perfectione, qui primus partium suarum quantitate completur.

Hæc autem propter senarii numeri perfectionem, eodem die sexies repetito, sex diebus perfecta narrantur [1]: non quia Deo necessaria fuerit mora temporum, quasi qui non potuerit creare omnia simul, quæ deinceps congruis motibus peragerent tempora; sed quia per senarium numerum est operum significata perfectio. Numerus quippe senarius primus completur suis partibus, id est, sexta sui parte, et tertia, et dimidia; quæ sunt unum, et duo et tria: quæ in summam ducta, sex fiunt. Partes autem in hac consideratione numerorum illæ intelligendæ sunt, quæ quotæ sint dici potest: sicut dimidia, tertia, quarta, et deinceps ab aliquo numero denominatæ. Neque enim exempli gratia, quia in novenario numero quatuor pars aliqua ejus est, ideo dici potest quota ejus sit: unum autem potest, nam nona ejus est; et tria potest, nam tertia ejus est. Conjunctæ vero istæ duæ partes ejus, nona scilicet atque tertia, id est, unum et tria, longe sunt a tota summa ejus, quod est novem. Itemque in denario quaternarius est aliqua pars ejus; sed quota sit dici non potest: unum autem potest; nam decima pars ejus est. Habet et quintam, quod sunt duo: habet et dimidiam, quod sunt quinque. Sed hæ tres partes ejus, decima et quinta et dimidia, id est, unum et duo et quinque, simul ductæ non complent decem: sunt enim octo. Duodenarii vero partes

[1] Gen. I, 31.

numeri in summam ductæ, transeunt eum : habet enim duodecimam, quod est unum ; habet sextam quæ sunt duo ; habet quartam, quæ sunt tria : habet tertiam, quæ sunt quatuor : habet et dimidiam, quæ sunt sex ; unum autem et duo et tria et quatuor et sex ; non duodecim, sed amplius, id est, sexdecim fiunt. Hoc breviter commemorandum putavi ad commendandam senarii numeri perfectionem, qui primus, ut dixi, partibus suis in summam redactis ipse perficitur : in quo perfecit Deus opera sua. Unde ratio numeri contemnenda non est, quæ in multis sanctarum Scripturarum locis, quam magni æstimanda sit, elucet diligenter intuentibus. Nec frustra in laudibus Dei dictum est : « Omnia in mensura et numero » et pondere disposuisti[1]. »

CAPUT XXXI.

De die septimo, in quo plenitudo et requies commendatur.

In septimo autem die, id est, eodem die septies repetito, qui numerus etiam ipse alia ratione perfectus est, Dei requies commendatur, in qua primum sanctificatio sonat. Ita Deus noluit istum diem in ullis suis operibus sanctificare[2], sed in requie sua, quæ non habet vesperam : neque ulla enim creatura est, ut etiam ipsa aliter in Dei Verbo, aliter in se cognita, faciat aliam velut diurnam, aliam velut vespertinam notitiam. De septenarii porro numeri perfectione dici quidem plura possunt : sed et liber iste jam prolixus est ; et vereor ne occasione com-

[1] Sap. xi, 21. — [2] Gen. ii, 2-3.

perta, scientiolam nostram leviter magis quam utiliter jactare velle videamur. Habenda est itaque ratio moderationis atque gravitatis, ne forte cum de numero multum loquimur, mensuram et pondus negligere judicemur. Hoc itaque satis sit admonere, quod totus impar primus numerus ternarius est, totus par quaternarius : ex quibus duobus septenarius constat. Ideo pro universo sæpe ponitur, sicuti est : « Septies cadet justus, et resurget [1] : » id est, quotiescumque ceciderit, non peribit. Quod non de iniquitatibus, sed de tribulationibus ad humilitatem perducentibus intelligi voluit. Et, « Septies in die laudabo » te [2]. » Quod alibi alio modo dictum est : « Semper laus « ejus in ore meo [3]. » Et multa hujusmodi in divinis auctoritatibus reperiuntur, in quibus septenarius numerus, ut dixi, pro cujusque rei universitate poni solet. Propter hoc eodem sæpe numero significatur Spiritus sanctus, de quo dominus ait : « Docebit vos omnem veritatem [4]. » Ibi requies Dei, qua requiescitur in Deo. In toto quippe, id est, in plena perfectione requies : in parte autem labor. Ideo laboramus, quamdiu ex parte simus, « Sed cum ve- » nerit quod perfectum est, quod ex parte est evacuabi- » tur. [5] » Hinc est quod etiam Scripturas istas cum labore rimamur. Sancti vero Angeli, ad quorum societatem et congregationem in hac peregrinatione laboriosissima suspiramus, sicut habent permanendi æternitatem, ita cognoscendi facilitatem et requiescendi felicitatem. Sine difficultate quippe nos adjuvant ; quoniam spiritalibus motibus puris et liberis non laborant.

[1] Prov. xxiv, 16. — [2] Psal. cxviii, 164. — [3] Id. xxxiii, 2. — [4] Joan. xvi, 13. — [5] 1. Cor. xiii, 9.

CAPUT XXXII.

De opinione eorum, qui Angelorum creationem anteriorem volunt esse, quam mundi.

Ne quis autem contendat, et dicat non sanctos Angelos esse significatos, in eo quod scriptum est : « Fiat lux, et » facta est lux [1]; sed quamlibet lucem tunc primum factam esse corpoream, aut opinetur, aut doceat : Angelos autem prius esse factos, non tantum ante firmamentum, quod inter aquas et aquas factum, appellatum est cœlum, sed ante illud quod dictum est : « In principio fecit Deus » cœlum, et terram [2] : » atque illud quod dictum est : « In » principio, » non ita dictum tanquam primum hoc factum sit, cum ante fecerit Angelos; sed quia omnia in sapientia fecit, quod est Verbum ejus, et ipsum Scriptura principium nominavit; sicut ipse in Evangelio Judæis quærentibus quis esset, respondit se esse Principium [3]; non e contrario referam contentionem, maxime quia hoc me delectat plurimum, quod etiam in summo exordio sancti libri Geneseos Trinitas commendatur. Cum enim ita dicitur : « In principio fecit Deus cœlum et terram, » ut Pater fecisse intelligatur in Filio, sicut attestatur Psalmus, ubi legitur : « Quam magnificata sunt opera tua, Do- » mine! omnia in sapientia fecisti [4] : » convenientissime paulo post commemoratur etiam Spiritus sanctus. Cum enim dictum esset, qualem terram Deus primitus fecerit, vel quam molem materiamve futuræ constructionis mundi cœli et terræ nomine nuncupaverit, subjiciendo et ad-

[1] Gen. I, 3. — [2] Ibid. I. — [3] Joan. VIII, 25. — [4] Psal. CIII, 24.

dendo : « Terra autem erat invisibilis et incomposita, et » tenebræ erant super abyssum[1] : » mox ut Trinitatis commemoratio compleretur, « Et Spiritus, inquit, Dei super» ferebatur super aquam[2]. » Proinde ut volet quisque accipiat, quod ita profundum est, ut ad exercitationem legentium a fidei regula non aberrantes plures possit generare sententias : dum tamen Angelos sanctos in sublimibus sedibus, non quidem Deo coæternos, sed tamen de sua sempiterna et vera felicitate securos et certos esse, nemo ambigat. Ad quorum societatem pertinere parvulos suos Dominus docens, non solum illud ait : « Erunt æqua» les Angelis Dei[3] : » verum ipsi quoque Angeli qua contemplatione fruantur, ostendit, ubi ait : « Videte ne con» temnatis unum ex pusillis istis : dico enim vobis, quia » Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris » mei, qui in cœlis est[4]. »

CAPUT XXXIII.

De duabus Angelorum societatibus diversis atque disparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis et tenebrarum nominibus nuncupatæ.

Peccasse autem quosdam Angelos, et in hujus mundi ima detrusos, qui eis velut carcer est, usque ad futuram in die judicii ultimam damnationem, apostolus Petrus apertissime ostendit, dicens, quod Deus angelis peccantibus non pepercerit, sed carceribus caliginis inferi retrudens tradiderit in judicio puniendos reservari[5]. Inter hos

[1] Gen. I, 2. — [2] Ibid. — [3] Matth. XXII, 30. — [4] Id. XVIII, 10. — [5] 2 Petri II, 4.

ergo et illos, Deum vel præscientia vel opere divisisse quis dubitet? illosque lucem merito appellari, quis contradicat? Quandoqnidem nos adhuc in fide viventes, et eorum æqualitatem adhuc sperantes, utique nondum tenentes, jam lux dicti ab Apostolo sumus : « Fuistis enim, inquit, » aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino[1]. » Istos vero desertores, tenebras apertissime nuncupari, profecto advertunt, qui pejores esse hominibus infidelibus sive intelligunt, sive credunt. Quapropter etsi alia lux in isto hujus libri loco intelligenda est, ubi legimus : « Dixit » Deus : Fiat lux, et facta est lux[2]; » etaliæ tenebræ significatæ sunt in eo quod scriptum est : « Divisit Deus » inter lucem et tenebras[3] : » nos tamen has duas angelicas societates, unam fruentem Deo, alteram tumentem typho : unam cui dicitur : « Adorate eum, omnes Angeli ejus[4]: » aliam cujus princeps dicit : « Hæc omnia tibi dabo, si » prostratus adoraveris me[5]; » unam Dei sancto amore flagrantem, alteram propriæ celsitudinis immundo amore fumantem : et quoniam, sicut scriptum est : « Deus su» perbis resistit, humilibus autem dat gratiam[6]; » illam in cœlis cœlorum habitantem, istam inde dejectam in hoc infimo aërio cœlo tumultuantem : illam luminosa pietate tranquillam, istam tenebrosis cupiditatibus turbulentam : illam Dei nutu clementer subvenientem, juste ulciscentem; istam suo fastu subdendi et nocendi libidine exæstuantem : illam, ut quantum vult, consulat, Dei bonitati ministram; istam, ne quantum vult noceat, Dei potestate frenatam : illam huic illudentem, ut nolens prosit persecutionibus suis; hanc illi invidentem, cum peregrinos colligit suos : nos ergo has duas societates angelicas inter se dispares atque contrarias, unam et natura bonam, et volun-

[1] Ephes. v, 8. — [2] Gen. I, 3. — [3] Ibid. 4. — [4] Psal. XCVI, 7. et Heb. I, 6. — [5] Matth. IV, 9. — [6] Jacob. IV, 6. et I, Petr. V, 5.

tate rectam ; aliam vero natura bonam, sed voluntate perversam, aliis manifestioribus divinarum Scripturarum testimoniis declaratas, quod etiam in hoc libro, cui nomen est Genesis, lucis tenebrarumque vocabulis significatas existimavimus, etiamsi aliud sensit hoc loco forte qui scripsit, non est inutiliter obscuritas hujus pertractata sententiæ : quia etsi voluntatem auctoris libri hujus indagare nequivimus, a regula tamen fidei, quæ per alias ejusdem auctoritatis sacras Litteras satis fidelibus nota est, non aberravimus. Etsi enim corporalia hic commemorata sunt opera Dei, habent procul dubio nonnullam similitudinem spiritalium, secundum quam dicit Apostolus : « Omnes enim vos filii lucis estis et filii diei ; non sumus » noctis, neque tenebrarum[1]. » Si autem hoc sensit etiam ille, qui scripsit, ad perfectiorem disputationis finem nostra pervenit intentio : ut homo Dei tam eximiæ divinæque sapientiæ, imo per eum Spiritus Dei in commemorandis operibus Dei, quæ omnia sexto die dicit esse perfecta ; nullo modo Angelos prætermisisse credatur : sive « In » principio, » quia primo fecit ; sive quod convenientius intelligitur, « In principio, » quia in Verbo unigenito fecit, scriptum sit : « In principio fecit Deus cœlum et » terram[2] : » quibus nominibus universalis est significata creatura, vel spiritalis et corporalis, quod est credibilius ; vel magnæ duæ mundi partes, quibus omnia, quæ creata sunt, continentur, ut primitus eam totam proponeret, ac deinde partes ejus secundum mysticum dierum numerum exequeretur.

[1] I Thess. v, 5. — [2] Gen. I, I.

CAPUT XXXIV.

De eo quod quidam putant, in conditione firmamenti aquarum discretarum nomine Angelos significatos, et quod quidam aquas existimant non creatas.

Quanquam nonnulli putaverint aquarum nomine significatos quodam modo populos Angelorum(1); et hoc esse quod dictum est : « Fiat firmamentum inter aquam et aquam [1] : ut supra firmamentum Angeli intelligantur, infra vero vel aquæ istæ visibiles, vel malorum angelorum multitudo, vel omnium hominum gentes. Quod si ita est, non illic apparet ubi facti sunt Angeli, sed ubi discreti. Quamvis et aquas, quod perversissimæ atque impiæ vanitatis est, negent quidam factas a Deo, quoniam nusquam scriptum est : « Dixit Deus : Fiant aquæ [2]. » Quod possunt simili vanitate etiam de terra dicere : nusquam enim legitur, : « Dixit Deus : Fiat terra. » Sed, inquiunt, scriptum est : « In » principio fecit Deus cœlum et terram [3]. » Illic ergo et aqua intelligenda est : uno enim nomine utrumque comprehensum est. Nam « Ipsius est mare, sicut in Psalmo » legitur, et ipse fecit illud, et aridam terram manus ejus » finxerunt [4]. » Sed hi, qui in nomine aquarum, quæ super cœlos sunt, Angelos intelligi volunt, ponderibus elementorum moventur, et ideo non putant aquarum fluidam gravemque naturam in superioribus mundi locis potuisse constitui : qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere possent, non ei pituitam, quod græce φλέγμα di-

[1] Gen. I, 6. — [2] Vide lib. de hæresibus, c. 76. — [3] Gen. I, I. — [4] Psal. XCIV, 5.

citur, et tanquam in elementis corporis nostri aquarum vicem obtinet, in capite ponerent. Ibi enim sedes est flegmatis, secundum Dei opus utique aptissime: secundum istorum autem conjecturam tam absurde, ut si hoc nesciremus, et in hoc libro similiter scriptum esset, quod Deus humorem fluidum et frigidum, ac per hoc gravem, in superiore omnibus cæteris humani corporis parte posuerit, isti trutinatores elementorum nequaquam crederent; et si auctoritati ejusdem Scripturæ subditi essent, aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniam si diligenter singula scrutemur atque tractemus, quæ in illo divino libro de constitutione mundi scripta sunt, et multa dicenda, et a proposito instituti operis longe digrediendum est; jamque de duabus istis diversis inter se atque contrariis societatibus Angelorum, in quibus sunt quædam exordia duarum etiam in rebus humanis Civitatum, de quibus deinceps dicere institui, quantum satis esse visum est, disputavimus, hunc quoque librum aliquando claudamus.

LIBER XII.

IN QUO PRIUS QUIDEM DE ANGELIS INQUIRIT AUGUSTINUS, UNDE NIMIRUM ALIIS BONA VOLUNTAS, ALIIS MALA, ET QUÆ CAUSA BEATITUDINIS BONORUM, QUÆ CAUSA MISERIÆ MALORUM ANGELORUM FUERIT. POSTEA VERO DE HOMINIS INSTITUTIONE AGIT DOCETQUE EUM NON AB ÆTERNO, SED IN TEMPORE ESSE CONDITUM, NEC ALIO AUCTORE QUAM DEO.

CAPUT I.

De una bonorum malorumque Angelorum natura.

I. ANTEQUAM de institutione hominis dicam, ubi duarum Civitatum, quantum ad rationalium mortalium genus attinet, apparebit exortus, sicut superiore libro apparuisse in Angelis jam videtur; prius mihi quædam de ipsis Angelis video esse dicenda, quibus demonstretur quantum a nobis potest, quam non inconveniens neque incongrua dicatur esse hominibus Angelisque societas: ut non quatuor, duæ scilicet Angelorum totidemque hominum, sed duæ potius Civitates, hoc est, societates, merito esse dicantur; una in bonis, altera in malis, non solum Angelis, verumetiam hominibus constitutæ.

II. Angelorum bonorum et malorum inter se contrarios appetitus non naturis principiisque diversis, cum Deus omnium substantiarum bonus auctor et conditor utrosque creaverit, sed voluntatibus et cupiditatibus extitisse, dubitare fas non est; dum alii constanter in communi om-

[1] Vide D. Gaillon, tom. XXI, p. 254-256.

nibus bono, quod ipse illis Deus est, atque in ejus æternitate, veritate, charitate persistunt; alii sua potestate potius delectati, velut bonum suum sibi ipsi essent, a superiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerunt; et habentes elationis fastum pro excelsissima æternitate, vanitatis astutiam pro certissima veritate, studia partium pro individua charitate, superbi, fallaces, invidi effecti sunt. Beatitudinis igitur illorum causa est, adhærere Deo. Quocirca istorum miseriæ causa ex contrario est intelligenda, quod est, non adhærere Deo. Quamobrem si cum quæritur, quare illi beati sint; recte respondetur, quia adhærent Deo: et cum quæritur, cur isti sint miseri; recte respondetur, quia non adhærent Deo: non est creaturæ rationalis vel intellectualis bonum, quo beata sit, nisi Deus. Ita quamvis non omnis beata possit esse creatura, (neque enim hoc munus adipiscuntur, aut capiunt feræ, ligna, saxa, et si quid ejusmodi est,) ea tamen quæ potest, non ex se ipsa potest, quia ex nihilo creata est; sed ex illo, a quo creata est. Hoc enim adepto beata, quo amisso misera est. Ille vero qui non alio, sed se ipso bono beatus est, ideo ipse miser non potest esse, quia non se potest amittere.

III. Dicimus itaque incommutabile bonum non esse, nisi unum verum beatum Deum: ea vero, quæ fecit, bona quidem esse, quod ab illo; verumtamen mutabilia, quod non de illo, sed de nihilo facta sunt. Quanquam ergo summa non sint, quibus est Deus majus bonum: magna sunt tamen ea mutabilia bona, quæ adhærere possunt, ut beata sint, immutabili bono: quod usque adeo bonum eorum est, ut sine illo misera esse necesse sit. Nec ideo cætera in hac creaturæ universitate meliora sunt, quia misera esse non possunt. Neque enim cætera membra corporis nostri, ideo dicendum est oculis esse meliora, quia cæca

esse non possunt. Sicut autem melior est natura sentiens et cum dolet, quam lapis qui dolere nullo modo potest: ita rationalis natura præstantior est etiam misera, quam illa quæ rationis vel sensus est expers, et ideo in eam non cadit miseria. Quod cum ita sit, huic naturæ, quæ in tanta excellentia creata est, ut licet ipsa sit mutabilis, inhærendo tamen incommutabili bono, id est, summo Deo, beatitudinem consequatur, nec expleat indigentiam suam nisi utique beata sit, eique explendæ non sufficiat nisi Deus, profecto non illi adhærere, vitium est. Omne autem vitium naturæ nocet, ac per hoc contra naturam est. Ab illa igitur, quæ adhæret Deo, non natura differt ista, sed vitio: quo tamen etiam vitio valde magna multumque laudabilis ostenditur ipsa natura. Cujus enim recte vituperatur vitium, procul dubio natura laudatur. Nam recta vitii vituperatio est, quod illo dehonestatur natura laudabilis. Sicut ergo cum vitium oculorum dicitur cæcitas, id ostenditur, quod ad naturam oculorum pertinet visus; et cum vitium aurium dicitur surditas, ad earum naturam pertinere demonstratur auditus: ita cum vitium creaturæ angelicæ dicitur, quod non adhæret Deo, hinc apertissime declaratur, ejus naturæ ut Deo adhæreat, convenire. Quam porro magna sit laus, adhærere Deo, ut ei vivat, inde sapiat, illo gaudeat, tantoque bono sine morte, sine errore, sine molestia perfruatur, quis cogitare digne possit, aut eloqui? Quapropter etiam vitio malorum angelorum, quo non adhærent Deo, quoniam omne vitium naturæ nocet, satis manifestatur Deum tam bonam eorum creasse naturam, cui noxium sit non esse cum Deo.

CAPUT II.

Nullam essentiam Deo esse contrariam, quia ab eo qui summe est et semper est, hoc totum videtur diversum esse quod non est.

Hæc dicta sint, ne quisquam, cum de angelis apostaticis loquimur, existimet eos aliam velut ex alio principio habere potuisse naturam, nec eorum naturæ auctorem Deum. Cujus erroris impietate tanto quisque carebit expeditius et facilius, quanto perspicacius intelligere potuerit, quod per Angelum dixit Deus, quando Moysen mittebat ad filios Israël : « EGO SUM, QUI SUM[1]. » Cum enim Deus summa essentia sit, hoc est, summe sit, et ideo immutabilis sit; rebus quas, ex nihilo creavit, esse dedit, sed non summe esse, sicut ipse est; et aliis dedit esse amplius, aliis minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinavit. Sicut enim ab eo quod est sapere, vocatur sapientia; sic ab eo quod est esse, vocatur essentia: novo quidem nomine, quo usi veteres non sunt latini sermonis auctores, sed jam nostris temporibus usitato, ne deesset etiam linguæ nostræ quod Græci appellant οὐσίαν. Hoc enim verbum e verbo expressum est, ut diceretur essentia. Ac per hoc ei naturæ, quæ summe est, qua faciente, sunt quæcumque sunt, contraria natura non est, nisi quæ non est. Ei quippe quod est, non esse contrarium est. Et propterea Deo, id est, summæ essentiæ, et auctori omnium qualiumcumque essentiarum essentia nulla contraria est.

[1] Exod. III, 14.

CAPUT III.

De inimicis Dei, non per naturam, sed per contrariam voluntatem, quæ cum ipsis nocet, bonæ utique naturæ nocet : quia vitium si non nocet, non est.

Dicuntur autem in Scripturis inimici Dei, qui non natura, sed vitiis adversantur ejus imperio : nihil ei valentes nocere, sed sibi. Inimici enim sunt resistendi voluntate, non potestate lædendi. Deus namque immutabilis est, et omni modo incorruptibilis. Idcirco vitium quo resistunt Deo, qui ejus appellantur inimici, non est Deo, sed ipsis malum. Neque hoc ob aliud, nisi quia corrumpit in eis naturæ bonum. Natura igitur non est contraria Deo, sed vitium. Quia quod malum est, contrarium est bono. Quis autem neget Deum summe bonum? Vitium ergo contrarium est Deo, tanquam malum bono. Porro autem bonum est et natura quam vitiat; unde et huic bono utique contrarium est : sed Deo tantummodo tanquam bono malum; naturæ vero quam vitiat, non tantum malum, sed etiam noxium. Nulla quippe mala Deo noxia, sed mutabilibus corruptibilibusque naturis, bonis tamen ipsorum quoque testimonio vitiorum. Si enim bonæ non essent, eis vitia nocere non possent. Nam quid eis nocendo faciunt, nisi adimunt integritatem, pulchritudinem, salutem, virtutem, et quidquid boni naturæ per vitium detrahi sive minui consuevit? Quod si omnino desit, nihil boni adimendo non nocet, ac per hoc nec vitium est. Nam esse vitium, et non nocere, non potest. Unde colligitur, quamvis non possit vitium nocere incommutabili bono, non tamen posse no-

cere nisi bono : quia non inest, nisi ubi nocet. Hoc etiam isto modo dici potest, vitium esse nec in summo posse bono, nec nisi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt, sola mala nusquam : quoniam naturæ etiam illæ, quæ ex malæ voluntatis vitio vitiatæ sunt, in quantum vitiosæ sunt, malæ sunt ; in quantum autem naturæ sunt, bonæ sunt. Et cum in pœnis est natura vitiosa, excepto eo quod natura est, etiam hoc ibi bonum est, quod impunita non est. Hoc enim est justum, et omne justum procul dubio bonum. Non enim quisquam de vitiis naturalibus, sed de voluntariis pœnas luit. Nam etiam quod vitium consuetudine nimiove progressu roboratum velut naturaliter inolevit, a voluntate sumpsit exordium. De vitiis quippe nunc loquimur ejus naturæ, cui mens inest capax intelligibilis lucis, qua discernitur justum ab injusto.

CAPUT IV.

De natura irrationalium, aut vita carentium, quæ in suo genere atque ordine ab universitatis decore non discrepat.

Cæterum vitia pecorum et arborum, aliarumque rerum mutabilium atque mortalium, vel intellectu, vel sensu, vel vita omnino carentium, quibus eorum dissolubilis natura corrumpitur, damnabilia putare, ridiculum est : cum istæ creaturæ eum modum nutu Creatoris acceperint, ut cedendo ac succedendo peragant infimam pulchritudinem temporum in genere suo istius mundi partibus congruentem. Neque enim cœlestibus fuerant terrena coæ-

quanda, aut ideo universitati deesse ista debuerunt, quoniam sunt illa meliora. Cum ergo in his locis, ubi talia esse competebat, alia aliis deficientibus oriuntur, et succumbunt minora majoribus, atque in qualitates superantium superata vertuntur, rerum est ordo transeuntium. Cujus ordinis decus propterea nos non delectat, quoniam parti ejus pro conditione nostræ mortalitatis intexti, universum, cui particulæ quæ nos offendunt, satis apte decenterque conveniunt, sentire non possumus. Unde nobis, in quibus eam contemplari minus idonei sumus, rectissime credenda præcipitur providentia Conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere vanitate humanæ temeritatis audeamus. Quanquam et vitia rerum terrenarum non voluntaria, neque pœnalia, naturas ipsas, quarum nulla omnino est, cujus non sit auctor et conditor Deus, si prudenter attendamus, eadem ratione commendant: quia et in eis hoc nobis per vitium tolli displicet, quod in natura placet: nisi quia hominibus etiam ipsæ naturæ plerumque displicent, cum eis fiunt noxiæ, non eas considerantibus, sed utilitatem suam; sicut illa animalia [1], quorum abundantia Ægyptiorum superbia vapulavit. Sed isto modo possunt et solem vituperare; quoniam quidam peccantes, vel debita non reddentes, poni a judicibus jubentur ad solem. Non itaque ex commodo vel incommodo nostro, sed per se ipsam considerata natura dat artifici suo gloriam. Sic est et natura ignis æterni sine ulla dubitatione laudabilis, quamvis damnatis impiis futura pœnalis. Quid enim est igne flammante, vigente, lucente pulchrius? quid calefaciente, curante, coquente utilius? quamvis eo nihil sit urente molestius. Idem igitur ipse aliter appositus perniciosus, qui convenienter adhibitus commodissimus invenitur. Nam ejus in universo mundo

utilitates verbis explicare quis sufficit? Nec audiendi sunt, qui laudant in igne lucem, ardorem autem vituperant: videlicet non ex sui natura, sed ex suo commodo vel incommodo. Videre enim volunt, ardere nolunt. Sed parum attendunt eam ipsam lucem, quæ certe et illis placet, oculis infirmis per inconvenientiam nocere; et in illo ardore, qui eis displicet, nonnulla animalia per convenientiam salubriter vivere [1].

CAPUT V.

Quod in omni naturæ specie ac modo laudabilis sit Creator.

Naturæ igitur omnes, quoniam sunt, et ideo habent modum suum, speciem suam, et quamdam secum pacem suam, profecto bonæ sunt. Et cum ibi sunt, ubi esse per naturæ ordinem debent, quantum acceperunt, suum esse custodiunt. Et quæ semper esse non acceperunt, pro usu motuque rerum, quibus Creatoris lege subduntur, in melius deteriusve mutantur, in eum divina providentia tendentes exitum, quem ratio gubernandæ universitatis includit: ita ut nec tanta corruptio, quanta usque ad interitum naturas mutabiles mortalesque perducit, sic faciat non esse quod erat, ut non inde fiat consequenter quod esse debeat. Quæ cum ita sint, Deus qui summe est, atque ob hoc ab illo facta est omnis essentia, quæ non summe est; (quia neque illi æqualis esse deberet, quæ de nihilo facta esset; neque ullo modo esse posset, si ab illo facta non esset): nec ullorum vitiorum offensione vi-

[1] Vide infra, lib. XXI, c. 4.

tuperandus, et omnium naturarum consideratione laudandus est.

CAPUT VI.

Quæ causa sit beatitudinis Angelorum bonorum, et quæ causa sit miseriæ angelorum malorum.

Proinde causa beatitudinis Angelorum bonorum ea verissima reperitur, quod ei adhærent qui summe est. Cum vero causa miseriæ malorum angelorum quæritur, ea merito occurrit, quod ab illo qui summe est aversi, ad se ipsos conversi sunt, qui non summe sunt: et hoc vitium quid aliud quam superbia nuncupatur? « Initium quippe » omnis peccati, superbia[1]. » Noluerunt ergo ad illum custodire fortitudinem suam[2]: et qui magis essent, si ei qui summe est adhærerent; se illi præferendo, id quod minus est prætulerunt: hic primus defectus et prima inopia primumque vitium ejus naturæ, quæ ita creata est, ut nec summe esset, et tamen ad beatitudinem habendam, eo qui summe est frui posset, a quo aversa, non quidem nulla, sed tamen minus esset, atque ob hoc misera fieret. Hujus porro malæ voluntatis causa efficiens si quæratur, nihil invenitur. Quid est enim quod facit voluntatem malam, cum ipsa faciat opus malum? Ac per hoc mala voluntas efficiens est operis mali, malæ autem voluntatis efficiens est nihil. Quoniam si res aliqua est, aut habet, aut non habet aliquam voluntatem: si habet, aut bonam profecto habet, aut malam: si bonam, quis ita desipiat, ut dicat quod bona voluntas faciat voluntatem malam?

[1] Eccl. x, 15. — [2] Psal. LVIII, 10.

Erit enim, si ita est, bona voluntas causa peccati: quo absurdius putari nihil potest. Si autem res ista, quae putatur facere voluntatem malam, ipsa quoque habet voluntatem malam: etiam eam quae fecerit res, consequenter interrogo: atque ut sit aliquis inquirendi modus, causam primae malae voluntatis inquiro. Non est enim prima voluntas mala, quam fecit voluntas mala: sed illa prima est, quam nulla fecit. Nam si praecessit a qua fieret, illa prior est, quae alteram fecit. Si respondetur quod eam nulla res fecerit, et ideo semper fuerit, quaero utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit, omnino non fuit: si autem in aliqua, vitiabat eam et corrumpebat, eratque illi noxia, hac per hoc bono privabat. Et ideo in mala natura voluntas mala esse non poterat; sed in bona, mutabili tamen, cui vitium hoc posset nocere. Si enim non nocuit, non utique vitium fuit: ac per hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est. Porro si nocuit, bonum auferendo vel minuendo utique nocuit. Non igitur esse potuit sempiterna voluntas mala in ea re, in qua bonum naturale praecesserat, quod mala voluntas nocendo posset adimere. Si ergo non erat sempiterna, quis eam fecerit, quaero. Restat ut dicatur, quod ea res fecerit malam voluntatem, in qua nulla voluntas fuit. Haec utrum superior sit, requiro; an inferior, an aequalis. Sed si superior, utique melior: quomodo ergo nullius, ac non potius bonae voluntatis? Hoc idem profecto et aequalis. Duo quippe quamdiu sunt pariter voluntatis bonae, non facit alter in altero voluntatem malam. Relinquitur ut inferior res, cui nulla voluntas est, fecerit angelicae naturae, quae prima peccavit, voluntatem malam. Sed etiam res ipsa quaecumque est inferior usque ad infimam terram, quoniam natura et essentia est, procul dubio bona est, habens modum et speciem suam in genere atque ordine suo. Quomodo ergo res

bona efficiens est voluntatis malæ? Quomodo, inquam, bonum est causa mali? Cum enim se voluntas relicto superiore ad inferiora convertit, efficitur mala: non quia malum est, quo se convertit; sed quia perversa est ipsa conversio. Idcirco non res inferior voluntatem malam fecit, sed rem inferiorem prave atque inordinate ipsa, quæ facta est, appetivit. Si enim aliqui duo æqualiter affecti animo et corpore videant unius corporis pulchritudinem, qua visa unus eorum et illicite perfruendum moveatur, alter in voluntate pudica stabilis perseveret, quid putamus esse causæ, ut in illo fiat, in illo non fiat voluntas mala? Quæ illam res fecit, in quo facta est? Neque enim pulchritudo illa corporis; nam eam non fecit in ambobus: quandoquidem amborum non dispariliter occurrit aspectibus. An caro intuentis in causa est? cur non illius? An vero animus? cur non utriusque? Ambos enim et animo et corpore æqualiter affectos fuisse prædiximus. An dicendum est alterum eorum occulta maligni spiritus suggestione tentatum, quasi non eidem suggestioni et qualicumque suasioni propria voluntate consenserit? Hanc igitur consensionem, hanc malam quam male suadenti adhibuit voluntatem, quæ in eo res fecerit, quærimus. Nam ut hoc quoque impedimentum ab ista quæstione tollatur, si eadem tentatione ambo tententur, et unus ei cedat atque consentiat, alter idem qui fuerat, perseveret; quid aliud apparet, nisi unum voluisse, alterum noluisse a castitate deficere? Unde, nisi propria voluntate, ubi eadem fuerat in utroque corporis et animi affectio? Amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo, ambobus pariter institit occulta tentatio: propriam igitur in uno eorum voluntatem malam quæ res fecerit scire volentibus, si bene intueantur, nihil occurrit. Si enim dixerimus quod ipse eam fecerit, quid erat ipse ante voluntatem malam nisi natura bona, cujus

auctor Deus, qui est incommutabile bonum? Qui ergo dicit eum, qui consensit tentanti atque suadenti, cui non consensit alius, ad illicite utendum pulchro corpore, quod videndum ambobus pariter affuit, cum ante illam visionem ac tentationem similes ambo animo et corpore fuerint, ipsum sibi fecisse voluntatem malam, quia utique bonus ante voluntatem malam fuerit; quærat cur eam fecerit, utrum quia natura est, an quia ex nihilo facta est, et inveniet voluntatem malam non ex eo esse incipere quod natura est, sed ex eo quod de nihilo natura facta est. Nam si natura causa est voluntatis malæ, quid aliud cogimur dicere, nisi a bono fieri malum, et bonum esse causam mali? siquidem a natura bona fit voluntas mala. Quod unde fieri potest, ut natura bona, quamvis mutabilis, ante quam habeat voluntatem malam, faciat aliquid mali, hoc est, ipsam voluntatem malam?

CAPUT VII.

Causam efficientem malæ voluntatis non esse quærendam.

Nemo igitur quærat efficientem causam malæ voluntatis: non enim est efficiens, sed deficiens; quia nec illa effectio est, sed defectio. Deficere namque ab eo quod summe est, ad id quod minus est, hoc est incipere habere voluntatem malam. Causas porro defectionum istarum, cum efficientes non sint, ut dixi, sed deficientes, velle invenire, tale est ac si quisquam velit videre tenebras, vel audire silentium: quod tamen utrumque nobis notum est; neque illud nisi per oculos, neque hoc nisi per aures;

non sane in specie, sed in speciei privatione. Nemo ergo ex me scire quærat, quod me nescire scio, nisi forte ut nescire discat, quod sciri non posse sciendum est. Ea quippe, quæ non in specie, sed in ejus privatione sciuntur, si dici aut intelligi potest, quodam modo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur. Cum enim acies etiam oculi corporalis currit per species corporales, nusquam tenebras videt, nisi ubi cœperit non videre. Ita etiam non ad aliquem alium sensum, sed ad solas aures pertinet sentire silentium: quod tamen nullo modo nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspicit: sed ubi deficiunt, nesciendo condiscit: « Delicta enim quis intelligit [1]? »

CAPUT VIII.

De amore perverso, quo voluntas ab incommutabili bono ad commutabile bonum deficit.

Hoc scio, naturam Dei nunquam nusquam, nulla ex parte posse deficere; et ea posse deficere, quæ ex nihilo facta sunt. Quæ tamen quanto magis sunt, et bona faciunt, (tunc enim aliquid faciunt), causas habent efficientes: in quantum autem deficiunt, et ex hoc mala faciunt, (quid enim tunc faciunt nisi vana?) causas habent deficientes. Itemque scio in quo fit mala voluntas, id in eo fieri, quod si nollet, non fieret: et ideo non necessarios, sed voluntarios defectus justa pœna consequitur. Deficitur enim non ad mala, sed male, id est, non ad malas naturas, sed ideo male quia contra ordinem na-

[1] Psal. XVIII, 13.

turarum ab eo quod summe est, ad id quod minus est. Neque enim auri vitium est avaritia, sed hominis perverse amantis aurum, justitia derelicta, quæ incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria est vitium pulchrorum suaviumque corporum, sed animæ perverse amantis corporeas voluptates, neglecta temperantia, qua rebus spiritaliter pulchrioribus et incorruptibiliter suavioribus coaptamur. Nec jactantia vitium est laudis humanæ, sed animæ perverse amantis laudari ab hominibus, spreto testimonio conscientiæ. Nec superbia vitium est dantis potestatem, vel ipsius etiam potestatis, sed animæ perverse amantis potestatem suam, potentioris justiore contempta. Ac per hoc qui perverse amat cujuslibet naturæ bonum, etiamsi adipiscatur, ipse fit in bono malus, et miser meliore privatus.

CAPUT IX.

An sancti Angeli quem habent creatorem naturæ, eumdem habeant bonæ voluntatis auctorem per Spiritum sanctum in eis charitate diffusa.

I. Cum ergo malæ voluntatis efficiens naturalis, vel, si dici potest, essentialis nulla sit causa; ab ipsa quippe incipit spirituum mutabilium malum, quo minuitur atque depravatur naturæ bonum, nec talem voluntatem facit nisi defectio, qua deseritur Deus, cujus defectionis etiam causa utique deficit: si dixerimus nullam esse efficientem causam etiam voluntatis bonæ, cavendum est, ne voluntas bona bonorum Angelorum, non facta, sed Deo coæterna esse credatur. Cum ergo ipsi facti sint, quomodo illa non

esse facta dicetur? Porro quia facta est, utrum cum ipsi facta est, an sine illa fuerunt prius? Sed si cum ipsis, non dubium quod ab illo facta sit, a quo et ipsi; simulque ut facti sunt, ei, a quo facti sunt, amore cum quo facti sunt, adhaeserunt. Eoque sunt isti ab illorum societate discreti, quod hi in eadem voluntate bona manserunt, illi ab ea deficiendo mutati sunt, mala scilicet voluntate, hoc ipso quod a bona defecerant, a qua non defecissent, si utique noluissent. Si autem boni Angeli fuerunt prius sine bona voluntate, eamque in se ipsis Deo non operante fecerunt; ergo meliores a se ipsis, quam ab illo facti sunt. Absit. Quid enim erant sine bona voluntate, nisi mali? Aut si propterea non mali, quia nec mala voluntas ei inerat, (neque enim ab ea, quam nondum cœperant habere, defecerant), certe nondum tales, nondum tam boni, quam esse cum voluntate bona cœperunt. Aut si non potuerunt se ipsos facere meliores, quam eos ille fecerat, quo nemo melius quidquam facit; profecto et bonam voluntatem, qua meliores essent, nisi operante adjutorio Creatoris habere non possent. Et cum id egit eorum voluntas bona, ut non ad se ipsos, qui minus erant, sed ad illum qui summe est, converterentur, eique adhærentes magis essent, ejusque participatione sapienter beateque viverent; quid aliud ostenditur, nisi voluntatem quamlibet bonam inopem fuisse in solo desiderio remansuram, nisi ille, qui bonam naturam ex nihilo sui capacem fecerat, ex se ipso faceret implendo meliorem; prius faciens excitando avidiorem?

11. Nam et hoc discutiendum est, si boni Angeli ipsi in se fecerunt voluntatem bonam, utrum aliqua eam, an nulla voluntate fecerant. Si nulla, utique nec fecerunt. Si aliqua, utrum mala, an bona. Si mala, quomodo esse potuit mala voluntas bonæ voluntatis effectrix? Si bona, jam ergo habebant. Et istam quis fecerat, nisi ille qui eos

cum bona voluntate, id est, cum amore casto, quo illi adhærerent, creavit simul eis et condens naturam, et largiens gratiam? Unde sine bona voluntate, hoc est, Dei amore, nunquam sanctos Angelos fuisse, credendum est. Isti autem, qui cum boni creati essent, tamen mali sunt, mala propria voluntate, quam bona natura non fecit, nisi cum a bono sponte defecit, ut mali causa non sit bonum, sed defectus a bono, aut minorem acceperunt amoris divini gratiam, quam illi qui in eadem persitterunt; aut si utrique boni æqualiter creati sunt, istis mala voluntate cadentibus, illi amplius adjuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, unde se nunquam casuros certissimi fierent, pervenerunt : sicut jam etiam in libro, quem sequitur iste, tractavimus. Confitendum est igitur cum debita laude Creatoris, non ad solos sanctos homines pertinere, verumetiam de sanctis Angelis posse dici, quod « Charitas Dei diffusa sit in eis per Spiritum sanctum, qui » datus est eis[1]; » nec tantum hominum, sed primitus precipueque Angelorum bonum esse, quod scriptum est : « Mihi » autem adhærere Deo, bonum est[2]. » Hoc bonum quibus commune est, habent et cum illo, cui adhærent et inter se societatem sanctam, et sunt una Civitas Dei, eademque vivum sacrificium ejus vivumque templum ejus. Cujus pars, quæ conjungenda immortalibus Angelis ex mortalibus hominibus congregatur, et nunc mortaliter peregrinatur in terris, vel in eis qui morte obierunt, secretis animarum receptaculis sedibusque requiescit, eodem Deo creante, quemadmodum exorta sit, sicut de Angelis dictum est, jam video esse dicendum. Ex uno quippe homine, quem primum Deus condidit, genus humanum sumpsit exordium, secundum sanctæ Scripturæ fidem, quæ mirabilem auctoritatem non immerito habet in orbe terrarum,

[1] Rom. v, 5. — [2] Psal. LXXII, 28.

atque in omnibus gentibus, quas sibi esse credituras inter cætera vera quæ dixit, vera divinitate prædixit.

CAPUT X.

De falsitate ejus historiæ, quæ multa millia annorum præteritis temporibus ascribat.

I. Mittamus igitur conjecturas hominum nescientium quid loquantur de natura vel institutione generis humani. Alii namque, sicut de ipso mundo crediderunt, semper fuisse homines opinantur. Unde ait et Apuleius, cum hoc animantium genus describeret: « Singillatim mortales, cunctim tamen universo genere perpetui [1]. » Et cum illis dictum fuerit, si semper humanum genus fuit, quonam modo verum eorum loquatur historia, narrans qui fuerint quarumque rerum inventores, qui primi liberalium disciplinarum aliarumque artium institutores, vel a quibus primum illa vel illa regio parsque terrarum illa atque illa insula incoli cœperit. Respondent diluviis et conflagrationibus per certa intervalla temporum, non quidem omnia, sed plurima terrarum ita vastari, ut redigantur homines ad exiguam paucitatem, ex quorum progenie rursus multitudo pristina reparetur; ac sic identidem reparari et institui quasi prima, cum restituantur potius quæ fuerant illis nimiis vastationibus interupta et extincta [2]; cæterum hominem nisi ex homine existere omnino non posse. Dicunt autem quod putant, non quod sciunt.

II. Fallunt eos etiam quædam mendacissimæ litteræ,

[1] Apul. in lib. de Deo Socratis. — [2] Senec. lib. v. nat. quæst. c. 27 et 29. et Cic. ii. de Natura deorum.

quas perhibent in historia temporum multa annorum millia continere [1] : cum ex Litteris sacris ab institutione hominis nondum completa annorum sex millia computemus. Unde, ne multa disputem quemadmodum illarum litterarum, in quibus longe plura annorum millia referuntur, vanitas refellatur, et nulla in illis rei hujus idonea reperiatur auctoritas : illa epistola Alexandri Magni ad Olympiadem matrem suam [2], quam scripsit narrationem cujusdam Ægyptii sacerdotis insinuans, quam protulit ex litteris quæ sacræ apud illos haberentur, continentem regna, quæ græca quoque novit historia : in quibus regnum Assyriorum in eadem epistola Alexandri quinque millia excedit annorum ; in græca vero historia mille ferme et trecentos habet ab ipsius Beli principatu, quem regem et ille Ægyptius in ejusdem regni ponit exordio. Persarum autem et Macedonum imperium usque ad ipsum Alexandrum, cui loquebatur, plus quam octo et annorum millium ille constitui : cum apud Græcos Macedonum usque ad mortem Alexandri quadringenti-octoginta-quinque reperiantur ; Persarum vero, donec ipsius Alexandri victoria finiretur, ducenti et triginta-tres computentur. Longe itaque hi numeri annorum illis Ægyptiis sunt minores, nec eis etiam si ter tantum computarentur, æquarentur. Perhibentur enim Ægyptii quondam tam breves annos habuisse, ut quaternis mensibus finirentur [3]. Unde annus plenior et verior, qualis nunc et nobis et illis est, tres eorum annos complectebatur antiquos. Sed ne sic quidem, ut dixi, græca Ægyptiæ numero temporum concordat historia. Et ideo Græcæ potius fides habenda est : quia veritatem non excedit annorum, qui Litteris nostris, quæ vere sacræ sunt, continentur. Porro si hæc epistola Alexandri, quæ

[1] Cicer. lib. I. de Divinat. et Lactant lib. VII, c. 14. — [2] Vide supra, lib. VIII, c. 5. — [3] Plin. lib. VII.

maxime innotuit, multum abhorret in spatiis temporum a probabili fide rerum; quanto minus credendum est illis litteris, quas plenas fabulosis velut antiquitatibus proferre voluerint contra auctoritatem notissimorum divinorumque Librorum, quæ totum orbem sibi crediturum esse prædixit, et cui totus orbis, sicut ab ea prædictum est, credidit, quæ vera se narrasse præterita, ex his quæ futura prænuntiavit, cum tanta veritate implentur, ostendit.

CAPUT XI.

De his, qui hunc quidem mundum non sempiternum putant, sed aut innumerabiles, aut eumdem unum certa conclusione sæculorum semper nasci et resolvi opinantur.

Alii vero qui mundum istum non existimant sempiternum, sive non eum solum [1], sed innumerabiles opinentur, sive solum quidem esse, sed certis sæculorum intervallis innumerabiliter oriri et occidere [2]; necesse est fateantur hominum genus prius sine hominibus gignentibus extitisse. Neque enim ut alluvionibus incendiisque terrarum, quas illi non putant toto prorsus orbe contingere, et ideo paucos homines, ex quibus multitudo pristina reparetur, semper remanere contendunt, ita et hi possunt putare, quod aliqui hominum pereunte mundo relinquantur in mundo: sed sicut ipsum mundum ex materia sua renasci existimant, ita in illo ex elementis ejus genus humanum, ac deinde a parentibus progeniem pullulare mortalium, sicut aliorum animalium.

[1] Lactant lib. II, c. 9. — [2] Vide infra, lib. XVIII, c. 41.

CAPUT XII.

Quid respondendum sit his, qui primam conditionem hominis tardam esse causantur.

Quod autem respondimus, cum de mundi origine quæstio verteretur, eis qui nolunt credere non eum semper fuisse, sed esse cœpisse, sicut etiam Plato apertissime confitetur [1], quamvis a nonnullis contra quam loquitur, sensisse credatur: hoc etiam de prima hominis conditione responderim, propter eos, qui similiter moventur, cur homo per innumerabilia atque infinita retro tempora creatus non sit, tamque sero sit conditus, ut minus quam sex millia sint annorum, ex quo esse cœpisse in sacris Litteris invenitur. Si enim brevitas eos offendit temporis, quod tam pauci eis videntur anni, ex quo institutus homo in nostris auctoritatibus legitur, considerent nihil esse diuturnum, in quo est aliquid extremum, et omnia sæculorum spatia definita, si æternitati interminatæ comparentur, non exigua existimanda esse, sed nulla. Ac per hoc, si non quinque vel sex, verumetiam sexaginta millia, sive sexcenta, aut sexagies, aut sexcenties millies dicerentur annorum; aut itidem per totidem toties multiplicaretur hæc summa, ubi jam nullum numeri nomen haberemus, ex quo Deus hominem fecit: similiter quæri posset, cur ante non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione cessatio retrorsus æterna sine initio tanta est, ut si ei conferatur quamlibet magna et ineffabilis numerositas temporum, quæ tamen sine conclusa certi spatii terminetur,

[1] Plato in Timæo.

nec saltem tanta videri debeat, quanta si humoris brevissimam guttam universo mari, etiam quantum Oceanus circumfluit, comparemus: quoniam istorum duorum unum quidem perexiguum est, alterum incomparabiliter magnum, sed utrumque finitum; illud vero temporis spatium, quod ab initio aliquo progreditur et aliquo termino coërcetur, magnitudine quantacumque tendatur, comparatum illi quod initium non habet, nescio utrum pro minimo, an potius pro nullo deputandum est. Hinc enim si a fine vel brevissima singillatim momenta detrahantur, decrescente numero, licet tam ingenti, ut vocabulum non inveniat retrorsum redeundo; tanquam si hominis dies ab illo in quo nunc vivit, usque ad illum in quo natus est, detrahas: quandoque ad initium illa detractio perducetur. Si autem detrahantur retrorsus in spatio, quod a nullo cœpit exordio, non dico singillatim minuta momenta, vel horarum aut dierum aut mensium aut annorum etiam quantitates, sed tam magna spatia, quanta illa summa comprehendit annorum, quæ jam dici a quibuslibet computatoribus non potest, quæ tamen momentorum minutatim detractione consumitur; et detrahantur hæc tanta spatia, non semel atque iterum sæpiusque, sed semper: quid fit, quid agitur, quando nunquam ad initium, quod omnino nullum est, pervenitur? Quapropter quod nos modo quærimus post quinque millia et quod excurrit annorum, possent et posteri etiam post annorum sexcenties millies eadem curiositate requirere, si in tantum hæc mortalitas hominum exoriendo et occumbendo, et imperita perseveraret infirmitas. Potuerunt et qui fuerunt ante nos ipsis recentibus hominis creati temporibus istam movere quæstionem. Ipse denique primus homo, vel postridie, vel eodem die postea quam factus est, potuit inquirere, cur non ante sit factus. Et quandocumque

antea factus esset, non vires tunc alias et alias nunc, vel etiam postea, ista de initio rerum temporalium controversia reperiret.

CAPUT XIII.

De revolutione sæculorum, quibus certo fine conclusis, universa semper in eumdem ordinem eamdemque speciem reditura quidam philosophi crediderunt.

I. Hanc autem se philosophi mundi hujus non aliter putaverunt posse vel debere dissolvere, nisi ut circumitus temporum inducerent, quibus eadem semper fuisse renovata atque repetita in rerum natura, atque ita deinceps fore sine cessatione asseverarent volumina venientium prætereuntiumque sæculorum: sive in mundo permanente isti circumitus fierent, sivi certis intervallis oriens et occidens mundus eadem semper quasi nova, quæ transacta et quæ ventura sunt, exhiberet. A quo ludibrio prorsus immortalem animam, etiam cum sapientiam perceperit, liberare non possunt, euntem sine cessatione ad falsam beatitudinem, et ad veram miseriam sine cessatione redeuntem. Quomodo enim vera beatitudo est, de cujus nunquam æternitate confiditur, dum anima venturam miseriam aut imperitissime in veritate nescit, aut infelicissime in beatitudine pertimescit? Aut si ad miserias nunquam ulterius reditura, ex his ad beatitudinem pergit, fit ergo aliquid novi in tempore, quod finem non habet temporis. Cur non ergo et mundus? Cur non et homo factus in mundo? ut illi nescio qui falsi circumitus

a falsis sapientibus fallacibusque comperti, in doctrina sana tramite recti itineris evitentur.

II. Nam quidam et illud, quod legitur in libro Salomonis, qui vocatur Ecclesiastes : « Quid est quod fuit? Ipsum » quod erit. Et quid est quod factum est? Ipsum quod fiet : » et non est omne recens sub sole. Quis loquatur, et dicat : » Ecce hoc novum est? Jam fuit in sæculis quæ fuerunt » ante nos[1] : » propter hos circumitus in eadem redeuntes et in eadem cuncta revocantes, dictum intelligi volunt[2], quod ille aut de his rebus dixit, de quibus superius loquebatur, hoc est, de generationibus aliis euntibus, aliis venientibus, de solis anfractibus, de torrentium lapsibus; aut certe de omnium rerum generibus, quæ oriuntur, atque occidunt. Fuerunt enim homines ante nos, sunt et nobiscum, et erunt post nos; ita quæque animantia, vel arbusta. Monstra quoque ipsa, quæ inusitata nascuntur, quamvis inter se diversa sint, et quædam eorum semel facta narrentur, tamen secundum id quod generaliter miracula et monstra sunt, utique et fuerunt, et erunt; nec recens et novum est, ut monstrum sub sole nascatur. Quamvis hæc verba quidam sic intellexerint, tanquam in prædestinatione Dei jam facta fuisse omnia, Sapiens ille voluisset intelligi, et ideo nihil recens esse sub sole. Absit autem a recta fide, ut his Salomonis verbis illos circumitus significatos esse credamus, quibus illi putant sic eadem temporum temporaliumque rerum volumina repeti, ut, verbi gratia, sicut isto sæculo Plato philosophus in urbe Atheniensi, et in ea schola, quæ Academia dicta est, discipulos docuit, ita per innumerabilia retro sæcula, multum prolixis quidem intervallis, sed tamen certis, et idem Plato, et eadem civitas, et eadem schola, iidemque discipuli repetiti, et per innumerabilia deinde sæcula repetendi sint;

[1] Eccl. I, 9-10. — [2] Origenes lib. I II, περὶ ἀρχῶν, cap. 5.

absit, inquam, ut nos ista credamus. « Semel enim Christus mortuus est pro peccatis nostris : resurgens autem a mortuis jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur[1] : » et nos post resurrectionem « Semper cum Domino erimus[2], » cui modo dicimus, quod sacer admonet Psalmus : « Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in æternum[3]. » Satis autem istis existimo convenire quod sequitur : « In circumitu impii ambulant[4] : » non quia per circulos, quos opinantur, eorum vita est recursura ; sed quia modo talis est erroris eorum via, id est, falsa doctrina.

CAPUT XIV.

De temporali conditione generis humani, quam Deus nec novo consilio constituerit, nec mutabili voluntate.

Quid autem mirum est, si in his circumitibus errantes, nec aditum, nec exitum inveniunt? Quia genus humanum atque ista nostra mortalitas, nec quo initio cœpta sit sciunt, nec quo fine claudatur ; quandoquidem altitudinem Dei penetrare non possunt : quia cum ipse sit æternus et sine initio, ab aliquo tamen initio exorsus est tempora, et hominem, quem nunquam ante fecerat, fecit in tempore, non tamen novo et repentino, sed immutabili æternoque consilio. Quis hanc valeat altitudinem investigabilem vestigare, et inscrutabilem perscrutari, secundum quam Deus hominem temporalem, ante quem nemo unquam hominum fuit, non mutabili voluntate in tempore condidit,

[1] Rom, vi, 9. — [2] I. Thess. iv, 16. — [3] Psal. xi, 8. — [4] Ibid. 9.

et genus humanum ex uno multiplicavit? Quandoquidem Psalmus ipse cum præmisisset, atque dixisset : « Tu, Do- » mine, servabis nos, et custodies nos a generatione hac in » æternum [1]; » ac deinde repercussisset eos, in quorum stulta impiaque doctrina nulla liberationis et beatitudinis animæ servatur æternitas, continuo subjiciens : « In cir- » cuitu impii ambulant : » tanquam ei diceretur : « Quid ergo tu credis, sentis, intelligis? Numquidnam existimandum est subito Deo placuisse hominem facere, quem nunquam antea infinita retro æternitate fecisset, cui nihil novi accidere potest, in quo mutabile aliquid non est? » continuo respondit ad ipsum Deum loquens : « Secundum » altitudinem tuam multiplicasti filios hominum[2]. » Sentiant, inquit, homines quod putant, et quod eis placet opinentur et disputent : « Secundum altitudinem tuam, » quam nullus potest nosse hominum, « Multiplicasti filios homi- » num. » Valde quippe altum est, et semper Deum fuisse, et hominem, quem nunquam fecerat, ex aliquo tempore primum facere voluisse, nec consilium voluntatemque mutasse.

[1] Psal. XI, 8. — [2] Ibid. 9.

CAPUT XV.

An ut Deus semper, etiam dominus fuisse semper intelligatur, credendum sit creaturam quoque nunquam defuisse cui dominaretur : et quomodo dicatur semper creatum, quod dici non potest coæternum.

1. Ego quidem sicut Dominum Deum aliquando dominum non fuisse dicere non audeo, ita hominem nunquam antea fuisse [1], et ex quodam tempore primum hominem creatum esse dubitare non debeo. Sed cum cogito cujus rei dominus semper fuerit, si semper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimesco : quia et me ipsum intueor, et scriptum esse recolo : « Quis hominum potest scire » consilium Dei, aut quis poterit cogitare quid velit Domi- » nus? Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ ad » inventiones nostræ. Corruptibile enim corpus aggravat » animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa » cogitantem [2]. » Ex his igitur, quæ in hac terrena inhabitatione multa cogito, (ideo utique multa, quia unum quod ex illis vel præter illa, quod forte non cogito, verum est, invenire non possum :) si dixero semper fuisse creaturam, cujus dominus esset, qui semper est dominus, nec dominus unquam non fuit; sed nunc illam, nunc aliam, per alia atque alia temporum spatia, nec aliquam Creatori coæternam esse dicamus, quod fides ratioque sana condemnat : cavendum est ne sit absurdum, et a luce veritatis alienum, mortalem quidem per vices tem-

[1] Vide lib. v, de Trinitate, c. 16. — [2] Sap. ix, 13-15.

porum semper fuisse creaturam decedentem aliam, aliam succedentem; immortalem vero non esse cœpisse, nisi cum ad nostrum sæculum ventum est, quando et Angeli creati sunt, si eos recte lux illa primum facta significat, aut illud potius cœlum de quo dictum est : « In » principio fecit Deus cœlum et terram[1] : » cum tamen non fuerint, antequam fierent, ne immortales si semper fuisse dicantur, Deo coæterni esse credantur. Si autem dixero non in tempore creatos Angelos, sed ante omnia tempora et ipsos fuisse, quorum Deus dominus esset, qui nunquam nisi dominus fuit, quæretur a me etiam, si ante omnia tempora facti sunt, utrum semper potuerint esse qui facti sunt. Hic respondendum forte videatur : « Quomodo non semper, cum id, quod est omni tempore, non inconvenienter semper esse dicatur? » Usque adeo autem isti omni tempore fuerunt, ut etiam ante omnia tempora facti sint : si tamen a cœlo cœpta sunt tempora, et illi jam erant ante cœlum. At si tempus non a cœlo, verum et ante cœlum fuit; non quidem in horis, et diebus, et mensibus, et annis; (nam istæ dimensiones temporalium spatiorum, quæ usitate ac proprie dicuntur tempora, manifestum est quod a motu siderum cœperint; unde et Deus, cum hæc institueret, dixit : « Et sint in signa, et in tem- » pora, et in dies, et in annos[2] : » sed in aliquo mutabili motu, cujus aliud prius, aliud posterius præterierit, eo quod simul esse non possunt : si ergo ante cœlum in angelicis motibus tale aliquid fuit, et ideo tempus jam fuit, atque Angeli ex quo facti sunt, temporaliter movebantur, etiam sic omni tempore fuerunt, quandoquidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat : « Non semper fuit, quod omni tempore fuit? »

II. Sed si hoc respondero, dicetur mihi : « Quomodo

[1] Gen. I, I. — [2] Ibid. 14.

ergo non sunt coæterni Creatori, si semper ille, semper illi fuerunt? Quomodo etiam creati dicendi sunt, si semper fuisse intelliguntur? » Ad hoc quid respondebitur? An dicendum est, et semper eos fuisse, quoniam omni tempore fuerunt, qui cum tempore facti sunt, aut cum quibus tempora facta sunt, et tamen creatos? Neque enim et ipsa tempora creata esse negabimus, quamvis omni tempore tempus fuisse nemo ambigat. Nam si non omni tempore fuit tempus, erat ergo tempus, quando nullum erat tempus? Quis hoc stultissimus dixerit? Possumus enim recte dicere : « Erat tempus, quando non erat Roma; erat tempus, quando non erat Jerusalem; erat tempus, quando non erat Abraham ; erat tempus, quando non erat homo ; » et si quid hujusmodi. Postremo si non cum initio temporis, sed post aliquod tempus factus est mundus, possumus dicere : « Erat tempus, quando non erat mundus. » At vero, « Erat tempus, quando nullum erat tempus, » tam inconvenienter dicimus, ac si quisquam dicat, : « Erat homo, quando nullus erat homo ; » aut, « Erat iste mundus, quando iste non erat mundus. » Si enim de alio atque alio intelligatur, potest dici aliquo modo, hoc est, « Erat alius homo, quando non erat iste homo. » Sic ergo, « Erat aliud tempus, quando non erat hoc tempus, » recte possumus dicere : at vero, « Erat tempus, quando nullum erat tempus, » quis vel insipientissimus dixerit? Sicut ergo dicimus creatum tempus, cum ideo semper fuisse dicatur, quia omni tempore tempus fuit : ita non est consequens, ut si semper fuerunt Angeli, ideo non sint creati, ut propterea semper fuisse dicantur, quia omni tempore fuerunt, et propterea omni tempore fuerunt, quia nullo modo sine his ipsa tempora esse potuerunt. Ubi enim nulla creatura est, cujus mutabilibus motibus tempora peragantur, tempora omnino esse non possunt. Ac per hoc etsi semper fuerunt, creati

sunt; nec si semper fuerunt, ideo Creatori coæterni sunt. Ille enim semper fuit æternitate immutabili : isti autem facti sunt; sed ideo semper fuisse dicuntur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt : tempus autem quoniam mutabilitate transcurrit, æternitati immutabili non potest esse coæternum. Ac per hoc etiamsi immortalitas Angelorum non transit in tempore, nec præterita est quasi jam non sit, nec futura quasi nondum sit, tamen eorum motus, quibus tempora peraguntur, ex futuro in præteritum transeunt : et ideo Creatori, in cujus motu dicendum non est vel fuisse quod jam non sit, vel futurum esse quod nondum sit, coæterni esse non possunt.

III. Quapropter si Deus semper dominus fuit, semper habuit creaturam suo dominatui servientem; verumtamen non de ipso genitam, sed ab ipso de nihilo factam; nec ei coæternam : erat quippe ante illam, quamvis nullo tempore sine illa; non eam spatio transcurrente, sed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc si respondero eis qui requirunt, quomodo semper creator, semper dominus fuit, si creatura serviens non semper fuit; aut quomodo creata est, et non potius Creatori coæterna est, si semper fuit; vereor ne facilius judicer affirmare quod nescio, quam docere quod scio. Redeo igitur ad id quod Creator noster scire nos voluit : illa vero, quæ vel sapientioribus in hac vita scire permisit, vel omnino perfectis in alia vita sciendia servavit, ultra vires meas esse confiteor. Sed ideo putavi sine affirmatione tractanda, ut qui hæc legunt, videant a quibus quæstionum periculis debeant temperare, nec ad omnia se idoneos arbitrentur; potiusque intelligant quam sit Apostolo obtemperandum præcipienti salubriter, ubi ait : « Dico autem per gratiam, » quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non

» plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad tem-
» rantiam, sicut unicuique Deus partitus est mensura
» fidei [1]. » Si enim pro viribus suis alatur infans, fiet ut crescendo plus capiat : si autem vires suæ capacitatis excedat, deficiet ante quam crescat.

CAPUT XVI.

Quomodo intelligenda sit promissa homini a Deo vita æterna ante tempora æterna.

Quæ sæcula præterierint ante quam genus institueretur humanum, me fateor ignorare : non tamen dubito nihil omnino creaturæ Creatori esse coæternum. Dicit etiam Apostolus tempora æterna, nec ea futura, sed, quod magis est mirandum, præterita. Sic enim ait : « In spem
» vitæ æternæ, quam promisit non mendax Deus ante
» tempora æterna ; manifestavit autem temporibus suis
» Verbum suum [2]. » Ecce dixit retro quod fuerint tempora æterna, quæ tamen non fuerint Deo coæterna. Si quidem ille ante tempora æterna non solum erat, verumetiam promisit vitam æternam, quam manifestavit temporibus suis, id est, congruis, quid aliud quam Verbum suum? Hoc est enim vita æterna. Quomodo autem promisit, cum hominibus utique promiserit, qui nondum erant ante tempora æterna, nisi quia in ipsius æternitate, atque in ipso ejus Verbo eidem coæterno, jam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat?

[1] Rom. xii, 3. — [2] Tit. i, 2-3.

CAPUT XVII.

Quid de incommutabili consilio aut voluntate Dei fides sana defendat, contra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eosdem semper volunt sæculorum redire circumitus.

I. Illud quoque non dubito, ante quam primus homo creatus esset, nunquam quemquam hominem fuisse: nec eumdem ipsum, nescio quibus circumitibus, nescio quoties revolutum, nec alium aliquem natura similem. Neque ab hac fide me philosophorum argumenta deterrent, quorum acutissimum illud putatur, quod dicunt nulla infinita ulla scientia posse comprehendi: ac per hoc Deus, inquiunt, rerum, quas facit, omnium finitarum omnes finitas apud se rationes habet. Bonitas autem ejus nunquam vacua fuisse credenda est, ne sit temporalis ejus operatio, cujus retro fuerit æterna cessatio, quasi pœnituerit eum prioris sine initio vacationis, ac propterea sit operis aggressus initium. Et ideo necesse est, inquiunt, eadem semper repeti, eademque semper repetenda transcurrere; vel manente mundo mutabiliter, qui licet nunquam non fuerit et sine initio temporis tamen factus est; vel ejus quoque ortu et occasu semper illis circumitibus repetito, semperque repetendo: ne videlicet, si aliquando primum Dei opera cœpta dicantur, priorem suam sine initio vacationem tanquam inertem ac desidiosam, et ideo sibi displicentem damnasse quodam modo, atque ob hoc mutasse credatur. Si autem semper quidem temporalia, sed alia atque alia perhibetur operatus, ac sic ali-

quando etiam ad hominem faciendum, quem nunquam antea fecerat, pervenisse : non scientia, qua putant non posse quæcumque infinita comprehendi, sed quasi ad horam, sicut veniebat in mentem, fortuita quadam inconstantia videatur fecisse quæ fecit. Porro si illi circumitus admittantur, inquiunt, quibus vel manente mundo, vel ipso quoque revolubiles ortus suos et occasus eisdem circumitibus inserente, eadem temporalia repetuntur, nec ignavum otium, præsertim tam longæ sine initio diuturnitatis, Deo tribuitur, nec improvida temeritas operum suorum. Quoniam si non eadem repetantur, non possunt infinita diversitate variata ulla ejus scientia vel præscientia comprehendi.

II. Has argumentationes, quibus impii nostram simplicem pietatem, ut cum illis in circumitu ambulemus, de via recta conantur avertere, si ratio refutare non posset, fides irridere deberet. Huc accedit, quod in adjutorio Domini Dei nostri hos volubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errant, ut in circumitu falso ambulare, quam vero et recto itinere malint, quod mentem divinam omnino immutabilem cujuslibet infinitatis capacem, et innumera omnia sine cogitationis alternatione numerantem, de sua humana, mutabili, angustaque metiuntur. Et fit illis quod ait Apostolus : (2) « Comparantes enim semetipsos sibi» metipsis, non intelligunt[1]. » Nam quia illis quidquid novi faciendum venit in mentem, novo consilio faciunt, (mutabiles quippe mentes gerunt ;) profecto non Deum, quem cogitare non possunt ; sed semetipsos pro illo cogitantes, non illum, sed se ipsos, nec illi, sed sibi comparant. Nobis autem fas non est credere aliter Deum affici, cum vacat, aliter cum operatur : quia nec affici dicendus

[1] 2. Cor, x, 12.

est, tanquam in ejus natura fiat aliquid, quod non ante fuerit. Patitur quippe qui afficitur, et mutabile est omne quod aliquid patitur. Non itaque in ejus vacatione cogitetur ignavia, desidia, inertia; sicut nec in ejus opere labor, conatus, industria. Novit quiescens agere, et agens quiescere. Potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere consilium; nec pœnitendo quia prius cessaverat, cœpit facere quod non fecerat. Sed et si prius cessavit, et posterius operatus est, (quod nescio quemadmodum ab homine possit intelligi) hoc procul dubio quod dicitur, prius et posterius, in rebus prius non existentibus et posterius existentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera subsequens mutavit aut abstulit voluntatem, sed una eademque sempiterna et immutabili voluntate res, quas condidit, et ut prius non essent egit, quandiu non fuerunt, et ut posterius essent, quando esse cœperunt: hinc eis, qui talia videre possunt, mirabiliter fortassis ostendens, quam non eis indiguerit, sed eas gratuita bonitate condiderit, cum sine illis ex æternitate initio carente in non minore beatitate permansit.

CAPUT XVIII.

Contra eos, qui dicunt ea, quæ infinita sunt, nec Dei posse scientia comprehendi.

Illud autem aliud quod dicunt, nec Dei scientia quæ infinita sunt posse comprehendi: restat eis ut dicere audeant, atque huic se voragini profundæ impietatis immergant, quod non omnes numeros Deus noverit. Eos quippe

infinitos esse certissimum est, quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse, non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus et quamlibet ingentem multitudinem continens in ipsa ratione atque scientia numerorum, nonsolum duplicari, verumetiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt. Ita-ne numeros propter infinitatem nescit omnes Deus, et usque ad quamdam summam numerorum scientia Dei pervenit, cæteros ignorat? Quis hoc etiam dementissimus dixerit? Nec audebunt isti contemnere numeros, et eos dicere ad Dei scientiam non pertinere, apud quos Plato Deum magna auctoritate commendat mundum numeris fabricantem: et apud nos Deo dictum legitur: « Omnia in mensura, » et numero, et pondere disposuisti [1]. » De quo dicit et Propheta: « Qui profert numerose sæculum [2]. » Et Salvator in Evangelio: « Capilli, inquit, vestri omnes nume» rati sunt [3]. » Absit itaque ut dubitemus, quod ei notus sit omnis numerus; « Cujus intelligentiæ, sicut in Psal» mo canitur, non est numerus [4]. » Infinitas itaque numeri, quamvis infinitorum numerorum nullus sit numerus, non est tamen incomprehensibilis ei, cujus intelligentiæ non est numerus. Quapropter si quidquid scientia comprehenditur, scientis comprehensione finitur: profecto et omnis infinitas quodam ineffabili modo Deo finita est, quia scientiæ ipsius incomprehensibilis non est. Quare si infinitas numerorum scientiæ Dei, qua comprehenditur, esse non potest infinita: qui tandem nos sumus homunculi, qui ejus scientiæ limites figere

[1] Sap. XI, 21. — [2] Isai. XL, 26. juxta LXX. — [3] Matth. X, 30. — [4] Psal. CXLVI, 5.

præsumamus, dicentes, quod nisi eisdem circumitibus temporum eadem temporalia repetantur, non potest Deus cuncta quæ fecit vel præscire ut faciat, vel scire cum fecerit? cujus sapientia simpliciter multiplex et uniformiter multiformis, tam incomprehensibili comprehensione omnia incomprehensibilia comprehendit, ut quæcumque nova et dissimilia consequentia præcedentibus si semper facere vellet, inordinata et improvisa habere non posset; nec ea prævideret ex proximo tempore, sed ex æterna præscientia contineret.

CAPUT XIX.

De sæculis sæculorum.

Quod utrum ita faciat, et continuata sibi connexione copulentur quæ appellantur sæcula sæculorum[1], alia tamen atque alia, ordinata dissimilitudine procurrentia, eis duntaxat qui ex miseria liberantur in sua beata immortalitate sine fine manentibus; an ita dicantur sæcula sæculorum, ut intelligantur sæcula in sapientia Dei inconcussa stabilitate manentia, istorum quæ cum tempore transeunt tanquam efficientia sæculorum, definire non audeo. Fortassis enim possit dici sæculum, quæ sunt sæcula; ut nihil aliud perhibeatur sæculum sæculi, quam sæcula sæculorum: sicut nihil aliud dicitur cœlum cœli, quam cœli cœlorum. Nam cœlum Deus vocavit firmamentum super quod sunt aquæ[2]; et tamen Psalmus: « Et aquæ, inquit, quæ super » cœlos sunt, laudent nomen Domini[3]. » Quid ergo istorum duorum sit, an præter hæc duo aliquid aliud de sæculis

[1] Hieronym. in ep. ad Galat. cap. I. — [2] Gen. I, 6-8. — [3] Psal. CXLVIII, 4.

sæculorum possit intelligi, profundissima quæstio est : neque hoc quod nunc agimus impedit, si indiscussa interim differatur; sive aliquid in ea definire valeamus, sive nos faciat cautiores diligentior ipsa tractatio, ne in tanta obscuritate rerum affirmare aliquid temere audeamus. Nunc enim contra opinionem disputamus, qua illi circumitus asseruntur, quibus semper eadem per intervalla temporum necesse esse repeti existimantur. Quælibet autem illarum sententiarum de sæculis sæculorum vera sit, ad hos circumitus nihil pertinet : quoniam sive sæcula sæculorum sint, non eadem repetita, sed alterum ex altero connexione ordinatissima procurrentia, liberatorum beatitudine sine ullo recursu miseriarum certissima permanente, sive sæcula sæculorum æterna sint temporalium tanquam dominantia subditorum, circumitus illi eadem revolventes locum non habent, quos maxime refellit æterna vita Sanctorum.

CAPUT XX.

De impietate eorum, qui asserunt animas summæ veræque beatitudinis participes iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miserias laboresque redituras.

I. Quorum enim aures piorum ferant, post emensam tot tantisque calamitatibus vitam, (si tamen ista vita dicenda est, quæ potius mors est[1], ita gravis, ut mors quæ ab hac liberat, mortis hujus amore timeatur), post tam magna mala tamque multa et horrenda, tandem aliquando

[1] Cicer. lib. VI. de Republica.

per veram religionem atque sapientiam expiata atque finita, ita pervenire ad conspectum Dei, atque ita fieri beatum contemplatione incorporeæ lucis per participationem immutabilis immortalitatis ejus, cujus adipiscendæ amore flagramus, ut eam quandoque necesse sit deseri, et eos qui deserunt, ab illa æternitate, veritate, felicitate dejectos, tartareæ mortalitati turpi stultitiæ, miseriis execrabilibus implicari, ubi Deus amittatur, ubi odio veritas habeatur, ubi per immundas nequitias beatitudo quæratur; et hoc itidem atque itidem sine ullo fine priorum et posteriorum certis intervallis et dimensionibus sæculorum factum et futurum; et hoc propterea, ut possint Deo, circumitibus definitis euntibus semper atque redeuntibus per nostras falsas beatitudines et veras miserias, alternatim quidem, sed revolutione incessabili sempiternas, nota esse opera sua; quoniam neque a faciendo quiescere, neque sciendo possit ea quæ infinita sunt, indagare: quis hæc audiat? quis credat? quis ferat? Quæ si vera essent, non solum tacerentur prudentius, verumetiam (ut quomodo valeo dicam quod volo) doctius nescirentur. Nam si hæc illic in memoria non habebimus, et ideo beati erimus, cur hic per eorum scientiam gravatur amplius nostra miseria? Si autem ibi ea necessario scituri sumus, hic saltem nesciamus, ut hic felicior sit expectatio, quam illic adeptio summi boni: quando hic æterna vita consequenda expectatur; ibi autem beata, sed non æterna, quandoque amittenda cognoscitur.

II. Si autem dicunt neminem posse ad illam beatitudinem pervenire, nisi hos circumitus, ubi beatitudo et miseria vicissim alternant, in hujus vitæ eruditione cognoverit: quomodo ergo fatentur, quanto plus quisque amaverit Deum, tanto eum facilius ad beatitudinem perventurum, qui ea docent quibus amor ipse torpescat?

Nam quis non remissius et tepidius amet eum, quem se cogitat necessario deserturum, et contra ejus veritatem sapientiamque sensurum, et hoc cum ad ejus plenam pro sua capacitate notitiam beatitudinis perfectione pervenerit; quando nec hominem amicum possit quisque amare fideliter, cui se futurum noverit inimicum? Sed absit ut vera sint, quæ nobis minantur veram miseriam nunquam finiendam, sed interpositionibus falsæ beatitudinis sæpe ac sine fine rumpendam. Quid enim illa beatitudine falsius atque fallacius, ubi nos futuros miseros, aut in tanta veritatis luce nesciamus, aut in summa felicitatis arce timeamus? Si enim venturam calamitatem ignoraturi sumus, peritior est hic nostra miseria, ubi venturam beatitudinem novimus. Si autem nos illis clades imminens non latebit, beatius tempora transigit anima misera quibus transactis ad beatitudinem sublevetur, quam beata quibus transactis in miseriam revolvatur. Atque ita spes nostræ infelicitatis est felix et felicitatis infelix. Unde fit, ut quia hic mala præsentia patimur, ibi metuimus imminentia, verius semper miseri quam beati aliquando esse possimus.

III. Sed quoniam hæc falsa sunt clamante pietate, convincente veritate; (illa enim nobis veraciter promittitur vera felicitas, cujus erit semper retinenda, et nulla infelicitate rumpenda certa securitas;) viam rectam sequentes, quæ nobis est Christus, eo duce ac salvatore a vano et inepto impiorum circumitu iter fidei mentemque avertamus. Si enim de istis circumitibus et sine cessatione alternantibus itionibus et reditionibus animarum Porphyrius Platonicus suorum opinionem sequi noluit, sive ipsius rei vanitate permotus, sive jam tempora christiana reveritus; et quod in libro decimo commemoravi, dicere maluit, animam propter cognoscenda mala traditam

mundo, ut ab eis liberata atque purgata, cum ad Patrem redierit, nihil ulterius tale patiatur : quanto magis nos istam inimicam christianæ fidei falsitatem detestari ac devitare debemus? His autem circumitibus evacuatis atque frustratis, nulla necessitas nos compellit, ideo putare non habere initium temporis ex quo esse cœperit genus humanum, quia per nescio quos circumitus nihil sit in rebus novi, quod non et antea certis intervallis temporum fuerit, et postea sit futurum. Si enim liberatur anima non reditura ad miserias, sicut nunquam antea liberata est, fit in illa aliquid quod antea nunquam factum est, et hoc quidem valde magnum, id est, quæ nunquam desinat æterna felicitas. Si autem in natura immortali fit tanta novitas, nullo repetita, nullo repetenda circumitu, cur in rebus mortalibus fieri non posse contenditur? Si dicunt non fieri in anima beatitudinis novitatem, quoniam ad eam revertitur in qua semper fuit, ipsa certe liberatio nova fit, cum de miseria liberatur in qua nunquam fuit, et ipsa miseriæ novitas in ea facta est quæ nunquam fuit. Hæc autem novitas si non in rerum, quæ divina providentia gubernantur, ordinem venit, sed casu potius evenit, ubi sunt illi determinati dimensique circumitus, in quibus nulla nova fiunt, sed repetuntur eadem quæ fuerunt? Si autem et hæc novitas ab ordinatione providentiæ non excluditur, sive data sit anima, sive lapsa sit, possunt fieri nova (3); quæ neque antea facta sint, nec tamen a rerum ordine aliena sint. Etsi potuit anima facere per imprudentiam sibi novam miseriam, quæ non esset improvisa divinæ providentiæ, ut hanc quoque in rerum ordine includeret, et ab hac eam non improvide liberaret, qua tandem temeritate humanæ vanitatis audemus negare Divinitatem facere posse res, non sibi, sed mundo novas, quas neque antea fecerit, nec un-

quam habuerit improvisas? Si autem dicunt liberatas quidem animas ad miseriam non reversuras, sed cum hoc fit, in rebus nihil novi fieri, quoniam semper aliæ atque aliæ liberatæ sunt, et liberantur, et liberabuntur, hoc certe concedant, si ita est, novas animas fieri, quibus sit et nova miseria et nova liberatio. Nam si antiquas eas dicunt esse, et retrorsum sempiternas, ex quibus quotidie novi fiant homines, de quorum corporibus, si sapienter vixerint, ita liberentur, ut nunquam ad miserias revolvantur, consequenter dicturi sunt infinitas. Quantuslibet namque finitus numerus fuisset animarum, infinitis retro sæculis sufficere non valeret, ut ex illo semper fierent homines, quorum essent animæ ab ista semper mortalitate liberandæ, nunquam ad eam deinceps rediturae. Nec ullo modo explicabunt, quomodo in rebus, quas, ut Deo notæ esse possint, finitas volunt, infinitus sit numerus animarum.

IV. Quapropter quoniam circumitus illi jam explosi sunt, quibus ad easdem miserias necessario putabatur anima reditura; quid restat convenientius pietati, quam credere non esse impossibile Deo, et ea quæ nunquam fecerit nova facere, et ineffabili præscientia voluntatem mutabilem non habere? Porro autem utrum animarum liberatarum nec ulterius ad miserias rediturarum numerus possit semper augeri, ipsi viderint, qui de rerum infinitate cohibenda tam subtiliter disputant: nos vero ratiocinationem nostram ex utroque latere terminamus. Si enim potest, quid causæ est ut negetur creari potuisse quod nunquam antea creatum esset, si liberatarum animarum numerus, qui nunquam antea fuit, non solum factus est semel, sed nunquam fieri desinet? Si autem oportet ut certus sit liberatarum aliquis numerus animarum, quæ ad miseriam nunquam redeant, neque iste numerus ulterius augeatur;

etiam ipse sine dubio quicumque erit, ante utique nunquam fuit: qui profecto crescere, et ad suæ quantitatis terminum pervenire sine aliquo non possit initio; quod initium eo modo antea nunquam fuit. Hoc ergo ut esset, creatus est homo, ante quem nullus fuit

CAPUT XXI.

De conditione unius primi hominis, atque in eo generis humani.

Hac igitur quæstione difficillima propter æternitatem Dei nova creantis sine novitate aliqua voluntatis, quantum potuimus, explicata, non est arduum videre multo fuisse melius quod factum est, ut ex uno homine, quem primum condidit, multiplicaret genus humanum, quam si id inchoasset a pluribus. Nam cum animantes alias solitarias, et quodam modo solivagas, id est, quæ solitudinem magis appetant, sicuti sunt aquilæ, milvi, leones, lupi et quæcumque ita sunt; alias congreges instituerit, quæ congregatæ atque in gregibus malint vivere, ut sunt columbi, sturni, cervi, damulæ, et cætera hujusmodi: utrumque tamen genus non ex singulis propagavit, sed plura simul jussit existere. Hominem vero, cujus naturam quodam modo mediam inter Angelos bestiasque condebat, ut si Creatori suo tanquam vero Domino subditus præceptum ejus pia obedientia custodiret, in consortium transiret angelicum, sine morte media beatam immortalitatem absque ullo termino consecutus; si autem Dominum Deum suum libera voluntate superbe atque inobedienter usus offenderet, morti addictus bestialiter viveret,

libidinis servus æternoque post mortem supplicio destinatus: unum ac singulum creavit, non utique solum sine humana societate deserendum, sed ut eo modo vehementius ei commendaretur ipsius societatis unitas vinculumque concordiæ, si non tantum inter se naturæ similitudine, verumetiam cognationis affectu homines necterentur; quando nec ipsam quidem fœminam copulandam viro, sicut ipsum creare illi placuit, sed ex ipso, ut omne ex homine uno diffunderetur genus humanum.

CAPUT XXII.

Quod præscierit Deus hominem, quem primum condidit, peccaturum; simulque præviderit quantum piorum populum ex ejus genere in angelicum consortium sua esset gratia translaturus.

Nec ignorabat Deus hominem peccaturum, et morti jam obnoxium morituros propagaturum, eoque progressuros peccandi immanitate mortales, ut tutius atque pacatius inter se rationalis voluntatis expertes bestiæ sui generis viverent, quarum ex aquis et terris plurium pullulavit exordium, quam homines, quorum genus ex uno est ad commendandam concordiam propagatum. Neque enim unquam inter se leones, aut inter se dracones, qualia homines bella gesserunt. Sed prævidebat etiam gratia sua populum piorum in adoptionem vocandum, remissisque peccatis justificatum Spiritu sancto sanctis Angelis in æterna pace sociandum, novissima inimica morte destructa: cui populo esset hujus rei consideratio profutura, quod ex uno homine Deus ad commendandum hominibus, quam

ei grata sit etiam in pluribus unitas, genus instituisset humanum.

CAPUT XXIII.

De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem Dei.

Fecit ergo Deus hominem ad imaginem suam. Talem quippe illi animam creavit, qua per rationem atque intelligentiam omnibus esset præstantior animalibus terrestribus et natatilibus et volatilibus, quæ mentem hujusmodi non haberent. Et cum virum terreno formasset ex pulvere, eique animam qualem dixi, sive quam jam fecerat sufflando indidisset, sive potius sufflando fecisset, cumque flatum quem sufflando fecit, (nam quid est aliud sufflare, quam flatum facere?) animam hominis esse voluisset, etiam conjugem illi in adjutorium generandi ex ejus latere, osse detracto, fecit, ut Deus. Neque enim hæc carnali consuetudine cogitanda sunt, ut videre solemus opifices ex materia quacumque terrena corporalibus membris, quod artis industria potuerint, fabricantes. Manus Dei potentia Dei est, qui etiam visibilia invisibiliter operatur. Sed hæc fabulosa potius quam vera esse arbitrantur, qui virtutem ac sapientiam Dei, qua novit et potest etiam sine seminibus ipsa certe facere semina, ex his usitatis et quotidianis metiuntur operibus; ea vero, quæ primitus instituta sunt, quoniam non noverunt, infideliter cogitant: Quasi non hæc ipsa quæ noverunt de humanis conceptibus atque partubus, si inexpertis narrarentur, incredibiliora viderentur: quamvis et ea ipsa plerique magis naturæ corporalibus causis, quam operibus divinæ mentis assignent.

CAPUT XXIV.

An ullius vel minimæ creaturæ possint dici Angeli creatores.

Sed cum his nullum nobis est in his libris negotium, qui divinam mentem facere vel curare ista non credunt. Illi autem qui Platoni suo credunt, non ab illo summo Deo qui fabricatus est mundum, sed ab aliis minoribus, quos quidem ipse creaverit[1], permissu sive jussu ejus animalia facta esse cuncta mortalia, in quibus homo præcipuum diisque ipsis cognatum teneret locum; si superstitione careant, qua quærunt unde juste videantur sacra et sacrificia facere quasi conditoribus suis, facile carebunt etiam hujus opinionis errore. Neque enim fas est ullius naturæ quamlibet minimæ mortalisque creatorem nisi Deum credere ac dicere, et antequam possit intelligi. Angeli autem, quos illi deos libentius appellant, etiamsi adhibent vel jussi vel permissi operationem suam rebus, quæ gignuntur in mundo, tamen tam non eos dicimus creatores animalium, quam nec agricolas frugum atque arborum.

[1] Plato in Timæo.

CAPUT XXV.

Omnem naturam et omnem speciem universæ creaturæ nonnisi opere Dei formari.

Cum enim alia sit species, quæ adhibetur extrinsecus cuicumque materiæ corporali, sicut operantur homines figuli et fabri atque id genus opifices, qui etiam pingunt et effingunt formas similes corporibus animalium ; alia vero, quæ intrinsecus efficientes causas habet de secreto et occulto naturæ viventis atque intelligentis arbitrio, quæ non solum naturales corporum species, verumetiam ipsas animantium animas, dum non sit, facit : supradicta illa species artificibus quibusque tribuatur; hæc autem altera nonnisi uni artifici creatori et conditori Deo, qui mundum ipsum et Angelos sine ullo mundo et sine ullis Angelis fecit. Qua enim vi divina, et, ut ita dicam, effectiva, quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem, cum mundus fieret, rotunditas cœli et rotunditas solis ; eadem vi divina et effectiva, quæ fieri nescit, sed facere, accepit speciem rotunditas oculi et rotunditas pomi, et cæteræ figuræ naturales quas videmus in rebus quibusque nascentibus non extrinsecus adhiberi, sed intima Creatoris potentia, qui dixit : « Cœlum et terram ego impleo[1] : » et cujus sapientia est « Quæ attingit a fine usque « ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter[2]. » Proinde facti primitus Angeli cujusmodi ministerium præbuerint Creatori cætera facienti nescio ; nec tribuere illis audeo quod forte non possunt, nec debeo derogare quod

[1] Jer. xxiii, 24. — [2] Sap. viii, 1.

possunt. Creationem tamen conditionemque omnium naturarum, qua fit ut omnino naturæ sint, eis quoque faventibus illi Deo tribuo, cui se etiam ipsi debere quod sunt cum gratiarum actione noverunt. Non solum igitur agricolas non dicimus fructuum quorumque creatores, cum legamus: « Neque qui plantat est aliquid, neque qui ri« gat, sed qui incrementum dat Deus [1]: » sed ne ipsam quidem terram, quamvis mater omnium fœcunda videatur, quæ germinibus erumpentia promovet, et fixa radicibus continet, cum itidem legamus: « Deus illi dat cor» pus quomodo voluerit, et unicuique seminum proprium » corpus. [2] » Ita nec fœminam sui puerperii creatricem appellare debemus, sed potius illum qui cuidam suo famulo dixit: « Priusquam te formarem in utero, novi te[3]. » Et quamvis anima sic vel sic affecta prægnantis valeat aliquibus velut induere qualitatibus fœtum, sicut de virgis variatis fecit Jacob, ut pecora colore varia gignerentur [4]; naturam tamen illam, quæ gignitur, tam ipsa non fecit, quam nec ipsa se fecit. Quælibet igitur corporales vel seminales causæ gignendis rebus adhibeantur, sive operationibus Angelorum aut hominum, aut quorumque animalium, sive marium fœminarumque mixtionibus; quælibet etiam desideria motusve animæ matris valeant aliquid lineamentorum aut colorum aspergere teneris mollibusque conceptibus, ipsas omnino naturas, quæ sic vel sic in suo genere afficiantur, non facit nisi summus Deus: cujus occulta potentia cuncta penetrans incontaminabili præsentia facit esse quidquid aliquo modo est, in quantumcumque est; quia nisi faciente illo, non tale vel tale esset, sed prorsus esse non posset. Quapropter si in illa specie quam forinsecus corporalibus opifices rebus imponunt, urbem Romam et urbem Alexandriam non fabros

[1] Cor. III, 7. — [2] Id. XV, 38. — [3] Jerem. I, 5. — [4] Gen. XXX, 37.

et architectos, sed reges, quorum voluntate, consilio, imperio fabricatæ sunt, illam Romulum, illam Alexandrum habuisse dicimus conditores: quanto potius non nisi Deum debemus conditorem dicere naturarum, qui neque ex ea materia facit aliquid quam ipse non fecerit, nec operarios habet nisi quos ipse creaverit; et si potentiam suam, ut ita dicam, fabricatoriam rebus subtrahat, ita non erunt, sicut ante quam fierent, non fuerunt? Sed ante dico æternitate, non tempore. Quis enim alius creator est temporum, nisi qui fecit ea, quorum motibus currerent tempora?

CAPUT XXVI.

De Platonicorum opinione, qua putaverunt Angelos quidem a Deo conditos, sed ipsos esse humanorum corporum conditores.

Ita sane Plato minores et a summo Deo factos deos effectores esse voluit animalium cæterorum[1], ut immortalem partem ab ipso sumerent, ipsi vero mortalem attexerent. Proinde animarum nostrarum eos creatores esse noluit, sed corporum. Unde quoniam Porphyrius propter animæ purgationem dicit omne corpus fugiendum, simulque cum suo Platone aliisque Platonicis sentit eos, qui immoderate ac inhoneste vixerint, propter luendas pœnas ad corpora redire mortalia, Plato quidem etiam ad bestiarum, Porphyrius tantummodo ad hominum; sequitur eos, ut dicant deos istos, quos a nobis volunt quasi parentes et conditores nostros coli, nihil esse aliud quam fabros

[1] Plato in Timæo.

compedum carcerumve nostrorum; nec institutores, sed inclusores alligatoresque nostros ergastulis ærumnosis et gravissimis vinculis. Aut ergo desinant Platonici pœnas animarum ex istis corporibus comminari; aut eos nobis deos colendos non prædicent, quorum in nobis operationem, ut, quantum possumus, fugiamus et evadamus, hortantur; cum tamen sit utrumque falsissimum. Nam neque ita luunt pœnas animæ, cum ad istam vitam denuo revolvuntur; et omnium viventium sive in cœlo, sive in terra, nullus est conditor, nisi a quo facta sunt cœlum et terra. Nam si nulla causa est vivendi in hoc corpore, nisi propter pendenda supplicia, quomodo dicit idem Plato aliter mundum fieri non potuisse pulcherrimum atque optimum, nisi omnium animalium, id est, immortalium et mortalium generibus impleretur? Si autem nostra institutio, qua vel mortales conditi sumus, divinum munus est, quomodo pœna est ad ista corpora, id est, ad divina beneficia remeare? Et si Deus, quod assidue Plato commemorat, sicut universi mundi, ita omnium animalium species æterna intelligentia continebat, quomodo non ipse cuncta condebat? An aliquorum esse artifex nollet, quorum efficiendorum artem ineffabilis ejus et ineffabiliter laudabilis mens haberet?

CAPUT XXVII.

In primo homine exortam fuisse omnem plenitudinem generis humani, in qua prævidit Deus quæ pars honoranda esset præmio, quæ damnanda supplicio.

I. Merito igitur vera religio mundi universi eum, animalium quoque universorum, hoc est, et animarum et corporum conditorem agnoscit et prædicat. In quibus terrenis præcipuus ab illo ad ejus imaginem homo propter eam causam, quam dixi, et si qua forte alia major latet, factus est unus, sed non relictus est solus. Nihil enim est quam hoc genus tam discordiosum vitio, tam sociale natura. Neque commodius contra vitium discordiæ vel cavendum ne existeret, vel sanandum cum existisset, natura loqueretur humana, quam recordationem illius parentis, quem propterea Deus creare voluit unum, de quo multitudo propagaretur, ut hac admonitione etiam in multis concors unitas servaretur. Quod vero fœmina illi ex ejus latere facta est [1], etiam hinc satis significatum est quam chara mariti et uxoris debeat esse conjunctio. Hæc opera Dei propterea sunt utique inusitata, quia prima. Qui autem ista non credunt, nulla facta prodigia debent credere: neque enim et ipsa, si usitato naturæ curriculo gignerentur, prodigia dicerentur. Quid autem sub tanta gubernatione divinæ providentiæ, quamvis ejus causa lateat, frustra gignitur? Ait quidam Psalmus sacer: «Venite » et videte opera Domini, quæ posuit prodigia super ter-

[1] Gen. II, 21-22.

» ram[1]. » Cur ergo ex latere viri fœmina facta sit, et hoc primum quodam modo prodigium quid præfiguraverit, alio loco, quantum me Deus adjuverit, dicam.

II. Nunc quoniam liber iste claudendus est, in hoc primo homine, qui primitus factus est, nondum quidem secundum evidentiam, jam tamen secundum Dei præscientiam exortas fuisse existimemus in genere humano societates, tanquam Civitates duas. Ex illo enim futuri erant homines, alii malis angelis in supplicio, alii bonis in præmio sociandi, quamvis occulto Dei judicio, sed tamen justo. Cum enim scriptum sit : «Universæ viæ Domini, » misericordia et veritas[2] : » nec injusta ejus gratia, nec crudelis potest esse justitia.

[1] Psal. XLV, 9. — [2] Id. XXIV, 10.

LIBER XIII.

IN QUO DOCETUR MORTEM IN HOMINIBUS ESSE POENALEM, ORTAMQUE EX ADAMI PECCATO.

CAPUT I.

De lapsu primi hominis, per quem est contracta mortalitas.

EXPEDITIS[1] de nostri sæculi exortu et de initio generis humani difficillimis quæstionibus, nunc jam de lapsu primi hominis, imo primorum hominum, et de origine ac propagine mortis humanæ disputationem a nobis institutam rerum ordo deposcit. Non enim eo modo, quo Angelos, condiderat Deus homines; ut etiamsi peccassent, mori omnino non possent: sed ita ut perfunctos obedientiæ munere sine interventu mortis angelica immortalitas et beata æternitas sequeretur; inobedientes autem mors plecteret damnatione justissima: quod etiam in libro superiore jam diximus.

[1] Vide D. Guillon. tom. XXI, p. 256-259.

CAPUT II.

De ea morte, quæ animæ semper utcumque victuræ accidere potest, et ea cui corpus obnoxium est.

Sed de ipso genere mortis video mihi paulo diligentius disserendum. Quamvis enim humana anima veraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quamdam etiam ipsa mortem suam. Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulocumque non desinit vivere atque sentire : corpus autem ideo mortale, quoniam deseri omni vita potest, nec per se ipsum aliquatenus vivit. Mors igitur animæ fit, cum eam deserit Deus : sicut corporis, cum id deserit anima. Ergo utriusque rei, id est, totius hominis mors est, cum anima a Deo deserta deserit corpus. Ita enim nec ex Deo vivit ipsa nec corpus ex ipsa. Hujusmodi autem totius hominis mortem illa sequitur, quam secundam mortem divinorum eloquiorum appellat auctoritas[1]. Hanc Salvator significavit, qui ait : « Eum timete, » qui habet potestatem et corpus et animam perdere » in gehennam[2]. » Quod cum ante non fiat, quam cum anima corpori sic fuerit copulata, ut nulla diremptione separentur ; mirum videri potest quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua non ab anima deseritur, sed animatum sentiensque cruciatur. Nam in illa pœna ultima ac sempiterna, de qua diligentius suo loco disserendum est, recte mors animæ dicitur, quia non vivit ex Deo : mors autem corporis quonam modo, cum vivat ex anima? Non enim aliter potest ipsa corporalia, quæ post resurrectionem futura sunt, sentire tormenta. An quia vita

[1] Apoc. xxi, 8. — [2] Matth. x, 28.

qualiscumque aliquod bonum est, dolor autem malum, ideo nec vivere corpus dicendum est, in quo anima non vivendi causa est, sed dolendi? Vivit itaque anima ex Deo; cum vivit bene; non enim potest bene vivere, nisi Deo operante in se quod bonum est: vivit autem corpus ex anima, cum anima vivit in corpore; seu vivat ipsa, seu non vivat ex Deo. Impiorum namque in corporibus vita, non animarum, sed corporum vita est: quam possunt eis animæ etiam mortuæ, hoc est, a Deo desertæ, quantulacumque propria vita, ex qua et immortales sunt, non desistente, conferre. Verum in damnatione novissima quamvis homo sentire non desinat, tamen quia sensus ipse nec voluptate suavis, nec quiete salubris; sed dolore pœnalis est, non immerito mors est potius appellata quam vita. Ideo autem secunda, quia post illam primam est; qua fit cohærentium diremptio naturarum, sive Dei et animæ, sive animæ et corporis. De prima igitur corporis morte dici potest, quod bonis bona sit, malis mala; secunda vero sine dubio sicut nullorum bonorum est, ita nulli bona.

CAPUT III.

Utrum mors, quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertransiit, etiam Sanctis pœna peccati sit.

Non autem dissimulanda nascitur quæstio utrum revera mors, qua separantur anima et corpus, bonis sit bona. Quia si ita est, quomodo poterit obtineri, quod etiam ipsa sit pœna peccati? Hanc enim primi homines, nisi pecca-

vissent, perpessi utique non fuissent. Quo igitur pacto bona esse possit bonis, quæ accidere non posset nisi malis? Sed rursus si nonnisi malis posset accidere, non deberet bonis bona esse, sed nulla. Cur enim esset ulla pœna, in quibus non essent ulla punienda? Quapropter fatendum est primos quidem homines ita fuisse institutos, ut si non peccassent, nullum mortis experirentur genus : sed eosdem primos peccatores ita fuisse morte mulctatos, ut etiam quidquid de eorum stirpe esset exortum, eidem pœnæ teneretur obnoxium. Non enim aliud ex eis, quam quod ipsi fuerant, nasceretur. Pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutavit in pejus; ut quod pœnaliter præcessit in peccantibus hominibus primis, etiam naturaliter sequeretur in nascentibus cæteris. Neque enim ita homo ex homine, sicut homo ex pulvere. Pulvis namque homini faciendo materies fuit : homo autem homini gignendo parens. Proinde quod est terra, non hoc est caro, quamvis ex terra facta sit caro. Quod est autem parens homo, hoc est et proles homo. In primo igitur homine per fœminam in progeniem transiturum universum genus humanum fuit, quando illa conjugum copula divinam sententiam suæ damnationis excepit : et quod homo factus est, non cum crearetur, sed cum peccaret et puniretur, hoc genuit, quantum quidem attinet ad peccati et mortis originem. Non enim ad infantilem hebetudinem et infirmitatem animi et corporis, quam videmus in parvulis, peccato vel pœna ille redactus est : quæ Deus voluit esse tanquam primordia catulorum, quorum parentes in bestialem vitam mortemque dejecerat : sicut scriptum est : « Homo cum in honore esset, non intellexit; comparatus est pecoribus non intelligentibus, et » similis factus est illis[1]. » Nisi quod infantes infirmiores

[1] Psal. XLVIII, 13.

etiam cernimus in usu motuque membrorum et sensu appetendi atque vitandi, quam sunt aliorum tenerrimi fœtus animalium : tanquam se tanto attollat excellentius supra cætera animantia vis humana, quanto magis impetum suum, velut sagitta, cum arcus extenditur, retrorsum reducta distulerit. Non ergo ad ista infantilia rudimenta præsumptione illicita et damnatione justa prolapsus vel impulsus est primus homo : sed hactenus in eo natura humana vitiata atque mutata est, ut repugnantem pateretur in membris inobedientiam concupiscendi, et obstringeretur necessitate moriendi; atque ita id quod vitio pœnaque factus est, id est, obnoxios peccato mortique generaret. A quo peccati vinculo, si per Mediatoris gratiam solvuntur infantes, hanc solam mortem perpeti possunt, quæ animam sejungit a corpore : in secundam vero illam sine fine pœnalem liberati a peccati obligatione non transeunt.

CAPUT IV.

Cur ab his, qui per gratiam regenerationis absoluti sunt a peccato, non auferatur mors, id est, pœna peccati.

Si quem vero movet, cur vel ipsam patiantur, si et ipsa pœna peccati est, quorum per gratiam reatus aboletur; jam ista quæstio in alio nostro opere, quod scripsimus de Baptismo parvulorum, tractata ac soluta est : ubi dictum est ad hoc relinqui animæ experimentum separationis a corpore, quamvis ablato jam criminis nexu, quoniam si regenerationis sacramentum continuo sequeretur immor-

talitas corporis, ipsa fides enervaretur, quæ tunc est fides, quando expectatur in spe, quod in re nondum videtur. Fidei autem robore atque certamine, in majoribus duntaxat ætatibus, etiam mortis fuerat superandus timor, quod in sanctis Martyribus maxime eminuit : cujus profecto certaminis nulla esset victoria, nulla gloria; quia nec ipsum omnino posset esse certamen, si post lavacrum regenerationis jam sancti non possent mortem perpeti corporalem. Cum parvulis autem baptizandis quis non ad Christi gratiam propterea potius curreret, ne a corpore solveretur? Atque ita non invisibili præmio probaretur fides; sed jam nec fides esset, confestim sui operis quærendo et sumendo mercedem. Nunc vero majore et mirabiliore gratia Salvatoris in usus justitiæ peccati pœna conversa est. Tunc enim dictum est homini : « Morieris, si peccaveris : » nunc dicitur Martyri : « Morere, ne pecces. » Tunc dictum est : « Si mandatum transgressi fueritis, morte moriemini[1] ; » nunc dicitur : « Si mortem recusaveritis, mandatum transgrediemini. » Quod tunc timendum fuerat, ut non peccaretur; nunc suscipiendum est, ne peccetur. Sic per ineffabilem Dei misericordiam et ipsa pœna vitiorum transit in arma virtutis, et fit justi meritum etiam supplicium peccatoris. Tunc enim mors est acquisita peccando, nunc impletur justitia moriendo. Verum hoc in sanctis Martyribus, quibus alterutrum a persecutore proponitur, ut aut deserant fidem, aut sufferant mortem. Justi enim malunt credendo perpeti quod sunt primi iniqui non credendo perpessi. Nisi enim peccassent illi, non morerentur : peccabunt autem isti, nisi moriantur. Mortui sunt ergo illi, quia peccaverunt : non peccant isti, quia moriuntur. Factum est per illorum culpam, ut veniretur in pœnam : fit per istorum pœnam, ne veniatur

[1] Gen. II, 17.

in culpam : non quia mors bonum aliquod facta est, quæ antea malum fuit; sed tantam Deus fidei præstitit gratiam, ut mors, quam vitæ constat esse contrariam, instrumentum fieret, per quod transiretur ad vitam.

CAPUT V.

Quod sicut iniqui male utuntur lege quæ bona est, ita et justi bene utuntur morte quæ mala est.

Apostolus cum vellet ostendere quantum peccatum, gratia non subveniente, ad nocendum valeret, etiam ipsam legem, qua prohibetur peccatum, non dubitavit dicere virtutem esse peccati. « Aculeus, inquit, mortis » est peccatum, virtus autem peccati lex[1]. » Verissime omnino. Auget enim prohibitio desiderium operis illiciti, quando justitia non sic diligitur, ut peccandi cupiditas ejus delectatione vincatur. Ut autem diligatur et delectet vera justitia, nonnisi divina subveniet gratia. Sed ne propterea lex putaretur malum, quoniam virtus est dicta peccati; ideo ipse alio loco versans hujusmodi quæstionem, inquit : « Lex quidem sancta, et mandatum sanctum et » justum et bonum. Quod ergo bonum est, inquit, mihi » factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat » supra modum peccator aut peccatum per mandatum[2]. » Supra modum » dixit, quia etiam prævaricatio additur, cum peccandi aucta libidine etiam lex ipsa contemnitur. Cur hoc commemorandum putavimus? Quia scilicet sicut lex non est malum, quando auget peccantium concupis-

[1] I. Cor. xv, 56. — [2] Rom. vii, 12, 13.

centiam; ita nec mors bonum est, quando auget patientium gloriam: cum vel illa pro iniquitate deseritur, et efficit prævaricatores; vel ista pro veritate suscipitur, et efficit Martyres. Ac per hoc lex quidem bona est, quia prohibitio est peccati; mors autem mala, quia stipendium est peccati: sed quemadmodum injusti male utuntur non tantum malis, sed etiam bonis; ita justi bene non tantum bonis, sed etiam malis. Hinc fit, ut et mali male lege utantur, quamvis sit lex bonum; et boni bene moriantur, quamvis sit mors malum.

CAPUT VI.

De generalis mortis malo, quo animæ et corporis societas separatur.

Quapropter quod attinet ad corporis mortem, id est, separationem animæ a corpore, cum eam patiuntur qui morientes appellantur, nulli bona est. Habet enim asperum sensum et contra naturam vis ipsa qua utrumque divellitur, quod fuerat in vivente conjunctum atque consertum, quandiu moratur, donec omnis adimatur sensus, qui ex ipso inerat animæ carnisque complexu. Quam totam molestiam nonnunquam unus ictus corporis vel animæ raptus intercipit, nec eam sentiri præveniente celeritate permittit. Quidquid tamen illud est in morientibus, quod cum gravi sensu adimit sensum, pie fideliterque tolerando auget meritum patientiæ, non aufert vocabulum pœnæ. Ita cum ex hominis primi perpetuata propagine procul dubio sit mors pœna nascentis; tamen si pro pietate justitiaque pendatur, fit gloria renascentis: et cum sit mors peccati retributio, aliquando impetrat ut nihil retribuatur peccato.

CAPUT VII.

De morte, quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt.

Nam quicumque, etiam non percepto regenerationis lavacro, pro Christi confessione moriuntur, tantum eis valet ad dimittenda peccata, quantum si abluerentur sacro fonte baptismatis. Qui enim dixit : « Si quis non renatus fuerit » ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlo- » rum [1]: » Alia sententia istos fecit exceptos, ubi non minus generaliter dixit : « Qui me confessus fuerit coram homi- » nibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in » cœlis est [2]. » Et alio loco : « Qui perdiderit animam suam » propter me, inveniet eam [3]. » Hinc est quod scriptum est : « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus [4]. » Quid enim pretiosius quam mors, per quam fit ut et delicta omnia dimittantur, et merita cumulatius augeantur? Neque enim tanti sunt meriti, qui cum mortem differre non possent, baptizati sunt, deletisque omnibus peccatis, ex hac vita emigrarunt, quanti sunt hi qui mortem, cum possent, ideo non distulerunt, quia maluerunt Christum confitendo finire vitam, quam eum negando ad ejus baptismum pervenire. Quod utique si fecissent, etiam hoc eis in illo lavacro dimitteretur, quod timore mortis negaverant Christum ; in quo lavacro et illis facinus tam immane dimissum est, qui occiderant Christum. Sed quando sine abundantia gratiæ Spiritus illius, qui ubi vult spirat [5],

[1] Joan. III, 5. — [2] Matth. X, 32. — [3] Id. XVI, 25. — [4] Psal. CXV, 15. — [5] Joan. III, 8.

tantum Christum amare possent, ut eum in tanto vitæ discrimine tanta sub spe veniæ negare non possent? Mors igitur pretiosa sanctorum, quibus cum tanta gratia est præmissa et prærogata mors Christi, ut ad eum acquirendum suam non cunctarentur impendere, in eos usus redactum esse monstravit, quod ad pœnam peccantis antea fuerat constitutum, ut inde justitiæ fructus uberior nasceretur. Mors ergo non ideo bonum videri debet, quia in tantam utilitatem non vi sua, sed divina opitulatione conversa est; ut quæ tunc metuenda proposita est, ne peccatum committeretur, nunc suscipienda proponatur, ut peccatum non committatur, commissumque deleatur, magnæque victoriæ debita justitiæ palma reddatur.

CAPUT VIII.

Quod in sanctis primæ mortis pro veritate susceptio, secundæ sit mortis absolutio.

Si enim diligentius consideremus, etiam cum quisque pro veritate fideliter, et laudabiliter moritur, mors cavetur. Ideo quippe aliquid ejus suscipitur, ne tota contingat, et secunda insuper, quæ nunquam finiatur, accedat. Suscipitur enim animæ a corpore separatio, ne Deo ab anima separato etiam ipsa separetur a corpore, ac sic totius hominis prima morte completa secunda excipiat sempiterna. Quocirca mors quidem, ut dixi, cum eam morientes patiuntur, cumque in eis ut moriantur facit, nemini bona est, sed laudabiliter toleratur pro tenendo vel adipiscendo bono. Cum vero in ea sunt, qui jam mortui nuncupantur, non absurde dicitur et malis mala, et bonis bona. In re-

quie enim sunt animæ piorum a corpore separatæ; impiorum autem pœnas luunt: donec istarum ad æternam vitam, illarum vero ad æternam mortem, quæ secunda dicitur, corpora reviviscant.

CAPUT IX.

Tempus mortis, quo vitæ sensus aufertur, in morientibus, an in mortuis esse dicendum sit.

Sed id tempus, quo animæ a corpore separatæ aut in bonis sunt, aut in malis, utrum post mortem potius, an in morte dicendum est? Si enim post mortem est, jam non ipsa mors, quæ transacta atque præterita est, sed post eam vita præsens animæ bona, seu mala est. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat, hoc est, quando eam patiebantur, cum morerentur: quoniam gravis et molestus eis inerat sensus; quo malo bene utuntur boni. Peracta autem mors quonam modo vel bona, vel mala est, quæ jam non est? Porro si adhuc diligentius attendamus, nec illa mors esse apparebit, cujus gravem ac molestum in morientibus diximus sensum. Quandiu enim sentiunt, adhuc utique vivunt: et si adhuc vivunt, ante mortem quam in morte potius esse dicendi sunt: quia illa cum venerit, aufert omnem corporis sensum, qui ea propinquante molestus est. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos, qui nondum mortui sunt, sed imminente morte jam extrema et mortifera afflictione jactantur, explicare difficile est: etiamsi recte isti appellantur morientes; quia cum mors, quæ jam impendet, advenerit, non morientes, sed mortui nuncupantur. Nullus est ergo mo-

riens, nisi vivens; quoniam cum in tanta est extremitate vitæ, in quanta sunt quos agere animam dicimus, profecto qui nondum anima caruit, adhuc vivit. Idem ipse igitur simul et moriens est et vivens : sed morti accedens, vita decedens; adhuc tamen in vita, quia inest anima corpori; nondum autem in morte, quia nondum abscessit a corpore. Sed si cum abscesserit, nec tunc in morte, sed post mortem potius erit; quando sit in morte quis dixerit? Nam neque ullus moriens erit, si moriens et vivens simul esse nullus potest. Quandiu quippe anima in corpore est, non possumus negare viventem. Aut si moriens potius dicendus est, in cujus jam corpore agitur ut moriatur, nec simul quisquam potest esse vivens et moriens, quando sit vivens nescio.

CAPUT X.

De vita mortalium, quæ mors potius quam vita dicenda est.

Ex quo enim quisque in isto corpore morituro esse cœperit, nunquam in eo non agitur ut mors veniat. Hoc enim agit ejus mutabilitas toto tempore vitæ hujus, (si tamen vita dicenda est,) ut veniatur in mortem. Nemo quippe est qui non ei post annum sit, quam ante annum fuit, et cras quam hodie, et hodie quam heri, et paulo post quam nunc, et nunc quam paulo ante propinquior. Quoniam quidquid temporis vivitur, de spatio vivendi demitur; et quotidie fit minus minusque quod restat : ut omnino nihil sit aliud tempus vitæ hujus, quam cursus ad mortem, in quo nemo vel paululum stare, vel aliquanto

tardius ire permittitur: sed omnes urgentur pari motu, nec diverso impelluntur accessu. Neque enim cui vita brevior fuit, celerius diem duxit, quam ille cui longior: sed cum æqualiter et æqualia momenta raperentur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quo non impari velocitate ambo currebant. Aliud est autem amplius viæ peregisse, aliud tardius ambulasse. Qui ergo usque ad mortem productiora spatia temporis agit, non lentius pergit, sed plus itineris conficit. Porro si ex illo quisque incipit mori, hoc est, esse in morte, ex quo in illo agi cœperit ipsa mors, id est, vitæ detractio, quia cum detrahendo finita fuerit, post mortem jam erit, non in morte: profecto ex quo esse incipit in hoc corpore, in morte est. Quid enim aliud diebus, horis, momentisque singulis agitur, donec ea consumpta mors quæ agebatur, impleatur; et incipiat jam tempus esse post mortem, quod cum vita detraheretur, erat in morte? Nunquam igitur in vita homo est, ex quo est in corpore isto moriente potius quam vivente, si et in vita et in morte simul non potest esse. An potius et in vita et in morte simul est; in vita scilicet in qua vivit, donec tota detrahatur; in morte autem, qua jam moritur, cum vita detrahitur? Si enim non est in vita, quid est quod detrahitur, donec ejus fiat perfecta consumptio? Si autem non est in morte, quid est vitæ ipsa detractio? Non enim frustra cum vita fuerit corpori tota detracta, post mortem jam dicitur, nisi quia mors erat, cum detraheretur. Nam si, ea detracta, non est homo in morte, sed post mortem; quando, nisi cum detrahitur, erit in morte?

CAPUT XI.

An quisquam simul et vivens esse possit, et mortuus.

I. Si autem absurdum est, ut hominem antequam ad mortem perveniat, jam esse dicamus in morte; (cui enim propinquat peragendo vitæ suæ tempora, si jam in illa est?) maxime quia nimis est insolens, ut simul et vivens esse dicatur et moriens, cum vigilans et dormiens simul esse non possit, quærendum est quando erit moriens. Etenim antequam mors veniat, non est moriens, sed vivens: cum vero mors venerit, mortuus erit, non moriens. Illud ergo est adhuc ante mortem, hoc jam post mortem. Quando ergo in morte? (tunc enim est moriens,) ut quemadmodum tria sunt cum dicimus, ante mortem, in morte, post mortem; ita tria singulis singula, vivens, moriens, mortuusque reddantur. Quando itaque sit moriens, id est, in morte, ubi neque sit vivens, quod est ante mortem, neque mortuus, quod est post mortem, sed moriens, id est, in morte, difficillime definitur. Quandiu quippe est anima in corpore, maxime si etiam sensus adsit, procul dubio vivit homo, qui constat ex anima et corpore; ac per hoc adhuc ante mortem, non in morte esse dicendus est: cum vero anima abscesserit, omnemque abstulerit corporis sensum, jam post mortem mortuusque perhibetur. Perit igitur inter utrumque, quo moriens, vel in morte sit: quoniam si adhuc vivit, ante mortem est; si vivere destitit, jam post mortem est. Nunquam ergo moriens, id est, in morte esse comprehenditur. Ita etiam in transcursu temporum quæritur præsens, nec invenitur:

quia sine ullo spatio est, per quod transitur ex futuro in præteritum. Nonne ergo videndum est, ne ista ratione mors corporis nulla esse dicatur? Si enim est, quando est, quæ in nullo, et in qua ullus esse non potest? Quandoquidem si vivitur, adhuc non est; quia hoc ante mortem, non in morte: si autem vivere jam cessatum est, jam non est; quia et hoc post mortem est, non in morte? Sed rursus si nulla mors est ante vel post, quid est quod dicitur ante mortem, sive post mortem? Nam et hoc inaniter dicitur, si mors nulla est. Atque utinam in paradiso bene vivendo egissemus ut revera nulla esset mors. Nunc autem non solum est, verumetiam tam molesta est, ut nec ulla explicari locutione possit, nec ulla ratione vitari.

II. Loquamur ergo secundum consuetudinem; non enim aliter debemus: et dicamus ante mortem, prius quam mors accidat; sicut scriptum est: « Ante mortem » ne laudes hominem quemquam [1]. » Dicamus etiam cum acciderit: « Post mortem illius vel illius factum est illud vel illud. » Dicamus et de præsenti tempore ut possumus, velut cum ita loquimur: « Moriens ille testatus est, et illis atque illis illud atque illud moriens dereliquit: » quamvis hoc nisi vivens omnino facere non posset, et potius hoc ante mortem fecerit, non in morte. Loquamur etiam sicut loquitur Scriptura divina, quæ mortuos quoque non post mortem, sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc enim est illud: « Quoniam non est in morte, qui memor sit tui [2]. » Donec enim reviviscant, recte dicuntur esse in morte: sicut in somno esse quisque, donec evigilet, dicitur: quamvis in somno positos dicamus dormientes, nec tamen eo modo possumus dicere eos, qui jam sunt mortui, morientes. Non enim adhuc moriuntur, qui quantum attinet ad corporis mortem, de qua nunc disserimus, jam sunt a corporibus

[1] Eccli. xi, 30. — [2] Psal. vi, 6.

separati. Sed hoc est, quod dixi explicari aliqua locutione non posse, quonam modo vel morientes dicantur vivere, vel jam mortui etiam post mortem adhuc esse dicantur in morte. Quomodo enim post mortem, si adhuc in morte? Præsertim cum eos nec morientes dicamus, sicuti eos, qui in somno sunt, dicimus dormientes; et qui in languore, languentes; et qui in dolore, utique dolentes; et qui in vita, viventes : at vero mortui prius quam resurgant, esse dicuntur in morte, nec tamen possunt appellari morientes. Unde non importune, neque incongrue arbitror accidisse, etsi non humana industria, judicio, fortasse divino, ut hoc verbum quod est, moritur, in latina lingua nec Grammatici declinare potuerint, ea regula qua cætera talia declinantur. Namque ab eo quod est oritur, fit verbum præteriti temporis, ortus est : et si qua similia sunt, per temporis præteriti participia declinantur. Ab eo vero quod est moritur, si quæramus præteriti temporis verbum, responderi adsolet, mortuus estu littera geminata. Sic enim dicitur mortuus; quomodo fatuus, arduus, conspicuus, et si qua similia, quæ non sunt præteriti temporis, sed quoniam nomina sunt, sine tempore declinantur. Illud autem, quasi ut declinetur, quod declinari non potest, pro participio præteriti temporis ponitur nomen. Convenienter itaque factum est, ut quemadmodum id quod significat, non potest agendo, ita ipsum verbum declinari loquendo non possit. Agi tamen potest in adjutorio gratiæ Redemptoris nostri, ut saltem secundam mortem declinare possimus. Illa enim est gravior, et omnium malorum pessima, quæ non fit separatione animæ et corporis, sed in æternam pœnam potius utriusque complexu. Ibi e contrario non erunt homines ante mortem atque post mortem, sed semper in morte : ac per hoc nunquam viventes, nunquam mortui, sed sine fine morientes.

Nunquam enim erit homini pejus in morte quam ubi erit mors ipsa sine morte.

CAPUT XII.

Quam mortem primis hominibus Deus, si mandatum ejus transgrederentur, fuerit comminatus.

Cum ergo requiritur, quam mortem Deus primis hominibus fuerit comminatus, si ab eo mandatum transgrederentur acceptum, nec obedientiam custodirent; utrum animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ appellatur secunda : respondendum est : « Omnes. » Prima enim ex duabus constat : secunda ex omnibus tota. Sicut enim universa terra ex multis terris, et universa Ecclesia ex multis constat Ecclesiis, sic universa mors ex omnibus. Quoniam prima constat ex duabus, una animæ, altera corporis ; ut sit prima totius hominis mors, cum anima sine Deo et sine corpore ad tempus pœnas luit; secunda vero, ubi anima sine Deo cum corpore pœnas æternas luit. Quando ergo dixit Deus primo illi homini, quem in paradiso constituerat, de cibo vetito : « Quacumque die » ederitis ex eo, morte moriemini [1]. » non tantum primæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo ; nec tantum posteriorem, ubi corpus privatur anima ; nec solum ipsam totam primam, ubi anima et a Deo et a corpore separata punitur : sed quidquid mortis est usque ad novissimam, quæ secunda dicitur, qua est nulla posterior, comminatio illa complexa est.

[1] Gen. II, 17.

CAPUT XIII.

Prævaricatio primorum hominum, quam primam senserit pœnam.

Nam posteaquam præcepti facta transgressio est, confestim gratia deserente divina, de corporum suorum nuditate confusi sunt[1]. Unde etiam foliis ficulneis, quæ forte a perturbatis prima comperta sunt pudenda texerunt : quæ prius eadem membra erant, sed pudenda non erant. Senserunt ergo novum motum inobedientis carnis suæ, tanquam reciprocam pœnam inobedientiæ suæ. Jam quippe anima libertate in perversum propria delectata, et Deo dedignata servire, pristino corporis servitio destituebatur ; et quia superiorem Dominum suo arbitrio deseruerat, inferiorem famulum ad suum arbitrium non tenebat : nec omni modo habebat subditam carnem, sicut semper habere potuisset, si Deo subdita ipsa mansisset. Tunc ergo cœpit caro concupiscere adversus spiritum[2] : cum qua controversia nati sumus trahentes orginem mortis, et in membris nostris vitiataque natura contentionem ejus sive victoriam de prima prævaricatione gestantes.

[1] Gen. III, 7. — [2] Gal. V, 17.

CAPUT XIV.

Qualis homo sit factus a Deo, et in quam sortem deciderit suæ voluntatis arbitrio.

Deus enim creavit hominem rectum, naturarum auctor, non utique vitiorum : sed sponte depravatus justeque damnatus depravatos damnatosque generavit. Omnes enim fuimus in illo uno, quando omnes fuimus ille unus, qui per fœminam lapsus est in peccatum, quæ de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis singillatim creata et distributa forma, in qua singuli viveremus ; sed jam natura erat seminalis, ex qua propagaremur : qua scilicet propter peccatum vitiata, et vinculo mortis obstricta, justeque damnata, non alterius conditionis homo ex homine nasceretur. Ac per hoc a liberi arbitrii malo usu series hujus calamitatis exorta est, quæ humanum genus origine depravata, velut radice corrupta, usque ad secundæ mortis exitium, quæ non habet finem, solis eis exceptis, qui per gratiam Dei liberantur, miseriarum connexione perducit.

CAPUT XV.

Quod Adam peccans prius reliquerit Deum, quam relinqueretur a Deo; et primam fuisse animæ mortem a Deo recessisse.

Quamobrem etiamsi in eo quod dictum est; « Morte » moriemini [1], » quoniam non est dictum, « Mortibus, » eam solam intelligamus. Quæ fit cum anima deseritur sua vita, quod illi Deus est: (Non enim deserta est ut desereret, sed ut desereretur, deseruit. Ad malum quippe ejus prior est voluntas ejus: ad bonum vero ejus prior est voluntas Creatoris ejus; sive ut eam faceret, quæ nulla erat; sive ut reficiat, quæ lapsa perierat) etiamsi ergo hanc intelligamus Deum denuntiasse mortem, in eo quod ait: « Qua » die ederitis ex illo, morte moriemini; » tanquam diceret: « Qua die me deserueritis per inobedientiam, deseram vos per justitiam: » profecto in ea morte etiam cæteræ denuntiatæ sunt, quæ procul dubio fuerant secuturæ. Nam in eo quod inobediens motus in carne animæ inobedientis exortus est, propter quem pudenda texerunt [2], sensa est mors una, in qua deseruit animam Deus. Ea significata est verbis ejus, quando timore dementi sese abscondenti homini dixit: « Adam ubi es [3]? » non utique ignorando quærens, sed increpando admonens, ut attenderet ubi esset, in quo non esset Deus. Cum vero corpus anima ipsa deseruit ætate corruptum et senectute confectum, venit in experimentum mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens homini dixerat: « Terra es, et in terram ibis [4]: »

[1] Gen. II, 17. — [2] Id. III, 7. — [3] Ibid. 9. — [4] Ibid. 19.

ut ex his duabus mors illa prima, quæ totius est hominis, compleretur, quam secunda in ultimo sequitur, nisi homo per gratiam liberetur. Neque enim corpus, quod de terra est, rediret in terram, nisi sua morte, quæ illi accidit, cum deseritur sua vita, id est, anima. Unde constat inter Christianos veraciter catholicam tenentes fidem, etiam ipsam nobis corporis mortem, non lege naturæ, qua nullam mortem homini Deus fecit, sed merito inflictam esse peccati: quoniam peccatum vindicans Deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus, « Terra es, et in terram ibis. »

CAPUT XVI.

De philosophis, qui animæ separationem a corpore non putant esse pœnalem, cum Plato inducat summum deum diis minoribus promittentem, quod nunquam sint corporibus exuendi.

I. Sed philosphi, contra quorum calumnias defendimus Civitatem Dei, hoc est, ejus Ecclesiam, sapienter sibi videntur irridere quod dicimus, animæ a corpore separationem inter pœnas ejus esse deputandam: quia videlicet ejus perfectam beatitudinem tunc illi fieri existimant, cum omni prorsus corpore exuta ad Deum simplex et sola et quodam modo nuda redierit. Ubi si nihil, quo ista refelleretur opinio, in eorum litteris invenirem, operosius mihi disputandum esset, quo demonstrarem non corpus esse animæ, sed corruptibile corpus onerosum. Unde illud est quod de Scripturis nostris in superiori libro commemoravimus; « Corpus enim corruptibile aggravat animam[1]. » Addendo utique « Corruptibile, » non qua-

[1] Sap. IX, 9.

licumque corpore, sed quale factum est ex peccato consequente vindicta, animam perhibuit aggravari. Quod etiamsi non addidisset, nihil aliud intelligere deberemus. Sed cum apertissime Plato deos a summo Deo factos habere immortalia corpora prædicet, eisque ipsum Deum, a quo facti sunt, inducat pro magno beneficio pollicentem, quod in æternum cum suis corporibus permanebunt, nec ab eis ulla morte solventur : quid est quod isti ad exagitandam christianam fidem fingunt se nescire, quod sciunt? aut etiam sibi repugnantes adversum se ipsos malunt dicere, dum nobis non desinant contradicere? Nempe Platonis hæc verba sunt, sicut ea Cicero in latinum vertit, (4) quibus inducit summum Deum deos, quos fecit, alloquentem ac dicentem : « Vos qui deorum satu orti estis, attendite quorum operum ego parens effectorque sum. Hæc sunt indissolubilia me invito : quanquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est, ratione vinctum dissolvere velle. Sed quoniam estis orti, immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis : nequaquam tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata periment, nec erunt valentiora quam consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa quibus estis, tum cum gignebamini, colligati[1]. » Ecce deos Plato dicit et corporis animæque colligatione mortales, et tamen immortales Dei, a quo facti sunt, voluntate atque consilio. Si ergo animæ pœna est, in qualicumque corpore colligari, quid est quod eos alloquens Deus tanquam sollicitos, ne forte moriantur, id est, dissolvantur a corpore, de sua facit immortalitate securos? non propter eorum naturam, quæ sit compacta, non simplex, sed propter suam

[1] Plato in Timæo.

invictissimam voluntatem, qua potens est facere, ut nec orta occidant, nec connexa solvantur, sed incorruptibiliter perseverent?

II. Et hoc quidem utrum Plato verum de sideribus dicat, alia quæstio est. Neque enim ei continuo concedendum est, globos istos luminum sive orbiculos luce corporea super terras, seu die, seu nocte fulgentes, suis quibusdam propriis animis vivere, eisque intellectualibus et beatis, quod etiam de ipso universo mundo, tanquam uno animali maximo, quo cuncta cætera continerentur animalia, instanter affirmat. Sed hæc, ut dixi, alia quæstio est, quam nunc discutiendam non suscepimus. Hoc tantum contra istos commemorandum putavi, qui se Platonicos vocari vel esse gloriantur, cujus superbia nominis erubescunt esse Christiani, ne commune illis cum vulgo vocabulum, vilem faciat palliatorum tanto, (5) magis inflatam, quanto magis exiguam paucitatem: et quærentes quid in doctrina christiana reprehendant, exagitant æternitatem corporum, tanquam hæc sint inter se contraria, ut et beatitudinem quæramus animæ, et eam semper esse velimus in corpore, velut ærumnoso vinculo colligatam: cum eorum auctor et magister Plato, donum a Deo summo diis ab illo factis dicat esse concessum, ne aliquando moriantur, id est, a corporibus, quibus eos connexuit, separantur.

CAPUT XVII.

Contra eos, qui asserunt terrena corpora incorruptibilia fieri et æterna non posse.

1. Contendunt etiam isti terrestria corpora sempiterna esse non posse, cum ipsam universam terram Dei sui, non quidem summi, sed tamen magni, id est, totius hujus mundi membrum in medio positum et sempiternum esse non dubitent. Cum ergo Deus ille summus fecerit eis alterum quem putant Deum [1], id est, istum mundum, cæteris diis, qui infra eum sunt, præferendum, eumdemque esse existiment animantem, anima scilicet, sicut asserunt, rationali vel intellectuali in tam magna mole corporis ejus inclusa; ipsiusque corporis tanquam membra locis suis posita atque digesta, quatuor constituerit elementa, quorum juncturam, ne unquam deus eorum tam magnus moriatur, insolubilem ac sempiternam velint: quid causæ est, ut in corpore majoris animantis tanquam medium membrum æterna sit terra, et aliorum animantium terrestrium corpora, si Deus sicut illud velit, æterna esse non possint? Sed terræ, inquiunt, terra reddenda est, unde animalium terrestria sumpta sunt corpora: ex quo fit, inquiunt, ut ea sit necesse dissolvi et emori; et eo modo terræ stabili ac sempiternæ, unde fuerant sumpta, restitui. Si quis hoc etiam de igne similiter affirmet, et dicat reddenda esse universo igni corpora, quæ inde sumpta sunt, ut cœlestia fierent animalia, nonne immortalitas, quam talibus diis, velut Deo summo loquente, promisit

[1] Plato in Timæo.

Plato, tanquam violenta disputationis hujus intercidet? An ibi propterea non fit, quia Deus non vult, cujus voluntatem, ut ait Plato, nulla vis vincit? Quid ergo prohibet, ut hoc etiam de terrestribus corporibus Deus possit efficere, quandoquidem ut nec ea quæ orta sunt, occidant, nec ea quæ sunt juncta solvantur, nec ea quæ sunt ex elementis sumpta reddantur, atque ut animæ in corporibus constitutæ nec unquam ea deserant, et cum eis immortalitate ac sempiterna beatitudine perfruantur, posse Deum facere confitetur Plato? Cur ergo non possit, ut nec terrestria moriantur? An Deus non est potens quousque Christiani credant, sed quousque Platonici volunt? Nimirum quippe consilium Dei et potestatem potuerunt philosophi, nec potuerunt nosse Prophetæ? cum potius e contrario Dei Prophetas ad enuntiandam ejus, quantum dignatus est, voluntatem, Spiritus ejus docuerit; philosophos autem in ea cognoscenda conjectura humana deceperit.

II. Verum non usque adeo decipi debuerunt, non solum ignorantia, sed magis etiam pervicacia, ut et sibi apertissime refragentur, magnis disputationum viribus asserentes, animæ, ut beata esse possit, non terrenum tantum, sed omne corpus esse fugiendum; et deos rursus dicentes habere beatissimas animas, et tamen æternis corporibus illigatas, cœlestes quidem igneis, Jovis autem ipsius animam, quem mundum istum volunt, omnibus omnino corporeis elementis, quibus hæc tota moles a terra in cœlum surgit, inclusam. Hanc enim animam Plato ab intimo terræ medio, quod geometræ centrum vocant, per omnes partes ejus usque ad cœli summa et extrema diffundi et extendi per numeros musicos opinatur, ut sit iste mundus animal maximum, beatissimum, sempiternum, cujus anima et perfectam sapientiæ felici-

tatem teneret, et corpus proprium non relinqueret; cujusque corpus et in æternum ex illa viveret, et eam quamvis non simplex, sed tot corporibus tantisque compactum, hebetare atque tardare non posset. Cum igitur suspicionibus suis ista permittant, cur nolunt credere divina voluntate atque potentia immortalia corpora fieri posse terrena, in quibus animæ nulla ab eis morte separatæ, nullis eorum oneribus aggravatæ, sempiterne ac feliciter vivant, quod deos suos posse asserunt, in corporibus igneis, Jovemque ipsum regem eorum in omnibus corporeis elementis? Nam si animæ, ut beata sit, corpus est omne fugiendum, fugiant dii eorum de globis siderum, fugiat Jupiter de cœlo et terra : aut si non possunt, miseri judicentur. Sed neutrum isti volunt, qui neque a corporibus separationem audent dare diis suis, ne illos mortales colere videantur; nec beatitudinis privationem, ne infelices eos esse fateantur. Non ergo ad beatitudinem consequendam omnia fugienda sunt corpora; sed corruptibilia, molesta, gravia, moribunda; non qualia fecit primis hominibus bonitas Dei, sed qualia esse compulit pœna peccati.

CAPUT XVIII.

De terrenis corporibus, quæ philosophi affirmant in cœlestibus esse non posse; quia quod terrenum est, naturali pondere vocetur ad terram.

Sed necesse est, inquiunt, ut terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat, vel cogat ad terram : et ideo in cœlo esse non possint. Primi quidem illi homines in

terra erant nemerosa atque fructuosa, quæ paradisi nomen obtinuit, sed quia et ad hoc respondendum est: vel propter Christi corpus cum quo ascendit in cœlum, vel propter sanctorum qualia in resurrectione futura sunt, intueantur paulo attentius pondera ipsa terrena. Si enim ars humana efficit, ut ex metallis, quæ in aquis posita continuo submerguntur, quibusdam modis vasa fabricata etiam natare possint, quanto credibilius et efficacius occultus aliquis modus operationis Dei, cujus omnipotentissima voluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata posse dissolvi, cum multo mirabilius incorporea corporeis, quam quæcumque corporea quibuscumque corporibus copulentur, potest molibus præstare terrenis, ut nullo in ima pondere deprimantur; ipsisque animis perfectissime beatis, ut quamvis terrena, tamen incorruptibilia jam corpora ubi volunt, ponant, et quo volunt agant, situ motuque facillimo? An vero si hoc Angeli faciant, et quælibet animalia terrestria rapiant unde libet, constituantque ubi libet, aut eos sine labore non posse, aut onera sentire credendum est? Cur ergo sanctorum perfectos et beatos divino munere spiritus sine ulla difficultate posse ferre quo voluerint, et sistere ubi voluerint sua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum, sicut onera in gestando sentire consuevimus, quanto major est quantitas, tanto major sit et gravitas, ita ut plura pondo quam pauciora plus premant: membra tamen suæ carnis leviora portat anima cum in sanitate robusta sunt, quam in languore cum macra sunt. Et cum aliis gestantibus onerosior sit sanus et validus, quam exilis et morbidus; ipse tamen ad suum corpus movendum atque portandum agilior est, cum in bona valetudine plus habet molis, quam cum in peste vel fame minimum roboris. Tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus quam-

vis adhuc corruptibilibus atque mortalibus, non quantitatis pondus, sed temperationis modus. Et quis verbis explicet, quantum distet inter præsentem, quam dicimus sanitatem, et immortalitatem futuram? Non itaque nostram fidem redarguant philosophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere, cur non credant terrenum posse esse corpus in cœlo, cum terra universa libretur in nihilo. Fortassis enim de ipso medio mundi loco, eo quod in eum coëant quæque graviora, etiam argumentatio verisimilior habeatur. Illud dico, si dii minores, quibus inter animalia terrestria cætera etiam hominem faciendum commisit Plato, potuerunt, sicut dicit, ab igne removere urendi qualitatem, lucendi relinquere quæ per oculos emicaret[1]: ita-ne Deo summo concedere dubitabimus, cujus ille voluntati potestatique ne moriantur concessit quæ orta sunt, et tam diversa, tam dissimilia, id est, corporea et incorporea sibimet connexa, nulla possint dissolutione sejungi, ut de carne hominis, cui donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumque detineat, detrahat ponderis tarditatem? Sed de fide resurrectionis mortuorum et de corporibus eorum immortalibus diligentius, si Deus voluerit, in fine hujus Operis disserendum est.

[1] Plato in Timæo.

CAPUT XIX.

Contra eorum dogmata, qui primos homines, si non peccassent, immortales futuros fuisse non credunt.

Nunc de corporibus primorum hominum quod instituimus explicemus : quoniam nec mors ista, quæ bona perhibetur bonis, nec tantum paucis intelligentibus sive credentibus, sed omnibus nota est, qua fit animæ a corpore separatio, qua certe corpus animantis, quod evidenter vivebat, evidenter emoritur, eis potuisset accidere, nisi peccati meritum sequeretur. Licet enim justorum ac piorum animæ defunctorum, quod in requie vivant, dubitare fas non sit, usque adeo tamen eis melius esset cum suis corporibus bene valentibus vivere, ut etiam illi, qui omni modo esse sine corpore beatissimum existimant, hanc opinionem suam sententia repugnante convincant. Neque enim quisquam audebit illorum sapientes homines, sive morituros, sive jam mortuos, id est, aut carentes corporibus, aut corpora relicturos, diis immortalibus anteponere, quibus Deus summus apud Platonem munus ingens, indissolubilem scilicet vitam, id est, æternum cum suis corporibus consortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratur idem Plato, si tamen hanc vitam pie justeque peregerint, ut a suis corporibus separati, in ipsorum deorum, qui sua corpora nunquam deserunt, recipiantur sinum ;

> Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
> Rursus et incipiant in corpora velle reverti [1].

[1] Virg. Æneid. VI.

Quod Virgilius ex platonico dogmate dixisse laudatur. Ita quippe animas mortalium, nec in suis corporibus semper esse posse existimat, sed mortis necessitate dissolvi, nec sine corporibus durare perpetuo, sed alternantibus vicibus indesinenter vivos ex mortuis, et ex vivis mortuos fieri putat; ut a cæteris hominibus hoc videantur differre sapientes, quod post mortem ferantur ad sidera, ut aliquanto diutius in astro sibi congruo quisque requiescat, atque inde rursus miseriæ pristinæ oblitus et cupiditate habendi corporis victus redeat ad labores ærumnasque mortalium; illi vero, qui stultam duxerint vitam, ad corpora suis meritis debita, sive hominum, sive bestiarum, de proximo revolvantur. In hac itaque durissima conditione constituit etiam bonas atque sapientes animas, quibus non talia corpora distributa sunt, cum quibus semper atque immortaliter viverent, ut neque in corporibus permanere, neque sine his possint in æterna puritate durare. De quo platonico dogmate jam in libris superioribus diximus christiano tempore erubuisse Porphyrium, et non solum ab humanis animis removisse corpora bestiarum, verumetiam sapientium animas ita voluisse de corporeis nexibus liberari, ut corpus omne fugientes beatæ apud Patrem sine fine teneantur. Itaque ne a Christo vinci videretur vitam sanctis pollicente perpetuam, etiam ipse purgatas animas sine ullo ad miserias pristinas reditu in æterna felicitate constituit: et ut Christo adversaretur, resurrectionem incorruptibilium corporum negans, non solum sine terrenis, sed sine ullis omnino corporibus eas asseruit in sempiternum esse victuras. Nec tamen ista qualicumque opinione præcepit saltem ne diis corporatis religionis obsequio subderentur. Quid ita, nisi quia eas quamvis nulli corpori sociatas, non credidit illis esse meliores? Quapropter, si non audebunt isti, sicut eos ausuros esse non

arbitror, diis beatissimis, et tamen in æternis corporibus constitutis, humanas animas anteponere, cur eis videtur absurdum, quod fides christiana prædicat, et primos homines ita fuisse conditos, ut si non peccassent, nulla morte a suis corporibus solverentur, sed pro meritis obedientiæ custoditæ immortalitate donati, cum eis viverent in æternum; et talia sanctos in resurrectione habituros ea ipsa, in quibus hic laboraverunt, corpora, ut nec eorum carni aliquid corruptionis vel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris et infelicitatis possit accidere?

CAPUT XX.

Quod caro sanctorum, quæ nunc requiescit in spe, in meliorem reparanda sit qualitatem, quam fuit primorum hominum ante peccatum.

Proinde nunc sanctorum animæ defunctorum ideo non habent gravem mortem, qua separatæ sunt a corporibus suis, quia caro eorum requiescit in spe, quaslibet sine ullo jam sensu contumelias accepisse videatur. Non enim, sicut Platoni visum est, corpora oblivione desiderant: sed potius, quia meminerunt quid sibi ab eo sit promissum, qui neminem fallit, qui eis etiam de capillorum suorum integritate securitatem dedit[1], resurrectionem corporum, in quibus multa dura perpessi sunt, nihil in eis ulterius tale sensuri, desiderabiliter et patienter expectant. Si enim carnem suam non oderant[2], quando eam suæ menti infirmitate resistentem, spiritali jure coërcebant, quanto magis eam diligunt etiam ipsam spiritalem futu-

[1] Luc. xi, 18. — [2] Ephes. v, 29.

ram? Sicut enim spiritus carni serviens non incongrue carnalis, ita caro spiritui serviens recte appellabitur spiritalis, non quia in spiritum convertetur, sicut nonnulli putant, ex eo quod scriptum est: « Seminatur corpus ani» male, resurget corpus spiritale [1]: » sed quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subdetur, usque ad immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem, omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate et tarditate detracta. Non solum enim non erit tale, quale nunc est in quavis optima valetudine; sed nec tale quidem, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui licet morituri non essent, nisi peccassent; alimentis tamen ut homines utebantur, nondum spiritalia, sed adhuc animalia corpora terrena gestantes. Quæ licet senio non veterascerent, ut necessitate perducerentur ad mortem, (qui status eis de ligno vitæ, quod in medio paradiso cum arbore vetita simul erat, mirabili Dei gratia præstabatur:) tamen et alios sumebant cibos præter unam arborem, quæ fuerat interdicta, non quia ipsa erat malum, sed propter commendandum puræ et simplicis obedientiæ bonum, quæ magna virtus est rationalis creaturæ sub Creatore Domino constitutæ. Nam ubi nullum malum tangebatur, profecto si prohibitum tangeretur, sola inobedientia peccabatur. Alebantur ergo aliis, quæ sumebant, ne animalia corpora molestiæ aliquid esuriendo ac sitiendo sentirent: de ligno autem vitæ propterea gustabatur, ne mors eis undecumque subreperet, vel senectute confecta decursis temporum spatiis interirent: tanquam cætera essent alimento, illud sacramento; ut sic fuisse accipiatur lignum vitæ in paradiso corporali, sicut in spiritali, hoc est, intelligibili paradiso, Sapientia Dei, de qua scriptum est: « Lignum vitæ est » amplectentibus eam [2]. »

[1] I. Cor. XV, 42. — [2] Prov. III, 18.

CAPUT XXI.

De paradiso, in quo primi homines fuerant, quod recte possit significatione ejus spiritale aliquid intelligi, salva veritate narrationis historicæ de corporali loco.

Unde nonnulli totum ipsum paradisum, ubi primi homines parentes generis humani sanctæ Scripturæ veritate fuisse narrantur, ad intelligibilia referunt, arboresque illas et ligna fructifera in virtutes vitæ moresque convertunt: tanquam visibilia et corporalia illa non fuerint, sed intelligibilium significandorum causa eo modo dicta vel scripta sint. Quasi propterea non potuerit esse paradisus corporalis, quia potest etiam spiritalis intelligi: tanquam ideo non fuerint duæ mulieres, Agar et Sara, et ex illis duo filii Abrahæ, unus de ancilla, alius de libera [1], quia duo Testamenta in eis figurata dicit Apostolus: aut ideo de nulla petra, Moyse percutiente, aqua defluxerit[2], quia potest illic figurata significatione etiam Christus intelligi, eodem Apostolo dicente, « Petra autem erat Christus [3]. » Nemo itaque prohibet intelligere paradisum, vitam beatorum; quatuor ejus flumina, quatuor virtutes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, atque justitiam; et ligna ejus, omnes utiles disciplinas; et lignorum fructus, mores piorum; et lignum vitæ, ipsam bonorum omnium matrem sapientiam; et lignum scientiæ boni et mali, transgressi mandati experimentum. Pœnam enim peccatoribus bene utique, quoniam juste, constituit Deus, sed non

[1] Gal. IV, 22. — [2] Exod. XVII, 6. et Num. XX, 11. — [3] I. Cor. X, 4.

bono suo experitur homo. Possunt hæc etiam in Ecclesia intelligi, ut ea melius accipiamus tanquam prophetica indicia præcedentia futurorum : paradisum scilicet ipsam Ecclesiam[1], sicut de illa legitur in Cantico canticorum : quatuor autem paradisi flumina, quatuor Evangelia; ligna fructifera, sanctos; fructus autem eorum, opera eorum; lignum vitæ, Sanctum sanctorum, utique Christum; lignum scientiæ boni et mali, proprium voluntatis arbitrium. Nec se ipso quippe homo divina voluntate contempta nisi perniciose uti potest : atque ita discit, quid intersit, utrum inhæreat communi omnibus bono, an proprio delectetur. Se quippe amans donatur sibi, ut inde timoribus, mœroribusque completus cantet in Psalmo, si tamen mala sua sentit: « Ad me ipsum turbata est anima mea[2] : » correctusque jam dicat: « Fortitudinem meam ad te custodiam[3]. » Hæc, et si qua alia commodius dici possunt de intelligendo spiritaliter paradiso, nemine prohibente, dicantur : dum tamen et illius historiæ veritas fidelissima rerum gestarum narratione commendata credatur.

CAPUT XXII.

De corporibus sanctorum post resurrectionem, quæ sic spiritalia erunt, ut non in spiritum caro vertatur.

Corpora ergo justorum, quæ in resurrectione futura sunt, neque ullo ligno indigebunt, quo fiat ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur; neque ullis aliis corporalibus alimentis, quibus esuriendi ac sitiendi qualiscumque

[1] Cant. IV, 13. — [2] Psal. XLI, 7. — [3] Id. LVIII, 10.

molestia devitetur : quoniam certo et omni modo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut nonnisi velint, possibilitate, non necessitate vescantur. Quod Angeli quoque visibiliter et tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant et poterant, ut hominibus congruerent sui ministerii quadam humanitate, fecerunt. Neque enim in phantasmate Angelos edisse credendum est, quando eos homines hospitio susceperunt [1] : quamvis utrum Angeli essent ignorantibus, consimili nobis indigentia vesci viderentur. Unde est quod ait Angelus in libro Tobiæ : « Videbatis me manducare, sed visu vestro « videbatis [2]; » id est, « Necessitate reficiendi corporis, sicut vos facitis, me cibum sumere putabatis. » Sed si forte Angelis aliud credibilius Disputari potest: certe fides Christiana de ipso Salvatore non dubitat, quod etiam post resurrectionem, jam quidem in spiritali carne, sed tamen vera, cibum ac potum cum Discipulis sumpsit [3]. Non enim potestas, sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus auferetur. Unde et spiritalia erunt; non quia corpora esse desistent, sed quia spiritu vivificante subsistent.

CAPUT XXIII.

Quid intelligendum sit de corpore animali et de corpore spiritali; aut qui moriuntur in Adam, qui vero vivificantur in Christo.

Nam sicut corpora ista, quæ habent animam viventem, nondum spiritum vivificantem, animalia dicuntur corpora; nec tamen animæ sunt, sed corpora; ita illa spiri-

[1] Gen. XVIII. — [2] Tob. XII, 19. — [3] Luc. XXIII.

talia vocantur corpora; absit tamen ut spiritus ea credamus futura, sed corpora carnis habitura substantiam, sed nullam tarditatem corruptionemque carnalem spiritu vivificante passura. Tunc jam non terrenus, sed cœlestis homo erit; non quia corpus quod de terra factum est, non ipsum erit; sed quia dono cœlesti jam tale erit, ut etiam cœlo incolendo non amissa natura, sed mutata qualitate conveniat. Primus autem homo de terra terrenus, in animam viventem factus est, non in spiritum vivificantem [1], quod ei per obedientiæ meritum servabatur. Ideo corpus ejus, quod cibo ac potu egebat, ne fame afficeretur ac siti, et non immortalitate illa absoluta atque indissolubili; sed ligno vitæ a mortis necessitate prohibebatur, atque in juventutis flore tenebatur, non spiritale, sed animale fuisse, non dubium est: nequaquam tamen moriturum, nisi in Dei prædicentis minantisque sententiam delinquendo corruisset. Et alimentis quidem etiam extra paradisum non negatis, a ligno tamen vitæ prohibitus, traditus esset tempori vetustatique finiendus, in ea duntaxat vita, quam in corpore licet animali, donec spiritale obedientiæ merito fieret, posset in paradiso nisi peccasset, habere perpetuam. Quapropter etiamsi mortem istam manifestam, qua fit naimæ a corpore separatio, intelligamus simul significatam in eo quod Deus dixerat: « Qua die ederitis » ex illo, morte moriemini [2]: » non ideo debet absurdum videri, quia non eo prorsus die a corpore sunt soluti, quo cibum interdictum mortiferumque sumpserunt. Eo quippe die mutata in deterius vitiataque natura, atque a ligno vitæ separatione justissima, mortis in eis etiam corporalis necessitas facta est, cum qua nos necessitate nati sumus. Propter quod Apostolus non ait: « Corpus quidem moriturum est propter peccatum: » sed ait: « Corpus quidem mor-

[1] Cor. XV, 47. — [2] Gen II, 17.

» tuum est propter peccatum, spiritus autem vita est propter » injustitiam[1]: » Deinde subjungit: « Si autem Spiritus ejus, » qui suscitavit Christum a mortuis, habitat in vobis; qui » suscitavit Christum a mortuis, vivificabit et mortalia cor- » pora vestra, per inhabitantem Spiritum ejus in vobis[2]. » Tunc ergo erit corpus in spiritum vivificantem, quod nunc est in animam viventem; et tamen mortuum dicit Apostolus, quia jam moriendi necessitate constrictum est. Tunc autem ita erat in animam viventem, quamvis non in spiritum vivificantem, ut tamen mortuum dici recte non posset; quia nisi perpetratione peccati necessitatem moriendi habere non posset. Cum vero Deus et dicendo: « Adam »ubi es[3]?» mortem significaverit animæ, quæ facta est, illo deserente; et dicendo: « Terra es, et in terram ibis[4], » mortem significaverit corporis, quæ illi fit anima discedente: propterea de morte secunda nihil dixisse credendus est, quia occultam esse voluit propter dispensationem Testamenti Novi, ubi secunda mors apertissime declaratur; ut prius ista mors prima, quæ communis est omnibus, proderetur ex illo venisse peccato, quod in uno commune factum est omnibus: mors vero secunda non utique communis est omnibus, propter eos, « Qui secundum propo- » situm vocati sunt, quos ante præscivit, et prædestinavit, » sicut ait Apostolus[5], conformes imaginis Filii sui, ut sit » ipse primogenitus in multis fratribus, » quos a secunda morte per Mediatorem Dei gratia liberavit.

II. In corpore ergo animali primum hominem factum, sic Apostolus loquitur. Volens enim ab spiritali quod in resurrectione futurum est, hoc quod nunc est animale discernere: « Seminatur, inquit, in corruptione, surget in » incorruptione; seminatur in contumelia, surget in gloria;

[1] Rom. VIII, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Gen. III, 9. — [4] Ibid. 19. — [5] Rom. VIII, 28, 29.

» seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur » corpus animale, surget corpus spiritale [1]. » Deinde ut hoc probaret: « Si est, inquit, corpus animale, est et spiritale [2]. » Et ut quid esset corpus animale ostenderet: « Sic, inquit, » scriptum est: Factus est primus homo in animam viven- » tem [3]. » Isto igitur modo voluit ostendere quid sit corpus animale, quamvis Scriptura non dixerit de primo homine, qui est appellatus Adam, quando illi anima flatu Dei creata est: « Et factus est homo in corpore animali; » sed, « Factus est homo in animam viventem. » In eo ergo quod scriptum est: « Factus est primus homo in animam vi- « ventem, » voluit Apostolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem quemadmodum intelligendum esset, ostendit addendo: « Novissimus autum Adam in spiritum « vivificantem [4]; » procul dubio Christum significans, qui jam ex mortuis ita resurrexit, ut mori omnino deinceps non possit. Denique sequitur et dicit: « Sed non primum « quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale [5]. » Ubi multo apertius declaravit se animale corpus insinuasse in eo, quod scriptum est factum esse primum hominem in animam viventem: spiritale autem in eo quod ait: « Novissimus Adam in spiritum vivificantem. » Prius est enim animale corpus, quale habuit primus Adam, quamvis non moriturum, nisi peccasset; quale nunc habemus et nos, hactenus ejus mutata vitiataque natura, quatenus in illo, posteaquam peccavit, effectum est, unde haberet jam moriendi necessitatem; quale pro nobis etiam Christus primitus habere dignatus est, non quidem necessitate, sed potestate: postea vero spiritale, quale jam præcessit in Christo tanquam in capite nostro, secuturum

[1] I. Cor. xv, 42-44. — [2] Ibid. — [3] Gen. II, 7. et I. Cor. xv, 45. — [4] Ibid. — [5] Ibid. 46.

est autem in membris ejus ultima resurrectione mortuorum.

III. Adjungit deinde Apostolus duorum istorum hominum evidentissimam differentiam, dicens : « Primus homo » de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qua- » lis terrenus, tales et terreni: qualis cœlestis, tales et cœ- » lestes. Et quomodo induimus imaginem terreni, indua- » mus et imaginem ejus, qui de cœlo est [1]. » Hoc Apostolus ita posuit, ut nunc quidem in nobis secundum sacramentum regenerationis fiat; sicut alibi dicit : « Quot- » quot in Christo baptizati estis, Christum induistis [2] : » re autem ipsa tunc perficietur, cum et in nobis quod est animale nascendo, spiritale factum fuerit resurgendo. Ut enim ejus itidem verbis utar : « Spe salvi facti » sumus[3]. » Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione prævaricationis et mortis, quam nobis intulit generatio, sed induimus imaginem cœlestis hominis gratia indulgentiæ vitæque perpetuæ, quod nobis præstat regeneratio, nonnisi per Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum [4] : quem cœlestem hominem vult intelligi, quia de cœlo venit, ut terrenæ mortalitatis corpore vestiretur, quod cœlesti immortalitate vestiret. Cœlestes vero ideo appellat et alios, quia fiunt per gratiam membra ejus, ut cum illis sit unus Christus, velut caput et corpus. Hoc in eadem Epistola evidentius ita ponit : « Per » hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. » Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo » omnes vivificabuntur [5]. » Jam utique in corpore spiritali, quod erit in spiritum vivificantem. Non quia omnes, qui in Adam moriuntur, membra erunt Christi; ex illis enim multo plures secunda in æternum morte plectentur : sed ideo dictum est : « Omnes » atque « Omnes, » quia sicut

[1] I. Cor. xv, 47-49. — [2] Gal. III, 27. — [3] Rom. VIII, 24. — [4] I. Tim. II, 5. — [5] I. Cor. xv, 21, 22.

nemo corpore animali nisi in Adam moritur, ita nemo corpore spiritali nisi in Christo vivificatur. Proinde nequaquam putandum est nos in resurrectione tale corpus habituros, quale habuit homo primus ante peccatum. Neque illud quod dictum est: « Qualis terrenus, tales et terreni; » secundum illud intelligendum est, quod factum est admissione peccati. Non enim existimandum est eum, prius quam peccasset, spiritale corpus habuisse, et peccati merito in animale mutatum. Ut enim hoc putetur, parum attenduntur tanti verba doctoris, qui ait: « Si est corpus animale, est et spiritale; sicut scriptum est: primus homo Adam factus est in animam viventem[1]. Numquid hoc post peccatum factum est, cum sit ista hominis prima conditio, de qua beatissimus Apostolus ad corpus animale monstrandum, hoc testimonium Legis assumpsit.

CAPUT XXIV.

Qualiter accipienda sit vel illa insufflatio, in qua Primus homo factus est in animam viventem; *vel illa quam Dominus fecit, dicens:* Accipite Spiritum sanctum.

I. Unde et illud parum considerate quibusdam visum est (6), in eo quod legitur: « Inspiravit Deus in faciem ejus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem[2], » non tunc animam primo homini datam, sed eam, quæ jam inerat, Spiritu sancto vivificatam. Movet enim eos, quod Dominus Jesus posteaquam resurrexit a mortuis, insufflavit, dicens Discipulis suis: « Accipite Spiritum sanctum[3]. »

[1] I. Cor. xv, 44, 45. et Gen. II, 7. — [2] Ibid. — [3] Joan. xx, 22.

Unde tale aliquid existimant factum, quod tunc factum est : quasi et hic secutus Evangelista dixerit : « Et facti sunt in animam viventem. » Quod quidem si dictum esset, hoc intelligeremus, quod animarum quædam vita sit Spiritus Dei, sine quo animæ rationales mortuæ deputandæ sunt, quamvis earum præsentia vivere corpora videantur. Sed non ita factum, quando est conditus homo, satis ipsa libri verba testantur, quæ ita se habent : « Et » formavit Deus hominem pulverem de terra[1]. » Quod quidam planius interpretandum putantes dixerunt : « Et finxit » Deus hominem de limo terræ[2]. » Quoniam superius dictum fuerat : « Fons autem ascendebat de terra, et irri- » gabat omnem faciem terræ [3] : » Ut ex hoc limus intelligendus videretur, humore scilicet terraque concretus. Ubi enim hoc dictum est, continuo sequitur : « Et formavit » Deus hominem pulverem de terra : » sicut græci codices habent, unde in latinam linguam Scriptura ista conversa est. Sive autem « Formavit, » sive « Finxit, » quis dicere voluerit, quod græce dicetur ἔπλασεν ad rem nihil interest : magis tamen proprie dicitur : « Finxit. » Sed ambiguitas visa est devitanda eis, qui « Formavit » dicere maluerunt, eo quod in latina lingua illud magis obtinuit consuetudo, ut hi dicantur fingere, qui aliquid mendacio simulante componunt. Hunc igitur formatum hominem de terræ pulvere, sive limo, (erat enim pulvis humectus ;) hunc, inquam, ut expressius dicam, sicut Scriptura locuta est, « Pulverem de terra, » animale corpus factum esse docet Apostolus, cum animam accepit : « et factus » est iste homo in animam viventem [4] : » id est, formatus iste pulvis factus est in animam viventem.

II. Jam, inquiunt, habebat animam, alioquin non

[1] Gen. II, 7. juxta LXX. — [2] Ibid. juxta Vulgatam. — [3] Ibid. 10. — [4] I. Cor. XV, 45.

appellaretur homo: quoniam homo non est corpus solum, vel anima sola, sed qui ex anima constat et corpore. Hoc quidem verum est, quod non totus homo, sed pars melior hominis anima est; nec totus homo corpus, sed inferior hominis pars est: sed cum est utrumque conjunctum simul, habet hominis nomen; quod tamen et singula non amittunt, etiam cum de singulis loquimur. Quis enim dicere prohibetur quotidiani quadam lege sermonis « : Homo ille defunctus est, et nunc in requie est vel in pœnis; » cum de anima sola possit hoc dici: et, « Illo aut illo loco homo ille sepultus est; » cum hoc nisi de solo corpore non possit intelligi? An dicturi sunt, sic loqui Scripturam non solere divinam? Imo vero illa ita nobis in hoc attestatur, ut etiam cum duo ista conjuncta sunt et vivit homo, tamen etiam singula hominis vocabulo appellet, animam scilicet interiorem hominem, corpus vero exteriorem hominem vocans [1], tanquam duo sint homines, cum simul utrumque sit homo unus. Sed intelligendum est, secundum quid dicatur homo ad imaginem Dei, et homo terra atque iturus in terram. Illud enim secundum animam rationalem dicitur, qualem Deus insufflando, vel si commodius dicitur, inspirando indidit homini, id est, hominis corpori: hoc autem secundum corpus, qualem hominem Deus finxit ex pulvere, cui data est anima, ut fieret corpus animale, id est, homo in animam viventem.

III. Quapropter in eo quod Dominus fecit, quando insufflavit dicens: « Accipite Spiritum sanctum [2]: » nimirum hoc intelligi voluit, quod Spiritus sanctus non tantum sit Patris, verumetiam Unigeniti ipsius Spiritus. Idem ipse quippe Spiritus est et Patris et Filii, cum quo est Trinitas Pater et Filius et Spiritus sanctus, non creatura, sed Creator. Neque enim flatus ille corporeus de carnis ore

[1] I. Cor. IV, 16. — [2] Joan. XX, 22.

procedens substantia erat Spiritus sancti atque natura, sed potius significatio, qua intelligeremus, ut dixi, Spiritum sanctum Patri esse Filioque communem: quia non sunt eis singulis singuli, sed unus amborum est. Semper autem iste Spiritus in Scripturis sanctis græco vocabulo πνευμα dicitur, sicut eum et hoc loco Dominus appellavit, quando eum corporalis sui oris flatu significans, Discipulis suis dedit: et locis omnibus divinorum eloquiorum non mihi aliter unquam nuncupatus occurrit. Hic vero, ubi legitur: « Et finxit Deus hominem pulverem de » terra, et insufflavit, » sive « Inspiravit in faciem ejus spi» ritum vitæ[1]; » non ait græcus πνευμα quod solet dici Spiritus sanctus sed, πνοὼ: quod nomen in creatura quam in Creatore frequentius legitur: unde nonnulli etiam Latini propter differentiam, hoc vocabulum non spiritum, sed flatum appellare maluerunt. Hec enim est in græco etiam illo loco apud Isaîam ubi Deus dicit: « Omnem flatum ego » feci[2], » omnem animam sine dubitatione significans. Quod itaque græce πνοὴ dicitur, nostri aliquando slatum, aliquando spiritum, aliquando inspirationem, vel aspirationem, quando etiam Dei dicitur, interpretati sunt: πνευμα, vero nunquam nisi spiritum, sive hominis, de quo ait Apostolus: » Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi » spiritus hominis qui in ipso est[3]? » Sive pecoris, sicut in Salomonis libro scriptum est: « Quis scit si spiritus hominis » ascendat sursum in cœlum, et spiritus pecoris descendat » deorsum in terram[4]? » Sive istum corporeum, qui etiam ventus dicitur: nam ejus hoc nomen est, ubi in Psalmo canitur: « Ignis, grando, nix, glacies, spiritus tempes» tatis[5]. » Sive jam non creatum, sed Creatorem, sicut est de quo dicit Dominus in Evangelio: « Accipite Spiritum

[1] Gen. II, 7. — [2] Isai. LVII, 16. juxta LXX. — [3] I. Cor. II, 11. — [4] Eccl. II, 21. — [5] Psal. CXLVIII, 8.

» sanctum [1] : » eum corporei sui oris significans flatu. Et ubi ait : « Ite, baptizate omnes gentes in nomine Patris et » Filii et Spiritus sancti [2] : » ubi ipsa Trinitas excellentissime et evidentissime commendata est. Et ubi legitur : « Deus » spiritus est. [3] » Et aliis plurimis sacrarum Litterarum locis. In his quippe omnibus testimoniis Scripturarum, quantum ad Græcos attinet, non πνοὴ videmus scriptum esse, sed πνεῦμα : quantum autem ad Latinos, non flatum, sed spiritum. Quapropter in eo quod scriptum est : « Inspi» ravit ; » vel si magis proprie dicendum est : « Insufflavit » in faciem ejus spiritum vitæ [4] ; » si græcus non πνοὴ, sicut ibi legitur, sed πνεῦμα posuisset, nec sic esset consequens, ut Creatorem Spiritum, qui proprie dicitur in Trinitate Spiritus sanctus, intelligere cogeremur : quandoquidem πνεῦμα, ut dictum est, non solum de Creatore, sed etiam de creatura dici solere manifestum est.

IV. Sed cum dixisset, inquiunt, « Spiritum », non adderet « Vitæ », nisi illic Spiritum sanctum vellet intelligi. Et cum dixisset : « Factus est homo in animam, » non adderet, « Viventem », nisi animæ vitam significaret, quæ illi divinitus impetitur dono Spiritus Dei. Cum enim vivat anima, inquiunt, proprio suæ vitæ modo, quid opus erat addere « Viventem », nisi ut ea vita intelligeretur, quæ illi per Spiritum sanctum datur? Hoc quid est aliud, nisi diligenter pro humana suspicione contendere, et Scripturas sanctas negligenter attendere? Quid enim magnum erat non ire longius, sed in eodem libro ipso paulo superius legere, « Producat terra animam viventem [5], » quando animalia terrestria cuncta creata sunt? Deinde aliquantis interpositis, in eodem tamen ipso libro, quid magnum erat advertere quod scriptum est : » Et omnia quæ habent

[1] Joan. xx, 22. — [2] Matth. xxviii, 19. — [3] Joan. iv, 24. — [4] Gen. ii, 7, — [5] Id. i, 24.

» spiritum vitæ, et omnis qui erat super aridam, mortus » est[1] »; cum insinuaret omnia, quæ vivebant in terra, periisse diluvio? Si ergo et animam viventem, et spiritum vitæ etiam in pecoribus invenimus, sicut loqui divina Scriptura consuevit : et cum hoc quoque loco ubi legitur : « Omnia » quæ habent spiritum vitæ, » non græcus πνεῦμα, sed πνοὴ dixerit : cur non dicimus, quid opus erat ut adderet, « Viventem, » cùm anima nisi vivat esse non possit? aut quid opus erat ut adderet, « Vitæ » cum dixisset « Spiritum; » Sed intelligimus « Spiritum vitæ, et animam » viventem » Scripturam suo more dixisse, cum animalia, id est, corpora animata vellet intelligi, quibus inesset per animam perspicuus iste etiam corporis sensus. In hominis autem conditione obliviscimur, quemadmodum loqui Scriptura consueverit, cum suo prorsus more locuta sit: quo insinuaret hominem etiam rationali anima accepta, quam non sicut aliarum carnium aquis et terra producentibus, sed Deo flante creatam voluit intelligi; sic tamen factum, ut in corpore animali, quod fit anima in eo vivente, sicut illa animalia viveret, de quibus dixit : « Producat terra animam viventem : » et quæ itidem dicit habuisse in se spiritum vitæ, ubi etiam in græco non dixit πνεῦμα, sed πνοήν: non utique Spiritum sanctum, sed eorum animam tali exprimens nomine.

V. Sed enim Dei flatus, inquiunt, Dei ore exisse intelligitur, quem si animam crediderimus, consequens erit, ut ejusdem fateamur esse substantiæ, paremque illius Sapientiæ, quæ dicit: « Ego ex ore Altissimi prodivi[2]. » Non quidem dixit Sapientia ore Dei efflatam se fuisse, sed ex ejus ore prodisse. Sicut autem nos possumus, non de nostra natura, qua homines sumus, sed de isto aëre circumfuso, quem spirando ac respirando ducimus ac reduci-

[1] Gen. VII, 22. — [2] Eccli. XXIV, 5.

mus, flatum facere cum sufflamus: ita omnipotens Deus, non de sua natúra, neque de subjacenti creatura, sed etiam de nihilo potuit facere flatum, quem corpori hominis inserendo inspirasse vel insufflasse convenientissime dictus est, incorporeus incorporeum, sed immutabilis mutabilem; quia non creatus creatum. Verumtamen ut sciant isti, qui de Scripturis loqui volunt, et Scripturarum locutiones non advertunt, non hoc solum dici exire ex ore Dei, quod est æqualis ejusdemque naturæ, audiant, vel legant quod, Deo dicente, scriptum est: « Quoniam tepi- » dus es, et neque calidus, neque frigidus, incipiam te » evomere ex ore meo [1] ».

VI. Nulla itaque causa est, cur apertissime loquenti resistamus Apostolo, ubi ab spiritali corpore corpus animale discernens, id est, ab illo in quo futuri sumus, hoc in quo nunc sumus, ait: « Seminatur corpus animale, » surget corpus spiritale: si est corpus animale, est et spi- » ritale, sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam » in animam viventem, novissimus Adam in spiritum vivi- » ficantem. Sed non primum quod spiritale est, sed quod » animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra » terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis ter- » renus, tales et terreni; qualis cœlestis, tales et cœlestes. » Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus et » imaginem ejus qui de cœlo est [2]. » De quibus omnibus apostolicis verbis superius locuti sumus. Corpus igitur animale, in quo primum hominem Adam factum esse dicit Apostolus, sic erat factum, non ut mori omnino non posset, sed ut non moreretur, nisi homo peccasset. Nam illud quod spiritu vivificante spiritale erit et immortale, mori omnino non poterit. Sicut anima creata est immortalis, quæ licet peccato mortua perhibeatur carens quadam vita sua, hoc

[1] Apoc. III, 16. — [2] I Cor. XV, 44 49.

est, Dei Spiritu, quo etiam sapienter et beate vivere poterat : tamen propria quadam, licet misera, vita sua non desinit vivere; quia immortalis est creata. Sicut etiam desertores angeli, licet secundum modum quemdam mortui sint peccando; quia fontem vitæ deseruerunt, qui Deus est, quem potando, sapienter beateque poterant vivere : tamen non sic mori potuerunt, ut omnino desisterent vivere atque sentire; quoniam immortales creati sunt : atque ita in secundam mortem post ultimum præcipitabuntur judicium, ut nec illic vita careant : quandoquidem etiam sensu, cum in doloribus futuri sunt, non carebunt. Sed homines ad Dei gratiam pertinentes cives sanctorum Angelorum in beata vita manentium, ita spiritalibus corporibus induentur, ut neque peccent amplius, neque moriantur : ea tamen immortalitate vestiti, quæ sicut Angelorum, nec peccato possit auferri; natura quidem manente carnis, sed nulla omnino carnali corruptibilitate vel tarditate remanente.

VII. Sequitur autem quæstio necessario pertractanda, et Domino Deo veritatis adjuvante, solvenda. Si libido membrorum inobedientium ex peccato inobedientiæ in illis primis hominibus, cum illos divina gratia deseruisset, exorta est; unde in suam nuditatem oculos aperuerunt, id est, eam curiosius adverterunt, et quia impudens motus voluntatis arbitrio resistebat, pudenda texerunt : quomodo essent filios propagaturi, si ut creati fuerant, sine prævaricatione mansissent. Sed quia et liber iste claudendus est, nec tanta quæstio in sermonis angustias coarctanda, in eum qui sequitur, commodiore disputatione differatur.

LIBER XIV[1].

Rursum de primi hominis peccato, ex quo vita carnalis et vitiosorum affectum causam profluxisse docet Augustinus : sed præsertim libidinis erubescendæ malum poenam inobedientiæ reciprocam esse ostendit, et quomodo, si non peccasset homo, filios fuisset absque libidine propagaturus, inquirit.

CAPUT I.

Per inobedientiam primi hominis in secundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuisse, nisi multos Dei gratia liberaret.

Diximus jam in superioribus libris[2] ad humanum genus, non solum naturæ similitudine sociandum, verumetiam quadam cognationis necessitudine in unitatem concordem pacis vinculo colligandum, ex homine uno Deum voluisse homines instituere: neque hoc genus fuisse in singulis quibusque moriturum, nisi duo primi, quorum creatus est unus ex nullo, altera ex illo, id inobedientia meruissent: a quibus admissum est tam grande peccatum, ut in deterius eo natura mutaretur humana, etiam in posteros obligatione peccati et mortis necessitate transmissa. Mortis autem regnum in homines usque adeo dominatum est, ut omnes in secundam quoque mortem, cujus nullus est finis, pœna debita præcipites ageret, nisi inde quosdam indebita Dei gratia liberaret. Ac per hoc factum est, ut

[1] Scriptus ante annum 420. — [2] Vide D. Guillon, tom. xxi, p. 259-267.

cum tot tantæque gentes per terrarum orbem diversis ritibus moribusque viventes, multiplici linguarum, armorum, vestium sint varietate distinctæ; non tamen amplius quam duo quædam genera humanæ societatis existerent, quas Civitates duas secundum Scripturas nostras merito appellare possimus. Una quippe est hominum secundum carnem, altera secundum spiritum vivere in sui cujusque generis pace volentium : et cum id quod expetunt assequuntur, in sui cujusque generis pace viventium.

CAPUT II.

De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, sed etiam ex animi sit intelligenda vitiis.

I. Prius ergo videndum est, quid sit secundum carnem, quid secundum spiritum vivere. Quisquis enim hoc quod diximus prima fronte inspicit, vel non recolens, vel minus advertens quemadmodum Scripturæ sanctæ loquantur, potest putare philosophos quidem Epicureos secundum carnem vivere, quia summum bonum hominis in corporis voluptate posuerunt; et si qui alii sunt, qui quoquo modo corporis bonum, summum bonum esse hominis opinati sunt; et omne eorum vulgus, qui non aliquo dogmate, vel eo modo philosophantur, sed proclives ad libidinem, nisi ex voluptatibus, quas corporis sensibus capiunt, gaudere nesciunt : Stoïcos autem, qui summum bonum hominis in animo ponunt, secundum spiritum vivere; quia et hominis animus quid est, nisi spiritus? Sed sicut loquitur Scriptura divina, secundum carnem vivere utrique monstrantur. Carnem quippe appellat, non solum

corpus terreni atque mortalis animantis; veluti cum dicit: « Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem hominis, alia autem caro pecoris, alia volucrum, alia piscium[1]: » sed aliis multis modis significatione hujus nominis utitur, inter quos varios locutionis modos, sæpe etiam ipsum hominem, id est, naturam hominis carnem nuncupat, modo locutionis a parte totum, quale est: « Ex operibus legis non justificabitur omnis caro[2]. » Quid enim voluit intelligi, nisi omnis homo? Quod apertius paulo post ait: « In lege nemo justificatur[3]. » Et ad Galatas: « Scientes » quia non justificabitur homo ex operibus legis[4]. » Secundum hoc intelligitur, « Et Verbum caro factum est[5]: » id est, homo. Quod non recte accipientes[6], quidam putaverunt Christo humanam animam defuisse. Sicut enim a toto pars accipitur, ubi Mariæ Magdalenæ verba in Evangelio leguntur dicentis: « Abstulerunt Dominum meum, » et nescio ubi posuerunt eum[7]; » cum de sola Christi carne loqueretur, quam sepultam de monumento putabat ablatam: ita et a parte totum, carne nominata intelligitur homo; sicuti ea sunt quæ supra commemoravimus.

II. Cum igitur multis modis, quos perscrutari et colligere longum est, divina Scriptura nuncupet carnem: quid sit secundum carnem vivere, (quod profecto malum est, cum ipsa carnis natura non sit malum,) ut indagare possimus, inspiciamus diligenter illum locum Epistolæ Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, ubi ait: « Manifesta » autem sunt opera carnis, quæ sunt adulteria, fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidiæ, ebrietates, » comessationes, et his similia, quæ prædico vobis, sicut

[1] I. Cor. XV, 39. — [2] Rom. III, 20. — [3] Gal. III, 111. — [4] Id. II, 16. — [5] Joan. I, 14. — [6] Apollinaristæ. — [7] Joan. XX, 13.

» et prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non » possidebunt[1]. » Iste totus Epistolæ apostolicæ locus, quantum ad rem præsentem satis esse videbitur, consideratus, poterit hanc dissolvere quæstionem, quid sit secundum carnem vivere. In operibus namque carnis, quæ manifesta esse dixit, eaque commemorata damnavit, non illa tantum invenimus, quæ ad voluptatem pertinent carnis, sicuti sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, ebrietates, comessationes; verumetiam illa quibus animi vitia demonstrantur a voluptate carnis aliena. Quis enim servitutem quæ idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidias, non potius intelligat animi vitia esse quam carnis? Quandoquidem fieri potest, ut propter idololatriam vel hæresis alicujus errorem a voluptatibus carnis temperetur: et tamen etiam tunc homo, quamvis libidines continere atque cohibere videatur, secundum carnem vivere hac apostolica auctoritate convincitur; et in eo quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonstratur. Quis inimicitias non in animo habeat? aut quis ita loquatur, ut inimico suo, vel quem putat inimicum, dicat: «Malam carnem,» ac non potius, «Malum animum habes adversum me?» Postremo sicut carnalitates, ut ita dicam, si quis audisset, non dubitasset carni tribuere; ita nemo dubitat animositates ad animum pertinere: cur ergo hæc omnia et his similia, Doctor gentium in fide et veritate opera carnis appellat, nisi quia eo locutionis modo, quo totum significatur a parte, ipsum hominem vult nomine carnis intelligi?

[1] Galat. v, 19-21.

CAPUT III.

Peccati causam ex anima, non ex carne prodiisse, et corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed pœnam.

I. Quod si quisquam dicit carnem causam esse in malis moribus quorumcumque vitiorum, eo quod anima carne affecta sic vivit : profecto non universam hominis naturam diligenter advertit. Nam « Corpus quidem cor» ruptibile aggravat animam [1]. » Unde etiam idem Apostolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo ante dixerat : « Etsi exterior homo noster corrumpi» tur [2] : Scimus, inquit, quia si terrena nostra domus » habitationis dissolvatur, ædificationem habemus ex » Deo, domum non manufactam æternam in cœlis. Ete» nim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum quod » de cœlo est superindui cupientes : si tamen et induti, » non nudi inveniamur. Etenim qui sumus in hac habita» tione, ingemiscimus gravati : eo quod nolumus expo» liari, sed supervestiri, ut absorbeatur mortale a vita[3]. » Et aggravamur ergo corruptibili corpore, et ipsius aggravationis causam, non naturam substantiamque corporis, sed ejus corruptionem scientes, nolumus corpore expoliari, sed ejus immortalitate vestiri. Et tunc enim erit [4], sed quia corruptibile non erit, non gravabit. « Ag» gravat ergo nunc animam corpus corruptibile, et de» primit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem [5].

[1] Sap. IX, 15. — [2] 2 Cor. IV, 16. — [3] Id. V, 1-4. — [4] *Supple* corpus. — [5] Sap. IX, 15.

Verumtamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidisse, in errore sunt.

II. Quamvis enim Virgilius platonicam videatur luculentis versibus explicare sententiam, dicens :

> Igneus est ollis vigor, et cœlestis origo
> Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
> Terrenique hebetant artus moribundaque membra [1] :

omnesque illas notissimas quatuor animi perturbationes, cupiditatem, timorem, lætitiam, tristitiam, quasi origines omnium peccatorum atque vitiorum volens intelligi ex corpore accidere, subjungat et dicat :

> Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, nec auras
> Suspiciunt, clausæ tenebris et carcere cæco [2] :

tamen aliter se habet fides nostra. Nam corruptio corporis, quæ aggravat animam, non peccati primi est causa, sed pœna ; nec caro corruptibilis animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem carnem. Ex qua corruptione carnis licet existant quædam incitamenta vitiorum, et ipsa desideria vitiosa, non tamen omnia vitæ iniquæ vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus purgemus diabolum, qui non habet carnem. Etsi enim diabolus fornicator vel ebriosus, vel si quid hujusmodi mali est quod ad carnis pertinet voluptates, non potest dici, cum sit etiam talium peccatorum suasor et instigator occultus : est tamen maxime superbus atque invidus. Quæ illum vitiositas sic obtinuit, ut propter hanc esset in carceribus caliginosi hujus aëris æterno supplicio destinatus. Hæc autem vitia, quæ tenent in diabolo principatum, carni tribuit Apostolus quam certum est diabolum non habere. Dicit enim inimicitias, contentiones, æmulationes, animositates, invidias, opera esse carnis[3] : quorum omnium malorum caput atque origo superbia est, quæ sine carne

[1] Virg. Æneid. VI. — [2] Ibid. — [3] Gal. V, 20.

regnat in diabolo. Quis autem illo est inimicior sanctis? Quis adversus eos contentiosior, animosior, et magis æmulus atque invidus invenitur? Et hæc omnia cum habeat sine carne, quomodo sunt ista opera carnis; nisi quia opera sunt hominis, quem, sicut dixi, nomine carnis appellat? Non enim habendo carnem, quam non habet diabolus; sed vivendo secundum se ipsum, hoc est, secundum hominem, factus est homo similis diabolo: quia et ille secundum se ipsum vivere voluit, quando in veritate non stetit; ut non de Dei, sed de suo, mendacium loqueretur, qui non solum mendax, verumetiam mendacii pater est[1]. Primus est quippe mentitus, et a quo peccatum, ab illo cœpit esse mendacium.

CAPUT IV.

Quid sit secundum hominem, quidve secundum Deum vivere.

I. Cum ergo vivit homo secundum hominem, non secundum Deum, similis est diabolo. Quia nec Angelo secundum Angelum; sed secundum Deum vivendum fuit, ut staret in veritate, et veritatem de illius, non de suo mendacium loqueretur. Nam et de homine alio loco idem Apostolus ait: « Si autem veritas Dei in meo mendacio » abundavit[2]. » Meum dixit mendacium, veritatem Dei. Cum itaque vivit homo secundum veritatem, non vivit secundum se ipsum, sed secundum Deum. Deus est enim qui dixit: « Ego sum veritas[3]. » Cum vero vivit secundum se ipsum, hoc est, secundum hominem, non secundum Deum, profecto secundum mendacium vivit: non quia

[1] Joan. VIII, 44. — [2] Rom. III, 7. — [3] Joan. XIV, 6.

homo ipse mendacium est, cum sit ejus auctor et creator Deus, qui non est utique auctor creatorque mendacii; sed quia homo ita factus est rectus, ut non secundum se ipsum, sed secundum eum, a quo factus est, viveret; id est, illius potius, quam suam faceret voluntatem: non autem ita vivere, quemadmodum est factus ut viveret, hoc est, mendacium. Beatus quippe vult esse, etiam non sic vivendo ut possit esse. Quid est ista voluntate mendacius? Unde non frustra dici potest omne peccatum esse mendacium. Non enim fit peccatum, nisi ea voluntate, qua volumus ut bene sit nobis, vel nolumus ut male sit nobis. Ergo mendacium est, quod cum fiat ut bene sit nobis, hinc potius male est nobis, vel cum fiat ut melius sit nobis, hinc potius pejus est nobis. Unde hoc, nisi quia de Deo potest bene esse homini, quem delinquendo deserit; non de se ipso, secundum quem vivendo delinquit?

II. Quod itaque diximus, hinc extitisse Civitates duas diversas inter se atque contrarias, quod alii secundum carnem, alii secundum spiritum viverent; potest etiam isto modo dici quod alii secundum hominem, alii secundum Deum vivant. Apertissime quippe Paulus ad Corinthios dicit: « Cum enim inter vos sint æmulatio et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis[1]? » Quod ergo est ambulare secundum hominem, hoc est esse carnalem; quod a carne, id est, a parte hominis, intelligitur homo. Eosdem ipsos quippe dixit superius animales, quos postea carnales, ita loquens: « Quis enim scit, inquit, hominum quæ sunt hominis, nisi » spiritus hominis, qui in ipso est? Sic et quæ Dei sunt, » nemo scit nisi Spiritus Dei. Nos autem, inquit, non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, » ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis quæ et loquimur,

[1] I Cor. III, 3.

» non in sapientiæ humanæ doctis verbis, sed doctis spi- » ritu, spiritalibus spiritalia comparantes. Animalis au- » tem homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia » est enim illi[1]. » Talibus igitur, id est, animalibus, paulo post dicit : « Et ego, fratres, non potui loqui » vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus[2]. » Et illud ex hoc eodem loquendi modo intelligitur, id est, a parte totum. Et ab anima namque, et a carne, quæ sunt partes hominis, potest totum significari, quod est homo : atque ita non est aliud animalis homo, aliud carnalis ; sed idem ipsum est utrumque, id est, secundum hominem vivens homo. Sicut non aliud quam homines significantur, sive ubi legitur : « Ex operibus legis non justificabitur om- » nis caro[3] : » sive quod scriptum est : « Septuaginta-quin- que (5) animæ descenderunt cum Jacob in Ægyptum[4]. » Et ibi enim per omnem carnis homo, et ibi per septuaginta-quinque animas septuaginta-quinque homines intelliguntur. Et quod dictum est : « Non in sapientiæ » humanæ doctis verbis ; » potuit dici : « Non in sapientiæ » carnalis : » sicut quod dictum est : « Secundum hominem » ambulatis ; » potuit dici : « Secundum carnem. » Magis autem hoc apparuit in his quæ subjunxit : « Cum enim » quis dicat : Ego sum Pauli ; alius autem : Ego Apollo, » nonne homines estis[5] ? » Quod dicebat : « Animales » estis, et carnales estis, » expressius dixit : « Homines » estis : » quod est, « Secundum hominem vivitis, non se- » cundum Deum, secundum quem si viveretis, dii essetis. »

[1] 1 Cor. II, 11-14. — [2] Id. III, 1. — [3] Rom. III, 20. — [4] Gen. XLVI, 27. — [5] 1 Cor. III, 4.

CAPUT V.

Quod de corporis animæque natura tolerabilior quidem Platonicorum quam Manichæorum sit opinio; sed et ipsi reprobantur, quoniam vitiorum causas naturæ carnis ascribunt.

Non igitur opus est in peccatis vitiisque nostris ad Creatoris injuriam carnis accusare naturam, quæ in genere atque ordine suo bona est: sed deserto Creatore bono, vivere secundum creatum bonum, non est bonum; sive quisque secundum carnem, sive secundum animam, sive secundum totum hominem, qui constat ex anima et carne, (unde et nomine solius animæ; et nomine solius carnis significari potest,) eligat vivere. Nam qui velut summum bonum laudat animæ naturam; et tanquam malum naturam carnis accusat, profecto et animam carnaliter appetit, et carnem carnaliter fugit: quoniam id vanitate sentit humana, non veritate divina. Non quidem Platonici, sicut Manichæi desipiunt, ut tanquam mali naturam terrena corpora detestentur; cum omnia elementa, quibus iste mundus visibilis contrectabilisque compactus est, qualitatesque eorum Deo artifici tribuant. Verumtamen ex terrenis artibus moribundisque membris sic affici animas opinantur, ut hinc eis sint morbi cupiditatum et timorum et lætitiæ sive tristitiæ; quibus quatuor vel perturbationibus, ut Cicero appellat[1], vel passionibus, ut plerique verbum e verbo græco exprimunt, omnis humanorum morum vitiositas continetur. Quod si ita est, quid est quod Æneas

[1] Cic. lib. de Finib. bonorum et malorum.

apud Virgilium, cum audisset a patre apud inferos animas rursus ad corpora redituras, hanc opinionem miratur, exclamans :

> O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est
> Sublimes animas, iterumque ad tarda reverti
> Corpora? Quæ lucis miseris tam dira cupido[1] :

Numquidnam hæc tam dira cupido ex terrenis artubus moribundisque membris adhuc inest animarum illi prædicatissimæ puritati? Nonne ab hujusmodi corporeis, ut dicit, pestibus omnibus eas asserit esse purgatas, cum rursus incipiunt in corpora velle reverti? Unde colligitur, etiamsi ita se haberet, quod est omnino vanissimum, vicissim alternans incessabiliter euntium atque redeuntium animarum mundatio et inquinatio, non potuisse veraciter dici, omnes culpabiles atque vitiosos motus animarum eis ex terrenis corporibus inolescere. Siquidem secundum ipsos, illa ut locutor nobilis ait, dira cupido usque adeo non est ex corpore, ut ab omni corporea peste purgatam, et extra omne corpus animam constitutam, ipsam compellat esse in corpore. Unde etiam, illis fatentibus, non ex carne tantum afficitur anima, ut cupiat, metuat, lætetur, et ægrescat; verumetiam ex se ipsa his potest motibus agitari.

[1] Virg. Æneid. VI.

CAPUT VI.

De qualitate voluntatis humanæ, sub cujus judicio affectiones animi aut pravæ habentur, aut rectæ.

Interest autem qualis sit voluntas hominis : quia si perversa est, perversos habebit hos motus; si autem recta est, non solum inculpabiles, verumetiam laudabiles erunt. Voluntas est quippe in omnibus : imo omnes nihil aliud quam voluntates sunt. Nam quid est cupiditas et lætitia, nisi voluntas in eorum consensionem quæ volumus? Et quid est metus atque tristitia, nisi voluntas in dissensionem ab his quæ nolumus? Sed cum consentimus appetendo ea quæ volumus, cupiditas; cum autem consentimus fruendo his quæ volumus, lætitia vocatur. Itemque cum dissentimus ab eo quod accidere nolumus, talis voluntas metus est; cum autem dissentimus ab eo quod nolentibus accidit, talis voluntas tristitia est. Et omnino pro varietate rerum, quæ appetuntur atque fugiuntur, sicut allicitur vel offenditur voluntas hominis, ita in hos vel illos affectus mutatur et vertitur. Quapropter homo, qui secundum Deum, non secundum hominem vivit, oportet ut sit amator boni : unde fit consequens ut malum oderit. Et quoniam nemo natura, sed quisquis malus est, vitio malus est : perfectum odium debet malis [1], qui secundum Deum vivit; ut nec propter vitium oderit hominem, nec amet vitium propter hominem; sed oderit vitium, amet hominem. Sanato enim vitio, totum quod amare, nihil autem quod debeat odisse, remanebit.

[1] Psal. cxxxviii, 22.

CAPUT VII.

Amorem et dilectionem indifferenter et in bono et in malo apud sacras Litteras inveniri.

I. Nam cujus propositum est amare Deum, et non secundum hominem, sed secundum Deum amare proximum, sicut etiam se ipsum : procul dubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bonæ, quæ usitatius in Scripturis sacris charitas appellatur : sed amor quoque secundum easdem sacras Litteras dicitur. Nam et amatorem boni dicit Apostolus esse debere, quem regendo populo præcipit eligendum. Et ipse Dominus Petrum apostolum interrogans, cum dixisset : « Diligis me plus his ? » Ille respondit : « Domine, » tu scis quia amo te [1]. » Et iterum Dominus quæsivit, non utrum amaret, sed utrum diligeret eum Petrus : at ille respondit iterum : « Domine, tu scis quia amo te. » Tertia vero interrogatione et ipse Dominus non ait : « Diligis me, » sed, « Amas me [2] ? » ubi secutus ait Evangelista : « Con» tristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me [3] ? » Cum Dominus non tertio, sed semel dixerit : « Amas me ? » bis autem dixerit : « Diligis me ? » Unde intelligimus, quod etiam cum dicebat Dominus : « Diligis me ? » nihil aliud dicebat, quam, « Amas me? » Petrus autem non mutavit hujus unius rei verbum, sed etiam tertio, « Domine, » inquit, tu omnia scis, tu scis quia amo te [4]. »

II. Hoc propterea commemorandum putavi, quia nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem sive charitatem, aliud amorem [5]. Dicunt enim dilectionem accipiendam

[1] Joan. xxi, 15. — [2] Ibid. 17. — [3] Ibid. — [4] Ibid. — [5] Vide Origen. homil. I. in Cant.

esse in bono, amorem in malo. Sic autem nec ipsos auctores sæcularium litterarum locutos esse, certissimum est. Sed viderint philosophi utrum vel qua ratione ista discernant. Amorem tamen eos in bonis rebus et erga ipsum Deum magnipendere, libri eorum satis loquuntur. Sed Scripturas religionis nostræ, quarum auctoritatem cæteris quibusque litteris anteponimus, non aliud dicere amorem, aliud dilectionem vel charitatem, insinuandum fuit. Nam et amorem in bono dici, jam ostendimus. Sed ne quis existimet amorem quidem et in bono et in malo, dilectionem autem nonnisi in bono esse dicendam, illud attendat quod in Psalmo scriptum est : « Qui autem diligit iniqui- » tatem, odit animam suam[1]. » Et illud apostoli Joannis : « Si quis dilexerit mundum, non est dilectio Patris » in eo[2]. » Ecce uno loco dilectio et in bono et in malo. Amorem autem in malo, (quia in bono jam ostendimus,) ne quisquam flagitet, legat quod scriptum est : « Erunt » enim homines se ipsos amantes, amatores pecuniæ[3]. » Recta itaque voluntas est bonus amor, et voluntas perversa malus amor. Amor ergo inhians habere quod amatur, cupiditas est ; id autem habens eoque fruens, lætitia est : fugiens quod ei adversatur, timor est ; idque si acciderit sentiens, tristitia est. Proinde mala sunt ista, si malus est amor ; bona, si bonus. Quod dicimus, de Scripturis probemus. Concupiscit Apostolus dissolvi, et esse cum Christo. Et, « Concupivit anima mea desiderare judica tua[4] : » vel si accommodatius dicitur : « Desideravit anima mea concu- » piscere judicia tua[5]. » Et, « Concupiscentia sapientiæ » perducit ad regnum[6]. » Hoc tamen loquendi obtinuit consuetudo, ut si cupiditas vel concupiscentia dicatur, nec addatur cujus rei sit, nonnisi in malo possit intelligi.

[1] Psal. x, 6. — [2] 1. Joan. ii, 15. — [3] 2 Tim. iii, 2. — [4] Philip. i, 23. — [5] Psal. cxviii, 20. — [6] Sap. vi, 21.

Lætitia in bono est : « Lætamini in Domino, et exultate » justi[1]. » Et, « Dedisti lætitiam in cor meum[2]. » Et, « Adimplebis me lætitia cum vultu tuo[3]. » Timor in bono est apud Apostolum, ubi ait : « Cum timore et tremore » vestram ipsorum salutem operamini[4]. » Et, « Noli altum » sapere, sed time[5]. » Et, « Timeo autem, ne sicut serpens » Evam seduxit astutia sua, sit et vestræ mentes corrumpantur a castitate, quæ est in Christo[6]. » De tristitia vero, quam Cicero magis ægritudinem appellat[7], dolorem autem Virgilius, ubi ait : « Dolent gaudentque, » (sed ideo malui tristitiam dicere, quia ægritudo vel dolor usitatius in corporibus dicitur), scrupulosior quæstio est, utrum inveniri possit in bono.

CAPUT VIII.

De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoïci esse voluerunt, excluso dolore sive tristitia, quam virtus animi sentire non debeat.

Quas enim Græci appellant εὐπαθείας, latine autem Cicero constantias nominavit[8], Stoïci tres esse voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem : pro ægritudine vero vel dolore, quam nos vitandæ ambiguitatis gratia, tristitiam maluimus dicere, negaverunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum, quod facit sapiens. Gaudium de bono adepto est, quod ubique adipiscitur sapiens. Cautio devitat malum, quod debet sapiens devitare. Tris-

[1] Psal. xxxi, 11. — [2] Id. iv, 7. — [3] Id. xv, 10. — [4] Philip. ii, 12. — [5] Rom. xi, 20. — [6] 2 Cor. xi, 3. — [7] Lib. Cic. iii et iv. Tusc. — [8] Id. iv.

titia porro quia de malo est, quod jam accidit; nullum autem malum existimant posse accidere sapienti: nihil in ejus animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, ut velle, gaudere, cavere negent, nisi sapientem: stultum autem nonnisi cupere, lætari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias, has autem quatuor perturbationes secundum Ciceronem, secundum plurimos autem passiones. Græce autem illæ tres, sicut dixi, appellantur εὐπαθείας; istæ autem quatuor πάθη. Hæc locutio utrum Scripturis sanctis congruat, cum quærerem quantum potui diligenter, illud inveni quod ait Propheta: « Non est gaudere impiis, dicit Dominus[1]: » tanquam impii lætari possint potius quam gaudere de malis, quia gaudium proprie bonorum et piorum est. Item illud in Evangelio: « Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, » hæc et vos facite illis[2]: » ita dictum videtur, tanquam nemo possit aliquid male vel turpiter velle, sed cupere. Denique propter consuetudinem locutionis nonnulli interpretes addiderunt bona, et ita interpretati sunt: « Quæ» cumque vultis ut faciant vobis homines bona. » Cavendum enim putaverunt, ne quisquam inhonesta velit sibi fieri ab hominibus, ut de turpioribus taceam, certe luxuriosa convivia, in quibus se, si et ipse illis faciat similia, hoc præceptum existimet impleturum. Sed in græco Evangelio, unde in latinum translatum est, non legitur, « Bona: » sed, « Quæcumque vultis ut faciant vobis » homines, hæc et vos facite illis: » credo propterea, quia in eo quod dixit, « Vultis, » jam voluit intelligi « Bona. » Non enim ait: Cupitis.

II. Non tamen semper his proprietatibus locutio nostra frenanda est, sed interdum his utendum est: et cum legi-

[1] Isai. XLVIII, 21. et LVII, 21. juxta LXX. — [2] Matth. VII, 12. et Tob. IV, 16.

mus eos, quorum auctoritati resultare fas non est, ibi sunt intelligendæ, ubi rectus sensus alium exitum non potest invenire : sicut ista sunt quæ exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Evangelio commemoravimus. Quis enim nescit impios exultare lætitia ? Et tamen, « Non est gau» dere impiis, dicit Dominus. » Unde, nisi quia gaudere aliud est, quando proprie signateque hoc verbum ponitur? Item quis negaverit non recte præcipi hominibus, ut quæcumque sibi ab aliis fieri cupiunt, hæc eis et ipsi faciant : ne se invicem turpitudine illicitæ voluptatis oblectent ? Et tamen saluberrimum verissimumque præceptum est: « Quæ» cumque vultis ut faciant vobis homines eadem et vos facite » illis. » Et hoc unde, nisi quia hoc loco modo quodam proprio voluntas posita est, quæ in malo accipi non potest? Locutione vero usitatiore, quam frequentat maxime consuetudo sermonis, non utique diceretur : « Noli velle men» tiri omne mendacium[1] » : nisi esset et voluntas mala, a cujus pravitate illa distinguitur, quam prædicaverunt Angeli dicentes : « Pax in terra hominibus bonæ voluntatis.[2] » Nam ex abundanti additum est, « Bonæ, » si esse non potest nisi bona. Quid autem magnum in charitatis laudibus dixisset Apostolus, quod non gaudeat super iniquitate[3], nisi quia ita malignitas gaudet ? Nam et apud auctores sæcularium litterarum, talis istorum verborum indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator amplissimus : « Cupio, Patres conscripti, me esse clementem[4]. » Quia id verbum in bono posuit, quis tam perverse doctus existat, qui non eum « Cupio, sed « Volo » potius dicere debuisse contendat ? Porro apud Terentium flagitiosus adolescens insana flagrans cupidine;

Nihil volo aliud, inquit, nisi Philumenam [5].

quam voluntatem fuisse libidinem, responsio quæ ibi servi

[1] Eccl. VII, 14. — [2] Luc. II, 14. — [3] I Cor. XIII, 6. — [4] Cic. Orat. I. in Catilin. — [5] Terent. in Andria. act. II, sc. I.

ejus senioris inducitur, satis indicat. Ait namque domino suo:

. . . Quanto satius est, id operam te dare
Istum qui amorem ex animo amoveas, quam id loqui
Quo magis libido frustra incendatur tua [1].

Gaudium vero eos et in malo posuisse, ille ipse virgilianus testis est versus, ubi has quatuor perturbationes summa brevitate complexus est:

Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque [2].

Dixit etiam idem auctor,

Mala mentis gaudia [3].

III. Proinde volunt, cavent, gaudent et boni et mali; atque ut eadem aliis verbis enuntiemus, cupiunt, timent, lætantur et boni et mali: sed illi bene, isti male, sicut hominibus seu recta seu perversa voluntas est. Ipsa quoque tristitia, pro qua Stoïci nihil in animo sapientis inveniri posse putaverunt, reperitur in bono, et maxime apud nostros. Nam laudat Apostolus Corinthios, quod contristati fuerint secundum Deum. Sed fortasse quis dixerit illis Apostolum fuisse congratulatum quod contristati fuerint pœnitendo: qualis tristitia, nisi eorum qui peccaverint, esse non potest. Ita enim dicit: « Video quod Epistola illa, etsi ad horam » contristavit vos, nunc gaudeo, non quia contristati estis, » sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim » estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini » ex nobis. Quæ enim secundum Deum est tristitia, pœniten- » tiam in salutem impœnitendam operatur: mundi autem » tristitia, mortem operatur. Ecce enim idipsum secundum » Deum contristari, quantam perficit in vobis industriam [4]. » Ac per hoc possunt Stoïci pro suis partibus respondere, ad hoc videri utilem esse tristitiam, ut peccasse pœniteat; in animo autem sapientis ideo esse non posse, quia nec peccatum in eum cadit, cujus pœnitentia contristetur,

[1] Terent. in Andria. act. II, sc. 2. — [2] Virg. Æneid. VI. — [3] Id. IV. — [4] 2 Cor. VII, 8-11.

nec ullum aliud malum, quod perpetiendo et sentiendo sit tristis. Nam et Alcibiadem ferunt[1] (si me de nomine hominis memoria non fallit,) cum sibi beatus videretur, Socrate disputante, et ei quam miser esset, quoniam stultus esset, demonstrante, flevisse. Huic ergo stultitia fuit causa etiam hujus utilis optandæque tristitiæ, qua homo esse se dolet, quod esse non debet. Stoïci autem non stultum, sed sapientem aiunt tristem esse non posse.

CAPUT IX

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita justorum.

I. Verum his philosophis, quod ad istam quæstionem de animi perturbationibus attinet, jam respondimus in nono hujus Operis libro, ostendentes eos non tam de rebus, quam de verbis cupidiores esse contentionis, quam veritatis. Apud nos autem juxta Scripturas sacras sanamque doctrinam, cives sanctæ Civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione secundum Deum viventes, metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent. Metuunt pœnam æternam, cupiunt vitam æternam : dolent in re, quia ipsi in semetipsis adhuc ingemiscunt adoptionem expectantes redemptionem corporis sui[2]; gaudent in spe, quia fiet «Sermo, qui scriptus est, Absorpta est mors in victoriam[3].» Item metuunt peccare, cupiunt perseverare : dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis. Ut enim metuant peccare, audiunt, « Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum[4].» Ut cupiant perseverare, audiunt quod scriptum

[1] Cic. in IV. Tusc. — [2] Rom. VIII, 23. — [3] I Cor. XV, 54. — [4] Matth. XXIV, 12.

est : « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit[1]. » Ut doleant in peccatis, audiunt : « Si dixerimus quia » peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas » in nobis non est[2]. » Ut gaudeant in operibus bonis, audiunt: Hilarem datorem diligit Deus[3]. « Item sicuti se infirmitas eorum firmitasque habuerit, metuunt tentari, cupiunt tentari; dolent in tentationibus, gaudent in tentationibus. Ut enim metuant tentari, audiunt : « Si quis præoccupatus fuerit in » aliquo delicto, vos, qui spiritales estis, instruite hujusmodi » in spiritu mansuetudinis; intendens te ipsum, ne et tu » tenteris[4]. » Ut autem cupiant tentari, audiunt quemdam virum fortem Civitatis Dei dicentem : « Proba me Domine, et » tenta me; ure renes meos et cor meum[5] ». Ut doleant in tentationibus, vident Petrum flentem[6] : ut gaudeant in tentationibus, audiunt Jacobum dicentem : « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis[7] ».

II. Non solum autem propter se ipsos his moventur affectibus, verumetiam propter eos, quos liberari cupiunt, et ne pereant metuunt, et dolent si pereunt, et gaudent si liberantur. Illum quippe optimum et fortissimum virum, qui in suis infirmitatibus gloriatur[8], ut eum potissimum commemoremus, qui in Ecclesiam Christi ex Gentibus venimus, Doctorem Gentium in fide et veritate, qui et plus omnibus suis co-Apostolis laboravit[9], et pluribus Epistolis populos Dei, non eos tantum, qui præsentes ab illo videbantur, verumetiam illos, qui futuri prævidebantur, instruxit; illum, inquam, virum, athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo[10], crucifixum cum illo[11], gloriosum in illo[12], in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est et Angelis et hominibus, legitime mag-

[1] Matth. x, 22. — [2] 1 Joan. 1, 8. — [3] 1 Cor. ix, 7. — [4] Gal. vi, 1. — [5] Psal. xxv, 2. — [6] Matth. xxvi, 75. — [7] Jacob. 1, 2. — [8] 2 Cor. xii, 5. — [9] Id. xv, 10. — [10] Gal. 1, 12. — [11] Id. ii, 19. — [12] 1 Cor. iv, 9.

num agonem certantem, et palmam supernæ vocationis in anteriora sectantem[1], oculis fidei libentissime spectant, « Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus[2], » foris habentem pugnas, intus timores[3], cupientem dissolvi, et esse cum Christo[4], desiderantem videre Romanos, ut aliquem fructum habeat[5] et in illis, sicut et in cæteris gentibus; æmulantem Corinthios, et ipsa æmulatione metuentem, ne seducantur eorum mentes a castitate, quæ in Christo est[6]; magnam tristitiam et continuum dolorem cordis[7] de Israëlitis habentem, « Quod ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non » essent subjecti[8]; » nec solum dolorem, verumetiam luctum suum denuntiantem quibusdam, « Qui ante pecca- » verunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia » et fornicationibus suis[9]. »

III. Hi motus, hi affectus de amore boni et de sancta charitate venientes, si vitia vocanda sunt, sinamus ut ea, quæ vere vitia sunt, virtutes vocentur. Sed cum rectam rationem sequantur istæ affectiones, quando ubi oportet adhibentur, quis eas tunc morbos seu vitiosas passiones audeat dicere? Quamobrem etiam ipse Dominus in forma servi agere vitam dignatus humanam, sed nullum habens omnino peccatum, adhibuit eas ubi adhibendas esse judicavit. Neque enim in quo verum erat hominis corpus et verus hominis animus, falsus erat humanus affectus. Cum ergo ejus in Evangelio ista referentur, quod super duritiam cordis Judæorum cum ira contristatus sit[10]; quod dixerit: « Gaudeo propter vos, ut credatis[11]; quod Lazarum suscitaturus etiam lacrymas fuderit[12]; quod concupiverit cum Discipulis suis manducare pascha[13]; quod pro-

[1] Philip. III, 14. — [2] Rom. XII, 15. — [3] 2 Cor. VII, 5. — [4] Philip. I, 23. — [5] Rom. I, 11. — [6] 2 Cor. XI, 2. — [7] Rom. IX, 2. — [8] Ibid. X. 3. — [9] 2 Cor. XII, 21. — [10] Marc. III, 5. — [11] Joan. XI, 15. — [12] Ibid. 35. — [13] Luc. XXII, 15.

pinquante passione tristis fuerit anima ejus[1], non falso utique referuntur. Verum ille hos motus certæ dispensationis gratia, ita cum voluit suscepit animo humano, ut cum voluit factus est homo.

IV. Proinde, quod fatendum est, etiam cum rectas et secundum Deum habemus has affectiones, hujus vitæ sunt, non illius quam futuram speramus, et sæpe illis etiam inviti cedimus. Itaque aliquando, quamvis non culpabili cupiditate, sed laudabili charitate moveamur, etiam dum nolumus, flemus. Habemus ergo eas ex humanæ conditionis infirmitate : non autem ita Dominus Jesus, cujus et infirmitas fuit ex potestate. Sed dum vitæ hujus infirmitatem gerimus, si eas omnino nullas habeamus, tunc potius non recte vivimus. Vituperabat enim et detestabatur Apostolus quosdam, quos etiam esse dixit sine affectione[2]. Culpavit etiam illos sacer Psalmus, de quibus ait : « Sustinui qui simul contristaretur, et non » fuit[3]. » Nam omnino non dolere, dum sumus in hoc loco miseriæ, profecto sicut quidam etiam apud sæculi hujus litteratos sensit et dixit[4], non sine magna mercede contingit, immanitatis in animo, stuporis in corpore. Quocirca illa quæ ἀπάθεια græce dicitur, quæ si latine posset, impassibilitas diceretur, si ita intelligenda est, (in animo quippe, non in corpore accipitur,) ut sine his affectionibus vivatur, quæ contra rationem accidunt, mentemque perturbant, bona plane et maxime optanda est ; sed nec ipsa hujus est vitæ. Non enim qualiumcumque hominum vox est, sed maxime piorum multumque justorum atque sanctorum, « Si dixerimus, quoniam pec- » catum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in » nobis non est[5]. » Tunc itaque ἀπάθεια ista erit, quando

[1] Matth. XXVI, 38. — [2] Rom. I, 31. — [3] Psal. LXVIII, 21. — [4] Creantor Academicus apud Cicer. III. Tusc. III — [5] Joan. I, 8.

peccatum in homine nullum erit. Nunc vero satis bene vivitur, si sine crimine : sine peccato autem qui se vivere existimat, non id agit, ut peccatum non habeat, sed ut veniam non accipiat. Porro si ἀπάθεια illa dicenda est, cum animum contingere omnino non potest ullus affectus, quis hunc stuporem non omnibus vitiis judicet esse pejorem? Potest ergo non absurde dici perfectam beatitudinem sine stimulo timoris et sine ulla tristitia futuram : non ibi autem futurum amorem gaudiumque quis dixerit, nisi omni modo a veritate seclusus? Si autem ἀπάθεια illa est, ubi nec metus ullus exterret, nec angit dolor, aversanda est in hac vita, si recte, hoc est, secundum Deum vivere volumus : in illa vero beata, quæ sempiterna promittitur, plane speranda est.

V. Timor namque ille, de quo dicit apostolus Joannes : « Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quia timor pœnam habet ; qui autem » timet, non est perfectus in charitate[1] : » non est ejus generis timor, cujus ille quo timebat apostolus Paulus, ne Corinthii serpentina seducerentur astutia[2] ; hunc enim timorem habet charitas, imo non habet nisi charitas : sed illius est generis timor, qui non est in charitate ; de quo ipse apostolus Paulus ait : « Non enim accepistis spiritum servitatis iterum in timorem[3]. Timor vero ille castus » permanens in sæculum sæculi[4], » si erit et in futuro sæculo, (nam quo alio modo potest intelligi permanere in sæculum sæculi?) non est timor exterrens a malo, quod accidere potest ; sed tenens in bono, quod amitti non potest. Ubi enim boni adepti amor immutabilis est, profecto, si dici potest, mali cavendi timor securus est. Timoris quippe casti nomine ea voluntas significata est, qua

[1] I Joan. IV, 18. — [2] 2. Cor. XI, 3. — [3] Rom. VIII, 15. — [4] Psal. XVIII, 10

nos necesse erit nolle peccare, et non sollicitudine infirmitatis, ne forte peccemus, sed tranquillitate charitatis cavere peccatum. Aut si nullius omnino generis timor esse poterit in illa certissima securitate perpetuorum feliciumque gaudiorum; sic dictum est: « Timor Domini » castus permanens in sæculum sæculi, » quemadmodum dictum est, « Patientia pauperum non peribit in æter» num[1]. » Neque enim æterna erit ipsa patientia, quæ necessaria non est, nisi ubi toleranda sunt mala : sed æternum erit, quo per patientiam pervenitur. Ita fortasse timor castus in sæculum sæculi dictus est permanere, quia id permanebit, quo timor ipse perducit.

VI. Quæ cum ita sint, quoniam recta vita ducenda est, qua perveniendum sit ad beatam, omnes affectus istos vita recta rectos habet, perversa perversos. Beata vero eademque æterna amorem habebit et gaudium non solum rectum, verumetiam certum : timorem autem ac dolorem nullum. Unde jam apparet utcumque, quales esse debeant in hac peregrinatione cives Civitatis Dei, viventes secundum spiritum, non secundum carnem, hoc est, secundum Deum, non secundum hominem : et quales in illa, quo tendunt, immortalitate futuri sint. Civitas porro, id est, societas impiorum non secundum Deum, sed secundum hominem viventium, et in ipso cultu falsæ, contemptuque veræ divinitatis, doctrinas hominum dæmonumve sectantium, his affectibus pravis tanquam morbis et perturbationibus quatitur. Et si quos cives habet, qui moderari talibus motibus, et eos quasi temperare videantur; sic impietate superbi et elati sunt, ut hoc ipso in eis sint majores tumores, quo minores dolores. Et si nonnulli tanto immaniore, quanto rariore vanitate hoc in se ipsis adamaverint, ut nullo prorsus eri-

[1] Psal. IX, 19.

gantur et excitentur, nullo flectantur atque inclinentur affectu; humanitatem totam potius amittunt, quam veram assequantur tranquillitatem. Non enim quia durum aliquid, ideo rectum; aut quia stupidum est, ideo sanum.

CAPUT X.

An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationibus, prius quam deliquerint, affectos fuisse credendum sit.

Sed utrum primus homo vel primi homines, (duorum erat quippe conjugium,) habebant istos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore spiritali non habebimus omni purgato finitoque peccato, non immerito quæritur. Si enim habebant, quomodo erant beati in illo memorabili beatitudinis loco, id est, paradiso? Quis tandem absolute dici beatus potest, qui timore afficitur, vel dolore? Quid autem timere aut dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorum, ubi nec mors metuebatur, nec ulla corporis mala valetudo; nec aberat quidquam, quod bona voluntas adipisceretur, nec inerat quod carnem animumve hominis feliciter viventis offenderet? Amor erat imperturbatus in Deum, atque inter se conjugum fida et sincera societate viventium, et ex hoc amore grande gaudium, non desistente quod amabatur ad fruendum. Erat devitatio tranquilla peccati, qua manente nullum omnino aliunde malum, quod contristaret, irruebat. An forte cupiebant prohibitum lignum ad vescendum contingere, sed mori metuebant; ac per hoc et cupiditas, et metus jam tunc

illos homines etiam in illo perturbabat loco? Absit ut hoc existimemus fuisse, ubi nullum erat omnino peccatum. Neque enim nullum peccatum est, ea quæ lex Dei prohibet concupiscere, atque ab his abstinere timore pœnæ, non amore justitiæ. Absit, inquam, ut ante omne peccatum, jam ibi fuerit tale peccatum, ut hoc de ligno admitterent, quod de muliere Dominus ait : « Si quis viderit » mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est » eam in corde suo[1]. » Quam igitur felices erant primi homines, et nullis agitabantur perturbationibus animorum, nullis corporum lædebantur incommodis : tam felix universa societas esset humana, si nec illi malum, quod etiam in posteros trajecerunt, nec quisquam ex eorum stirpe iniquitatem committeret, quæ damnationem reciperet : atque ista permanente felicitate, donec per illam benedictionem, qua dictum est ; « Crescite, et multiplicamini[2], » prædestinatorum sanctorum numerus compleretur, alia major daretur, quæ beatissimis Angelis data est : ubi jam esset certa securitas peccaturum neminem, neminemque moriturum : et talis esset vita sanctorum, post nullum laboris, doloris, mortis experimentum, qualis erit post hæc omnia in incorruptione corporum reddita resurrectione mortuorum.

[1] Matth. v, 28. — [2] Gen. I, 28.

CAPUT XI.

De lapsu primi hominis, in quo bene condita natura est, nec potest nisi a suo Auctore reparari.

I. Sed quia Deus cuncta præscivit, et ideo hominem quoque peccaturum ignorare non potuit; secundum id quod præscivit atque disposuit Civitatem sanctam, eam debemus asserere, non secundum illud quod in nostram cognitionem pervenire non potuit, quia in Dei dispositione non fuit. Nec enim homo peccato suo divinum potuit perturbare consilium, quasi Deum quod statuerat mutare compulerit : cum Deus præsciendo utrumque prævenerit, id est, et homo, quem bonum ipse creavit, quam malus esset futurus, et quid boni etiam sic de illo esset ipse facturus. Deus enim etsi dicitur statuta mutare, (unde tropica locutione in Scripturis sanctis etiam pœnituisse legitur Deum [1],) juxta id dicitur, quod homo speraverat, vel naturalium causarum ordo gestabat; non juxta id quod se Omnipotens facturum esse præsciverat. Fecit itaque Deus, sicut scriptum est, hominem rectum [2]; ac per hoc voluntatis bonæ. Non enim rectus esset, bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est Dei : cum ea quippe ab illo factus est homo. Mala vero voluntas prima, quoniam omnia mala opera præcessit in homine, defectus potius fuit quidam ab opere Dei ad sua opera, quam opus ullum. Et ideo mala opera, quia secundum se, non secundum Deum : ut eorum operum tanquam fructuum malorum voluntas ipsa esset velut

[1] Gen. vi, 6 et 1. Reg. xv, 11. — [2] Eccl. vii, 30.

arbor mala, aut ipse homo in quantum malæ voluntatis. Porro mala voluntas, quamvis non sit secundum naturam, sed contra naturam, quia vitium est : tamen ejus naturæ est, cujus est vitium, quod nisi in natura non potest esse : sed in ea quam creavit ex nihilo, non quam genuit Creator de semetipso, sicut genuit Verbum, per quod facta sunt omnia. Quia etsi de terræ pulvere Deus finxit hominem; eadem terra omnisque terrena materies omnino de nihilo est, animamque de nihilo factam dedit corpori, cum factus est homo. Usque adeo autem mala vincuntur a bonis, ut quamvis sinantur esse ad demonstrandum quam possit et ipsis bene uti justitia providentissima Creatoris; bona tamen sine malis esse possint, sicut Deus ipse verus et summus, sicut omnis super istum caliginosum aërem cœlestis invisibilis visibilisque creatura; mala vero sine bonis esse non possint, quoniam naturæ in quibus sunt, in quantum naturæ sunt, utique bonæ sunt. Detrahitur porro malum, non aliqua natura quæ accesserat, vel ulla ejus parte sublata, sed ea quæ vitiata ac depravata fuerat, sanata atque correcta. Arbitrium igitur voluntatis tunc est vere liberum, cum vitiis peccatisque non servit. Tale datum est à Deo : quod amissum proprio vitio, nisi a quo dari potuit, reddi non potest. Unde Veritas dicit : « Si vos Filius liberavit, tunc vere liberi eri» tis[1]. » Idipsum est autem, ac si diceret, « Si vos Filius salvos fecerit, tunc vere salvi eritis. » Inde quippe liberator, unde salvator.

II. Vivebat itaque homo secundum Deum in paradiso, et corporali et spiritali. Neque enim erat paradisus corporalis propter corporis bona; et propter mentis non erat spiritalis; aut vero erat spiritalis quo per interiores, et non erat corporalis quo per exteriores sensus homo frueretur.

[1] Joan. VIII, 36.

Erat plane utrumque propter utrumque. Postea vero quam superbus ille angelus, ac per hoc invidus, per eamdem superbiam a Deo ad semetipsum conversus, quodam quasi tyrannico fastu gaudere subditis, quam esse subditus, eligens, de spiritali paradiso cecidit, (de cujus lapsu sociorumque ejus, qui ex Angelis Dei angeli ejus effecti sunt, in libris undecimo et duodecimo hujus Operis satis, quantum potui, disputavi,) malesuada versutia in hominis sensus serpere affectans, cui utique stanti, quoniam ipse ceciderat, invidebat, colubrum in paradiso corporali ubi cum duobus illis hominibus masculo et fœmina animalia etiam terrestria cætera subdita et innoxia versabantur, animal scilicet lubricum et tortuosis anfractibus mobile, operi suo congruum, per quem loqueretur, elegit; eoque per angelicam præsentiam præstantioremque naturam spiritali nequitia sibi subjecto, et tanquam instrumento abutens, fallacia sermocinatus est fœminæ: a parte scilicet inferiore illius humanæ copulæ incipiens, ut gradatim perveniret ad totum: non existimans virum facile credulum, nec errando posse decipi, sed dum alieno cedit errori. Sicut enim Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus [1]; nec Salomonem credibile est errore putasse idolis esse serviendum, sed blanditiis fœmineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum [2]: ita credendum est illum virum suæ fœminæ, uni unum, hominem homini, conjugem conjugi, ad Dei legem transgrediendam, non tanquam verum loquenti credidisse seductum, sed sociali necessitudine paruisse. Non enim frustra dixit Apostolus: « Sed et Adam non est seductus, mulier autem seducta » est[3]; » nisi quia illa quod ei serpens locutus est, tanquam verum esset, accepit ille autem ab unico noluit; consor-

[1] Exod. XXXII, 4. — [2] 3. Reg. XI, 14. — [3] 1. Tim. II, 14.

tio dirimi, nec in communione peccati; nec ideo minus reus, sed sciens prudensque peccavit. Unde et Apostolus non ait: « Non peccavit: » sed, « Non est seductus[1]: » Nam utique ipsum ostendit, ubi dicit: « Per unum hominem » intravit peccatum in mundum[2]; » et paulo post apertius, « In similitudine, inquit, prævaricationis Adæ[3]. » Eos autem seductos intelligi voluit, qui id quod faciunt, non putant esse peccatum: ille autem scivit. Alioquin quomodo verum erit, « Adam non est seductus? » Sed inexpertus divinæ severitatis in eo falli potuit, ut veniale crederet esse commissum. Ac per hoc in eo quidem quo mulier seducta est, non est ille seductus, sed cum fefellit, quomodo fuerat judicandum quod erat dicturus: « Mulier » quam dedisti mecum, ipsa mihi dedit, et manducavi.[3]» Quid ergo[4] pluribus? etsi credendo non sunt ambo decepti, peccando tamen ambo sunt capti, et diaboli laqueis implicati.

CAPUT XII.

De qualitate primi peccati per hominem admissi.

Si quem vero movet, cur aliis peccatis sic natura non mutetur humana, quemadmodum illa duorum primorum hominum prævaricatione mutata est; ut tantæ corruptioni, quantam videmus atque sentimus, et per hanc subjaceret morti, ac tot et tantis tamque inter se contrariis perturbaretur et fluctuaret affectibus, qualis in paradiso ante peccatum, licet in corpore esset animali, utique non fuit:

[1] Rom. v, 12. — [2] Id. 14. — [3] Ibid. — [4] Gen. III, 12. — [5] *Supple* opus est.

si quis hoc movetur, ut dixi, non ideo debet existimare leve ac parvum illud fuisse commissum, quia in esca factum est, non quidem mala, nec noxia, nisi quia prohibita. Neque enim quidquam mali Deus in illo tantæ felicitatis loco crearet atque plantaret. Sed obedientia commendata est in præcepto, quæ virtus in creatura rationali mater quodam modo est omnium custosque virtutum: quandoquidem ita facta est, ut ei subditam esse sit utile; perniciosum autem suam, non ejus a quo creata est, facere voluntatem. Hoc itaque de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia subjacebat, tam leve præceptum ad observandum, tam breve ad memoria retinendum, ubi præsertim nondum voluntati cupiditas resistebat, quod de pœna transgressionis postea subsecutum est, tanto majore injustitia violatum est, quanto faciliore posset observantia custodiri.

CAPUT XIII.

Quod in prævaricatione Adæ ad opus malum voluntas præcessit mala.

In occulto autem mali esse cœperunt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Non enim ad malum opus perveniretur, nisi præcessisset mala voluntas. Porro malæ voluntatis initium quod potuit esse nisi superbia? « Initium « enim omnis peccati superbia est [1]. » Quid est autem superbia, nisi perversæ celsitudinis appetitus? Perversa enim celsitudo est, deserto eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodam modo fieri atque esse principium. Hoc fit, cum sibi nimis placet. Sibi vero ita placet, cum ab

[1] Eccl. x, 15.

illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit quam ipse sibi. Spontaneus est autem iste defectus: quoniam si voluntas in amore superioris immutabilis boni, a quo illustrabatur ut videret, et accendebatur ut amaret, stabilis permaneret, non inde ad sibi placendum averteretur, et ex hoc tenebresceret et frigesceret, ut vel illa verum crederet dixisse serpentem, vel ille Dei mandato uxoris præponeret voluntatem, putaretque se venialiter transgressorem esse præcepti, si vitæ suæ sociam non desereret etiam in societate peccati. Non malum ergo opus factum est, id est, illa transgressio, ut cibo prohibito vescerentur, nisi ab eis qui jam mali erant. Neque enim fieret ille fructus malus, nisi ab arbore mala[1]. Ut autem esset arbor mala, contra naturam factum est: quia nisi vitio voluntatis, quod contra naturam est, non utique fieret. Sed vitio depravari, nisi ex nihilo facta, natura non posset. Ac per hoc ut natura sit, ex eo habet quod a Deo facta est; ut autem ab eo quod est deficiat, ex hoc quod de nihilo facta est. Nec sic defecit homo, ut omnino nihil esset: sed ut inclinatus ad se ipsum minus esset, quam erat, cum ei qui summe est inhærebat. Relicto itaque Deo, esse in semetipso, hoc est, sibi placere, non jam nihil esse est, sed nihilo propinquare. Unde superbi secundum Scripturas sanctas alio nomine appellantur, sibi placentes[2]. Bonum est enim sursum habere cor: non tamen ad se ipsum, quod est superbiæ; sed ad Dominum, quod est obedientiæ, quæ nisi humilium non potest esse. Est igitur aliquid humilitatis miro modo quod sursum faciat cor, et est aliquid elationis quod deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, ut elatio sit deorsum, et humilitas sursum. Sed pia humilitas facit subditum superiori; nihil est autem superius Deo: et ideo exaltat hu-

[1] Matth. vii, 18. — [2] 2 Petr. ii, 10

militas, quæ facit subditum Deo. Elatio autem quæ in vitio est, eo ipso quo respuit subjectionem, et cadit ab illo, quo non est quidquam superius, et ex hoc erit inferius, et fit quod scriptum est : « Dejecisti eos, cum extollerentur[1]. » Non enim ait : « Cum elati fuissent, ut prius extollerentur, et postea dejicerentur : » sed cum extollerentur, tunc dejecti sunt. Ipsum quippe extolli, jam dejici est. Quapropter quod nunc in Civitate Dei, et Civitati Dei in hoc sæculo peregrinanti maxime commendatur humilitas, et in ejus Rege, qui est Christus, maxime prædicatur; contrariumque huic virtuti elationis vitium, in ejus adversario, qui est diabolus, maxime dominari, sacris Litteris edocetur : profecto ista est magna differentia, qua Civitas, unde loquimur, utraque discernitur; una scilicet societas piorum hominum, altera impiorum, singula quæque cum Angelis ad se pertinentibus. in quibus præcessit hac amor Dei, hac amor sui.

II. Manifesto ergo apertoque peccato, ubi factum est quod Deus fieri prohibuerat, diabolus hominem non cepisset, nisi jam ille sibi ipsi placere cœpisset. Hinc enim et delectavit quod dictum est : « Eritis sicut dii[2]. » Quod melius esse possent summo veroque principio cohærendo per obedientiam, non suum sibi existendo principium per superbiam. Dii enim creati, non sua veritate, sed Dei veri participatione sunt dii. Plus autem appetendo, minus est : qui dum sibi sufficere diligit, ab illo qui ei vere sufficit, deficit. Illud itaque malum, quo cum sibi homo placet, tanquam sit et ipse lumen, avertitur ab eo lumine, quod ei si placeat et ipse fit lumen : illud, inquam, malum præcessit in abdito, ut sequeretur hoc malum quod perpetratum est in aperto. Verum est enim quod scriptum est : « Ante ruinam exaltatur cor, et ante gloriam humiliatur[3]. »

[1] Psal. LXXII, 18. — [2] Gen. III, V. — [3] Prov. XVI, 18.

Illa prorsus ruina, quæ fit in occulto, præcedit ruinam quæ fit in manifesto, dum illa ruina esse non putatur. Quis enim exaltationem ruinam putat, cum jam ibi sit defectus, quo est relictus excelsus? Quis autem ruinam esse non videat, quando fit mandati evidens atque indubitata transgressio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cum esset admissum, nulla defendi posset imaginatione justitiæ. Et audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum, unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit [1]. Hoc dicit et sacer Psalmus: « Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, » Domine[2] » : » id est, ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt quærendo suum.

CAPUT XIV.

De superbia transgressionis, quæ ipsa fuit transgressione deterior.

Sed est pejor damnabiliorque superbia, qua etiam in peccatis manifestis suffugium excusationis inquiritur: sicut illi primi homines, quorum et illa dixit: « Serpens » seduxit me, et manducavi: » et ille dixit: « Mulier » quam dedisti mecum, hæc mihi dedit a ligno, et edi. » Nusquam hic sonat petitio veniæ, nusquam imploratio medicinæ. Nam licet isti non sicut Caïn [4], quod commiserunt, negent; adhuc tamen superbia in alium quærit

[1] Matth. XXVI, 33 et 75. — [2] Psal. LXXXII, 17. — [3] Gen. III, 12, 13. — [4] Id. IV, 9.

referre, quod perperam fecit : superbia mulieris in serpentem, superbia viri in mulierem. Sed accusatio potius quam excusatio vera est, ubi mandati divini est aperta transgressio. Neque enim hoc propterea non fecerunt, quia id mulier, serpente suadente, vir, muliere impertiente, commisit; quasi quidquam Deo, cui vel crederetur, vel cederetur, anteponendum fuerit.

CAPUT XV.

De justitia retributionis, quam primi homines pro sua inobedientia receperunt.

Quia ergo contemptus est Deus jubens, qui creaverat, qui ad suam imaginem fecerat, qui cæteris animalibus præposuerat, qui in paradiso constituerat, qui rerum omnium copiam salutisque præstiterat, qui præceptis nec pluribus nec grandibus nec difficilibus oneraverat, sed uno brevissimo atque levissimo ad obedientiæ salubritatem adminiculaverat, quo eam creaturam, cui libera servitus expediret, se esse Dominum commonebat : justa damnatio subsecuta est, talisque damnatio, ut homo, qui custodiendo mandatum futurus fuerat etiam carne spiritalis, fieret etiam mente carnalis; et qui sua superbia sibi placuerat, Dei justitia sibi donaretur; nec sic ut in sua esset omnimodis potestate, sed a se ipse quoque dissentiens, sub illo qui peccando consensit, pro libertate, quam concupivit, duram miseramque ageret servitutem; mortuus spiritu volens, et corpore moriturus invitus : desertor æternæ vitæ, etiam æterna, nisi gratia liberaret, morte damnatus. Quisquis hujusmodi damnationem vel nimiam, vel injustam putat, metiri profecto nescit,

quanta fuerit iniquitas in peccando, ubi tanta erat non peccandi facilitas. Sicut enim Abrahæ non immerito magna obedientia prædicatur, quia ut occideret filium[1], res difficillima est imperata: ita in paradiso tanto major inobedientia fuit, quanto id, quod præceptum est, nullius difficultatis fuit. Et sicut obedientia secundi hominis eò prædicabilior, quo factus est obediens usque ad mortem[2]; ita inobedientia primi hominis eo detestabilior, quo factus est inobediens usque ad mortem. Ubi enim magna est inobedientiæ pœna proposita, et res a Creatore facilis imperata, quisnam satis explicet quantum malum sit, non obedire in re facili, et tantæ potestatis imperio, et tanto terrenti supplicio?

II. Denique, ut breviter dicatur, in illius peccati pœna quid inobedientiæ nisi inobedientia retributa est? Nam quæ hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum inobedientia ejus ipsius, ut quoniam noluit quod potuit, quod non potest velit? In paradiso enim etiamsi non omnia poterat ante peccatum, quidquid tamen non poterat, non volebat; et ideo poterat omnia quæ volebat. Nunc vero sicut in ejus stirpe cognoscimus, et divina Scriptura testatur, « Homo vanitati similis factus est[3]. » Quis enim enumerat, quam multa quæ non potest velit, dum sibi ipse, id est, voluntati ejus, ipse animus ejus, eoque inferior caro ejus non obtemperat? Ipso namque invito, et animus plerumque turbatur, et caro dolet, et veterascit, et moritur; et quidquid aliud patimur, quod non pateremur inviti, si voluntati nostræ nostra natura omni modo atque ex omnibus partibus obediret. At enim aliquid caro patitur, quo servire non sinitur? Quid interest unde, dum tamen per justitiam dominantis Dei, cui subditi servire noluimus, caro nostra nobis, quæ subdita fuerat, non

[1] Gen. XXII, 2. — [2] Philip. II, 8. — [3] Psal. CXLIII, 4.

serviendo molesta sit, quamvis nos Deo non serviendo molesti nobis potuerimus esse, non illi? Neque enim sic ille nostro, ut nos servitio corporis indigemus: et ideo nostra est quod recipimus, non illius pœna quod fecimus. Dolores porro, qui dicuntur carnis, animæ sunt in carne, et ex carne. Quid enim caro per se ipsam sine anima vel dolet, vel concupiscit? Sed quod concupiscere caro dicitur vel dolere, aut ipse homo est, sicut disseruimus; aut aliquid animæ, quod carnis afficit passio, vel aspera, ut faciat dolorem; vel lenis, ut voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offensio est animæ ex carne, et quædam ab ejus passione dissensio: sicut animæ dolor, quæ tristitia nuncupatur, dissensio est ab his rebus, quæ nobis nolentibus acciderunt. Sed tristitiam plerumque præcedit metus, qui et ipse in anima est, non in carne. Dolorem autem carnis non præcedit ullus quasi metus carnis, qui ante dolorem in carne sentiatur. Voluptatem vero præcedit appetitus quidam, qui sentitur in carne quasi cupiditas ejus, sicut fames et sitis, et ea quæ in genitalibus usitatius libido nominatur, cum hoc sit generale vocabulum omnis cupiditatis. Nam et ipsam iram nihil aliud esse, quam ulciscendi libidinem, veteres definierunt[1]: quamvis nonnunquam homo, ubi vindictæ nullus est sensus, etiam rebus inanimis irascatur, ut male scribentem stilum collidat, vel calamum frangat iratus. Verum et ista licet irrationabilior, tamen quædam ulciscendi libido est, et nescio quæ, ut ita dixerim, quasi umbra retributionis, ut qui male faciunt, mala patiantur. Est igitur libido ulciscendi, quæ ira dicitur: est libido habendi pecuniam, quæ avaritia: est libido quomodocumque vincendi, quæ pervicacia: est libido gloriandi, quæ jactantia nuncupatur. Sunt multæ variæque libidines, quarum nonnullæ habent

[1] Cicer. in IV. Tusc.

etiam vocabula propria, quædam vero non habent. Quis enim facile dixerit, quid vocetur libido dominandi, quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis, etiam civilia bella testantur?

CAPUT XVI.

De libidinis malo, cujus nomen cum multis vitiis congruat, proprie tamen motibus obcœnis corporis ascribitur.

Cum igitur sint multarum libidines rerum, tamen cum libido dicitur, neque cujus rei libido sit additur, non fere assolet animo occurrere nisi illa, qua obscœnæ corporis partes excitantur. Hæc autem sibi non solum totum corpus, nec solum extrinsecus, verumetiam intrinsecus vindicat, totumque commovet hominem animi simul affectu cum carnis appetitu conjuncto atque permixto, ut ea voluptas sequatur, qua major in corporis voluptatibus nulla est: ita ut momento ipso temporis, quo ad ejus pervenitur extremum, pene omnis acies et quasi vigilia cogitationis obruatur. Quis autem amicus sapientiæ sanctorumque gaudiorum, conjugalem agens vitam, sed, sicut Apostolus monuit: « Sciens vas suum possidere in sanctificatione et » honore, non in morbo desiderii, sicut et gentes quæ » ignorant Deum [1]. » non mallet, si posset, sine hac libidine filios procreare; ut etiam in hoc serendæ prolis officio, sic ejus menti ea, quæ ad hoc opus creata sunt, quemadmodum cætera suis quæque operibus distributa membra servirent, nutu voluntatis acta, non æstu libidi-

[1] I. Thes. IV, 4, 5.

nis incitata? Sed neque ipsi amatores hujus voluptatis, sive ad concubitus conjugales, sive ad immunditias flagitiorum, cum voluerint commoventur: sed aliquando motus ille importunus est nullo poscente, aliquando autem destituit inhiantem, et cum in animo concupiscentia ferveat, friget in corpore: atque ita mirum in modum non solum generandi voluntati, verumetiam lasciviendi libidini libido non servit; et cum tota plerumque menti cohibenti adversetur, nonnunquam et adversus se ipsam dividitur, commotoque animo in commovendo corpore se ipsa non sequitur.

CAPUT XVII.

De nuditate primorum hominum, quam post peccatum turpem pudendamque viderunt.

Merito hujus libidinis maxime pudet, merito et ipsa membra, quæ suo quodam, ut ita dixerim, jure, non omni modo ad arbitrium nostrum movet, aut non movet, pudenda dicuntur, quod ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est: « Nudi erant, et non con» fundebantur [1]: » non quod eis sua nuditas esset incognita, sed turpis nuditas nondum erat; quia nondum libido membra illa præter arbitrium commovebat, nondum ad hominis inobedientiam redarguendam sua inobedientia caro quodam modo testimonium perhibebat. Neque enim cæci creati erant, ut imperitum vulgus opinatur: quandoquidem et ille vidit animalia, quibus nomina imposuit; et de illa legitur: « Vidit mulier quia bonum lignum in

[1] Gen. II, 25.

» escam, et quia placet oculis ad videndum [1]. » Patebant ergo oculi eorum, sed ad hoc non erant aperti, hoc est, non attenti, ut cognoscerent quid eis indumento gratiæ præstaretur, quando membra eorum voluntati repugnare nesciebant. Qua gratia remota, ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens novitas, unde esset indecens nuditas, et fecit attentos, reddiditque confusos. Hinc est quod posteaquam mandatum Dei aperta transgressione violarunt scriptum est de illis : « Et aperti sunt oculi amborum, et cognoverunt quia nudi erant, et consuerunt folia fici, et fecerunt » sibi campestria [2]. Aperti sunt, inquit, oculi ambo- » rum, » non ad videndum, nam et antea videbant ; sed ad discernendum inter bonum quod amiserant, et malum quo ceciderant. Unde et ipsum lignum, eo quod istam faceret dignoscentiam, si ad vescendum contra vetitum tangeretur, ex ea re nomen accepit, ut appellaretur lignum sciendi boni et mali. Experta enim morbi molestia, evidentior fit etiam jocunditas sanitatis. « Cognoverunt » ergo quia nudi erant : » nudati scilicet ea gratia, qua fiebat ut nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaque cognoverunt, quod felicius ignorarent, si Deo credentes et obedientes non committerent, quod eos cogeret experiri infidelitas et inobedientia quid nocerent. Proinde confusi inobedientia carnis suæ, tanquam teste pœna inobedientiæ suæ, « Con- » suerunt folia fici, et fecerunt sibi campestria [3], » id est, succinctoria genitalium. Nam quidam interpretes « Succinctoria » posuerunt. Porro autem « Campestria » latinum quidem verbum est, sed ex eo dictum, quod juvenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant : unde qui ita succincti sunt, campestratos vulgus appellat. Quod

[1] Gen. III, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] Ibid. IV, 7. juxta LXX.

itaque adversus damnatam culpa inobedientiæ voluntatem libido inobedienter movebat, verecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes, quoniam ab illa stirpe procreatæ sunt, usque adeo tenent insitum pudenda velare, ut quidam barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, sed cum earum tegumentis lavent. Per opacas quoque Indiæ solitudines, cum quidam nudi philosophentur, unde Gymnosophistæ nominantur, adhibent tamen genitalibus tegmina, quibus per cætera membrorum carent.

CAPUT XVIII.

De pudore concubitus; non solum vulgari, sed etiam conjugali.

Opus vero ipsum quod libidine tali peragitur, non solum in quibusque stupris, ubi latebræ ad subterfugienda humana judicia requiruntur; verumetiam in usu scortorum, quam terrena Civitas licitam turpitudinem fecit, quamvis id agatur, quod ejus Civitatis nulla lex vindicat, devitat tamen publicum etiam permissa atque impunita libido conspectum; et verecundia naturali habent provisum lupanaria ipsa secretum, faciliusque potuit impudicitia non habere vincula prohibitionis, quam impudentia removere latibula illius fœditatis. Sed hanc etiam ipsi turpes turpitudinem vocant: cujus licet sint amatores, ostentatores esse non audent. Quid concubitus conjugalis, qui secundum matrimonialium præscripta Tabularum procreandorum fit causa liberorum, nonne et ipse quanquam sit licitus et honestus, remotum ab arbitris cubile requirit?

Nonne omnes famulos, atque ipsos etiam paranymphos, et quoscumque ingredi quælibet necessitudo permiserat, ante mittit foras, quam vel blandiri conjunx conjugi incipiat? Et quoniam, sicut ait quidam romani maximus auctor eloquii omnia recte facta in luce se collocari volunt[1], id est, appetunt sciri : hoc recte factum sic appetit sciri, ut tamen erubescat videri. Quis enim nescit, ut filii procreentur, quid inter se conjuges agant? quandoquidem ut id agatur, tanta celebritate ducuntur uxores : et tamen cum agitur unde filii nascantur, nec ipsi filii, si qui inde jam nati sunt, testes fieri permittuntur. Sic enim hoc recte factum ad sui notitiam lucem appetit animorum, ut tamen refugiat oculorum. Unde hoc, nisi quia sic geritur quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat comitetur ex pœna?

CAPUT XIX.

Quo partes iræ atque libidinis tam vitiose moventur, ut eas necesse sit frenis sapientiæ cohiberi; quæ in illa ante peccatum naturæ sanitate non fuerunt.

Hinc est quod et illi philosophi, qui veritati propius accesserunt, iram atque libidinem vitiosas animi partes esse confessi sunt, eo quod turbide atque inordinate moverentur, ad ea etiam, quæ sapientia perpetrari non vetat; ac per hoc opus habere moderatrice mente atque ratione. Quam partem animi tertiam, velut in arce quadam ad istas regendas perhibent collocatam; ut illa imperante,

[1] Cic. III, Tusc. quæst.

istis servientibus, possit in homine justitia ex omni animi parte servari. Hæ igitur partes, quas et in homine sapiente ac temperante fatentur esse vitiosas, ut eas ab his rebus, ad quas injuste moventur, mens compescendo et cohibendo refrenet ac revocet, atque ad ea permittat, quæ sapientiæ lege concessa sunt; sicut iram ad exercendam justam coërcitionem, sicut libidinem ad propagandæ prolis officium : hæ, inquam, partes in paradiso ante peccatum vitiosæ non erant. Non enim contra rectam voluntatem ad aliquid movebantur, unde necesse esset eas rationis tanquam frenis regentibus abstinere. Nam quod nunc ita moventur, et ab eis, qui temperanter et juste et pie vivunt, alias facilius, alias difficilius, tamen cohibendo et refrenando modificantur, non est utique sanitas ex natura, sed languor ex culpa. Quod autem iræ opera aliarumque affectionum in quibusque dictis atque factis non sic abscondit verecundia, ut opera libidinis quæ fiunt genitalibus membris, quid causæ est, nisi quia in cæteris membra corporis non ipsæ affectiones, sed cum eis consenserit, voluntas movet, quæ in usu eorum omnino dominatur? Nam quisquis verbum emittit iratus, vel etiam quemquam percutit, non posset hoc facere, nisi lingua et manus, jubente quodam modo voluntate, moverentur: quæ membra, etiam cum ira nulla est, moventur eadem voluntate. At vero genitales corporis partes ita libido suo juri quodam modo mancipavit, ut moveri non valeant, si ipsa defuerit, et nisi ipsa vel ultro vel excitata surrexerit. Hoc est quod pudet, hoc est quod intuentium oculos erubescendo devitat : magisque fert homo spectantium multitudinem, quando injuste irascitur homini, quam vel unius aspectum et quando juste miscetur uxori.

CAPUT XX.

De vanissima turpitudine Cynicorum.

Hoc illi canini philosophi, hoc est Cynici, non viderunt, proferentes contra humanam verecundiam, quid aliud quam caninam, hoc est, immundam impudentemque sententiam? ut scilicet quoniam justum est quod fit in uxore, palam non pudeat id agere; nec in vico aut platea qualibet conjugalem concubitum devitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem hujus erroris. Nam etsi perhibent hoc aliquando gloriabundum fecisse Diogenem, ita putantem sectam suam nobiliorem futuram, si in hominum memoria insignior ejus impudentia figeretur: postea tamen a Cynicis fieri cessatum est; plusque valuit pudor, ut erubescerent homines hominibus, quam error, ut homines canibus esse similes affectarent. Unde et illum vel illos, qui hoc fecisse referuntur, potius arbitror concumbentium motus dedisse oculis hominum nescientium quid sub pallio gereretur, quam humano premente conspectu potuisse illam peragi voluptatem. Ibi enim philosophi non erubescebant videri se velle concumbere, ubi libido ipsa erubesceret surgere. Et nunc videmus adhuc esse philosophos Cynicos: hi enim sunt, qui non solum amiciuntur pallio, verumetiam clavam ferunt: nemo tamen eorum audet hoc facere: quod si aliqui ausi essent, ut non dicam ictibus lapidantium, certe conspuentium salivis obruerentur. Pudet igitur hujus libidinis humanam sine ulla dubitatione naturam, et merito pudet. In ejus quippe inobedientia, quæ genitalia corporis membra solis suis

motibus subdidit, et potestati voluntatis eripuit, satis ostenditur, quid sit hominis illi primæ inobedientiæ retributum : quod in ea maxime parte oportuit apparere, qua generatur ipsa natura, quæ illo primo et magno in deterius est mutata peccato : a cujus nexu nullus eruitur, nisi id quod, cum omnes in uno essent, in communem perniciem perpetratum est, et Dei justitia vindicatum, Dei gratia in singulis expietur.

CAPUT XXI.

De benedictione multiplicandæ fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam prævaricatio non adimeret, et cui libidinis morbus accesserit.

Absit itaque, ut credamus illos conjuges in paradiso constitutos per hanc libidinem, de qua erubescendo eadem membra texerunt, impleturos fuisse quod in sua benedictione Deus dixit : « Crescite, et multiplicamini, et » implete terram[1]. » Post peccatum quippe orta est hæc libido : post peccatum eam natura non impudens, amissa potestate, qui corpus ex omni parte serviebat, sensit, attendit, erubuit, operuit. Illa vero benedictio nuptiarum, ut conjugati crescerent, et multiplicarentur, et implerent terram, quamvis et in delinquentibus manserit; tamen antequam delinquerent, data est, ut cognosceretur procreationem filiorum ad gloriam connubii, non ad pœnam pertinere peccati. Sed nunc homines, profecto illius quæ in paradiso fuit felicitatis ignari, nisi per hoc quod experti sunt, id est, per libidinem, de qua videmus ipsam

[1] Gen. I, 28.

etiam honestatem erubescere nuptiarum, non potuisse gigni filios opinantur : alii (7) Scripturas divinas, ubi legitur post peccatum puduisse nuditatis, et pudenda esse contecta, prorsus non accipientes, sed infideliter irridentes; alii vero quamvis eas accipiant et honorent, illud tamen quod dictum est : « Crescite, et multiplicamini, » non secundum carnalem fœcunditatem volunt intelligi; quia et secundum animam legitur tale aliquid dictum : « Multipli» cabis me in anima mea virtute tua[1], » ut id quod in Genesi sequitur : « Et implete terram, et dominamini ejus[2], » terram intelligant carnem, quam præsentia sua implet anima, ejusque maxime dominatur, cum in virtute multiplicatur. Carnales autem fœtus sine libidine, quæ post peccatum exorta, inspecta, confusa, velata est, nec tunc nasci potuisse, sicut neque nunc possunt; nec in paradiso futuros fuisse, sed foris, sicut et factum est. Nam posteaquam inde dimissi sunt, ad gignendos filios coierunt, eosque genuerunt.

CAPUT XXII.

De copula conjugali a Deo primitus instituta atque benedicta.

Nos autem nullo modo dubitamus secundum benedictionem Dei crescere et multiplicari et implere terram, donum esse nuptiarum, quas Deus ante peccatum hominis ab initio constituit, creando masculum et fœminam : qui sexus evidens utique in carne est. Huic quippe operi Dei etiam benedictio ipsa subjuncta est. Nam cum Scriptura

[1] Psal. CXXXVII, 4. — [2] Gen. I, 28.

dixisset : « Masculum, et fœminam fecit eos[1] : » continuo subdidit : « Et benedixit eos Deus, dicens : Crescite, et » multiplicamini, et implete terram, et dominamini ejus[2], » etc. Quæ omnia quanquam non inconvenienter possint etiam ad intellectum spiritalem referri, masculum tamen et fœminam, non sicut simile aliquid etiam in homine uno intelligi potest, quia videlicet in eo aliud est quod regit, aliud quod regitur : sed sicut evidentissime apparet in diversi sexus corporibus, masculum et fœminam ita creatos, ut prolem generando crescerent, et multiplicarentur, et implerent terram, magnæ absurditatis est reluctari. Neque enim de spiritu qui imperat, et carne quæ obtemperat, aut de animo rationali qui regit, et irrationali cupiditate quæ regitur; aut de virtute contemplativa quæ excellit, et de activa quæ subditur; aut de intellectu mentis, et sensu corporis : sed aperte de vinculo conjugali, quo invicem sibi uterque sexus obstringitur, Dominus interrogatus utrum liceret quacumque ex causa dimittere uxorem, quoniam propter duritiam cordis Israëlitarum Moyses dari libellum repudii permisit, respondit atque ait : « Non legistis, quia » qui fecit ab initio masculum et fœminam fecit eos, et dixit : » Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhæ- » rebit uxori suæ, et erunt duo in carne una? Itaque jam » non sunt duo, sed una caro. Quod ego Deus conjunxit, » homo non separet[3]. » Certum est igitur masculum et fœminam ita primitus institutos, ut nunc homines duos diversi sexus videmus et novimus, unum autem dici, vel propter conjunctionem, vel propter originem fœminæ, quæ de masculi latere creata est. Nam et Apostolus per hoc primum quod, Deo instituente, præcessit exemplum, singulos quosque admonet, ut viri uxores suas diligant[4].

[1] Gen. I, 27.— [2] Ibid. 28.— [3] Matth. XIX, 4-6.— [4] Ephes. V, 25. Coloss. III, 19.

CAPUT XXIII.

An etiam in paradiso generandum fuisset, si nemo peccasset; vel utrum contra actum libidinis pugnatura illic fuisset traditio castitatis.

I. Quisquis autem dicit non fuisse coituros, nec generaturos, nisi peccassent, quid dicit, nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? Si enim non peccando soli remanerent, quia, sicut putant, nisi peccassent, generare non possent; profecto ut non soli duo justi homines possent esse, sed multi, necessarium peccatum fuit. Quod si credere absurdum est, illud potius est credendum, quod sanctorum numerus quantus complendæ illi sufficit beatissimæ Civitati, tantus existeret, etsi nemo peccasset, quantus nunc per Dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quousque filii hujus sæculi generant et generantur.

II. Et ideo illæ nuptiæ dignæ felicitate paradisi, si peccatum non fuisset, et diligendam prolem gignerent, et pudendam libidinem non haberent[1]. Sed quomodo id fieri posset, nunc non est quo demonstretur exemplo. Nec ideo tamen incredibile debet videri etiam illud unum sine ista libidine voluntati potuisse servire, qui tot membra nunc serviunt. An vero manus et pedes movemus, cum volumus, ad ea quæ his membris agenda sunt, sine ullo renisu, tanta facilitate, quanta et in nobis et in aliis videmus, maxime in artificibus quorumque operum corporalium, ubi ad exercendam infirmiorem tardioremque na-

[1] Luc. xx, 34.

turam agilior accessit industria; et non credimus ad opus generationis filiorum, si libido non fuisset, quæ peccato inobedientiæ retributa est, obedienter hominibus ad voluntatis nutum similiter ut cætera potuisse illa membra servire? Nonne Cicero in libris de Republica, cum de imperiorum differentia disputaret, et hujus rei similitudinem ex natura hominis assumeret, ut filiis dixit imperari corporis membris propter obediendi facilitatem; vitiosas vero animi partes ut servos asperiore imperio coërceri? Et utique ordine naturali animus anteponitur corpori, et tamen ipse animus imperat corpori facilius quam sibi. Verumtamen hæc libido, de qua nunc disserimus, eo magis erubescenda existit, quod animus in ea, nec sibi efficaciter imperat, ut omnino non libeat; nec omni modo corpori, ut pudenda membra voluntas potius quam libido commoveat: quod si ita esset, pudenda non essent. Nunc vero pudet animum resisti sibi a corpore, quod ei natura inferiore subjectum est. In aliis quippe affectionibus cum sibi resistit, ideo minus pudet, quia cum a se ipso vincitur, ipse se vincit; etsi inordinate atque vitiose, quia ex his partibus, quæ rationi subjici debent; tamen a partibus suis, ac per hoc, ut dictum est, a se ipso vincitur. Nam cum ordinate se animus vincit, ut irrationales motus ejus menti rationique subdantur, (si tamen et illa Deo subdita est,) laudis atque virtutis est. Minus tamen pudet, cum sibi animus ex vitiosis suis partibus non obtemperat, quam cum ei corpus, quod alterum ab illo est, atque infra illum est, et cujus sine illo natura non vivit, volenti jubentique non cedit.

III. Sed cum alia membra retinentur voluntatis imperio, sine quibus illa, quæ contra voluntatem libidine concitantur, id quod appetunt, implere non possunt; pudicitia custoditur, non amissa, sed non permissa delectatione

peccati. Hunc renisum, hanc repugnantiam, hanc voluntatis et libidinis rixam, vel certe ad voluntatis sufficientiam, libidinis indigentiam, procul dubio nisi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in paradiso nuptiæ non haberent, sed voluntati membra illa, ut cætera cuncta, servirent. Ita genitale arvum vas in hoc opus creatum seminaret[1], ut nunc terram manus. Et quod modo de hac re nobis volentibus diligentius disputare, verecundia resistit, et compellit veniam honore præfato a pudicis auribus poscere, cur id fieret nulla causa esset : sed in omnia, quæ de hujusmodi membris sensum cogitantis attingerent, sine ullo timore obscœnitatis liber sermo ferretur : nec ipsa verba essent, quæ vocarentur obscœna; sed quidquid inde diceretur, tam honestum esset, quam de aliis cum loquimur corporis partibus. Quisquis ergo ad has litteras impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam; facta denotet suæ turpitudinis, non verba nostræ necessitatis; in quibus mihi facillime pudicus et religiosus lector vel auditor ignoscit, donec infidelitatem refellam, non de fide rerum inexpertarum, sed de sensu expertarum argumentantem. Legit enim hæc sine offensione, qui non exhorret Apostolum horrenda fœminarum flagitia reprehendentem, quæ « Immutaverunt naturalem usum, in eum » usum, qui est contra naturam[2]; » præcipue quia nos non damnabilem obscœnitatem nunc, sicut ille, commemoramus atque reprehendimus, sed in explicandis, quantum possumus, humanæ generationis effectibus, verba tamen, sicut ille, obscœna vitamus.

[1] Virg. Georg. III. — [2] Rom. I, 26.

CAPUT XXIV.

Quod insontes homines et merito obedientiæ in paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent usuri ad generationem prolis, sicut cæteris ad arbitrium voluntatis.

I. SEMINARET igitur prolem vir, susciperet fœmina genitalibus membris, quando id opus esset, et quantum opus esset, voluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea sola membra movemus ad nutum, quæ compactis articulata sunt ossibus, sicut pedes et manus et digitos : verumetiam illa quæ mollibus remissa sunt nervis, cum volumus, movemus agitando, et porrigendo producimus, et torquendo flectimus, et constringendo duramus; sicut ea sunt quæ in ore ac facie, quantum potest, voluntas movet. Pulmones denique ipsi omnium, nisi medullarum, mollissimi viscerum, et ob hoc antro pectoris communiti, ad spiritum ducendum ac remittendam vocemque emittendam seu modificandam, sicut folles fabrorum vel organorum, flantis, respirantis, loquentis, clamantis, cantantis, serviunt voluntati. Omitto quod animalibus quibusdam naturaliter inditum est, ut tegmen, quo corpus omne vestitur, si quid in quocumque loco ejus senserint abigendum, ibi tantum moveant, ubi sentiunt; nec solum insidentes muscas, verumetiam hærentes hastas cutis tremore discutiant. Numquid quia id non potest homo, ideo Creator quibus voluit animantibus donare non potuit? Sic ergo et ipse homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam sua inobedientia perdidit. Neque enim

Deo difficile fuit sic illum condere, ut in ejus carne etiam illud nonnisi ejus voluntate moveretur, quod nunc nisi libidine non movetur.

II. Nam et hominum quorumdam naturas novimus multum cæteris dispares, et ipsa raritate mirabiles, nonnulla ut volunt de corpore facientium, quæ alii nullo modo possunt, et audita vix credunt. Sunt enim, qui et aures moveant vel singulas, vel ambas simul. Sunt, qui totam cæsariem capite immoto, quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, revocantque cum volunt. Sunt qui eorum quæ voraverint incredibiliter plurima et varia paululum præcordiis contrectatis, tanquam de sacculo quod placuerit integerrimum proferunt. Quidam voces avium pecorumque et aliorum quorumlibet hominum sic imitantur atque exprimunt, ut nisi videantur, discerni omnino non possint. Nonnulli ab imo sine pædore ullo ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt, ut ex illa etiam parte cantare videantur. Ipse sum expertus, sudare hominem solere cum vellet. Notum est quosdam flere cum volunt, atque ubertim lacrymas fundere. Jam illud multo est incredibilius quod plerique fratres memoria recentissima experti sunt. Presbyter fuit quidam nomine Restitutus in parœcia Calamensis (8) ecclesiæ, qui quando ei placebat, (rogabatur autem ut hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coram scire cupiebant,) ad imitatas quasi lamentantis cujuslibet hominis voces, ita se auferebat a sensibus, et jacebat simillimus mortuo, ut non solum vellicantes atque pungentes minime sentiret, sed aliquando etiam igne ureretur admoto,sine ullo doloris sensu, nisi postmodum ex vulnere : non autem obnitendo, sed non sentiendo non movere corpus, eo probabatur, quod tanquam in defuncto nullus inveniebatur anhelitus : hominum tamen voces, si clarius loquerentur, tanquam de longinquo se

audire postea referebat. Cum itaque corpus etiam nunc quibusdam, licet in carne corruptibili hanc ærumnosam ducentibus vitam, ita in plerisque motionibus et affectionibus extra usitatum naturæ modum mirabiliter serviat, quid causæ est, ut non credamus ante inobedientiæ peccatum corruptionisque supplicium, ad propagandam prolem sine ulla libidine servire voluntati humanæ humana membra potuisse? Donatus est itaque homo sibi, quia deseruit Deum placendo sibi: et non obediens Deo, non potuit obedire nec sibi. Hinc evidentior miseria, qua homo non vivit ut vult. Nam si ut vellet viveret, beatum se putaret: sed nec sic tamen esset, si turpiter viveret.

CAPUT XXV.

De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet.

Quanquam si diligentius attendamus, nisi beatus, non vivit ut vult: et nullus beatus, nisi justus. Sed etiam ipse justus non vivit ut vult, nisi eo pervenerit, ubi mori, falli, offendi omnino non possit; eique sit certum ita semper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plene atque perfecte beata erit, nisi adepta quod expetit. Nunc vero quis hominum potest ut vult vivere, quando ipsum vivere non est in potestate? Vivere enim vult, mori cogitur. Quomodo ergo vivit ut vult, qui non vivit quandiu vult? Quod si mori voluerit, quomodo potest ut vult vivere, qui non vult vivere? Et si ideo mori velit, non quo nolit vivere, sed ut post mortem melius vivat: nondum

ergo ut vult vivit, sed cum ad id quod vult, moriendo pervenerit. Verum ecce vivat ut vult, quoniam sibi extorsit sibique imperavit non velle quod non potest, atque hoc velle quod potest; sicut ait Terentius :

. . . . . Quoniam id fieri quod vis non potest
Velis id quod possit [1];

num ideo beatus est, quia patienter miser est? Beata quippe vita si non amatur, non habetur. Porro si amatur et habetur, cæteris omnibus rebus excellentius necesse est ametur : quoniam propter hanc amandum est quidquid aliud amatur. Porro si tantum amatur, quantum amari digna est, (non enim beatus est, a quo ipsa beata vita non amatur ut digna est,) fieri non potest, ut eam qui sic amat, non æternam velit. Tunc igitur beata erit, quando æterna erit.

CAPUT XXVI.

Quod felicitas in paradiso viventium sine erubescendo appetitu generandi officium credenda sit implere potuisse.

Vivebat itaque homo in paradiso sicut volebat, quandiu hoc volebat quod Deus jusserat : vivebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus : vivebat sine ulla egestate, ita semper vivere habens in potestate. Cibus aderat, ne esuriret; potus, ne sitiret; lignum vitæ, ne illum senecta dissolveret. Nihil corruptionis in corpore vel ex corpore ullas molestias ullis ejus sensibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinsecus. Summa in

[1] Terent. in Andria. act. II, sc. I.

carne sanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus æstus aut frigus, ita in ejus habitatore nulla ex cupiditate vel timore accedebat bonæ voluntatis offensio. Nihil omnino triste, nihil erat inaniter lætum : gaudium verum perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat « Charitas de corde puro et conscientia bona et fide non » ficta[1] : » atque inter se conjugum fida ex honesto amore societas, concors mentis corporisque vigilia, et mandati sine labore custodia. Non lassitudo fatigabat otiosum, non somnus premebat invitum. In tanta facilitate rerum et felicitate hominum, absit ut suspicemur non potuisse prolem seri sine libidinis morbo : sed eo voluntatis nutu moverentur illa membra quo cætera, et sine ardoris illecebroso stimulo cum tranquillitate animi et corporis nulla corruptione integritatis infunderetur gremio maritus uxoris[2]. Neque enim quia experientia probari non potest, ideo credendum non est : quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, sed spontanea potestas, sicut opus esset, adhiberet ; ita tunc potuisse utero conjugis salva integritate fœminei genitalis virile semen immitti, sicut nunc potest eadem integritate salva ex utero virginis fluxus menstrui cruoris emitti. Eadem quippe via posset illud injici, qua hoc potest ejici. Ut enim ad pariendum non doloris gemitus, sed maturitatis impulsus fœminea viscera relaxaret : sic ad fœtandum et concipiendum non libidinis appetitus, sed voluntarius usus naturam utramque conjungeret. De rebus loquimur nunc pudendis : et ideo quamvis antequam earum puderet, quales esse potuissent, conjiciamus ut possumus ; tamen necesse est, ut nostra disputatio magis frenetur ea, quæ nos revocat verecundia, quam eloquentia, quæ nobis parum suppetit, adjuvetur. Nam cum id quod dico, nec ipsi experti fue-

[1] I Tim. I, v. — [2] Virg. Æneid. VIII.

rint, qui experiri potuerunt, (quoniam præoccupante peccato exilium de paradiso ante meruerunt, quam sibi in opere serendæ propaginis tranquillo arbitrio convenirent,) quomodo nunc cum ista commemorantur, sensibus occurrit humanis, nisi experientia libidinis turbidæ, non conjectura placidæ voluntatis? Hinc est quod impedit loquentem pudor, etsi non deficiat ratio cogitantem. Verumtamen omnipotenti Deo, summo ac summe bono creatori omnium naturarum, voluntatum autem bonarum adjutori et remuneratori, malarum autem relictori et damnatori, utrarumque ordinatori, non defuit utique consilium, quo certum numerum civium in sua sapientia prædestinatum etiam ex damnato genere humano suæ Civitatis impleret : non eos jam meritis, quandoquidem universa massa tanquam in vitiata radice damnata est, sed gratia discernens; et liberatis non solum de ipsis, verumetiam de non liberatis, quid eis largiatur, ostendens. Non enim debita, sed gratuita bonitate tunc se quisque agnoscit erutum malis, cum ab eorum hominum consortio fit immunis, cum quibus illi justa esset pœna communis. Cur ergo non crearet Deus, quos peccaturos esse præscivit; quandoquidem in eis et ex eis, et quid eorum culpa mereretur, et quid sua gratia donaretur, posset ostendere, nec sub illo creatore ac dispositore perversa inordinatio delinquentium rectum perverteret ordinem rerum?

CAPUT XXVII.

De peccatoribus, et angelis et hominibus, quorum perversitas non perturbat providentiam Dei.

Proinde peccatores, et angeli, et homines nihil agunt, quo impediantur « Magna opera Domini, exquisita in » omnes voluntates ejus[1]. » Quoniam qui providenter atque omnipotenter sua cuique distribuit, non solum bonis, verumetiam malis bene uti novit. Ac per hoc propter meritum primæ malæ voluntatis ita damnato atque obdurato angelo malo, ut jam bonam voluntatem ulterius non haberet, bene utens Deus, cur non permitteret, ut ab illo primus homo, qui rectus, hoc est, bonæ voluntatis creatus fuerat, tentaretur? Quandoquidem sic erat institutus, ut si de adjutorio Dei fideret bonus homo, malum angelum vinceret: si autem creatorem atque adjutorem Deum superbe sibi placendo desereret, vinceretur: meritum bonum habens in adjuta divinitus voluntate recta, malum vero in deserente Deum voluntate perversa. Quia et ipsum fidere de adjutorio Dei, non quidem posset sine adjutorio Dei: nec tamen ideo ab his divinæ gratiæ beneficiis sibi placendo recedere non habebat in potestate? Nam sicut in hac carne vivere sine adjumentis alimentorum in potestate non est, non autem in ea vivere in potestate est; quod faciunt qui se ipsos necant: ita bene vivere sine adjutorio Dei, etiam in paradiso, non erat in potestate; erat autem in potestate male vivere, sed beatitudine non permansura, et pœna justis-

[1] Psal. cx, 2.

sima secutura. Cum igitur hujus futuri casus humani Deus non esset ignarus, cur eum non sineret invidi angeli malignitate tentari? nullo modo quidem quod vinceretur incertus; sed nihilo minus præscius quod ab ejus semine adjuto sua gratia idem ipse diabolus fuerat sanctorum gloria majore vincendus. Ita factum est, ut nec Deum aliquid futurorum lateret, nec præsciendo quemquam peccare compelleret : et quid interesset inter propriam cujusque præsumptionem et suam tuitionem angelicæ et humanæ rationali creaturæ, consequenti experientia demonstraret. Quis enim audeat credere, aut dicere, ut neque angelus, neque homo caderet, in Dei potestate non fuisse? Sed hoc eorum potestati maluit non auferre; atque ita et quantum mali eorum superbia, et quantum boni sua gratia valeret, ostendere.

CAPUT XXVIII.

De qualitate duarum Civitatum, terrenæ atque cœlestis.

Fecerunt itaque Civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui. Denique illa in se ipsa, hæc in Domino gloriatur. Illa enim quærit ab hominibus gloriam : huic autem Deus conscientiæ testis, maxima est gloria. Illa in gloria sua exaltat caput suum : hæc dicit Deo suo : « Gloria mea, et exaltans caput meum[1]. » Illi in principibus ejus, vel in eis quas subjugat nationibus dominandi libido dominatur : in hac serviunt invicem in

[1] Psal. III, 4.

charitate, et præpositi consulendo, et subditi obtemperando. Illa in suis potentibus diligit virtutem suam : hæc dicit, Deo suo : «Diligam te, Domine, virtus mea[1].» Ideoque in illa sapientes ejus secundum hominem viventes, aut corporis aut animi sui bona, aut utriusque sectati sunt; aut qui potuerunt « Cognoscere Deum, non ut » Deum honoraverunt, vel gratias egerunt, sed evanuerunt » in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor » eorum, dicentes se esse sapientes[2], » id est, dominante sibi superbia, in sua sapientia sese extollentes : « Stulti facti » sunt; et immutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in si- » militudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, » et quadrupedum, et serpentium[3] : » ad hujuscemodi enim simulacra adoranda vel duces populorum, vel sectatores fuerunt : « Et coluerunt atque servierunt creaturæ potius » quam Creatori, qui est benedictus in sæcula[4]. » In hac autem nulla est hominis sapientia, nisi pietas, qua recte colitur verus Deus, id expectans præmium in societate sanctorum, non solum hominum, verumetiam Angelorum, « Ut sit Deus omnia in omnibus[5].»

[1] Psal. XVII, 2. — [2] Rom. I, 21, 22. — [3] Id. 23. — [4] Ibid. 25. — [5] I Cor. XV, 28.

LIBER XV.

POSTQUAM EGIT QUATUOR PROXIME ANTECEDENTIBUS LIBRIS DE CIVITATUM DUARUM, TERRENÆ AC COELESTIS EXORTU, LIBROS TOTIDEM DE EARUMDEM CIVITATUM PROCURSU SUBJUNGIT AUGUSTINUS, IDQUE ARGUMENTUM EA RATIONE AGGREDITUR, UT PRÆCIPUA CAPITA SACRÆ HISTORIÆ EODEM SPECTANTIA PERTRACTET, PRIMUM SCILICET QUINTO-DECIMO HOC LIBRO QUÆ IN GENESI LEGUNTUR A CAÏNO ET ABELE USQUE AD DILUVIUM.

CAPUT I.

De duobus ordinibus generationis humanæ in diversos fines ab initio procurrentis.

1. DE felicitate[1] paradisi, vel de ipso paradiso, et de vita ibi primorum hominum, eorumque peccato atque supplicio, multi multa senserunt, multa dixerunt, multa litteris mandaverunt. Nos quoque secundum Scripturas sanctas, vel quod in eis legimus, vel quod ex eis intelligere potuimus, earum congruentes auctoritati, de his rebus in superioribus libris diximus. Enucleatius autem si ista quærantur, multiplices atque multimodas pariunt disputationes, quæ pluribus intexendæ sunt voluminibus, quam hoc opus tempusque deposcit. Quod non ita largum habemus, ut in omnibus quæ possunt requirere otiosi et scrupulosi, paratiores ad interrogandum, quam capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos jam fecisse magnis et difficillimis quæstionibus de

[1] Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 267-268.

initio vel mundi, vel animæ, vel ipsius generis humani : quod in duo genera distribuimus; unum eorum, qui secundum hominem, alterum eorum, qui secundum Deum vivunt. Quas etiam mystice appellamus Civitates duas, hoc est, duas societates hominum : quarum est una quæ prædestinata est in æternum regnare cum Deo, altera æternum supplicium subire cum diabolo. Sed iste finis est earum, de quo post loquendum est. Nunc autem quoniam de exortu earum, sive in Angelis, quorum numerus ignoratur a nobis, sive in duobus primis hominibus, satis dictum est, jam mihi videtur eorum aggrediendus excursus, ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare cessabunt. Hoc enim universum tempus, sive sæculum, in quo cedunt morientes, succeduntque nascentes, istarum duarum Civitatum de quibus disputamus, excursus est.

II. Natus est igitur prior Caïn ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominum Civitatem, posterior Abel ad Civitatem Dei. Sicut enim in uno homine, quod dixit Apostolus, experimur, quia «Non primum quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale[2] :» unde unusquisque, quoniam ex damnata propagine exoritur, primo sit necesse est ex Adam malus atque carnalis; quod si in Christum renascendo profecerit post erit bonus et spiritalis : sic in universo genere humano cum primum duæ istæ cœperunt nascendo atque moriendo procurrere Civitates, prior est natus civis hujus sæculi; posterior autem isto peregrinus in sæculo, et pertinens ad Civitatem Dei, gratia prædestinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorsum, gratia civis sursum. Nam quantum ad ipsum attinet, ex eadem massa oritur, quæ originaliter est tota damnata : sed tanquam figulus Deus, (hanc enim similitudinem non imprudenter, sed prudenter in-

[1] Gen. IV, ab initio. — [2] I. Cor. XV. 46.

troducit Apostolus,) ex eadem massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam[1]. Prius autem factum est vas in contumeliam, post vero alterum in honorem : quia et in ipso uno, sicut jam dixi, homine, prius est reprobum, unde necesse est incipiamus, et ubi non est necesse ut remaneamus ; posterius vero probum, quo proficientes veniamus, et quo pervenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit bonus, nemo tamen erit bonus qui non erat malus : sed quanto quisque citius mutatur in melius, hoc in se facit nominari quod apprehendit celerius, et posteriore cooperit vocabulum prius. Scriptum est itaque de Caïn, quod condiderit civitatem : Abel autem tanquam peregrinus non condidit. Superna est enim sanctorum Civitas, quamvis hic pariat cives, in quibus peregrinatur, donec regni ejus tempus adveniat, cum congregatura est omnes in suis corporibus resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, ubi cum suo principe Rege sæculorum sine ullo temporis fine regnabunt.

CAPUT II.

De filiis carnis et filiis promissionis.

Umbra sane quædam Civitatis hujus et imago prophetica ei significandæ potius quam præsentandæ servivit in terris, quo eam tempore demonstrari oportebat, et dicta est etiam ipsa Civitas sancta merito significantis imaginis, non expressæ, sicut futura est, veritatis. De hac imagine serviente, et de illa quam significat libera Civi-

[1] Rom. IX, 21.

tate, sic Apostolus ad Galatas loquitur : « Dicite mihi, » inquit, sub lege volentes esse, legem non audistis? » Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, » unum de ancilla, et unum de libera. Sed ille quidem, » qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem » de libera, per repromissionem : quæ sunt in allegoria. » Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte » Sina in servitutem generans, quod est Agar. Sina enim est » mons in Arabia, qui conjunctus est huic quæ nunc est » Jerusalem : servit enim cum filiis suis. Quæ autem sur-» sum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium » nostrûm. Scriptum est enim : Lætare sterilis, quæ non » paris, erumpe et clama, quæ non parturis : quoniam » multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. » Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii su-» mus. Sed sicut tunc qui secundum carnem natus fuerat, » persequebatur eum qui secundum spiritum ; ita et » nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam et filium » ejus : non enim hæres erit filius ancillæ cum filio libe-» ræ. Nos autem, fratres, non sumus ancillæ filii ; sed li-» beræ, qua libertate Christus nos liberavit[1]. » Hæc forma intelligendi de apostolica auctoritate descendens locum nobis aperit, quemadmodum Scripturas duorum Testamentorum Veteris et Novi accipere debeamus. Pars enim quædam terrenæ Civitatis imago cœlestis Civitatis effecta est, non se significando, sed alteram ; et ideo serviens. Non enim propter se ipsam, sed propter aliam significandam est instituta ; et præcedente alia significatione et ipsa præfigurans præfigurata est. Namque Agar ancilla Saræ, ejusque filius, imago quædam hujus imaginis fuit. Et quoniam transituræ erant umbræ, luce veniente, ideo dixit libera Sara, quæ significabat liberam

[1] Galat. IV, 21-31.

Civitatem, cui rursus alio modo significandæ etiam illa umbra serviebat : « Ejice ancillam, et filium ejus; non » enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac[1], » quod ait Apostolus : « Cum filio liberæ. » Invenimus ergo in terrena Civitate duas formas, unam suam præsentiam demonstrantem, alteram cœlesti Civitati significandæ sua præsentia servientem. Parit autem cives terrenæ Civitatis peccato vitiata natura, cœlestis vero Civitatis cives parit a peccato naturam liberans gratia : unde illa vocantur vasa iræ, ista vasa misericordiæ[2]. Significatum est hoc etiam in duobus filiis Abrahæ, quod unus de ancilla, quæ dicebatur Agar, secundum carnem natus est Ismaël, alter autem de Sara libera secundum repromissionem natus Isaac. Uterque quidem de semine Abrahæ : sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam, istum vero dedit promissio significans gratiam. Ibi humanus usus ostenditur, hic divinum beneficium commendatur.

CAPUT III.

De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fœcundavit.

Sara quippe sterilis erat, et desperatione prolis, saltem de ancilla sua concupiscens per totum habere, quod de se ipsa non se posse cernebat, dedit eam fœtandam viro, de quo parere voluerat, nec potuerat. Exegit itaque etiam sic debitum de marito, utens jure suo in utero alieno. Natus est ergo Ismaël, sicut nascuntur homines, permixtione sexus utriusque, usitata lege naturæ[3]. Ideo dictum est « Secundum carnem : » non quod ista beneficia Dei non

[1] Gen. xxi, 16. — [2] Rom. ix, 22-23. — [3] Gen. xvi. per totum.

sint, aut non illa operetur Deus, cujus opifex Sapientia « Attingit, sicut scriptum est, a fine usque ad finem for- » titer, et disponit omnia suaviter[1] : » sed ubi significandum fuerat Dei donum, quod indebitum hominibus gratis gratia largiretur, sic oportuit dari filium, quemadmodum naturæ non debebatur excursibus. Negat enim natura jam filios tali commixtioni maris et fœminæ, qualis esse poterat Abrahæ et Saræ in illa jam ætate, etiam mulieribus accedente sterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando non ætas fœcunditati, sed ætati fœcunditas defuit. Quod ergo naturæ sic affectæ fructus posteritatis non debebatur, significat quod natura generis humani peccato vitiata, ac per hoc jure damnata, nihil veræ felicitatis in posterum merebatur. Recte igitur significat Isaac per repromissionem natus filios gratiæ, cives Civitatis liberæ, socios pacis æternæ, ubi sit non amor propriæ ac privatæ quodam modo voluntatis, sed communi eodemque immutabili bono gaudens, atque ex multis unum cor faciens, id est, perfecte concors obedientia charitatis.

CAPUT IV.

De terrenæ Civitatis vel concertatione, vel pace.

Terrena porro Civitas, quæ sempiterna non erit, (neque enim cum in extremo supplicio damnata fuerit, jam Civitas erit,) hic habet bonum suum, cujus societate lætatur, qualis esse de talibus rebus lætitia potest. Et quoniam non est tale bonum, ut nullas angustias faciat amatoribus suis, ideo Civitas ista adversus se ipsam plerumque divi-

[1] Sap. VIII, 1.

ditur litigando, bellando, atque pugnando, et aut mortiferas, aut certe mortales victorias requirendo. Nam ex quacumque sui parte adversus alteram sui partem bellando surrexerit, quærit esse victrix gentium, cum sit captiva vitiorum. Etsi quidem cum vicerit, superbius extollitur, etiam mortifera; si vero conditionem cogitans casusque communes, magis quæ accidere possunt adversis angitur, quam eis quæ provenerint secundis rebus inflatur, tantummodo mortalis est ista victoria. Neque enim semper dominari poterit permanendo, eis quos potuerit subjugare vincendo. Non autem recte dicuntur ea bona non esse, quæ concupiscit hæc Civitas, quando est et ipsa in suo genere humano melior. Concupiscit enim terrenam quamdam pro rebus infimis pacem; ad eam namque desiderat pervenire bellando. Quoniam si vicerit, et qui resistat non fuerit, pax erit, quam non habebant partes invicem adversantes, et pro his rebus quas simul habere non poterant infelici egestate certantes. Hanc pacem requirunt laboriosa bella: hanc adipiscitur quæ putatur gloriosa victoria. Quando autem vincunt qui causa justiore pugnabant, quis dubitet gratulandam esse victoriam, et provenisse optabilem pacem? Hæc bona sunt, et sine dubio Dei dona sunt. Sed si, neglectis melioribus, quæ ad supernam pertinent Civitatem, ubi erit victoria in æterna et summa pace secura, bona ista sic concupiscuntur, ut vel sola esse credantur, vel his quæ meliora creduntur amplius diligantur; necesse est miseria consequatur, et quæ inerat augeatur.

CAPUT V.

De primo terrenæ Civitatis auctore fratricida, cujus impietati romanæ urbis conditor germani cæde responderit.

Primus itaque fuit terrenæ Civitatis conditor fratricida: nam suum fratrem civem Civitatis æternæ in hac terra peregrinantem invidentia victus occidit[1]. Unde mirandum non est, quod tanto post in ea civitate condenda, quæ fuerat hujs terrenæ Civitatis, de qua loquimur, caput futura, et tam multis gentibus regnatura, huic primo exemplo, et ut Græci appellant ἀρχετύπῳ quædam sui generis imago respondit. Nam et illic, sicut ipsum facinus quidam poëta commemoravit illorum,

Fraterno primi maduerunt sanguine muri[2].

Sic enim condita est Roma, quando occisum Remum a fratre Romulo romana testatur historia: nisi quod isti terrenæ Civitatis ambo cives erant. Ambo gloriam de romanæ reipublicæ institutione quærebant: sed ambo eam tantam, quantam, si unus esset, habere non poterant. Qui enim volebat dominando gloriari, minus utique dominaretur, si ejus potestas vivo consorte minueretur. Ut ergo totam dominationem haberet unus, ablatus est socius: et scelere crevit in pejus, quod innocentia minus esset et melius. Hi autem fratres Caïn et Abel non habebant ambo inter se similem rerum terrenarum cupiditatem, nec in hoc alter alteri invidit, quod ejus dominatus fieret angustior, qui alterum occidit, si ambo domina-

[1] Gen. IV. — [2] Lucan. I. Pharsal.

rentur: (Abel quippe non quærebat dominationem in ea civitate, quæ condebatur a fratre[1]:) sed invidentia illa diabolica, qua invident bonis mali nulla alia causa, nisi quia illi boni sunt, illi mali. Nullo enim modo fit minor accedente seu permanente consorte possessio bonitatis; imo possessio bonitas, quam tanto latius, quanto concordius individua sociorum possidet charitas. Non habebit denique istam possessionem, qui eam noluerit habere communem; et tanto eam reperiet ampliorem, quanto amplius ibi potuerit amare consortem. Illud igitur quod inter Remum et Romulum exortum est, quemadmodum adversus se ipsam terrena Civitas dividatur, ostendit: quod autem inter Caïn et Abel, inter duas ipsas Civitates, Dei et hominum, inimicitias demonstravit. Pugnant ergo inter se mali et mali. Item pugnant inter se boni et mali. Boni vero et boni, si perfecti sunt, inter se pugnare non possunt. Proficientes autem nondumque perfecti ita possunt, ut bonus quisque ex ea parte pugnet contra alterum, qua etiam contra semetipsum. Et in uno quippe homine « Caro » concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus car- » nem[2]. » Concupiscentia ergo spiritalis contra alterius potest pugnare carnalem, vel concupiscentia carnalis contra alterius spiritalem, sicut inter se pugnant boni et mali: vel certe ipsæ concupiscentiæ carnales inter se duorum bonorum, nondum utique perfèctorum, sicut inter se pugnant mali et mali, donec eorum, qui curantur, ad ultimam victoriam sanitas perducatur.

[1] Gen. IV. — [2] Gal. V. 17.

CAPUT VI.

De languoribus, quos ex pœna peccati etiam cives Civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione patiuntur, et a quibus Deo medente sanantur.

Languor est quippe iste, id est, illa inobedientia, de qua in libro quarto-decimo disseruimus, primæ inobedientiæ supplicium; et ideo non natura, sed vitium: propter quod dicitur proficientibus bonis, et ex fide in hac peregrinatione viventibus: « Invicem onera vestra » portate, et sic adimplebitis legem Christi[1]. » Item alibi dicitur: « Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, » suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne » quis malum pro malo alicui reddat[2]. » Item alio loco: « Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui » spiritales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetu- » dinis, intendens te ipsum, ne et tu tenteris[3]. » Et alibi: « Sol non occidat super iracundiam vestram[4]. » Et in Evangelio: « Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter » te et ipsum solum[5]. » Item de peccatis, in quibus multorum cavetur offensio, Apostolus dicit: « Peccantes coram » omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant[6]. » Propter hoc et de venia invicem danda, multa præcipiuntur, et magna cura, propter tenendam pacem, sine qua nemo poterit videre Deum[7]; ubi ille terror est, quando jubetur servus decem millium talentorum reddere debita, quæ illi fuerant relaxata, quoniam debitum denariorum centum

[1] Gal. vi. 2. — [2] 1 Thess. v, 14, 15. — [3] Gal. vi. 1. — [4] Ephes. iv, 26. — [5] Matth. xviii. 15. — [6] 1 Tim. v, 20. — [7] Hebr. xii, 14.

conservo suo non relaxavit. Qua similitudine proposita, Dominus Jesus adjecit, atque ait: « Sic et vobis faciet » Pater vester cœlestis, si non dimiseritis unusquisque » fratri suo de cordibus vestris[1]. » Hoc modo curantur cives Civitatis Dei in hac terra peregrinantes, et paci supernæ patriæ suspirantes. Spiritus autem sanctus operatur intrinsecus, ut valeat aliquid medicina, quæ adhibetur extrinsecus. Alioquin etiamsi Deus ipse utens creatura sibi subdita in aliqua specie humana sensus alloquatur humanos, sive istos corporis, sive illos, quos istis simillimos habemus in somnis, nec interiore gratia mentem regat atque agat, nihil prodest homini omnis prædicatio veritatis. Facit autem hoc Deus a vasis misericordiæ iræ vasa discernens, dispensatione qua ipse novit multum occulta, sed tamen justa. Ipso quippe adjuvante mirabilibus et latentibus modis, cum peccatum quod habitat in membris nostris, quæ potius jam pœna peccati est, sicut Apostolus præcipit, non regnat in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec ei membra nostra velut iniquitatis arma exhibemus[2], convertitur ad mentem non sibi ad mala, Deo regente, consentientem; et eam regentem tranquillius nunc habebit postea sanitate perfecta atque immortalite percepta homo sine ullo peccato in æterna pace regnabit.

[1] Matth. XVIII, 35. — [2] Rom. VI, 12.

CAPUT VII.

De causa et pertinacia sceleris Caïn, quem a facinore concepto nec Dei sermo revocavit.

I. Sed hoc ipsum, quod sicut potuimus exposuimus, cum Deus locutus esset ad Caïn eo more, quo cum primis hominibus per creaturam subjectam velut eorum socius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nonne conceptum scelus in necando fratre etiam post verbum divinæ admonitionis implevit? Nam cum sacrificia discrevisset amborum, in illius respiciens, hujus despiciens, quod non dubitandum est potuisse cognosci signo aliquo attestante visibili; et hoc ideo fecisset Deus, quia mala erant opera hujus, fratris vero ejus bona; contristatus est Caïn valde, et concidit facies ejus. Sic enim scriptum est: « Et dixit Dominus ad Caïn : Quare tristis factus es, et » quare concidit facies tua? Nonne si recte offeras, recte » autem non dividas, peccasti? Quiesce : ad te enim con» versio ejus, et tu dominaberis illius[1]. » In hac admonitione quam Deus protulit ad Caïn, illud quidem quod dictum est : « Nonne si recte offeras, recte autem non » dividas, peccasti, » quia non elucet cur vel unde sit dictum, multos sensus peperit ejus obscuritas, cum divinarum Scripturarum quisque tractator secundum fidei regulam id conatur exponere. Recte quippe offertur sacrificium, cum offertur Deo vero, cui uni tantummodo sacrificandum est. Non autem recte dividitur, dum non discernuntur recte vel loca, vel tempora, vel res ipsæ quæ

[1] Gen. IV, 6, 7, juxta LXX.

offeruntur, vel qui offert, et cui offertur, vel hi quibus ad vescendum distribuitur quod oblatum est : ut divisionem hic discretionem intelligamus; sive cum offertur, ubi non oportet, aut quod non ibi, sed alibi oportet; sive cum offertur, quando non oportet, aut quod non tunc, sed alias oportet; sive cum id offertur, quod nusquam et nunquam penitus debuit; sive cum electiora sibi ejusdem generis rerum tenet homo, quam sunt ea quæ offert Deo; sive cum ejus rei, quæ oblata est, fit particeps profanus, aut quilibet quem fas non est fieri. In quo autem horum Deo displicuerit Caïn, facile non potest inveniri. Sed quoniam Joannes apostolus, cum de his fratribus loqueretur : « Non sicut Caïn, inquit, qui ex » maligno erat, et occidit fratrem suum : Et cujus rei » gratia occidit eum? Quia opera illius maligna fuerunt, » fratris autem illius justa[1] : » datur intelligi propterea Deum non respexisse in munus ejus, quia hoc ipso male dividebat, dans Deo aliquid suum, sibi autem se ipsum. Quod omnes faciunt, qui non Dei, sed suam sectantes voluntatem, id est, non recto, sed perverso corde viventes, offerunt tamen Deo munus, quo putant eum redimi, ut eorum non opituletur sanandis pravis cupiditatibus, sed explendis. Et hoc est proprium terrenæ Civitatis, Deum vel deos colere, quibus adjuvantibus regnet in victoriis et pace terrena, non charitate consulendi, sed dominandi cupiditate. Boni quippe ad hoc utuntur mundo, ut fruantur Deo : mali autem contra, ut fruantur mundo, uti volunt Deo; qui tamen eum vel esse, vel res humanas curare jam credunt. Sunt enim multo deteriores, qui nec hoc quidem credunt. Cognito itaque Caïn quod super ejus germani sacrificium, nec super suum respexerat Deus, utique fratrem bonum mutatus imitari, non elatus

[1] I Joan. III. 12.

debuit æmulari. Sed contristatus est, et concidit facies ejus. Hoc peccatum maxime arguit Deus, tristitiam de alterius bonitate, et hoc fratris. Hoc quippe arguendo interrogavit dicens : « Quare contristatus es, et quare » concidit facies tua? » Quia enim fratri invidebat, Deus videbat, et hoc arguebat. Nam hominibus, quibus absconditum est cor alterius, esse posset ambiguum, et prorsus incertum, utrum illa tristitia malignitatem suam, in qua se Deo displicuisse didicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ Deo placuit, cum in sacrificium ejus aspexit. Sed rationem Deus reddens, cur ejus oblationem accipere noluerit, ut sibi ipse potius merito quam ei immerito frater displiceret, cum esset injustus non recte dividendo, hoc est, non recte vivendo, et indignus cujus approbaretur oblatio, quam esset injustior, quod fratrem justum gratis odisset, ostendit.

II. Non tamen eum dimittens sine mandato sancto, justo et bono : « Quiesce, inquit, ad te enim conversio » ejus, et tu dominaberis illius. » Numquid fratris? Absit. Cujus igitur, nisi peccati? Dixerat enim, « Pec» casti : » tum deinde addidit : « Quiesce; ad te enim con» versio ejus, et tu dominaberis illius. » Potest quidem ita intelligi ad ipsum hominem conversionem esse debere peccati, ut nulli alii quam sibi sciat tribuere debere quod peccat. Hæc est enim salubris pœnitentiæ medicina, et veniæ petitio non incongrua, ut ubi ait : « Ad te enim » conversio ejus, » non subaudiatur, « Erit, » sed, « Sit; » præcipientis videlicet, non prædicentis modo. Tunc enim dominabitur quisque peccato, si id sibi non defendendo præposuerit, sed pœnitendo subjecerit : alioquin et illi serviet dominanti, si patrocinium adhibuerit accidenti. Sed ut peccatum intelligatur concupiscentia ipsa carnalis, de qua dicit Apostolus : « Caro concupiscit adversus spi-

» ritum [1]; » in cujus carnis fructibus et invidiam commemorat, qua utique Caïn stimulabatur, et accendebatur in fratris exitium : bene subauditur, « Erit, » id est, « Ad te » enim conversio ejus erit, et tu dominaberis illius. » Cum enim commota fuerit pars ipsa carnalis, quam peccatum appellat Apostolus, ubi dicit : « Non ego operor » illud, sed quod habitat in me peccatum [2] : » quam partem animi etiam philosophi dicunt esse vitiosam, non quæ mentem debeat trahere, sed cui mens debeat imperare, eamque ab illicitis operibus ratione cohibere : cum ergo commota fuerit ad aliquid perperam committendum, si quiescatur et obtemperetur dicenti Apostolo : « Nec exhi» bueritis membra vestra arma iniquitatis peccato [3]; » ad mentem domita et victa convertitur, ut subditæ ratio dominetur. Hoc præcepit Deus huic, qui facibus invidiæ inflammabatur in fratrem, et quem debuerat imitari, cupiebat auferri. « Quiesce, » inquit : Manus ab scelere contine; non regnet peccatum in tuo mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec exhibeas membra tua iniquitatis arma peccato. « Ad te enim conversio ejus : » dum non adjuvatur relaxando, sed quiescendo frenatur. « Et tu dominaberis illius : » ut cum forinsecus non permittitur operari, sub potestate mentis regentis et benevolentis assuescat etiam intrinsecus non moveri. Dictum est tale aliquid in eodem divino Libro et de muliere, quando post peccatum, Deo interrogante atque judicante, damnationis sententias acceperunt, in serpente diabolus, et in se ipsis illa et maritus. Cum enim dixisset ei : « Multipli» cans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum, et in » tristitiis paries filios [4] : » deinde addidit : « Et ad virum » tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui [5]. » Quod dic-

[1] Gal. v, 17. — [2] Rom. vi, 13. — [3] Id. vii, 17. — [4] Gen. 3, 16. — [5] Ibid. juxta LXX.

tum est ad Caïn de peccato, vel de vitiosa carnis concupiscentia, hoc isto loco de peccatrice fœmina : ubi intelligendum est virum ad regendam uxorem, animo carnem regenti similem esse oportere. Propter quod dicit Apostolus : « Qui diligit uxorem suam, se ipsum diligit : » nemo enim unquam carnem suam odio habuit[1]. » Sananda sunt enim hæc, sicut nostra : non sicut aliena, damnanda. Sed illud Dei præceptum Caïn sicut prævaricator accepit. Invalescente quippe invidentiæ vitio, fratrem insidiatus occidit. Talis erat terrenæ conditor Civitatis. Quomodo autem significaverit etiam Judæos, a quibus Christus occisus est pastor ovium hominum, quem pastor ovium pecorum præfigurabat Abel, quia in allegoria prophetica res est, parco nunc dicere, et quædam hinc adversus Faustum Manichæum dixisse me recolo[2].

CAPUT VIII.

Quæ ratio fuerit, ut Caïn inter principia generis humani conderet civitatem.

I. Nunc autem defendenda mihi videtur historia, ne sit Scriptura incredibilis, quæ dicit ædificatam ab uno homine civitatem eo tempore, quo non plus quam viri quatuor, vel potius tres[3], postea quam fratrem frater occidit, fuisse videntur in terra, id est, primus homo pater omnium, et ipse Caïn, et ejus filius Enoch, ex cujus nomine ipsa civitas nuncupata est. Sed hoc quos movet, parum considerant, non omnes homines, qui tunc esse potuerunt, scriptorem sacræ hujus Historiæ necesse ha-

[1] Ephes. v, 28, 29.— [2] Vide supra, lib. xii, cap. 9, et seq.— [3] Gen. iv, 17.

buisse nominare; sed eos solos, quos operis suscepti ratio postulabat. Propositum quippe scriptoris illius fuit, per quem Spiritus sanctus id agebat, per successiones certarum generationum ex uno homine propagatarum pervenire ad Abraham, ac deinde ex ejus semine ad populum Dei: in quo distincto a cæteris gentibus præfigurarentur et prænuntiarentur omnia quæ de Civitate, cujus æternum erit regnum, et de Rege ejus eodemque conditore Christo in Spiritu prævidebantur esse ventura; ita ut nec de altera societate hominum taceretur, quam terrenam dicimus Civitatem, quantum ei commemorandæ satis esset, ut Civitas Dei etiam suæ adversariæ comparatione clarescat. Cum igitur Scriptura divina, ubi et numerum annorum, quos illi homines vixerunt, commemorat, ita concludat, ut dicat de illo de quo loquebatur: « Et genuit » filios et filias, et fuerunt omnes dies » illius, vel illius, quos vixit, anni tot, « et mortuus est[1]: » numquid quia eosdem filios et filias non nominat, ideo intelligere non debemus per tam multos annos, quibus tunc in sæculi hujus prima ætate vivebant, nasci potuisse plurimos homines, quorum cœtibus condi possent etiam plurimæ civitates? Sed pertinuit ad Deum, quo ista inspirante conscripta sunt, has duas societates suis diversis generationibus primitus digerere atque distinguere: ut seorsum hominum, hoc est, secundum hominem viventium, seorsum autem filiorum Dei, id est, hominum secundum Deum viventium generationes contexerentur usque ad diluvium, ubi ambarum societatum discretio concretioque narratur: discretio quidem, quod ambarum separatim generationes commemorantur, unius fratricidæ Caïn, alterius autem qui vocabatur Seth; natus quippe fuerat et ipse de Adam, pro illo quem frater occidit: concretio

[1] Gen. v, 4, 5.

autem, quia bonis in deterius declinantibus, tales universi facti fuerant: ut diluvio delerentur, excepto uno justo, cui nomen erat Noë, et ejus conjuge, et tribus filiis, totidemque nuribus, qui homines octo ex illa omnium vastatione mortalium per arcam evadere meruerunt[1].

II. Quod igitur scriptum est: « Et cognovit Caïn uxo» rem suam, et concipiens peperit Enoch; et erat ædificans » civitatem in nomine filii sui Enoch[2]: » non est quidem consequens, ut istum primum filium genuisse credatur. Neque enim hoc ex eo putandum est, quia dictus est cognovisse uxorem suam, quasi tunc se illi primitus concumbendo miscuisset. Nam et de ipso patre omnium Adam non tunc solum hunc dictum est, quando conceptus est Caïn, quem primogenitum videtur habuisse: verumetiam posterius eadem Scriptura: « Cognovit, inquit, Adam uxorem » suam Evam, et concepit, et peperit filium, et nominavit » nomen illius Seth[3]. » Unde intelligitur ita solere illam Scripturam loqui, quamvis non semper cum in ea legitur factos hominum fuisse conceptus, non tamen solum cum primum sibi sexus uterque miscetur. Nec illud necessario est argumento, ut primogenitum patri existimemus Enoch, quod ejus nomine civitas illa nuncupata est. Non enim ab re est, ut propter aliquam causam, cum et alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. Neque enim et Judas primogenitus fuit, a quo Judæa cognominata est, et Judæi. Sed etiamsi conditori civitatis illius iste filius primus est natus, non ideo putandum est tunc a patre conditæ civitati nomen ejus impositum, quando natus est; quia nec constitui tunc ab uno poterat civitas: quæ nihil aliud est quam hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata: sed cum illius hominis familia tanta nume-

[1] Gen. VII. — [2] Id. IV, 17. — [3] Ibid. 25.

rositate cresceret, ut haberet jam populi quantitatem, tunc potuit utique fieri, ut et constitueret, et nomen primogeniti sui constitutæ imponeret civitati. Tam longa quippe vita illorum hominum fuit, ut illic memoratorum, quorum et anni taciti non sunt, qui minimum vixit ante diluvium, ad septingentos quinquaginta-tres perveniret[1]. Nam plures nongentos annos etiam transierunt, quamvis nemo ad mille pervenerit. Quis itaque dubitaverit per unius hominis ætatem tantum multiplicari potuisse genus humanum, ut esset unde constitueretur non una, sed plurimæ civitates? Quod ex hoc conjici facillime potest, quia ex uno Abraham non multo amplius quadringentis annis numerositas hebrææ gentis tanta procreata est, ut in exitu ejusdem populi ex Ægypto sexcenta millia hominum fuisse referantur bellicæ juventutis; ut omittamus gentem Idumæorum non pertinentem ad populum Israël, quam genuit frater ejus Esaü nepos Abrahæ, et alias[2] natas ex semine ipsius Abrahæ, non per Saram conjugem procreatas.

CAPUT IX.

De longa vita hominum, quæ fuit ante diluvium, et de ampliore humanorum corporum forma.

Quamobrem nullus prudens rerum existimator dubitaverit Caïn, non solum aliquam, verumetiam magnam potuisse condere civitatem, quando in tam longum tempus protendebatur vita mortalium : nisi forte infidelium quispiam ex ipsa numerositate annorum nobis ingerat quæstionem, qua vixisse tunc homines scriptum est in auctoribus nostris; et hoc neget esse credendum. Ita quippe

[1] Gen. v, 31. juxta LXX. — [2] *Supple* gentes.

non credunt etiam magnitudines corporum longe ampliores tunc fuisse quam nunc sunt. Unde et nobilissimus eorum poëta Virgilius, de ingenti lapide, quam in agrorum limite infixum, vir fortis illorum temporum pugnans, et rapuit et cucurrit, et intorsit, et misit,

> Vix illum (inquit) lecti bis sex cervice subirent,
> Qualia nunc hominum producit corpora tellus [1]:

significans majora tunc corpora producere solere tellurem. Quanto magis igitur temporibus recentioribus mundi, ante illud nobile diffamatumque diluvium? Sed de corporum magnitudine plerumque incredulos nudata per vetustatem sive per vim fluminum variosque casus sepulcra convincunt, ubi apparuerunt, vel unde ceciderunt incredibilis magnitudinis ossa mortuorum. Vidi ipse non solus, sed aliquot mecum in Uticensi littore molarem hominis dentem tam ingentem, ut si in nostrorum dentium modulos minutatim concideretur, centum nobis videretur facere potuisse. Sed illum gigantis alicujus fuisse crediderim. Nam præter quod erant omnium multo majora, quam nostra tunc corpora, gigantes longe cæteris anteibant. Sicut aliis deinde nostrisque temporibus rara quidem, sed nunquam ferme defuerunt, quæ modum aliorum plurimum excederent. Plinius Secundus doctissimus homo, quanto magis magisque præterit sæculi excursus, minora corpora naturam ferre testatur[2]. Quod etiam Homerum commemorat sæpe carmine fuisse conquestum[3], non hæc velut poëtica figmenta deridens, sed in historicam fidem tanquam miraculorum naturalium scriptor assumens. Verum, ut dixi, antiquorum magnitudines corporum inventa plerumque ossa, quoniam diuturna sunt, etiam multo posterioribus sæculis produnt. Annorum autem numerositas cujusque hominis, qui temporibus illis fuit, nullis nunc talibus do-

[1] Virg. Æneid. l. 12. — [2] Plin. jun. lib. VII. — [3] Homer. Iliad. lib. v, et lib. XII.

cumentis venire in experimentum potest. Nec tamen ideo fides sacræ huic Historiæ deroganda est, cujus tanto impudentius narrata non credimus, quanto impleri certius prænuntiata conspicimus. Dicit tamen etiam idem Plinius esse adhuc gentem, ubi ducentos annos vivitur [1]. Si ergo humanarum vitarum diuturnitates, quas experti non sumus, hodie habere creduntur, incognita nobis loca, cur non habuisse credantur et tempora? An vero est credibile alicubi esse quod hic non est, et incredibile est aliquando fuisse quod nunc non est?

CAPUT X.

De differentia, qua inter hebræos et nostros codices videntur annorum numeri dissonare.

Quocirca etsi inter hebræos et nostros codices de ipso numero annorum nonnulla videtur esse distantia, quod ignoro qua ratione sit factum : non tamen tanta est, ut illos homines tam longævos fuisse dissentiant. Nam ipse homo primus Adam, antequam gigneret filium, qui appellatus est Seth, ducentos-triginta annos vixisse reperitur in codicibus nostris, in hebræis autem centum-triginta perhibetur [2]. Sed posteaquam eum genuit, septingentos vixisse legitur in nostris, octingentos vero in illis. Atque ita in utrisque universitatis summa concordat. Ac deinde per consequentes generationes antequam gignatur, qui gigni commemoratur, minus vixisse apud Hebræos pater ejus invenitur centum annos : sed posteaquam est genitus idem ipse, centum minus quam in hebræis inveniuntur in nostris. Atque ita hinc et inde numeri universitas con-

[1] Plin. in lib. VII, cap. 48. — [2] Gen. V, 3.

sonat. In sexta autem generatione nusquam utrique codices discrepant. In septima vero, ubi ille qui natus est Enoch, non mortuus, sed quod Deo placuerit translatus esse narratur, eadem dissonantia est, quæ in superioribus quinque de centum annis antequam gigneret eum, qui ibi commemoratus est, filium : atque ita in summa similis consonantia. Vixit enim annos, antequam transferretur, secundum utrosque codices, trecentos-quinquaginta-quinque. Octava generatio habet quidem nonnullam diversitatem, sed minorem, ac dissimilem cæteris. Mathusalem quippe, quem genuit Enoch, antequam gigneret eum, qui in ipso ordine sequitur, secundum hebræos non centum minus, sed viginti amplius vixit annos : qui rursus in nostris posteaquam eum genuit, reperiuntur additi, et in utriusque sibi summa universi numeri occurrit. In sola nona generatione, id est, in annis Lamech filii Mathusalem, patris autem Noë, summa universitatis discrepat, sed non plurimum. Vigenti enim et quatuor annos plus vixisse in hebræis, quam in nostris codicibus invenitur. Nam antequam gigneret filium, qui vocatus est Noë, sex minus habet in hebræis quam in nostris : postea vero quam eum genuit, triginta amplius in eisdem quam in nostris. Unde sex illis detractis, restant viginti-quatuor, ut dictum est.

CAPUT XI.

De annis Mathusalem, cujus ætas quatuordecim annis diluvium videtur excedere.

Per hanc autem discrepantiam hebræorum codicum atque nostrorum, exoritur illa famosissima quæstio, ubi Ma-

[1] Gen. v.

thusalem quatuordecim annos vixisse post diluvium computatur[1], cum Scriptura ex omnibus, qui in terra tunc fuerant, solos octo homines in arca exitium commemoret evasisse diluvii[2], in quibus Mathusalem non fuit. Secundum codices enim nostros, Mathusalem prius quam gigneret illum, quem vocavit Lamech, vixit annos centum-sexaginta-septem: deinde ipse Lamech, antequam ex illo natus esset Noë, vixit annos centum-octoginta-octo, qui simul fiunt trecenti-quinquaginta-quinque. His adduntur sexcenti Noë, quoto ejus anno diluvium factum est: qui fiunt nongenti-quinquaginta-quinque, ex quo Mathusalem natus est usque ad annum diluvii. Omnes autem anni vitæ Mathusalem nongenti-sexaginta-novem computantur: quia cum vixisset annos centum-sexaginta-septem, et genuisset filium, qui est appellatus Lamech, post eum genitum vixit annos octingentos-duos: qui omnes, ut diximus, nongenti sexaginta-novem fiunt. Unde detractis nongentis-quinquaginta-quinque ab ortu Mathusalem usque ad diluvium, remanent quatuordecim, quibus vixisse creditur post diluvium. Propter quod eum nonnulli, etsi non in terra, ubi omnem carnem, quam vivere in aquis natura non sinit, constat fuisse deletam, cum patre suo qui translatus fuerat aliquantum fuisse, atque ibi donec diluvium præteriret, vixisse arbitrantur; nolentes derogare fidem codicibus, quos in auctoritatem celebriorem suscepit Ecclesia, et credentes Judæorum potius quam istos non habere quod verum est. Non enim admitunt, quod magis hic esse potuerit error interpretum, quam in ea lingua esse falsum, unde in nostram per græcam Scriptura ipsa translata est. Sed inquiunt non esse credibile Septuaginta interpretes, qui uno simul tempore unoque sensu interpretati sunt, errare potuisse, aut ubi nihil eorum intererat,

[1] Hieronym. de Quæst. hebraicis. — [2] 1 Petr. III, 20.

voluisse mentiri; Judæos vero, dum nobis invident, quod Lex et Prophetæ ad nos interpretando transierint, mutasse quædam in codicibus suis, ut nostris minueretur auctoritas. Hanc opinionem vel suspicionem accipiat quisque ut putaverit: certum est tamen non vixisse Mathusalem post diluvium, sed eodem anno fuisse defunctum, si verum est quod de numero annorum in hebræis codicibus invenitur. De illis autem Septuaginta interpretibus quid mihi videatur, suo loco diligentius inserendum est, cum ad ipsa tempora, quantum necessitas hujus Operis postulat, commemoranda, adjuvante Domino, venerimus[1]. Præsenti enim sufficit quæstioni secundum utrosque codices tam longas habuisse vitas illius ævi homines, ut possit ætate unius, qui de duobus, quos solos terra tunc habuit, parentibus primus est natus, ad constituendam etiam civitatem multiplicari genus humanum.

CAPUT XII.

De opinione eorum, qui primorum temporum homines tam longævos, quam scribitur, fuisse non credunt.

I. Neque enim ullo modo audiendi sunt, qui putant aliter annos illis temporibus computatos, id est, tantæ brevitatis, ut unus annus noster decem illos habuisse credatur. Quapropter, inquiunt, cum audierit quisque vel legerit nongentos annos quemquam vixisse, debet intelligere nonagenta: decem quippe illi anni unus est noster; et decem nostri, centum illi fuerunt. Ac per hoc, ut

[1] Vide infra lib. XVIII, cap. 42, 43, et 44

putant, viginti-trium annorum fuit Adam, quando genuit Seth; et ipse Seth viginti habebat et sex menses, quando ex illo natus est Enos, quos appellat Scriptura ducentos et quinque annos. Quoniam sicut isti suspicantur, quorum exponimus opinionem, unum annum qualem nunc habemus, in decem partes illi dividebant, et easdem partes annos vocabant. Quarum partium habet una quadratum senarium, eo quod Deus sex diebus perfecerit opera sua, ut in septimo requiesceret. De qua re in libro undecimo, sicut potui, disputavi [1]. Sexies autem seni, qui numerus quadratum senarium facit, triginta-sex dies fiunt : qui multiplicati decies, ad trecentos-sexaginta perveniunt, id est, duodecim menses lunares. Propter quinque dies enim reliquos, quibus solaris annus impletur, et diei quadrantem, propter quem quater ductum eo anno, quo bissextum vocant, unus dies adjicitur, addebantur a veteribus postea dies, ut occurreret numerus annorum, quos dies Romani intercalares vocabant. Proinde etiam Enos, quem genuit Seth, decem et novem agebat annos, quando ex illo natus est filius ejus Caïnan, quos annos dicit Scriptura centum-nonaginta. Et deinceps per omnes generationes, in quibus hominum anni commemorantur ante diluvium, nullus fere in nostris codicibus invenitur, qui cum esset centum annorum vel infra, vel etiam centum-viginti, aut non multo amplius, genuerit filium; sed qui minima ætate genuerunt, centum sexaginta, et quod excurrit, fuisse referuntur : quia nemo, inquiunt, decem annorum homo potest gignere filios, qui numerus centum appellabantur anni ab illis hominibus; sed in annis sexdecim est matura pubertas, et proli jam idonea procreandæ, quos centum et sexaginta annos illa tempora nuncupabant. Ut autem aliter annum tunc fuisse computatum non sit incredibile, adjiciunt

[1] Vide supra lib. XI, cap. 3.

quod apud plerosque scriptores historiæ reperitur, Ægyptios habuisse annum quatuor mensium, Acarnanas sex mensium, Lavinios tredecim mensium [1]. Plinius Secundus, cum commemorasset relatum fuisse in litteras quemdam vixisse centum quinquaginta-duos annos, alium decem amplius, alios ducentorum annorum habuisse vitam, alios trecentorum, quosdam ad quingentos, alios ad sexcentos, nonnullos ad octingentos etiam pervenisse, hæc omnia propter inscitiam temporum accidisse arbitratus est[2]. Alii quippe, inquit, æstate unum determinabant annum, et alterum hyeme, alii quadripertitis temporibus, sicut Arcades, inquit, quorum anni trimestres fuere. Adjecit etiam aliquando Ægyptios, quorum parvos annos quaternorum mensium fuisse supra diximus, lunæ fine limitasse annum. Itaque apud eos, inquit, et singula millia annorum vixisse produntur.

II. His velut probabilibus argumentis quidam non destruentes fidem sacræ hujus Historiæ, sed astruere nitentes, ne sit incredibile quod tam multos annos vixisse referuntur antiqui, persuaserunt sibi, nec se suadere imprudenter existimant, tam exiguum spatium temporis tunc annum vocatum, ut illi decem sint unus noster, et decem nostri centum illorum. Hoc autem falsissimum esse documento evidentissimo ostenditur. Quod ante quam faciam, non mihi tacendum videtur, quæ credibilior possit esse suspicio. Poteramus certe hanc asseverationem ex hebræis codicibus redarguere atque convincere, ubi Adam non ducentorum-triginta, sed centum-trigenta annorum fuisse reperitur[3], quando tertium genuit filium : qui anni si tredecim nostri sunt, procul dubio primum genuit, quando undecim vel non multo amplius annorum fuit. Quis potest hac ætate generare usitata ista nobisque notissima

[1] Lact. lib. II, c. 12. — [2] Plinius lib. 7. — [3] Gen. v, 3.

lege naturæ? Sed hunc omittamus, qui fortasse etiam quando creatus est, potuit. Non enim cum tam parvum, quam infantes nostri sunt, factum fuisse, credibile est. Sed filius ejus non ducentorum quinque, sicut nos legimus, sed centum quinque fuit, quando genuit Enos: ac per hoc, secundum istos, nondum habebat undecim annos ætatis. Quid dicam de Caïnan ejus filio, qui cum apud nos centum-septuaginta legitur fuisse, quando genuit Malalehel? Quis generat homo septennis, si tunc anni septuaginta nuncupabantur, qui septem fuerunt?

CAPUT XIII.

An in dinumeratione annorum, Hebræorum magis quam Septuaginta interpretum sit sequenda auctoritas.

I. Sed cum hoc dixero, continuo referetur illud Judæorum esse mendacium; de quo superius satis actum est: nam Septuaginta interpretes laudabiliter celebratos viros non potuisse mentiri. Ubi si quæram, quid sit credibilius, Judæorum gentem, tam longe lateque diffusam, in hoc conscribendum mendacium uno consilio conspirare potuisse, et dum aliis invident auctoritatem, sibi abstulisse veritatem; an septuaginta homines, qui etiam ipsi Judæi erant, in uno loco positos, quoniam rex Ægypti Ptolemæus eos ad hoc opus asciverat, ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse, et communicato istud fecisse consilio: quis non videat quid proclivius faciliusque credatur? Sed absit ut prudens quispiam, vel Judæos cujuslibet perversitatis atque malitiæ tantum potuisse credat in codicibus

tam multis et tam longe lateque dispersis; vel Septuaginta illos memorabiles viros hoc de invidenda gentibus veritate unum communicasse consilium. Credibilius ergo quis dixerit, cum primum de bibliotheca Ptolemæi describi ista cœperunt, tunc aliquid tale fieri potuisse in codice uno, scilicet primitus inde descripto, unde jam latius emaneret, ubi potuit quidem accidere etiam scriptoris error. Sed hoc in illa quæstione de vita Mathusalem non absurdum est suspicari, et in illo alio, ubi superantibus viginti-quatuor annis summa non convenit. In his autem, in quibus continuatur ipsius mendositatis similitudo, ita ut ante genitum filium, qui ordini inseritur, alibi supersint centum anni, alibi desint; post genitum autem ubi deerant, supersint; ubi supererant, desint, ut summa conveniat; et hoc in prima, secunda, tertia, quarta, quinta, septima generatione invenitur: videtur habere quamdam, si dici potest, error ipse constantiam; nec casum redolet, sed industriam.

II. Itaque illa diversitas numerorum aliter se habentium in codicibus græcis et latinis, aliter in hebræis, ubi non est ista de centum annis prius additis et postea detractis per tot generationes continuata parilitas, nec malitiæ Judæorum, nec diligentiæ vel prudentiæ Septuaginta interpretum, sed scriptoris tribuatur errori, qui de bibliotheca supradicti regis codicem describendum primus accepit. Nam etiam nunc, ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile possit intelligi, vel quod appareat utiliter disci, et negligenter describuntur, et negligentius emendantur. Quis enim existimet sibi esse discendum, quot millia hominum tribus Israël singillatim habere potuerunt? Quoniam prodesse aliquid non putatur: et quotus quisque hominum est, cui profunditas utilitatis hujus appareat? Hic vero ubi per tot contextas generationes centum anni alibi adsunt, alibi desunt; et post natum, qui comme-

morandus fuerat, filium, desunt ubi affuerunt, adsunt ubi defuerunt, ut summa concordet: nimirum cum vellet persuadere, qui hoc fecit, ideo numerosissimos annos vixisse antiquos, quod eos brevissimos nuncupabant; et hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filii gignerentur, conaretur ostendere; atque ideo in illis centum annis decem nostros insinuandos putaret incredulis, ne homines tandiu vixisse recipere in fidem nollent; addidit centum, ubi gignendis filiis habilem non invenit ætatem; eosdemque, post genitos filios, ut congrueret summa, detraxit. Sic quippe voluit credibiles facere idonearum generandæ proli convenientias ætatum, ut tamen numero non fraudaret universas ætates viventium singulorum. Quod autem in sexta generatione id non fecit, hoc ipsum est quod magis movet illum ideo fecisse, cum res, quam dicimus, postulavit, quia non fecit, ubi non postulavit. Invenit namque in eadem generatione apud Hebræos vixisse Jareth, antequam genuisse Enoch, centum-sexaginta-duos annos [1], qui secundum illam rationem brevium annorum fiunt anni sexdecim, et aliquid minus quam menses duo; quæ jam ætas apta est ad gignendum: et ideo addere centum annos breves, ut nostri viginti-sex fierent, necesse non fuit; nec post natum Enoch eos detrahere, quos non addiderat ante natum. Sic factum est ut hic nulla esset inter codices utrosque varietas.

III. Sed rursus movet, cur in octava generatione, ante quam de Mathusalem nasceretur Lamech, cum apud Hebræos legantur centum-octoginta-duo anni, viginti minus inveniuntur in codicibus nostris, ubi potius addi centum solent; et post genitum Lamech complendam restituuntur ad summam, quæ in codicibus utrisque non discrepat. Si enim centum-septuaginta annos propter pubertatis matu-

[1] Gen. v, 18.

ritatem, decem et septem volebat intelligi; sicut nihil addere, ita nihil detrahere jam debebat : quia invenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in aliis centum illos annos, ubi eam non inveniebat, addebat. Hoc autem de viginti annis merito putaremus casu mendositatis accidere potuisse, nisi eos sicut prius detraxerat, restituere postea curaret, ut summæ conveniret integritas. An forte astutius factum existimandum est ut illa, qua centum anni prius solent adjici et postea detrahi, occultaretur industria, cum et illic ubi necesse non fuerat, non quidem de centum annis, verumtamen de quantulocumque numero prius detracto, post reddito, tale aliquid fieret? Sed quomodolibet istum accipiatur, sive credatur ita esse factum, sive non credatur; sive postremo ita, sive non ita sit : recte fieri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum aliquid in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerùm gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguæ potius credatur, unde est in aliam per interpretes facta translatio. Nam in quibusdam etiam codicibus græcis tribus, et uno latino, et uno etiam syro inter se consentientibus, inventus est Mathusalem sex annis ante diluvium fuisse defunctus.

CAPUT XIV.

De parilitate annorum, qui iisdem quibus nunc spatiis et in prioribus sæculis cucurrerunt.

I. Nunc jam videamus quonam modo evidenter possit ostendi, non tam breves, ut illi decem unus esset noster, sed tantæ prolixitatis annos quantæ nunc habemus, (quos

utique circumitus conficit solis,) in illorum hominum vita prolixissima computatos. Sexcentesimo nempe anno vitæ Noë, scriptum est factum esse diluvium. Cur ergo ibi legitur : « Et aqua diluvii facta est super terram sex» centesimo anno in vita Noë, secundi mensis, septima » et vicesima mensis [1] ; » si annus ille minimus, quales decem faciunt unum nostrum, triginta-sex dies habebat? Tantillus quippe annus, si antiquo more hoc nomen accepit, aut non habet menses, aut mensis ejus est triduum, ut habeat duodecim menses. Quomodo igitur hic dictum est : « Sexcentesimo anno, secundi mensis, septima et » vicesima die mensis, » nisi quia tales quales nunc sunt, etiam tunc erant menses? Nam quo pacto aliter vicesimo et septimo die secundi mensis diceretur cœptum esse diluvium? Deinde postea in fine diluvii ita legitur : « Et sedit » arca in mense septimo, septima et vicesima die mensis, » super montes Ararat. Aqua autem minuebatur usque » ad undecimum mensem : in undecimo autem mense » prima die mensis paruerunt capita montium[2]. » Si igitur tales menses erant, tales profecto et anni erant, quales nunc habemus. Menses quippe illi triduani, viginti et septem dies habere non poterant. Aut si pars tricesima tridui tunc appellabatur dies, ut omnia proportione minuantur; ergo nec toto quatriduo nostro factum est illud tam grande diluvium, quod memoratur factum quadraginta diebus et noctibus. Quis hanc absurditatem et vanitatem ferat? Proinde removeatur hic error, qui conjectura falsa ita vult astruere Scripturarum nostrarum fidem, ut alibi destruat. Prorsus tantus etiam tunc dies fuit, quantus et nunc est, quem viginti et quatuor horæ diurno curriculo nocturnoque determinant : tantus mensis, quantus et nunc est, quem luna cœpta et finita concludit : tantus annus, quan-

[1] Gen vii, 10, 11. — [2] Id. viii, 4, 5.

tus et nunc est, quem duodecim menses lunares, additis propter cursum solarem quinque diebus et quadrante, consummant : quanti anni sexcentesimi vitæ Noë secundus erat mensis ejusque mensis vicesimus et septimus dies, quando cœpit esse diluvium ; in quo dies quadraginta continuatæ ingentes pluviæ memorantur, qui dies non binas ac paulo amplius horas habebant, sed vicenas et quaternas die noctuque transactas. Ac per hoc tam magnos annos vixerunt illi antiqui usque amplius quam nongentos, quantos postea vixit Abraham centum-septuaginta-quinque[1], et post eum filius ejus Isaac centum-octoginta[2], et filius ejus Jacob prope centum-quinquaginta[3], et quantos interposita aliquanta ætate Moyses centum-viginti[4], et quantos etiam nunc vivunt homines septuaginta vel octoginta, vel non multo amplius, de quibus dictum est : « Et amplius eis labor et dolor[5]. »

II. Illa vero numerorum varietas, quæ inter codices hebræos invenitur et nostros, neque de hac antiquorum longævitate dissentit, et si quid habet ita diversum, ut verum esse utrumque non possit, rerum gestarum fides ab ea lingua repetenda est, ex qua interpretatum est quod habemus. Quæ facultas cum volentibus ubique gentium præsto sit; non tamen vacat, quod Septuaginta interpretes, in plurimis, quæ diversa dicere videntur, ex hebræis codicibus emendare ausus est nemo. Non enim est illa diversitas putata mendositas; nec ego ullo modo putandam existimo. Sed ubi non est scriptoris error, aliquid eos divino Spiritu, ubi sensus esset consentaneus veritati, et prædicans veritatem; non interpretantium more, sed prophetantium libertate aliter dicere voluisse credendum est. Unde merito, non solum Hebræis, verumetiam ipsis,

[1] Gen. XXV, 7. — [2] Id. XXXV, 28. — [3] Id. XLVII, 28. — [4] Deut. XXXIV, 7. — [5] Psal. LXXXIX, 10.

cum adhibet testimonia me Scripturis, uti apostolica invenitur auctoritas. Sed hinc me oportuniore loco, si Deus adjuverit, promisi diligentius locuturum : nunc quod instat expediam. Non enim ambigendum est ab homine, qui ex primo homine primus est natus, quando tandiu vivebant, potuisse constitui civitatem, sane terrenam, non illam quæ dicitur Civitas Dei : de qua ut scriberemus, laborem tanti hujus Operis in manus sumpsimus.

CAPUT XV.

An credibile sit primi sæculi viros usque ad eam ætatem, qua filios generasse referuntur, a concubitu continuisse.

I. Dicet ergo aliquis : « Ita-ne credendum est hominem filios generaturum, nec habentem propositum continentiæ, centum et amplius, vel secundum Hebræos non multo minus, id est, octoginta, septuaginta, sexaginta annos a concumbendi opere vacavisse; aut si non vacaret, nihil prolis gignere potuisse? » Hæc quæstio duobus modis solvitur. Aut enim tanto ferior suit proportione pubertas, quanto vitæ totius major annositas : aut, quod magis video esse credibile, non hic primogeniti filii commemorati sunt, sed quos successionis ordo poscebat, ut perveniretur ad Noë, a quo rursus ad Abraham videmus esse perventum; ac deinde usque ad certum articulum temporis, quantum oportebat signari etiam generationibus commemoratis cursum gloriosissimæ Civitatis in hoc mundo peregrinantis, et supernam patriam requirentis. Quod enim negari non potest, prior omnibus Caïn ex conjunctione maris et fœmi-

næ natus est. Neque enim illo nato dixisset Adam, quod dixisse legitur: « Acquisivi hominem per Deum[1];» nisi illis duobus ipse fuisset homo nascendo additus primus. Hunc secutus Abel, quem major frater occidit, præfiguratione quadam peregrinantis Civitatis Dei, quod ab impiis, et quodam modo terrigenis, id est, terrenam originem diligentibus, et terrenæ Civitatis terrena felicitate gaudentibus, persecutiones iniquas passura fuerat, primus ostendit. Sed quot annorum erat Adam, cum eos genuit, non apparet. Exinde digeruntur generationes aliæ de Caïn, aliæ de illo quem genuit Adam in ejus successionem, quem frater occidit, et appellavit nomen illius Seth, dicens, ut scriptum est: « Suscitavit enim mihi Deus semen aliud » pro Abel, quem occidit Caïn. » Cum itaque istæ duæ series generationum, una de Seth, altera de Caïn, has duas, de quibus agimus, distinctis ordinibus insinuent Civitates, unam cœlestem in terris peregrinantem, alteram terrenam terrenis tanquam sola sint gaudiis inhiantem vel inhærentem; nullus de progenie Caïn, cum dinumerata sit connumerato Adam usque ad octavam generationem, quot annorum fuisset expressus est, quando genuit eum qui commemoratur post eum. Noluit enim Spiritus Dei in terrenæ Civitatis generationibus tempora notare ante diluvium, sed in cœlestis maluit, tanquam essent memoria digniores. Porro autem Seth quando natus est, non quidem taciti sunt anni patris ejus, sed jam genuerat alios: et utrum solos Caïn et Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia soli nominati sunt propter ordines generationum quas commemorari oportebat, ideo consequens videri debet solos fuisse tunc generatos ex Adam. Cum enim silentio coopertis omnium nominibus cæterorum, legatur eum genuisse filios et filias, quota fuerit ista proles ejus, quis

[1] Gen. IV, 1. — [2] Ibid. 25.

præsumat asserere, si culpam temeritatis evitat? Potuit quippe Adam divinitus admonitus dicere, posteaquam Seth natus est: « Suscitavit enim mihi Deus semen aliud » pro Abel; » quoniam talis erat futurus, qui impleret illius sanctitatem, non quod ipse prior post eum temporis ordine nasceretur. Deinde quod scriptum est: « Vixit » autem Seth quinque et ducentos annos, » vel secundum Hebræos, « quinque et centum annos, et genuit Enos [1] : » quis possit nisi inconsideratus asseverare hunc ejus primogenitum fuisse? Ut admirantes merito requiramus, quomodo per tot annos immunis fuerit a connubio sine ullo proposito continentiæ, vel non genuerit conjugatus; quandoquidem etiam de ipso legitur: « Et genuit filios » et filias, et fuerunt omnes dies Seth duodecim et non- » genti anni, et mortuus est [2]. » Atque ita deinceps quorum anni commemorantur, nec filios filiasque genuisse reticentur. Ac per hoc non apparet omnino, utrum qui nominatur genitus, ipse fuerit primogenitus: imo vero, quoniam credibile non est patres illos ætate tam longa aut impuberes fuisse, aut conjugibus caruisse vel fœtibus, nec illos eorum filios primos eis natos fuisse credibile est. Sed cum sacræ scriptor Historiæ ad ortum vitamque Noë, cujus tempore diluvium factum est, per successiones generationum notatis temporibus intenderet pervenire, eas utique commemoravit, non quæ primæ suis parentibus fuerint, sed quæ in propagationis ordinem venerint.

II. Exempli gratia, quod id fiat apertius, aliquid interponam, unde nullus ambigat fieri potuisse quod dico. Evangelista Matthæus generationem dominicæ carnis per seriem parentum volens commendare memoriæ, ordiens a patre Abraham, atque ad David primitus ut perveniret intendens: « Abraham, inquit, genuit Isaac [3] : » cur non

[1] Gen. v. 6. — [2] Id. vii, 8. — [3] Matth. i, 2.

dixit Ismaël, quem primitus genuit? « Isaac autem, inquit, » genuit Jacob [1] : » cur non dixit Esaü, qui ejus primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad David pervenire non posset. Deinde sequitur : « Jacob autem genuit Ju- » dam, et fratres ejus [2] : » numquid Judas primogenitus fuit? « Judas, inquit, genuit Phares et Zaram [3] : » nec istorum geminorum aliquis fuit primogenitus Judæ, sed ante illos jam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum, per quos ad David, atque inde quo intenderat, perveniret. Ex quo intelligi potest veteres quoque homines ante diluvium non primogenitos, sed eos fuisse commemoratos, per quos succedentium ordo generationum ad Noë patriarcham duceretur, ne seræ pubertatis illorum obscura et non necessaria quæstio nos fatiget.

CAPUT XVI.

De jure conjugiorum, quod dissimile a subsequentibus matrimoniis habuerint prima connubia.

I. Cum igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, et conjugis ejus ex viri latere, marium fœminarumque conjunctione opus haberet, ut gignendo multiplicaretur; nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent; viri sorores suas conjuges acceperunt : quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. Habita est enim ratio rectissima charitatis, ut homines quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur; nec unus

[1] Matth. 1, 2. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 3.

in uno multas haberet, sed singulæ spargerentur in singulos; ac sic ad socialem vitam diligentius colligandam plurimæ plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius se charitas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur et filiis et filiabus suis, quando fratres sororesque connubio jungebantur. Sic et Eva uxor ejus utrique sexui filiorum fuit et socrus et mater: quæ si duæ fœminæ fuissent, mater altera, et socrus altera, copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique jam soror, quod etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines: quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor, hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc unde fieret tunc non erat, quando nisi fratres et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit quando potuit, ut existente copia inde ducerentur uxores, quæ non erant jam sorores; et non solum istud ut fieret, nulla necessitas esset, verumetiam si fieret, nefas esset. Nam si et nepotes primorum hominum, qui jam consobrinas poterant accipere conjuges, sororibus matrimonio jungerentur; non jam duæ, sed tres in homine uno necessitudines fierent, quæ propter charitatem numerosiore propinquitate nectendam, disseminari per singulos singulæ debuerunt. Esset enim unus homo filiis suis fratri scilicet sororique conjugibus, et pater et socer et avunculus: ita et uxor ejus, iisdem communibus filiis et mater et amita et socrus: iidemque inter se filii eorum, non solum essent fratres, atque conjuges, verumetiam consobrini; quia et fratrum filii. Omnes autem istæ necessitudines, quæ uni homini tres homines connectebant, novem connecterent, si essent in singulis singulæ, ut unus homo haberet alteram sororem, alteram uxorem, alteram

consobrinam, alterum patrem, alterum avunculum, alterum socerum, alteram matrem, alteram amitam, alteram socrum : atque ita se non in paucitate coarctatum, sed latius atque numerosius propinquitatibus crebris vinculum sociale diffunderet.

II. Quod humano genere crescente et multiplicato, etiam inter impios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus, ut etiamsi perversis legibus permittantur fraterna conjugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorrere licentiam ; et cum sorores accipere in matrimonium primis humani generis temporibus omnino licuerit, sic aversetur, quasi nunquam licere potuerit. Ad humanum enim sensum vel alliciendum, vel offendendum mos valet plurimum. Qui cum in hac causa immoderationem concupiscentiæ coërceat, eum dissignari atque corrumpi merito esse nefarium judicatur. Si enim iniquum est aviditate possidendi transgredi limitem agrorum, quanto est iniquius libidine concumbendi subvertere limitem morum? Experti autem sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat; quia id nec divina prohibuit, et nondum prohibuerat lex humana (9). Verumtamen factum etiam licitum, propter vicinitatem horrebatur illiciti; et quod fiebat cum consobrina, pene cum sorore fieri videbatur : quia et ipsi inter se propter tam propinquam consanguinitatem fratres vocantur, et pene germani sunt. Fuit autem antiquis patribus religiosæ curæ, ne ipsa propinquitas se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret et propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonii vinculo colligare, et quodam modo revocare fugientem. Unde jam pleno hominibus orbe terrarum, non quidem soro-

res ex patre vel matre, vel ex ambobus suis parentibus natas, sed tamen amabant de suo genere ducere uxores. Verum quis dubitet honestius hoc tempore etiam consobrinorum prohibita esse conjugia? non solum secundum ea quæ disputavimus, propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas necessitudines una persona, cum duæ possint eas habere, et numerus propinquitatis augeri; sed etiam quia nescio quomodo inest humanæ verecundiæ quiddam naturale atque laudabile, ut cui debet causa propinquitatis reverendum honorem, ab ea contineat, quamvis generatricem, tamen libidinem, de qua erubescere videmus et ipsam pudicitiam conjugalem.

III. Copulatio igitur maris et fœminæ, quantum attinet ad genus mortalium, quoddam seminarium est Civitatis : sed terrena Civitas generatione tantummodo, cœlestis autem etiam regeneratione opus habet, ut noxam generationis evadat. Utrum autem aliquod fuerit, vel si fuit, quale fuerit corporale atque visibile regenerationis signum ante diluvium, sicut Abrahæ circumcisio postea est imperata, sacra Historia tacet[1]. Sacrificasse tamen Deo etiam illos antiquissimos homines non tacet[2] : quod et in duobus primis fratribus claruit; et Noë post diluvium, cum de arca fuisset egressus, hostias Deo legitur immolasse[3]. De qua re in præcedentibus libris jam diximus, non ob aliud dæmones arrogantes sibi divinitatem deosque se credi cupientes sibi expetere sacrificium, et gaudere hujusmodi honoribus, nisi quia verum sacrificium vero Deo deberi sciunt.

[1] Gen. XVII, 10. — [2] Id. IV, 3. — [3] Id. VIII, 20.

CAPUT XVII.

De duobus ex uno genitore procreatis patribus atque principibus.

Cum ergo esset Adam utriusque generis pater, id est, et cujus series ad terrenam, et cujus series ad cœlestem pertinet Civitatem; occiso Abel, atque in ejus interfectione commendato mirabili sacramento, facti sunt duo patres singulorum generum, Caïn et Seth : in quorum filiis, quos commemorari oportebat, duarum istarum Civitatum in genere mortalium evidentius indicia clarere cœperunt. Caïn quippe genuit Enoch, in cujus nomine condidit civitatem, terrenam scilicet, non peregrinantem in hoc mundo, sed in ejus temporali pace ac felicitate quiescentem. Caïn autem interpretatur possessio : unde dictum est quando natus est, sive a patre, sive a matre ejus : « Acquisivi hominem per Deum[1]. » Enoch vero dedicatio : hic enim dedicatur terrena civitas, ubi conditur; quoniam hic habet eum, quem intendit et appetit, finem. Porro ille Seth resurrectio interpretatur, et Enos filius ejus interpretatur homo : non sicut Adam, (et ipsum enim nomen interpretatur homo), sed commune perhibetur esse in illa lingua, id est, hebræa, masculo et fœminæ. Nam sic de illo scriptum est : « Masculum et fœmi- » nam fecit illos, et benedixit illos, et cognominavit » nomen eorum Adam[2]. » Unde non ambigitur sic appellatam fuisse fœminam Evam proprio nomine, ut tamen Adam, quod interpretatur homo, nomen esset amborum.

[1] Gen. IV, 1. — [2] Id. V, 2.

Enos autem sic interpretatur homo, ut hoc non posse fœminam nuncupari periti linguæ illius asseverent, tanquam filius resurrectionis, ubi non nubent, neque uxores ducent[1]. Non enim erit ibi generatio, cum illuc perduxerit regeneratio. Quare et hoc non incassum notandum arbitror, quod in eis generationibus quæ propagantur ex illo qui est appellatus Seth, cum genuisse filios filiasque dicantur, nulla ibi genita nominatim fœmina expressa est : in his autem, quæ propagantur ex Caïn, in ipso fine quo usque protenduntur, novissima fœmina genita nominatur. Sic enim legitur : «Mathusaël genuit Lamech : et sumpsit » sibi Lamech duas uxores, nomen uni Ada, et nomen » secundæ Sella; et peperit Ada Jobel : hic erat pater » habitantium in tabernaculis pecuariorum. Et nomen » fratris ejus Jubal : hic fuit qui ostendit psalterium et cithа» ram. Sella autem peperit et ipsa Thobel : et erat æra» rius et malleator æramenti et ferri. Soror autem Thobel » Noëma[2]. » Huc usque porrectæ sunt generationes ex Caïn, quæ sunt omnes ab Adam octo, annumerato ipso Adam, septem scilicet usque ad Lamech, qui duarum maritus uxorum fuit, et octava est generatio in filiis ejus, in quibus commemoratur et fœmina. Ubi eleganter significatum est terrenam Civitatem usque in sui finem carnales habituram generationes, quæ marium fœminarumque conjunctione proveniunt. Unde et ipsæ, quod præter Evam nusquam reperitur ante diluvium, nominibus propriis exprimuntur uxores illius hominis, qui nominatur hic novissimus pater. Sicut autem Caïn, quod interpretatur possessio, terrenæ conditor civitatis, et filius ejus, in cujus nomine condita est, Enoch, quod interpretatur dedicatio, indicat istam civitatem et initium et finem habere terrenum; ubi nihil speratur amplius, quam in hoc sæ-

[1] Luc. xx, 35. — [2] Gen. iv, 18-22.

culo cerni potest: ita Seth, quod interpretatur resurrectio, cum sit generationum seorsum commemoratarum pater, quid de filio ejus sacra hæc Historia dicat, intuendum est.

CAPUT XVIII.

Quid significatum sit in Abel, et Seth, et Enos, quod appareat ad Christum et corpus ejus, id est, Ecclesiam pertinere.

« Et Seth, inquit, natus est filius, et nominavit ejus » nomen Enos: hic speravit invocare nomen Domini Dei[1]. » Nempe clamat attestatio veritatis. In spe igitur vivit homo filius resurrectionis : in spe vivit, quandiu peregrinatur hic Civitas Dei, quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus namque illis hominibus, Abel, quod interpretatur luctus, et ejus fratre Seth, quod interpretatur resurrectio, mors Christi et vita ejus ex mortuis figuratur. Ex qua fide gignitur hic Civitas Dei, id est, homo, qui speravit invocare nomen Domini Dei. « Spe enim salvi facti » sumus, ait Apostolus. Spes autem quæ videtur, non » est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem » quod non videmus, speramus, per patientiam expec» tamus[2]. » Nam quis vacare hoc existimet ab altitudine sacramenti? Numquid enim Abel non speravit invocare nomen Domini Dei, cujus sacrificium Scriptura tam acceptum Deo fuisse commemorat? Numquid ipse Seth non speravit invocare nomen Domini Dei, de quo dictum est: » Suscitavit enim mihi Deus semen aliud pro Abel[3]? » Cur ergo huic proprie tribuitur, quod piorum omnium intelli-

[1] Gen. IV, 26. — [2] Rom. VIII, 24, 25. — [3] Gen. IV, 25.

gitur esse commune, nisi quia oportebat in eo, qui de patre generationum in meliorem partem, hoc est, supernæ Civitatis separatarum, primus commemoratur exortus, præfigurari hominem, id est, hominum societatem, quæ non secundum hominem in re felicitatis terrenæ, sed secundum Deum vivit in spe felicitatis æternæ? Nec dictum est. « Hic speravit in Dominum Deum : » aut : « Hic invocavit nomen Domini Dei : » sed : « Hic speravit, inquit, invo» care nomen Domini Dei [1]. » Quid sibi hoc vult, « Spe» ravit invocare, » nisi quia prophetia est, exorturum populum, qui secundum electionem gratiæ invocaret nomen Domini Dei? Hoc est, quod per alium Prophetam dictum, Apostolus de hoc populo intelligit ad Dei gratiam pertinente : « Et erit, omnis quicumque invocaverit nomen Do» mini, salvus erit [2]. » Hoc enim ipsum quod dicitur : « Et » nominavit nomen ejus Enos, quod interpretatur homo; » ac deinde additur : « Hic speravit invocare nomen Domini » Dei : » satis ostenditur, quod non in se ipso spem ponere debeat homo. « Maledictus enim omnis (sicut alibi legi» tur) qui spem suam ponit in homine [3] : » ac per hoc, nec in se, ut sit civis alterius Civitatis, quæ non secundum filium Caïn dedicatur hoc tempore, id est, mortalis hujus sæculi labente transcursu, sed in illa immortalitate beatitudinis sempiternæ.

[1] Gen. IV, 26. — [2] Rom. X, 13, et Joël. II, 32. — [3] Jerem. XVII, 5.

CAPUT XIX.

De significatione quæ in Enoch translatione monstratur.

Nam et ista propago, cujus est pater Seth, in ea generatione habet dedicationis nomen, quæ septima est ab Adam, annumerato Adam. Septimus enim ab illo natus est Enoch, quod interpretatur dedicatio. Sed ipse est ille translatus, quoniam placuit Deo, et insigni numero in ordine generationum, quo sabbatum consecratum est, septimo scilicet ab Adam. Ab ipso autem patre istarum generationum, quæ discernuntur a propagine Caïn, id est, a Seth sextus est: quoto die factus est homo, et consummavit Deus omnia opera sua. Sed hujus Enoch translatio nostræ dedicationis est præfigurata dilatio. Quæ quidem jam facta est in Christo capite nostro, qui sic resurrexit, ut non moriatur ulterius, sed etiam ipse translatus est: restat autem altera dedicatio universæ domus, cujus ipse Christus est fundamentum, quæ differtur in finem, quando erit omnium resurrectio, non moriturorum amplius. Sive autem domus Dei dicatur, sive templum Dei, sive Civitas Dei, idipsum est, nec abhorret a latini eloquii consuetudine. Nam et Virgilius imperiosissimam civitatem domum appellat Assaraci, Romanos volens intelligi, qui de Assaraco per Trojanos originem ducunt; et domum Æneæ eosdem ipsos, quia eo duce Trojani, cum Italiam venissent, ab eis condita est Roma [1]. Imitatus namque est poëta ille sacras Litteras, in quibus dicitur domus Jacob tam ingens populus Hebræorum.

[1] Virg. Æneid. vi.

CAPUT XX.

De eo quod Caïn successio in octo ab Adam generationes clauditur, et in posteris ab eodem patre Adam Noë decimus invenitur.

I. Dicet aliquis : « Si hoc intendebat scriptor hujus historiæ in commemorandis generationibus ex Adam per filium ejus Seth, ut per illas perveniret ad Noë, sub quo factum est diluvium, a quo rursus contexeretur ordo nascentium, quo perveniret ad Abraham, a quo Matthæus evangelista incipit generationes, quibus ad Christum pervenit æternum Regem Civitatis Dei, quid intendebat in generationibus ex Caïn, et quo eas perducere volebat? « Respondetur : « Usque ad diluvium, quo totum illud genus terrenæ Civitatis absumptum est, sed reparatum ex filiis Noë. » Neque enim deesse poterit hæc terrena Civitas societasque hominum secundum hominem viventium usque ad hujus sæculi finem, de quo Dominus ait : « Filii hujus sæculi ge» nerant, et generantur [1]. » Civitatem vero Dei peregrinantem in hoc sæculo regeneratio perducit ad alterum sæculum, cujus filii nec generant, nec generantur. Hic ergo generari et generare Civitati utrique commune est : quamvis Dei Civitas habeat etiam hic multa civium millia, quæ ab opere generandi se abstinent : sed habet etiam illa ex imitatione quadam, licet errantium. Ad eam namque pertinent etiam, qui deviantes ab hujus fide diversas hæreses condiderunt : secundum hominem quippe vivunt, non secundum Deum. Et Indorum Gymnosophistæ, qui nudi

[1] Luc. xx, 34.

perhibentur philosophari in solitudinibus Indiæ, cives ejus sunt, et a generando se cohibent. Non enim est hoc bonum, nisi cum fit secundum fidem summi boni, qui est Deus. Hoc tamen nemo fecisse ante diluvium reperitur: quandoquidem etiam ipse Enoch septimus ab Adam, qui translatus refertur esse, non mortuus, genuit filios et filias antequam transferretur; in quibus fuit Mathusalem, per quem generationum memorandarum ordo transcurrit.

II. Cur ergo tanta paucitas successionum commemoratur in generationibus ex Caïn, si eas usque ad diluvium perduci oportebat, nec erat diuturna ætas præveniens pubertatem, quæ centum vel amplius annos vacaret a fœtibus? Nam si non intendebat auctor libri hujus aliquem, ad quem necessario perduceret seriem generationum, sicut in illis, quæ veniunt de semine Seth, intendebat pervenire ad Noë, a quo rursus ordo necessarius sequeretur; quid opus erat prætermittere primogenitos filios, ut perveniretur ad Lamech, in cujus filiis finitur illa contextio, octava generatione scilicet ex Adam, septima ex Caïn, quasi esset inde aliquid deinceps connectendum, unde perveniretur vel ad israëliticum populum, in quo cœlesti Civitati etiam terrena Jerusalem figuram propheticam præbuit, vel ad Christum « Secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula [1], » supernæ Jerusalem fabricator atque regnator; cum tota progenies Caïn diluvio sit deleta? Unde videri potest in eodem ordine generationum primogenitos fuisse commemoratos. Cur ergo tam pauci sunt? Non enim usque ad diluvium tot esse potuerunt, non vacantibus usque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi, si non erat tunc proportione longævitatis illius etiam sera pubertas. Ut enim peræque triginta annorum fuerint, cum filios generare

[1] Rom. IX, 5.

cœperunt, octies triceni, (quoniam octo sunt generationes cum Adam et cum eis quod genuit Lamech,) ducenti et quadraginta sunt anni: num itaque toto deinde tempore usque ad diluvium non generaverunt? Qua tandem causa, qui hæc scripsit, generationes commemorare noluit quæ sequuntur? Nam ex Adam usque ad diluvium computantur anni, secundum codices nostros, duo millia-ducenti-sexaginta-duo (10): secundum Hebræos autem, mille-sexcenti-quinquaginta-sex. Ut ergo istum numerum minorem credamus esse veriorem, de mille-sexcentis-quinquaginta-sex annis ducenti-quadraginta detrahantur: numquid credibile est per mille-quadringentos, et quod excurrit, annos, qui restant usque ad diluvium, progeniem Caïn a generationibus vacare potuisse?

III. Sed qui ex hoc movetur, meminerit, cum quærerem, quomodo credendum sit, antiquos illos homines per tam multos annos a gignendis filiis cessare potuisse, duobus modis istam solutam esse quæstionem; aut de sera pubertate, proportionem tam longæ vitæ; aut de filiis qui commemorantur in generationibus, quod non fuerint primogeniti; sed hi per quos ad eum, quem intendebat auctor libri, poterat pervenire, sicut ad Noë in generationibus Seth. Proinde in generationibus Caïn, si non occurrit qui deberet intendi, ad quem prætermissis primogenitis, per eos qui commemorati sunt, perveniri oportebat, sera pubertas intelligenda restabit; ut aliquanto post centum annos, puberes habilesque ad gignendum facti fuerint, ut ordo generationum per primogenitos curreret, et usque ad diluvium ad numerum annorum tantæ quantitatis occurreret. Quamvis fieri possit, ut propter aliquam secretiorem causam, quæ me latet, usque ad Lamech et ejus filios generationum perveniente contextu, commendaretur hæc Civitas, quam dicimus esse terre-

nam; ac deinde cessaret scriptor libri commemorare cæteras, quæ usque ad diluvium esse potuerunt. Potest et illa esse causa, cur non ordo generationum per primogenitos duceretur, ut necesse non sit in illis hominibus tam seram credere pubertatem, quod scilicet eadem civitas, quam Caïn in nomine Enoch filii sui condidit, longe lateque regnare potuerit, et reges habere non simul plures, sed suis ætatibus singulos, quos genuissent sibi successuros quicumque regnassent. Horum regum primus esse potuit ipse Caïn, secundus filius ejus Enoch, in cujus nomine, ubi regnaretur, condita est civitas : tertius Gaïdad, quem genuit Enoch : quartus Manihel, quem genuit Gaïdad : quintus Mathusaël, quem genuit Manihel : sextus Lamech, quem genuit Mathusaël, qui septimus est ab Adam per Caïn. Non autem erat consequens, ut primogeniti in regnum regnantibus succederent patribus, sed quos regnandi meritum propter virtutem terrenæ utilem civitati, vel sors aliqua reperiret, vel ille potissimum succederet patri hæreditario quodam jure regnandi, quem præ cæteris filiis dilexisset. Potuit autem, vivente adhuc Lamech atque regnante, fieri diluvium, ut ipsum cum aliis omnibus hominibus, exceptis qui in arca fuerunt, quem perderet, inveniret. Neque enim mirandum est, si varia quantitate numerositatis annorum interposita, per tam longam ætatem ab Adam usque ad diluvium non æqualis numeri generationes habuit utraque progenies, sed per Caïn septem, per Seth autem decem : septimus est enim, ut jam dixi, ab Adam Lamech, decimus Noë : et ideo non unus filius Lamech, sicut in cæteris superius, sed plures commemorati sunt; quia incertum erat quis ei fuisset mortuo successurus, si regnandi tempus inter ipsum et diluvium remansisset.

IV. Sed quoquo modo se habeat sive per primogenitos,

sive per reges, ex Caïn generationum ordo decurrens, illud mihi nullo pacto prætereundum silentio videtur, quod cum Lamech septimus ab Adam fuisset inventus, tot ejus annumerati sunt filii, donec undenarius numerus impleretur, quo significatur peccatum. Adduntur enim tres filii, et una filia. Uxores autem aliud possunt significare, non hoc quod nunc commendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur : illæ vero unde sint genitæ, tacitum est. Quoniam ergo Lex denario numero prædicatur; unde est memorabilis ille Decalogus; profecto numerus undeñarius, quoniam transgreditur denarium, transgressionem legis, ac per hoc peccatum significat. Hinc est quod in Tabernaculo testimonii, quod erat in itinere populi Dei velut templum ambulatorium, undecim vela cilicina fieri præcepta sunt[1]. In cilicio quippe recordatio est peccatorum, propter hœdos ad sinistram futuros : quod confitentes in cilicio prosternimur, tanquam dicentes quod in Psalmo scriptum est : « Et peccatum meum ante me est semper[2]. » Progenies ergo ex Adam per Caïn sceleratum undenario numero finitur, quo peccatum significatur : et ipse numerus fœmina clauditur, a quo sexu initium factum est peccati, per quod omnes morimur. Commissum est autem, ut et voluptas carnis, quæ spiritui resisteret, sequeretur. Nam et ipsa filia Lamech Noëma voluptas interpretatur. Per Seth autem ab Adam usque ad Noë denarius insinuatur legitimus numerus. Cui Noë tres adjiciuntur filii : unde uno lapso duo benedicuntur a patre, ut remoto reprobo et probatis filiis ad numerum additis etiam duodenarius numerus intimetur, qui et in Patriarcharum et in Apostolorum numero insignis est, propter septenarii partes, alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni, vel

[1] Exod. xxvi, 7. — [2] Psal. L, 5.

quater terni ipsum faciunt. His ita se habentibus, video considerandum et commemorandum, ista utraque progenies, quæ distinctis generationibus duas insinuat Civitates, unam terrigenarum, alteram regeneratorum, quomodo postea sic commixta fuerit atque confusa, ut universum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluvio.

CAPUT XXI.

Qua ratione, commemorato Enoch, qui fuit filius Caïn, totius generationis ejus usque ad diluvium sit continuata narratio : commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium sit reditum.

Primo autem intuendum est, quemadmodum cum ex Caïn generationes enumerarentur, commemorato ante cæteros posteros ejus illo, in cujus nomine condita est civitas, id est, Enoch, contexti sunt cæteri usque ad illum finem, de quo locutus sum, donec illud genus atque universa propago diluvio deleretur : cum vero filius Seth unus commemoratus fuisset Enos[1], nondum usque ad diluvium additis cæteris, articulus quidam interponitur et dicitur : « Hic Liber nativitatis hominum, qua die fecit » Deus Adam, ad imaginem Dei fecit illum. Masculum » et fœminam fecit illos, et benedixit illos, et cognomi- » navit nomen eorum Adam, qua die fecit illos[2]. » Quod mihi videtur ad hoc interposit um ut hinc rursus inciperet ab ipso Adam dinumeratio temporum, quam noluit

[1] Gen. IV, 26. — [2] Id. V, 1, 2.

facere, qui hæc scripsit in Civitate terrena : tanquam eam Deus sic commemoraret, ut non computaret. Sed quare hinc reditur ad istam recapitulationem, postea quam commemoratus est filius Seth, homo qui speravit invocare nomen Domini Dei[1]; nisi quia sic oportebat istas duas proponere civitates, unam per homicidam usque ad homicidam; nam et Lamech duabus uxoribus suis se perpetrasse homicidium confitetur[2]: alteram per eum, qui speravit invocare nomen Domini Dei? Hoc est quippe in hoc mundo peregrinantis Civitatis Dei totum atque summum in hac mortalitate negotium, quod per unum hominem, quem sane occisi resurrectio genuit, commendandum fuit. Homo quippe ille unus totius supernæ Civitatis est unitas : nondum quidem completa, sed præmissa ista prophetica præfiguratione complenda. Filius ergo Caïn, hoc est, filius possessionis, (cujus nisi terrenæ?) habeat nomen in civitate terrena, quæ in ejus nomine condita est. De his est enim de quibus cantatur in Psalmo : « Invocabunt nomina eorum in terris ipso-» rum[3]. » Propter quod sequitur eos quod in alio Psalmo scriptum est : « Domine, in Civitate tua imaginem ipso-» rum ad nihilum rediges[4]. » Filius autem Seth, hoc est, filius resurrectionis, speret invocare nomen Domini Dei. Eam quippe societatem hominum præfigurat quæ dicit : « Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei speravi in » misericordia Dei[5]. » Vanas autem glorias famosi in terra nominis non requirat : « Beatus enim vir, cujus est no-» men Domini spes ejus, et non respexit in vanitates, et » insanias mendaces[6]. » Propositis itaque duabus Civitatibus, una in re hujus sæculi, altera in spe Dei, tanquam ex communi, quæ aperta est in Adam, janua mor-

[1] Gen. IV, 26. — [2] Ibid. 23. — [3] Psal. XLVIII, 12. — [4] Id. LXXII, 20. — [5] Id. LI, 10. — [6] Id. XXXIX, 5.

talitatis egressis, ut procurrant et excurrant ad discretos proprios ac debitos fines, incipit dinumeratio temporum: in qua et aliæ generationes adjiciuntur, facta recapitulatione ex Adam, ex cujus origine damnata, veluti massa una meritæ damnationi tradita, fecit Deus alia in contumeliam vasa iræ, alia in honorem vasa misericordiæ[1]; illis reddens quod debetur in pœna, istis donans quod non debetur in gratia: ut ex ipsa etiam comparatione vasorum iræ, superna Civitas discat, quæ peregrinatur in terris, non fidere libertate arbitrii sui, sed speret invocare nomen Domini Dei. Quoniam voluntas, in natura quæ facta est bona a Deo bono, sed mutabilis ab immutabili, quia ex nihilo, et a bono potest declinare, ut faciat malum, quod fit libero arbitrio; et a malo, ut faciat bonum, quod non fit sine divino adjutorio.

CAPUT XXII.

De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum, unde et omnes, exceptis octo hominibus, diluvio perire meruerunt.

Hoc itaque libero voluntatis arbitrio genere humano progrediente atque crescente, facta est permixtio, et iniquitate participata quædam utriusque confusio Civitatis. Quod malum a sexu fœmineo causam rursus invenit: non quidem illo modo quo ab initio; non enim cujusquam etiam tunc fallacia seductæ illæ fœminæ persuaserunt peccatum viris: sed ab initio quæ pravis moribus fuerant in terrena Civitate, id est, in terrigenarum sŏcietate, amatæ

[1] Rom. IX, 22, 23.

sunt a filiis Dei [1], civibus scilicet peregrinanti in hoc sæculo alterius Civitatis, propter pulchritudinem corporis. Quod bonum Dei quidem donum est : sed propterea id largitur etiam malis, ne magnum bonum videatur bonis. Deserto itaque magno bono et bonorum proprio lapsus est factus ad bonum minimum, non bonis proprium, sed bonis malisque commune : ac sic filii Dei filiarum hominum amore sunt capti, atque ut eis conjugibus fruerentur, in mores societatis terrigenæ defluxerunt, deserta pietate, quam in sancta societate servabant. Sic enim corporis pulchritudo, a Deo quidem factum, sed temporale carnale, infimum bonum, male amatur postposito Deo, æterno, interno, sempiterno bono : quemadmodum justitia deserta et aurum amatur ab avaris, nullo peccato auri, sed hominis. Ita se habet omnis creatura. Cum enim bona sit, et bene potest amari, et male; bene, scilicet ordine custodito; male, ordine perturbato. Quod in laude quadam Cerei breviter versibus dixi :

> Hæc tua sunt, bona sunt, quia tu bonus ista creasti.
> Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes
> Ordine neglecto, pro te, quod conditur abs te.

Creator autem si veraciter ametur, hoc est, si ipse, non aliud pro illo quod non est ipse, ametur, male amari non potest. Nam et amor ipse ordinate amandus est, quo bene amatur quod amandum est, ut sit in nobis virtus qua vivitur bene. Unde mihi videtur, quod definitio brevis et vera virtutis, « Ordo est amoris : » propter quod in sancto Cantico Canticorum cantat sponsa Christi, Civitas Dei, « Ordinate in me charitatem [2]. » Hujus igitur charitatis, hoc est, dilectionis et amoris ordine perturbato, Deum filii Dei neglexerunt, et filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus satis Civitas utraque discernitur. Neque enim et illi non erant filii hominum per naturam :

[1] Gen. vi, 2. — [2] Cant. ii, 4.

sed aliud nomen cœperant habere per gratiam. Nam in eadem Scriptura, ubi dicti sunt dilexisse filias hominum filii Dei, iidem dicti sunt etiam Angeli Dei[1]. Unde illos multi putant non homines fuisse, sed Angelos.

CAPUT XXIII.

An credendum sit Angelos substantiæ spiritalis amore speciosarum mulierum captos earumdem iniisse conjugia, ex quibus gigantes sint creati.

I. Quam quæstionem nos transeunter commemoratam in tertio hujus Operis libro reliquimus insolutam, utrum possint Angeli, cum spiritus sint, corporaliter coire cum fœminis. Scriptum est enim : « Qui facit Angelos suos spiritus[2] : » id est, eos qui natura spiritus sunt, facit esse Angelos suos, injungendo eis officium nuntiandi. Qui enim græce dicitur ἄγγελος, quod nomen latina declinatione Angelus perhibetur, latina lingua nuntius interpretatur. Sed utrum eorum corpora consequenter adjunxerit, dicendo : « Et » ministros suos ignem ardentem[3] : » an quod charitate tanquam igne spiritali fervere debeant ministri ejus, ambiguum est. Apparuisse tamen hominibus Angelos in talibus corporibus, ut non solum videri, verumetiam tangi possent, eadem verissima Scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis, qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confirmant, Sylvanos, et Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos sæpe extitisse mulieribus, et earum appetisse ac peregisse concubitum ; et quosdam dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue

[1] Gen. VI, — [2] Psal. CIII, 4. — [3] Ibid.

immunditiam et tentare et efficere, plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentiæ videatur; non hinc aliquid audeo definire, utrum aliqui spiritus elemento aërio corporati, (nam hoc elementum etiam cum agitatur flabello, sensu corporis tactuque sentitur,) possint etiam hanc pati libidinem, ut quomodo possunt, sentientibus fœminis misceantur. Dei tamen Angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim : nec de his dixisse apostolum Petrum : « Si enim Deus Angelis » peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis in- » feri retrudes tradidit in judicio puniendos reservari [1] : » sed potius de illis, qui primum apostatantes a Deo cum diabolo principe suo ceciderunt, qui primum hominem per invidiam serpentina fraude dejecit. Angelos autem fuisse etiam Dei homines nuncupatos, eadem Scriptura sancta locupletissima testis est. Nam et de Joanne scriptum est : «Ecce mittam Angelum meum ante faciem tuam, » qui præparabit viam tuam [2]. » Et Malachias propheta propria quadam, id est, sibi proprie impertita gratia, dictus est Angelus [3].

II. Verum hoc movet quosdam, quod ex illis, qui dicti sunt Angeli Dei, et ex mulieribus, quas amaverunt, non quasi homines generis nostri, sed gigantes legimus esse natos. Quasi vero corpora hominum modum nostrum longe excedentia quod etiam supra commemoravi, non etiam nostris temporibus nata sunt. Nonne ante paucos annos, cum romanæ Urbis, quod a Gothis factum est, appropinquaret excidium, Romæ fuit fœmina cum suo patre et sua matre, quæ corpore quodam modo giganteo longe cæteris præmineret? Ad quam visendam mirabilis fiebat usquequaque concursus. Et hoc erat maxime admirationi, quod ambo parentes ejus nec saltem tam longi

[1] 2 Petr. II, 4. — [2] Marc. I, 2, et Malach. III, 1. — [3] Id. II, 7.

homines erant, quam longissimos videre consuevimus. Potuerunt ergo gigantes nasci, et prius quam filii Dei, qui et Angeli Dei dicti sunt, filiabus hominum, hoc est secundum hominem viventium miscerentur; filii scilicet Seth, filiabus Caïn. Nam et canonica Scriptura sic loquitur, in quo libro hæc legimus, cujus verba ista sunt : « Et factum est, post quam cœperunt homines » multi fieri super terram, et filiæ natæ sunt illis : vi- » dentes autem Angeli Dei filias hominum, quia bonæ » sunt, sumpserunt sibi uxores ex omnibus quas elege- » rant. Et dixit Dominus Deus : Non permanebit Spiritus » meus in hominibus his in æternum, propter quod caro » sunt. Erunt autem dies eorum centum-viginti anni. » Gigantes autem erant super terram in diebus illis : et » post illud cum intrarent filii Dei ad filias hominum, et « generabant sibi, illi erant gigantes, a sæculo homines » nominati[1]. » Hæc Libri verba divini satis indicant jam illis diebus fuisse gigantes super terram, quando filii Dei acceperunt uxores filias hominum, cum eas amarent bonas, id est, pulchras. Consuetudo quippe Scripturæ hujus est etiam speciosos corpore, bonos vocare. Sed et post quam hoc factum est, nati sunt gigantes. Sic enim ait : « Gigantes autem erant super terram in diebus illis : » et post illud, cum intrarent filii Dei ad filias hominum.» Ergo et ante in illis diebus, et post illud. Quod autem ait : « Et generabant sibi : » satis ostendit quod prius, antequam sic caderent filii Dei, Deo generabant, non sibi, id est, non dominante libidine coëundi, sed serviente officio propagandi; non familiam fastus sui, sed cives Civitatis Dei : quibus annuntiarent tanquam Angeli Dei, ut ponerent in Deo spem suam, similes illius, qui natus est de Seth[2], filius resurrectionis, et speravit invocare nomen Do-

[1] Gen. VI, 1-4. — [2] Psal. LXXVII, 7.

mini Dei : in qua spe essent cum suis posteris cohæredes æternorum bonorum, et sub Deo patre fratres filiorum.

III. Non autem illos ita fuisse Angelos Dei, ut homines non essent, sicut quidam putant, sed homines procul dubio fuisse, Scriptura ipsa sine ulla ambiguitate declarat. Cum enim præmissum esset, quod « Videntes Angeli Dei filias » hominum, quia bonæ sunt, sumpserunt sibi uxores ex » omnibus quas elegerant ; » mox adjunctum est : « Et » dixit Dominus Deus : Non permanebit Spiritus meus in » hominibus his in æternum, propter quod caro sunt. » Spiritu quippe Dei fuerant facti Angeli Dei et filii Dei, sed declinando ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, non gratiæ ; dicuntur et caro, desertores spiritus et deserando deserti. Et Septuaginta quidem interpretes et Angelos Dei dixerunt, istos, et filios Dei : quod quidem non omnes codices habent ; nam quidam nisi filios Dei non habent. Aquila autem, quem interpretem Judæi cæteris anteponunt, non angelos Dei, nec filios Dei, sed filios deorum interpretatus est. Utrumque autem verum est. Nam et filii Dei erant, sub quo patre suorum patrum etiam fratres erant ; et filii deorum, quoniam a diis geniti erant, cum quibus et ipsi dii erant, juxta illud Psalmi : « Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes[1]. » Merito enim creduntur Septuaginta interpretes accepisse propheticum Spiritum, ut si quid ejus auctoritate mutarent, atque aliter quam erat quod interpretabantur dicerent, neque hoc divinitus esse dictum dubitaretur. Quamvis hoc in hebræo esse perhibeatur ambiguum, ut et filii Dei, et filii deorum, posset interpretari.

IV. Omittamus igitur earum scripturarum fabulas, quæ apocriphæ nuncapantur, eo quod earum occulta origo non claruit patribus, a quibus usque ad nos auc-

[1] Psal. LXXXI, 6, et Joan. X, 34.

toritas veracium Scripturarum certissima et notissima successione pervenit. In his autem apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est canonica auctoritas. Scripsisse quidem nonnulla divina Enoch illum septimum ab Adam, negare non possumus, cum hoc in Epistola canonica Judas apostolus dicat[1]. Sed non frustra non sunt in eo canone Scripturarum, qui servabatur in templo hebræi populi succedentium diligentia sacerdotum, nisi quia ob antiquitatem suspectæ fidei judicata sunt, nec utrum hæc essent quæ ille scripsisset, poterat inveniri, non talibus proferentibus, qui ea per seriem successionis reperirentur rite servasse. Unde illa, quæ sub ejus nomine proferuntur, et continent istas de gigantibus fabulas, quod non habuerint homines patres, recte a prudentibus judicantur non ipsius esse credenda; sicut multa sub nominibus et aliorum Prophetarum, et recentiora sub nominibus Apostolorum ab hæreticis proferuntur, quæ omnia nomine apocryphorum ab auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt. Igitur secundum Scripturas canonicas hebræas atque christianas, multos gigantes ante diluvium fuisse non dubium est, et hos fuisse cives terrigenæ societatis hominum; Dei autem filios, qui secundum carnem de Seth propagati sunt, in hanc societatem deserta justitia declinasse. Nec mirandum est, quod etiam de ipsis gigantes nasci potuerunt. Neque enim omnes gigantes, sed magis multi utique tunc fuerunt, quam post diluvium temporibus cæteris. Quos propterea creare placuit Creatori, ut etiam hinc ostenderetur non solum pulchritudines, verumetiam et magnitudines et fortitudines corporum non magnipendendas esse sapienti, qui spiritalibus atque immortalibus longe melioribus atque firmioribus et bonorum propriis, non bonorum malo-

[1] Judæ 14.

rumque communibus beatificatur bonis. Quam rem alius Propheta commendans ait : « Ibi fuerunt gigantes illi » nominati, qui ab initio fuerunt staturosi, scientes prælium. Non hos elegit Dominus, nec viam scientiæ dedit » illis : et interierunt, quia non habuerunt sapientiam, » perierunt propter inconsiderantiam [1].

CAPUT XXIV.

Qomodo intelligendum sit, quod eis, qui diluvio perdendi erant, Dominus dixit : Erunt dies eorum centum-viginti anni.

Quod autem dixit Deus : « Erunt dies eorum centum- » viginti anni [2], » non sic accipiendum est, quasi prænuntiatum sit, post hæc homines centum-viginti annos vivendo non transgredi, cum et post diluvium etiam quingentos excessisse inveniamus. Sed intelligendum est hoc Deum dixisse, cum circa finem quingentorum annorum esset Noë, id est, quadringentos-octoginta vitæ annos ageret, quos more suo Scriptura quingentos vocat, nomine totius maximam partem plerumque significans : sexcentesimo quippe anno vitæ Noë, secundo mense factum est diluvium[3] ; ac sic centum-viginti anni prædicti sunt futuri vitæ hominum periturorum, quibus transactis, diluvio delerentur. Nec frustra creditur sic factum esse diluvium, jam non inventis in terra qui non erant digni tali morte defungi, qua in impios vindicatum est : non quo hic quidquam bonis quandoque morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis possit obesse post mortem. Verumtamen nullus eorum diluvio mortuus est, quos de semine Seth propa-

[1] Baruch. III, 26-28. — [2] Gen. VI, 3. — [3] Id. VII, 11.

gatos sancta Scriptura commemorat. Sic autem divinitus diluvii causa narratur : « Videns, inquit, Dominus Deus, » quia multiplicatæ sunt malitiæ hominum super terram, » et omnis quisque cogitat in corde suo diligenter super » maligna omnes dies : et cogitavit Deus, quia fecit ho- » minem super terram, et recogitavit, et dixit Deus : Delebo » hominem, quem feci, a facie terræ ab homine usque ad » pecus, et a reptilibus usque ad volatilia cœli, quia ira- » tus sum (11), quoniam feci eos[1]. »

CAPUT XXV.

De ira Dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.

Ira Dei, non perturbatio animi ejus est, sed judicium quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio vero ejus et recogitatio, mutandarum rerum est immutabilis ratio. Neque enim sicut hominem, ita Deum cujusquam facti sui pœnitet, cujus est de omnibus omnino rebus tam fixa sententia, quam certa præscientia. Sed si non utatur Scriptura talibus verbis, non se quodam modo familiarius insinuabit omni generi hominum, quibus vult esse consultum, ut et perterreat superbientes, et excitet negligentes, et exerceat quærentes, et alat intelligentes : quod non faceret, si non se prius inclinaret, et quodam modo descenderet ad jacentes. Quod autem etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliumque denuntiat, magnitudinem futuræ cladis effatur : non animantibus rationis expertibus, tanquam et ipsa peccaverint, minatur exitium.

[1] Gen. VI, 5-7.

CAPUT XXVI.

Quod arca, quam Noë jussus est facere, in omnibus Christum Ecclesiamque significet.

I. Jamvero quod Noë homini justo, et sicut de illo Scriptura veridica loquitur in sua generatione perfecto[1], (non utique sicut perficiendi sunt cives Civitatis Dei in illa immortalitate, qua æquabuntur Angelis Dei, sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecti,) imperat Deus, ut arcam faciat, in qua cum suis, id est, uxore, filiis, et nuribus, et cum animalibus, quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam ingressa sunt, liberaretur a diluvii vastitate; procul dubio figura est peregrinantis in hoc sæculo Civitatis Dei, hoc est, Ecclesiæ, quæ fit salva per lignum: in quo pependit Mediator Dei et hominum homo Christus-Jesus[2]. Nam et mensuræ ipsæ longitudinis, altitudinis, latitudinisque ejus, significant corpus humanum, in cujus veritate ad homines prænuntiatus est venturus, et venit. Humani quippe corporis longitudo a vertice usque ad vestigia sexies tantum habet, quam latitudo, quæ est ab uno latere ad alterum latus; et decies tantum, quam altitudo, cujus altitudinis mensura est in latere a dorso ad ventrem: velut si jacentem hominem metiaris supinum, seu pronum, sexies tantum longus est a capite ad pedes, quam latus a dextra in sinistram, vel a sinistra in dextram; et decies, quam altus a terra. Unde facta est arca trecentorum in longitudine cubitorum, et quinquaginta in latitudine, et triginta in altitudine. Et quod ostium in latere

[1] Gen. vi, 9. — [2] 1 Tim. ii, 5.

accepit, profecto illud est vulnus, quando latus crucifixi lancea perforatum est[1]: hac quippe ad illum venientes ingrediuntur; quia inde sacramenta manarunt, quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri jubetur, undique stabilem vitam sanctorum significat: quacumque enim verteris quadratum, stabit. Et cætera, quæ in ejusdem arce constructione dicuntur, ecclesiasticarum signa sunt rerum.

II. Sed ea nunc persequi longum est: et hoc jam fecimus in Opere, quod adversus Faustum Manichæum scripsimus[2], negantem in libris Hebræorum aliquid de Christo esse prophetatum. Et fieri quidem potest, ut et nobis quispiam, et alius alio exponat hæc aptius: dum tamen ea quæ dicuntur, ad hanc de qua loquimur, Dei Civitatem, in hoc sæculo maligno tanquam in diluvio peregrinantem omnia referantur; si ab ejus sensu, qui ista conscripsit, non vult longe aberrare, qui exponit. Exempli gratia, velut si quispiam quod hic scriptum est: « Inferiora bica- » merata et tricamerata facies eam[3]; non quod ego in illo Opere dixi, velit intelligi, quia ex omnibus gentibus Ecclesia congregatur, bicameratam dictam, propter duo genera hominum, circumcisionem scilicet et præputium, quos Apostolus et alio modo dicit Judæos et Græcos[4]; tricameratam vero, eo quod omnes gentes de tribus filiis Noë post diluvium reparatæ sunt: sed aliud dicat aliquid, quod a fidei regula non sit alienum. Nam quoniam non solas in inferioribus mansiones habere arcam voluit, verumetiam in superioribus, et hæc dixit bicamerata; et in superioribus superiorum, et hæc appellavit tricamerata; ut ab imo sursum versus tertia consurgeret habitatio. Possunt hic intelligi et illa tria quæ commendat Apostolus, fides, spes, charitas[5]. Possunt etiam multo convenientius

[1] Joan. XIX, 34. — [2] Lib. XII, cap. 14. — [3] Gen. VI, 16. — [4] Rom. III, 9. — [5] I Cor. XIII, 13.

tres illæ ubertates evangelicæ, tricena, sexagena, centena[1]; ut in infimo habitet pudicitia conjugalis, supra vidualis, atque hac superior virginalis: et si quid melius secundum fidem Civitatis hujus intelligi et dici potest. Hoc etiam de cæteris, quæ hic exponenda sunt, dixerim, quia etsi non uno disseruntur modo, ad unam tamen catholicæ fidei concordiam revocanda sunt.

CAPUT XXVII.

De arca atque diluvio, nec illis esse consentiendum, qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt repudiata historica veritate.

I. Non tamen quisquam putare debet, aut frustra hæc esse conscripta, aut tantummodo rerum gestarum veritatem sine ullis allegoricis significationibus hic esse quærendam; aut e contrario hæc omnino gesta non esse, sed solas esse verborum figuras; aut quidquid illud est, nequaquam ad prophetiam Ecclesiæ pertinere. Quis enim nisi mente perversus, inaniter scriptos esse contendat libros per annorum millia tanta religione et tam ordinatæ successionis observantia custoditos; aut solas res gestas illic intuendas, ubi certe, ut alia omittam, si numerositas animalium cogebat arcæ tantam fieri magnitudinem, immunda bina et munda septena intromitti animalia quid cogebat[2], cum æqualis numeri possent utraque servari? Aut vero Deus, qui propter reparandum genus servanda præcepit, eo modo illa quo instituerat, restituere non valebat?

[1] Matth. I, 3-8. — [2] Gen. VII, 2.

II. Qui vero non esse gesta, sed solas rerum significandarum figuras esse contendunt, primum opinantur tam magnum fieri non potuisse diluvium, ut altissimos montes quindecim cubitis aqua crescendo transcenderet; propter Olympi verticem montis, supra quem perhibentur nubes non posse concrescere, quod tam sublimis quam cœlum sit, ut non ibi sit aër iste crassior, ubi venti, nebulæ imbresque gignuntur: nec attendunt omnium elementorum crassissimam terram ibi esse potuisse. An forte negant esse terram verticem montis? Cur igitur usque ad illa cœli spatia terris exaltari licuisse, et aquis exaltari non licuisse contendunt, cum isti mensores et pensores elementorum, aquas terris perhibeant superiores atque leviores? Quid itaque rationis afferunt, quare terra gravior et inferior locum cœli tranquillioris invaserit per volumina tot annorum, et aqua levior ac superior permissa non sit hoc facere saltem ad tempus exiguum?

III. Dicunt etiam non potuisse capere arcæ illius quantitatem animalium genera tam multa in utroque sexu, bina de immundis, septena de mundis. Qui mihi videntur non computare nisi trecenta cubita longitudinis, et latitudinis quinquaginta, nec cogitare aliud tantum esse in superioribus, itemque aliud tantum in superioribus superiorum, ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nongenta-centum-quinquaginta. Si autem cogitemus quod Origines non ineleganter astruxit[1], Moysen scilicet hominem Dei « Eruditum, » sicut scriptum est, omni sapientia Ægyptiorum[2], » qui geometricam dilexerunt, geometrica cubita significare potuisse, ubi unum quantum sex nostra valere asseverant; quis non videat quantum rerum capere potuit illa magnitudo? Nam illud quod disputant tantæ magnitudinis arcam non potuisse compingi, ineptissime calumniantur, cum sciant

[1] Homil. II, in Gen. — [2] Act. VII, 22.

immensas urbes fuisse constructas, nec attendunt centum annos, quibus arca illa est fabricata : nisi forte lapis lapidi adhærere potest sola calce conjunctus ; ut murus per tot millia circumagatur, et lignum ligno per subscudines, epiros, clavos et gluten bituminis non potest adhærere, ut fabricaretur arca, non curvis, sed rectis lineis longe lateque porrecta, quam nullus in mare mittat conatus hominum, sed levet unda, cum venerit, naturali ordine ponderum, magisque divina Providentia, quam humana prudentia natantem gubernet, ne incurrat ubicumque naufragium.

IV. Quod autem scrupulosissime quæri solet de minutissimis bestiolis, non solum quales sunt mures et stelliones, verumetiam quales locustæ, scarabei, muscæ denique et pulices, utrum non amplioris numeri in arca illa fuerint, quam qui est definitus, cum hoc imperaret Deus, prius admonendi sunt quos hæc movent, sic accipiendum esse quod dictum est : « Quæ repunt super terram [1] ; » ut necesse non fuerit conservari in arca, quæ possunt in aquis vivere, non solum mersa, sicut pisces ; verumetiam supernatantia, sicut multæ alites. Deinde cum dicitur : « Masculus et fœ- » mina erunt [2] : » profecto intellegitur ad reparandum genus dici : ac per hoc nec illa necesse fuerat ibi esse, quæ possunt sine concubitu de quibusque rebus vel rerum corruptionibus nasci : vel si fuerunt, sicut in domibus esse consueverunt, sine ullo numero definito esse potuisse : aut si mysterium sacratissimum quod agebatur, et tantæ rei figura etiam in veritate facti aliter non posset impleri, nisi ut omnia ibi certo illo numero essent, quæ vivere in aquis, natura prohibente, non possent, non fuit ista cura illius hominis, vel illorum hominum, sed divina. Non enim ea Noë capta intromittebat, sed venientia et intrantia per-

[1] Gen. VII, 21. — [2] Ibid. 20.

mittebat. Ad hoc enim valet quod dictum est : « Intrabunt » ad te : » non scilicet hominis actu, sed Dei nutu : ita sane, ut non illic fuisse credenda sint, quæ sexu carent. Præscriptum est enim, atque definitum : « Masculus et fœ- » mina erunt. » Alia sunt quippe quæ de quibusque rebus sine concubitu ita nascuntur, ut postea concubant et generent, sicut muscæ : alia vero in quibus nihil sit maris et fœminæ, sicut apes. Ea porro quæ sic habent sexum, ut non habeant fœtum, sicut muli et mulæ, mirum si ibi fuerunt, ac non potius parentes eorum ibi fuisse suffecerit, equinum videlicet atque asininum genus : et si qua alia sunt, quæ commixtione diversi generis genus aliquod gignunt. Sed si et hoc ad mysterium pertinebat, ibi erant. Habet enim et hoc genus masculum et fœminam.

V. Solet etiam movere nonnullos, genera escarum quæ illic habere poterant animalia, quæ nonnisi carne vesci putantur, utrum præter numerum ibi fuerint sine transgressione mandati, quæ aliorum alendorum necessitas illic coëgisset includi : an vero, quod potius est credendum, præter carnes, aliqua alimenta esse potuerint, quæ omnibus convenirent. Novimus enim quam multa animalia, quibus caro cibus est, frugibus pomisque vescantur, et maxime fico atque castaneis. Quid ergo mirum, si vir ille sapiens et justus, etiam divinitus admonitus, quid cuique congrueret, sine carnibus aptam cuique generi alimoniam præparavit et recondidit? Quid est autem, quo vesci non cogeret fames? aut quid non suave ac salubre facere posset Deus, qui etiam, ut sine cibo viverent, divina facilitate donaret, nisi ut pascerentur etiam hoc implendæ figuræ tanti mysterii conveniret? Non autem ad præfigurandam Ecclesiam pertinere tam multiplicia rerum signa gestarum, nisi fuerit contentiosus, nemo permittitur opinari. Jam enim gentes ita Ecclesiam repleverunt, mundique et im-

mundi, donec certum veniatur ad finem, ita ejus unitatis quadam compagine continentur, ut ex hoc uno manifestissimo, etiam de cæteris, quæ obscurius aliquanto dicta sunt, et difficilius agnosci queunt, dubitari fas non sit. Quæ cum ita sint, si nec inaniter ista conscripta esse putare quisquam vel durus audebit, nec nihil significare cum gesta sint, nec sola dicta esse significativa, non facta, nec aliena esse ab Ecclesia significanda probabiliter dici potest: sed magis credendum est, et sapienter esse memoriæ litterisque mandata, et gesta esse, et significare aliquid, et ipsum aliquid ad præfigurandam Ecclesiam pertinere. Jam usque ad hunc articulum perductus liber iste claudendus est, ut ambarum Civitatum cursus, terrenæ scilicet secundum hominem viventis et cœlestis secundum Deum, post diluvium et deinceps in rebus consequentibus requiratur.

LIBER XVI.

In cujus priore parte [1], a capite videlicet primo ad duodecimum, civitatis utriusque coelestis ac terrenæ procursus exhibetur secundum sacram historiam a Noe usque ad Abraham. Posteriore autem parte de coelestis tantummodo civitatis procursu ab Abraham usque ad Israelitarum reges disputatur.

CAPUT I.

An post diluvium a Noë usque ad Abraham aliquæ familiæ secundum Deum viventium reperiantur.

Post diluvium[2] procurrentis sanctæ vestigia Civitatis, utrum continuata sint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita ut nullus hominum veri unius Dei cultor existeret, ad liquidum Scripturis loquentibus invenire difficile est : propterea quod in canonicis Libris post Noë, qui cum conjuge ac tribus filiis totidemque nuribus suis meruit per arcam a vastatione diluvii liberari, non invenimus usque ad Abraham cujusquam pietatem evidenti divino eloquio prædicatam, nisi quod Noë duos filios suos Sem et Japhet prophetica benedictione commendat, intuens et prævidens quod longe post fuerat futurum. Unde factum etiam illud, ut filium suum medium, hoc est, primogenito minorem ultimoque majorem, qui peccaverat in patrem, non in ipso, sed in filio ejus suo nepote malediceret his verbis : « Maledictus Chanaan

[1] Vide lib. xviii, c. 1. — [2] Vide D. Guillon. tom. xxi, pag. 268-269.

» puer, famulus erit fratribus suis[1]. » Chanaan porro natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, sed potius prodiderat nuditatem. Unde etiam quod secutus adjungit benedictionem duorum maximi et minimi filiorum, dicens: « Benedictus Dominus Deus Sem, et erit Chanaan » puer illius; lætificet Deus Japhet, et habitet in domibus » Sem[2] : » sicut ipsa ejusdem Noë et vineæ plantatio, et ex ejus fructu inebriatio, et dormientis nudatio, et quæ ibi cætera facta atque conscripta sunt, propheticis sunt gravidata sensibus et velata tegminibus.

CAPUT II.

Quid in filiis Noë prophetice fuerit præfiguratum.

1. Sed nunc rerum effectu jam in posteris consecuto, quæ operta fuerant, satis aperta sunt. Quis enim hæc diligenter et intelligenter advertens, non agnoscat in Christo? Sem quippe, de cujus semine in carne natus est Christus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatus Christo, cujus nomen ubique jam fragrat, ita ut in Cantico Canticorum, etiam ipsa præcinente prophetia, unguento comparetur effuso[3]: in cujus domibus, id est, ecclesiis habitat gentium latitudo? Nam Japhet latitudo interpretatur. Cham porro, quod interpretatur calidus, medius Noë filius, tanquam se ab utroque discernens et inter utrumque remanens, nec in primitiis Israëlitarum, nec in plenitudine gentium, quid significat nisi hæreticorum genus calidum, non spiritu sapientiæ, sed impatientiæ, quo solent hæreticorum fervere præcordia, et pacem perturbare sancto-

[1] Gen. IX, 25. — [2] Ibid. 26, 27. — [3] Cant. I, 2.

rum? Sed hæc in usum cedunt proficientium, juxta illud Apostoli : « Oportet et hæreses esse, ut probati manifesti » fiant in vobis[1]. » Unde etiam scriptum est : « Filius eru- » ditus sapiens erit, imprudente autem ministro utetur[2].» Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum calida inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius et intelliguntur clarius, et instantius prædicantur : et ab adversario mota quæstio, discendi existit occasio. Quamvis non solum qui sunt apertissime separati, verumetiam omnes, qui christiano vocabulo gloriantur, et perdite vivunt, non absurde possunt videri medio Noë filio figurati : passionem quippe Christi, quæ illius hominis nuditate significata est, et annuntiant profitendo, et male agendo exhonorant. De talibus ergo dictum est : « Ex fructibus eorum cognos- » cetis eos[3]. » Ideo Cham in filio suo maledictus est, tanquam in fructu suo, id est, in opere suo. Unde convenienter et ipse filius ejus Chanaan interpretatur motus eorum : quod aliud quid est, quam opus eorum ? Sem vero et Japhet tanquam circumcisio et præputium, vel sicut alio modo eos appellat Apostolus, Judæi et Græci, sed vocati et justificati, cognita quoquo modo nuditate patris, qua significabatur passio Salvatoris, sumentes vestimentum, posuerunt supra dorsa sua, et intraverunt aversi, et operuerunt nuditatem patris sui, nec viderunt quod reverendo texerunt. Quodam enim modo in passione Christi, et quod pro nobis factum est honoramus, et Judæorum facinus aversamur. Vestimentum significat sacramentum : dorsa memoriam præteritorum, quia passionem Christi eo scilicet jam tempore quo habitat Japhet in domibus Sem et malus frater in medio eorum, trans-

[1] I Cor. XI, 19. — [2] Prov. X, 5. juxta LXX. similiter in græco. — [3] Matth. VII, 20.

actam celebrat Ecclesia, non adhuc prospectat futuram.

II. Sed malus frater in filio suo, hoc est, in opere suo, puer, id est, servus est fratrum bonorum, cum vel ad exercitationem patientiæ, vel ad profectum sapientiæ scienter utuntur malis boni. Sunt enim, teste Apostolo, qui Christum annuntiant non caste: « Sed sive occasione, » inquit, sive veritate Christus annuntietur, in hoc gau- » deo, sed et gaudebo[1]. » Ipse quippe plantavit vineam, de qua dicit Propheta: « Vinea Domini Sabaoth domus » Israël est[2], » et bibit de vino ejus: sive ille calix hic intelligatur, de quo dicit: « Potestis bibere calicem, quem » ego bibiturus sum[3]? et, Pater, si fieri potest transeat a me » calix iste[4]; » quo suam sine dubio significat passionem: sive quia vinum fructus est vineæ, hoc potius illo sit significatum, quod ex ipsa vinea, hoc est, ex genere Israëlitarum, carnem pro nobis et sanguinem, ut pati posset, assumpsit: « Et inebriatus est, » id est, passus est: « Et » nudatus est; » ibi namque nudata est, id est, apparuit ejus infirmitas, de qua dicit Apostolus: « Etsi crucifixus » est ex infirmitate[5]. » Unde idem dicit: « Infirmum Dei » fortius est hominibus, et stultum Dei sapientius est ho- » minibus[6]. » Quod vero cum dictum esset: « Et nuda- » tus est; » addidit Scriptura: « In domo sua[7]; » eleganter ostendit, quod a suæ carnis gente et domesticis sanguinis sui, utique Judæis, fuerat crucem mortemque passurus. Hanc passionem Christi foris in sono tantum vocis reprobi annuntiant: non enim quod annuntiant, intelligunt. Probi autem in interiore homine habent tam grande mysterium, atque honorant intus in corde infirmum et stultum Dei, quod fortius et sapientius est hominibus. Hujus rei figura est, quod Cham exiens hoc

[1] Philip. I, 18. — [2] Isai. V, 7. — [3] Matth. XX, 22. — [4] Id. XXV, 39. — [5] 2 Cor. XIII, 4. — [6] Id. I, 25. — [7] Gen. IX, 21.

nuntiavit foris; Sem vero et Japhet, ut hoc velarent, id est, honorarent, ingressi sunt, hoc est, interius id egerunt.

III. Hæc Scripturæ secreta divinæ indagamus, ut possumus, alius alio magis minusve congruenter, verumtamen fideliter certum tenentes, non ea sine aliqua præfiguratione futurorum gesta atque conscripta, neque nisi ad Christum et ejus Ecclesiam, quæ Civitas Dei est, esse referenda: cujus ab initio generis humani non defuit prædicatio, quam per omnia videmus impleri. Benedictis igitur duobus filiis Noë, atque uno in medio eorum maledicto, deinceps usque ad Abraham de justorum aliquorum, qui pie Deum colerent, commemoratione silitum est per annos amplius quam mille. Nec eos defuisse crediderim, sed si omnes commemorarentur, nimis longum fieret; et hæc esset magis historica diligentia, quam prophetica providentia. Illa itaque exequitur Litterarum sacrarum scriptor istarum, vel potius per eum Dei Spiritus, quibus non solum narrentur præterita, verumetiam prænuntientur futura, quæ tamen pertinent ad Civitatem Dei: quia et de hominibus, qui non sunt cives ejus, quidquid hic dicitur, ad hoc dicitur, ut illa ex comparatione contraria vel proficiat, vel emineat. Non sane omnia, quæ gesta narrantur, aliquid etiam significare putanda sunt: sed propter illa quæ aliquid significant, etiam ea quæ nihil significant attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur: sed ut hoc fieri possit, etiam cætera aratri membra sunt necessaria: et soli nervi in citharis atque hujusmodi vasis musicis aptantur ad cantum; sed ut aptari possint, insunt et cætera in compagibus organorum, quæ non percutiuntur a canentibus, sed ea quæ percussa resonant, his connectuntur. Ita in prophetica historia dicuntur et aliqua quæ nihil significant, sed quibus adhæreant quæ significant, et quodam modo religentur.

CAPUT III.

De generationibus trium filiorum Noë.

I. Generationes ergo filiorum Noë deinceps intuendæ, et quod de his dicendum videtur, attexendum est huic Operi, quo Civitatis utriusque, terrenæ scilicet et cœlesti, per tempora procursus ostenditur. Cœptæ sunt autem commemorari a minimo filio, qui vocatus est Japhet; cujus filii octo nominati sunt; nepotes autem septem de duobus filiis ejus, tres ex uno, quator ex altero : fiunt itaque omnes quindecim. Filii autem Cham, hoc est, medii filii Noë, quatuor, et nepotes quinque ex uno ejus filio, pronepotes duo ex nepote uno : fit eorum summa undecim. Quibus enumeratis, reditur tanquam ad caput, et dicitur : « Chus autem genuit Nebroth : hic cœpit esse gigas super » terram. Hic erat gigas venator contra Dominum Deum. » Propter hoc dicunt : Sicut Nebroth gigas venator contra » Dominum. Et factum est initium regni ejus Babylon, » Orech, Archad, et Chalanne in terra Sennaar. De terra » illa exiit Assur, et ædificavit Niniven, et Robooth ci» vitatem, et Chalach, et Dasem inter medium Ninives et » Chalach : hæc civitas magna[1]. » Iste porro Chus pater gigantis Nebroth primus nominatus est in filiis Cham, cujus quinque filii jam fuerant computati, et nepotes duo. Sed istum gigantem aut post nepotes suos natos genuit; aut, quod est credibilius, seorsum de illo propter ejus eminentiam Scriptura locuta est; quandoquidem et regnum ejus commemoratum est, cujus initium erat illa

[1] Gen. x, 8 12.

nobilissima Babylon civitas, et quæ juxta commemoratæ sunt, sive civitates, sive regiones. Quod vero dictum est de terra illa, id est, de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nebroth, exisse Assur, et ædificasse Niniven, et alias quas contexuit civitates, longe postea factum est, quod ex hac occasione perstrinxit, propter nobilitatem regni Assyriorum, quod mirabiliter dilatavit Ninus, Beli filius, conditor Ninivæ civitatis magnæ : cujus civitatis nomen ex illius nomine derivatum est, ut a Nino Ninive vocaretur. Assur autem, unde Assyrii, non fuit in filiis Cham medii filii Noë, sed in filiis Sem reperitur, qui fuit Noë maximus filius. Unde apparet de progenie Sem exortos fuisse, qui postea regnum gigantis illius obtinerent, et inde procederent, atque alias conderent civitates, quarum prima est a Nino appellata Ninive. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui vocabatur Mesraïm, et commemorantur quos genuit; non tanquam singuli homines, sed nationes septem. Et de sexta, velut de sexto filio, gens commemoratur exiisse, quæ appellatur Philistiim : unde fiunt octo. Inde iterum ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus est Cham; et quos genuit undecim nominantur. Deinde usque ad quos fines pervenerint, commemoratis quibusdam civitatibus, dicitur. Ac per hoc, filiis nepotibusque computatis, de progenie Cham triginta-unus geniti referuntur.

II. Restat commemorare filios Sem, maximi filii Noë : ad eum quippe gradatim generationum istarum pervenit a minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt commemorari filii Sem, habet quiddam obscuritatis, quod expositione illustrandum est : quia et multum ad rem pertinet, quam requirimus. Sic enim legitur : « Et Sem natus est » etiam ipsi patri omnium filiorum Heber, fratri Japhet » majori[1]. » Ordo verborum est : « Et Sem natus est

[1] Gen. x, 21.

Heber, etiam ipsi, id est, ipsi Sem natus est Heber, qui Sem pater est omnium filiorum suorum. Sem ergo patriarcham intelligi voluit omnium qui de stirpe ejus exorti sunt, quos commemoraturus est, sive sint filii, sive nepotes, sive pronepotes, et deinceps indidem exorti. Non sane istum Heber genuit Sem : sed ab illo quintus in progenitorum serie reperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Caïnan, Caïnan genuit Sala, Sala genuit Heber. Non utique frustra ipse primus est nominatus in progenie veniente de Sem, et prælatus etiam filiis, cum sit quintus nepos; nisi quia verum est quod traditur, ex illo Hebræos esse cognominatos[2], tanquam Heberæos : cum et alia possit esse opinio, ut ex Abraham tanquam Abrahæi dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est, quod ex Heber Heberæi appellati sunt; ac deinde, una detracta littera, Hebræi : quam linguam hebraïcam solus Israël populus potuit obtinere, in quo Dei Civitas et in sanctis peregrinata est, et in omnibus sacramento adumbrata. Igitur filii Sem prius sex nominantur, deinde ex uno eorum nati sunt quatuor nepotes ejus; itemque alter filiorum Sem genuit ejus nepotem, atque ex illo itidem pronepos natus est, atque inde abnepos, qui est Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum unum appellavit Phalech, quod interpretatur dividens. Deinde Scriptura subjungens, rationemque hujus nominis reddens : « Quia in diebus, inquit, ejus divisa » est terra [2].» Hoc autem quid sit, postea apparebit. Alius vero qui natus est ex Heber, genuit duodecim filios : ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem viginti-septem. In summa igitur omnes progeniti de tribus filiis Noë, id est, quindecim de Japhet, et tringinta-unus de Cham, viginti-septem de Sem, fiunt septuaginta-tres. Deinde se-

[1] Vide II. Retract. XVI. — [2] Gen. X, 25.

quitur Scriptura dicens : « Hi filii Sem in tribus suis » secundum linguas suas, in regionibus suis et in genti- » bus suis[1]. » Itemque de omnibus : «Hæ, inquit, tribus » filiorum Noë secundum generationes eorum, et secun- » dum gentes eorum. Ab his dispersæ sunt insulæ gen- » tium super terram post diluvium[2]. » Unde colligitur septuaginta-tres, vel potius (quod postea demonstrabitur) septuaginta-duas gentes tunc fuisse, non homines. Nam et prius cum fuissent commemorati filii Japhet, ita conclusum est : « Ex his segregatæ sunt insulæ gentium in terra » sua, unusquisque secundum linguam suam in tribubus » suis et in gentibus suis[3]. »

III. Jamvero in filiis Cham quodam loco apertius gentes commemoratæ sunt, sicut superius ostendi. « Mesraïm » genuit eos qui dicuntur Ludieïm : » et eodem modo cæteræ usque ad septem gentes, et enumeratis omnibus, postea concludens : « Hi filii Cham, inquit, in tribubus » suis, secundum linguas suas in regionibus suis, et in » gentibus suis[4]. » Propterea ergo multorum filii non sunt commemorati, quia gentibus aliis nascendo accesserunt, ipsi autem gentes facere nequiverunt. Nam qua alia causa, cum filii Japhet octo enumerentur, ex duobus eorum tantum filii nati commemorantur; et cum filii Cham quatuor nominentur, ex tribus tantum qui nati sunt adjiciuntur; et cum filii Sem nominentur sex, duorum tantum posteritas attexitur? Numquid cæteri sine filiis remanserunt? Absit hoc credere : sed gentes propter quas commemorari digni essent, non utique fecerunt; quia sicut nascebantur, aliis gentibus addebantur.

[1] Gen. x, 31. — [2] Id. 32. — [3] Ibid. 5. — [4] Ibid. 13. — [5] Ibid. 20.

CAPUT IV.

De diversitate linguarum, principioque Babylonis.

Cum ergo in suis linguis istæ gentes fuisse referantur, redit tamen narrator ad illud tempus, quando una lingua omnium fuit, et inde jam exponit quid acciderit, ut linguarum diversitas nasceretur. « Et erat, inquit, omnis » terra labium unum, et vox una omnibus. Et factum » est, cum moveret ipsi ab Oriente, invenerunt campum » in terra Sennaar, et habitaverunt ibi. Et dixit homo » proximo suo : Venite, faciamus lateres, et coquamus » illos igni. Et facti sunt illi lateres in lapidem, et bitu- » men illis erat lutum : et dixerunt : Venite et ædificemus » nobismetipsis civitatem, et turrem cujus caput erit » usque ad cœlum, et faciamus nobis nomen, antequam » dispergamur in faciem omnis terræ. Et descendit Domi- » nus videre civitatem et turrem, quam ædificaverunt » filii hominum. Et dixit Dominus Deus :Ecce genus unum, » et labium unum omnium; et hoc inchoaverunt facere, » et nunc non deficient ex illis omnia quæ conati fuerint » facere : venite, et descendentes confundamus ibi linguam » eorum, ut non audiant unusquisque vocem proximi sui. » Et dispersit eos Dominus inde super faciem omnis terræ, » et cessaverunt ædificantes civitatem et turrem. Propter » hoc appellatum est nomen illius Confusio; quia ibi con- » fudit Dominus labia omnis terræ : et inde dispersit » illos Dominus Deus super faciem omnis terræ[1] : » Ista civitas quæ appellata est « Confusio, » ipsa est Babylon,

[1] Gen. xi, 1-9.

cujus mirabilem constructionem gentium etiam commendat historia. Babylon quippe interpretatur Confusio. Unde colligitur gigantem illum Nebroth fuisse illius conditorem, quod superius breviter fuerat intimatum, ubi cum de illo Scriptura loqueretur, ait initium regni ejus fuisse Babylonem, id est, quæ civitatum cæterarum generet principatum, ubi esset tanquam in metropoli habitaculum regni : quamvis perfecta non fuerit usque in tantum modum, quantum superba cogitabat impietas. Nam nimia disponebatur altitudo, quæ dicta est usque in cœlum; sive unius turris ejus, quam præcipuam moliebantur inter alias; sive omnium turrium, quæ per numerum singularem ita significatæ sunt, ut dicitur miles, et intelliguntur millia militum : ut rana, ut locusta; sic enim appellata est multitudo ranarum ac locustarum in plagis, quibus Ægyptii percussi sunt per Moysen [1]. Quid autem factura fuerat humana et vana præsumptio? Cujuslibet et quantumlibet in cœlum adversus Deum altitudinem molis extolleret, quando montes transcenderet universos? quando spatium nebulosi aëris hujus evaderet? Quid denique noceret Deo, quantacumque vel spiritalis, vel corporalis elatio? Tutam veramque in cœlum viam molitur humilitas, sursum levans cor ad Dominum, non contra Dominum : sicut dictus est gigas iste « Venator contra » Dominum [2]. » Quod non intelligentes nonnulli, ambiguo græco decepti sunt, ut non interpretarentur «Contra » Dominum, sed ante Dominum. » ἐναντίον quippe et « Ante » et « Contra » significat. Hoc enim verbum est in Psalmo: « Et ploremus ante Dominum quis fecit nos [3]. » Et hoc verbum est etiam in libro Job, ubi scriptum est : « In » furorem erupisti contra Dominum [4]. » Sic ergo intelli-

[1] Exod. x, 4. et Seqq. — [2] Gen. x, 9. — [3] Psal. xciv, 6. — [4] Job. xiii, 15. juxta LXX.

gendus est gigas iste « Venator contra Dominum. » Quid autem hic significatur hoc nomine, quod est « Venator, » nisi animalium terrigenarum deceptor, oppressor, extinctor? Erigebat ergo cum suis populis turrem contra Dominum, qua est impia significata superbia. Merito autem malus punitur affectus, etiam cui non succedit effectus. Genus vero ipsum pœnæ quale fuit? Quoniam dominatio imperantis in lingua est, ibi damnata est superbia, ut non intelligeretur jubens homini, qui noluit intelligere ut obediret Deo jubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est, cum quisque ab eo quem non intelligebat, absccderet, nec se nisi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret : et per linguas divisæ sunt gentes, dispersæque per terras, sicut Deo placuit, qui hoc modis occultis nobisque incomprehensibilibus fecit.

CAPUT V.

De descensione Domini ad confundendam linguam ædificantium turrem.

Quod enim scriptum est: «Et descendit Dominus videre » civitatem et turrem, quam ædificaverunt filii hominum[1]; « hoc est, non filii Dei, sed illa societas secundum hominem vivens, quam terrenam dicimus Civitatem : non loco movetur Deus, qui semper ubique est totus; sed descendere dicitur, cum aliquid facit in terra, quod præter usitatum naturæ cursum mirabiliter factum, præsentiam quodam modo ejus ostendat : nec videndo discit ad tempus, qui nunquam potest aliquid ignorare; sed ad tempus videre

[1] Gen. xi, 5.

et cognoscere dicitur, quod videri et cognosci facit. Non sic ergo videbatur illa civitas, quomodo eam Deus videri fecit, quando sibi quantum displiceret ostendit. Quamvis possit intelligi Deus ad illam civitatem descendisse, quia descenderunt Angeli ejus in quibus habitat; ut quod adjunctum est : « Et dixit Dominus Deus : Ecce genus unum, » et labium unum omnium[1], » et cætera ; ac deinde additum, « Venite et descendentes confundamus ibi linguam » eorum[2]; » recapitulatio sit, demonstrans quemadmodum factum sit, quod dictum fuerat : « Descendit Dominus. » Si enim jam descenderat, quid sibi vult : « Venite et des» cendentes confundamus, » (quod intelligitur Angelis dictum,) nisi quia per Angelos descendebat, qui in Angelis descendentibus erat? Et bene non ait : « Venite, et descendentes confundite : » sed, « Confundamus ibi linguam eo» rum ; » ostendens ita se operari per ministros suos, ut sint etiam ipsi cooperatores Dei : sicut Apostolus dicit : « Dei » enim sumus cooperarii[3]. »

CAPUT VI.

Qualis intelligenda sit esse locutio, qua Deus Angelis loquitur.

I. Poterat et illud, quando factus est homo, de Angelis intelligi quod dictum est : « Faciamus hominem, » quia non dixit : Faciam : sed quia sequitur, « Ad imaginem » nostram[4] ; » nec fas est credere ad imaginem Angelorum hominem factum, aut eamdem esse imaginem Angelorum et Dei ; ideo recte illic intelligitur pluralitas Trinitatis.

[1] Gen. xi, 6. — [2] Ibid. 7. — [3] I. Cor. iii, 9. — [4] Gen. i, 26.

Quæ tamen Trinitas, quia unus est Deus, etiam cum dixisset: « Faciamus : et fecit, inquit, Deus hominem ad imaginem Dei[1]: »non dixit : « Fecerunt dii, aut, ad imaginem deorum. » Poterat et hic eadem intelligi Trinitas, tanquam Pater dixerit ad Filium et Spiritum sanctum : « Venite, » et descendentes confundamus ibi linguam eorum ; » si aliquid esset, quod Angelos prohiberet intelligi, quibus potius convenit venire ad Deum motibus sanctis, hoc est, cogitationibus piis, quibus ab eis consulitur incommutabilis Veritas, tanquam lex æterna in illa eorum curia superna. Neque enim sibi ipsi sunt veritas; sed creatricis participes Veritatis, ad illam moventur, tanquam ad fontem vitæ, ut quod non habent ex se ipsis, capiant ex ipsa. Et eorum stabilis est iste motus, quo veniunt, qui non recedunt. Nec sic loquitur Angelis Deus, quomodo nos invicem nobis, vel Deo, vel Angelis, vel ipsi Angeli nobis, sive per illos Deus nobis ; sed ineffabili suo modo, nobis autem hoc indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio, ipsius sui facti est immutabilis ratio, quæ non habet sonum strepentem atque transeuntem, sed vim sempiterne manentem, et temporaliter operantem. Hac loquitur Angelis sanctis, nobis autem aliter longe positis. Quando autem etiam nos aliquid talis locutionis interioribus auribus capimus, Angelis propinquamus. Non itaque mihi assidue reddenda est ratio in hoc Opere de locutionibus Dei. Aut enim Veritas incommutabilis per se ipsam ineffabiliter loquitur rationalis creaturæ mentibus; aut per mutabilem creaturam loquitur, sive spiritalibus imaginibus nostro spiritui, sive corporalibus vocibus corporis sensui.

II. Illud sane quod dictum est : « Et nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere[2] : » non

[1] Gen. I, 27. — [2] Id. XI, 6.

dictum est confirmando, sed tanquam interrogando, sicut solet a comminantibus dici, quemadmodum ait quidam:

Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur[1]:

Sic ergo accipiendum est, tanquam dixerit : « Nonne omnia deficient ex illis, quæ conati fuerint facere? » Sed si ita dicatur, non exprimit comminantem. Verum propter tardiusculos addidimus particulam, id est, ne, ut diceremus : « Nonne : » quoniam vocem pronuntiantis scribere non possumus. Ex illis igitur tribus hominibus, Noë filiis, septuaginta-tres, vel potius ut ratio declaratura est, septuaginta-duæ gentes totidemque linguæ per terras esse cœperunt, quæ crescendo et insulas impleverunt. Auctus est autem numerus gentium multo amplius quam linguarum. Nam et in Africa barbaras gentes in una lingua plurimas novimus; et homines quidem, multiplicato genere humano, ad insulas inhabitandas navigio transire potuisse, quis ambigat?

CAPUT VII.

An omne bestiarum genus etiam remotissimæ a terris insulæ ex eo numero acceperint, qui in arca diluvii inundatione servatus est.

Sed quæstio de omni genere bestiarum est, quæ sub cura hominum non sunt, nec sicuti ranæ nascuntur ex terra, sed sola commixtione maris et fœminæ propagantur, sicut lupi atque hujusmodi cætera, quomodo post diluvium, quo ea quæ in arca non erant, cuncta deleta

[1] Virg. Æneid. III.

sunt, etiam in insulis esse potuerint, si reparata non sunt nisi ex his, quorum genera in utroque sexu arca servavit. Possunt quidem credi ad insulas natando transisse, sed proximas. Sunt autem quædam tam longe positæ a continentibus terris, ut ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarum. Quod si homines eas captas secum advexerunt, et eo modo ubi habitabant earum genera instituerunt, venandi studio fieri potuisse incredibile non est : quamvis jussu Dei sive permissu etiam opere Angelorum negandum non sit, potuisse transferri. Si vero e terra exortæ sunt secundum originem primam, quando dixit Deus : « Producat terra animam vivam [1] : » multo clarius apparet, non tam reparandorum animalium causa, quam figurandarum variarum gentium propter Ecclesiæ sacramentum in arca fuisse omnia genera, si in insulis, quo transire non possent, multa animalia terra produxit.

CAPUT VIII.

An ex propagine Adam vel filiorum Noë quædam genera hominum monstrosa prodierint.

I. Quæritur etiam, utrum ex filiis Noë, vel potius ex illo uno homine, unde etiam ipsi extiterunt, propagata esse credendum sit quædam monstrosa hominum genera, quæ gentium narrat historia : sicut perhibentur quidam unum habere oculum in fronte media : quibusdam plantas versas esse post crura; quibusdam utriusque sexus esse naturam, et dextram mammam virilem, sinistram muliebrem, vicibusque alternis coëundo et gignere et parere : aliis ora non esse, eosque per nares tantum-

[1] Gen. 1, 24.

modo halitu vivere : alios statura esse cubitales, quos Pygmæos a cubito Græci vocant[1] : alibi quinquennes concipere fœminas, et octavum vitæ annum non excedere. Item ferunt esse gentem, ubi singula crura in pedibus habent, nec poplitem flectunt, et sunt mirabilis celeritatis; quos Sciopodas vocant[2], quod per æstum in terra jacentes resupini umbra se pedum protegant : quosdam sine cervice oculos habentes in humeris : et cætera hominum, vel quasi hominum genera, quæ in maritima platea Carthaginis musivo picta sunt, ex libris deprompta velut curiosioris historiæ. Quid dicam de Cynocephalis[3], quorum canina capita atque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur? Sed omnia genera hominum quæ dicuntur esse, credere non est necesse. Verum quisquis uspiam nascitur homo, id est animal rationale mortale, quamlibet nostris inusitatam sensibus gerat corporis formam, seu colorem, sive motum, sive sonum, sive qualibet vi, qualibet parte, qualibet qualitate naturæ, ex illo uno protoplasto originem ducere, nullus fidelium dubitaverit. Apparet tamen quid in pluribus natura obtinuerit, et quid sit ipsa raritate mirabile.

II. Qualis autem ratio redditur de monstrosis apud nos hominum partubus, talis de monstrosis quibusdam gentibus reddi potest. Deus enim creator est omnium, qui ubi et quando creari quid oporteat vel oportuerit, ipse novit, sciens universitatis pulchritudinem quarum partium vel similitudine vel diversitate contexat. Sed qui totum inspicere non potest, tanquam deformitate partis offenditur; quoniam cui congruat, et quo referatur, ignorat. Pluribus quam quinis digitis in manibus et pedibus nasci homines, novimus; et hæc levior est quam illa distantia :

[1] Pygmæi dicti, quasi Cubitales. — [2] Sciopodæ; quasi Umbripedes. — [3] Cynocephali; quasi Canicipites.

sed tamen absit, ut quis ita desipiat, ut existimet in numero humanorum digitorum errasse Creatorem, quamvis nesciens cur hoc fecerit. Ita etsi major diversitas oriatur, scit ille quid egerit, cujus opera juste nemo reprehendit. Apud Hipponem Diarrhytum (12) est homo quasi lunatas habens plantas, et in eis binos tantummodo digitos, similes et manus. Si aliqua gens talis esset, illi curiosæ atque mirabili adderetur historiæ. Num igitur istum propter hoc negabimus ex uno illo, qui primus creatus est, esse progatum? Androgyni, quos etiam Hermaphroditos nuncupant, quamvis admodum rari sint, difficile est tamen ut temporibus desint, in quibus sic uterque sexu apparet, ut ex quo potius debeant accipere nomen, incertum sit : a meliore tamen, hoc est a masculino, ut appellarentur, loquendi consuetudo prævaluit. Nam nemo unquam Androgynecas aut Hermaphroditas nuncupavit. Ante annos aliquot, nostra certe memoria, in Oriente duplex homo natus est superioribus membris, inferioribus simplex. Nam duo erant capita, duo pectora, quatuor manus, venter autem unus, et pedes duo, sicut uni homini : et tandiu vixit, ut multos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare possit humanos fœtus longe dissimiles his ex quibus eos natos esse certissimum est? Sicut ergo hæc ex illo uno negari non possunt originem ducere; ita quæcumque gentes in diversitatibus corporum ab usitato naturæ cursu, quem plures et prope omnes tenent, velut exorbitasse traduntur, si definitione illa includuntur, ut rationalia animalia sint atque mortalia, ab eodem ipso uno primo patre omnium stirpem trahere confitendum est : si tamen vera sunt quæ de illarum nationum varietate et tanta inter se atque nobiscum diversitate traduntur. Nam et simias, et cercopithecos, et spinghas, si nesciremus non

homines esse, sed bestias, possent illi historici de sua curiositate gloriantes, velut gentes aliquas hominum nobis impunita vanitate mentiri. Sed si homines sunt, de quibus illa mira conscripta sunt; quid, si propterea Deus voluit etiam nonnullas gentes ita creare, ne in his monstris, quæ apud nos patet ex hominibus nasci, ejus sapientiam, qua naturam fingit humanam, velut artem cujuspiam minus perfecti opificis, putaremus errasse? Non itaque nobis videri absurdum debet, ut quemadmodum in singulis quibusque gentibus quædam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quædam monstra sint gentium. Qua propter ut istam quæstionem pedetemtim cauteque concludam, aut illa, quæ talia de quibusdam gentibus scripta sunt, omnino nulla sunt; aut si sunt, homines non sunt; aut ex Adam sunt, si homines sunt.

CAPUT IX.

An inferiorem partem terræ, quæ nostræ habitationi contraria est, Antipodas habere credendum sit.

Quod vero et Antipodas esse fabulantur (13), id est, homines a contraria parte terræ, ubi sol oritur, quando occidit nobis, adversa pedibus nostris calcare vestigia, nulla ratione credendum est. Neque hoc ulla historica cognitione didicisse se affirmant, sed quasi ratiocinando conjectant, eo quod intra convexa cœli terra suspensa sit, eumdemque locum mundus habeat, et infimum, et medium: et ex hoc opinantur alteram terræ partem, quæ infra est, habitatione hominum carere non posse. Nec attendunt, etiamsi figura conglobata et rotunda mundus

esse credatur; sive aliqua ratione monstretur; non tamen esse consequens, ut etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra : deinde etiamsi nuda sit, neque hoc statim necesse esse, ut homines habeat. Quoniam nullo modo Scriptura ista mentitur, quæ narratis præteritis facit fidem, eo quod ejus prædicta complentur : nimisque absurdum est, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immensitate trajecta, navigare ac pervenire potuisse, ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur humanum. Quapropter inter illos tunc hominum populos, qui per septuaginta-duas gentes et totidem linguas colliguntur fuisse divisi, quæramus, si possumus invenire illam in terris peregrinantem Civitatem Dei, quæ usque ad diluvium arcamque perducta est, atque in filiis Noë per eorum benedictiones perseverasse monstratur, maxime in maximo, qui est appellatus Sem : quando quidem Japhet ita benedictus est, ut in ejusdem fratris sui domibus habitaret.

CAPUT X.

De generatione Sem, in cujus progenie tendens ad Abraham Civitatis Dei ordo dirigitur.

I. Tenenda est igitur series generationum ab ipso Sem, ut ipsa ostendat post diluvium Civitatem Dei; sicut eam series generationum ab illo quid est appellatus Seth, ostendebat ante diluvium. Propter hoc ergo Scriptura divina cum terrenam Civitatem in Babylone, hoc est, in confusione monstrasset, ad patriarcham Sem recapitulando revertitur, et orditur inde generationes usque ad Abraham, commemorato etiam numero annorum quanto quisque ad

hanc seriem pertinentem filium genuisset, quantoque vixisset. Ubi certe agnoscendum est quod ante promiseram, ut appareat quare sit dictum de filiis Heber: « Nomen unius » Phalech quia in diebus ejus divisa est terra [1]. » Quid enim aliud intelligendum est, terram esse divisam, nisi diversitate linguarum? Omisis igitur cæteris filiis Sem ad hanc rem non pertinentibus, illi connectuntur in ordine generationum, per quos possit ad Abraham perveniri: sicut illi connectebantur ante diluvium, per quos perveniretur ad Noë, generationibus quæ propagatæ sunt ex illo Adam filio, qui appellatus est Seth. Sic ergo incipit generationum ista contextio: « Et hæ generationes Sem. Sem filius cen- » tum annorum, cum genuit Arphaxat, secundo anno post » diluvium. Et vixit Sem, postquam genuit Arphaxat, » quingentos annos, et genuit filios et filias, et mortuus » est [2]. Sic exequitur cæteros, dicens quoto quisque anno vitæ suæ filium genuerit, ad istum generationum ordinem pertinentem, qui pertendit ad Abraham; et quot annos postmodum vixerit, intimans eum filios filiasque genuisse: ut intelligamus unde potuerint populi accrescere, ne in paucis, qui commemorantur hominibus occupati pueriliter hæsitemus, unde tanta spatia terrarum atque regnorum repleri potuerint de genere Sem, maxime propter Assyriorum regnum, unde Ninus ille Orientalium domitor usquequaque populorum ingenti prosperitate regnavit, et latissimum ac fundatissimum regnum, quod diuturno tempore duceretur, suis posteris propagavit.

II. Sed nos, ne diutius quam opus est immoremur, non quot annos quisque in ista generationum serie vixerit, sed quoto anno vitæ suæ genuerit filium, hoc ordine memorandum tantummodo ponimus, ut et numerum annorum a transacto diluvio usque ad Abraham colligamus, et

[1] Gen. x, 25. — [2] Id. xi, 10, 11.

propter illa, in quibus non cogit necessitas immorari, breviter alia cursimque tangamus. Secundo igitur anno post diluvium Sem, cum esset centum annorum, genuit Arphaxat; Arphaxat autem, cum esset centum-triginta-quinque annorum, genuit Caïnan; qui cum esset centum-triginta, genuit Sala. Porro etiam ipse Sala totidem annorum erat, quando genuit Heber. Centum vero et triginta et quatuor agebat annos Heber, cum genuit Phalech, in cujus diebus divisa est terra. Ipse autem Phalech vixit centum-triginta, et genuit Ragau: et Ragau centum-triginta duos, et genuit Seruch: et Seruch centum-triginta, et genuit Nachor: et Nachor septuaginta-novem, et genuit Thara: Thara autem septuaginta, et genuit Abram: quem postea Deus, mutato vocabulo, nominavit Abraham[1]. Fiunt itaque anni a diluvio usque ad Abraham mille-septuaginta et duo secundum Vulgatam editionem, hoc est, interpretum Septuaginta. In hebræis autem codicibus longe pauciores annos perhibent inveniri: de quibus rationem aut nullam, aut difficillimam reddunt.

III. Cum ergo quærimus in illis septuaginta-duabus gentibus Civitatem Dei, non possumus affirmare illo tempore, quo erat illis labium unum, id est, loquela una, tunc jam genus humanum alienatum fuisse a cultu veri Dei, ita ut in solis istis generationibus pietas vera remaneret, quæ descendunt de semine Sem per Arphaxat, et tendunt ad Abraham: sed ab illa superbia ædificandæ turris usque in cœlum, qua impia significatur elatio, apparuit Civitas, hoc est, societas impiorum. Utrum itaque ante non fuerit an latuerit, an potius utraque permanserit, pia scilicet in duobus filiis Noë, qui benedicti sunt, eorumque posteris; impia vero in eo qui maledictus est, atque ejus progenie, ubi etiam exortus est gigas venator contra Dominum, non

[1] Gen. XVII, 5.

est dijudicatio facilis. Fortassis enim, quod profecto est credibilius, et in filiis duorum illorum jam tunc antequam Babylonia cœpisset institui, fuerunt contemptores Dei, et in filiis Cham cultores Dei : utrumque tamen hominum genus terris nunquam defuisse credendum est. Siquidem et quando dictum est : « Omnes declinaverunt, simul inutiles » facti sunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad » unum [1] : » in utroque Psalmo, ubi hæc verba sunt, et hoc legitur : « Nonne cognoscent omnes, qui operantur » iniquitatem, qui devorant populum meum in cibo panis [2]? » Erat ergo etiam tunc populus Dei. Unde illud quod dictum est : « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum : » de filiis hominum dictum est, non de filiis Dei. Nam præmissum est : « Deus de cœlo prospexit super filios homi» num, ut videret si est intelligens, aut requirens Deum [3] : » ac deinde illa subjuncta, quæ omnes filios hominum, id est, ad Civitatem pertinentes quæ vivit secundum hominem, non secundum Deum, reprobos esse demonstrant.

CAPUT XI.

Quod ea primitus lingua in usu hominum fuerit, quæ postea hebræa ab Heber nomine nuncupata est, et in cujus familia remansit cum diversitas esset facta linguarum.

I. Quamobrem sicut lingua una cum esset omnium, non ideo filii pestilentiæ defuerunt; nam et ante diluvium una erat lingua, et tamen omnes præter unam Noë justi domum deleri diluvio meruerunt : ita quando merito elatioris im-

[1] Psal. xiii, 3. et lii, 4. — [2] Ibid. 4 et 5. — [3] Ibid. 2 et 3.

pietatis gentes linguarum diversitate punitæ atque divisæ sunt, et Civitas impiorum confusionis nomen accepit, hoc est, appellata est Babylon, non defuit domus Heber, ubi ea quæ antea fuit omnium lingua remaneret. Unde sicut supra memoravi, cum cœpissent enumerari filii Sem, qui singuli gentes singulas procrearunt, primus est commemoratus Heber, cum sit abnepos ipsius, hoc est, ab illo quintus inveniatur exortus. Quia ergo in ejus familia remansit hæc lingua[1], divisis per alias linguas cæteris gentibus, quæ lingua prius humano generi non immerito creditur fuisse communis, ideo deinceps hebræa est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio, sicut aliæ quoque vocatæ sunt nominibus propriis. Quando autem erat una, nihil aliud quam humana lingua, vel humana locutio vocabatur; qua sola universum genus humanum loquebatur.

II. Dixerit aliquis : « Si in diebus Phalech filii Heber divisa est terra per linguas, id est, homines, qui tunc erant in terra; ex ejus nomine potius debuit appellari lingua illa, quæ fuit omnibus ante communis. » Sed intelligendum est ipsum Heber propterea tale nomen imposuisse filio suo, ut vocaretur Phalech, quod interpretatur divisio, quia tunc ei natus est, quando per linguas terra divisa est, id est, ipso tempore, ut hoc sit quod dictum est : « In diebus » ejus divisa est terra[2]. » Nam nisi adhuc Heber viveret, quando linguarum facta est multitudo, non ex ejus nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illum potuit permanere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima illa communis : quoniam de pœna venit illa multiplicatio mutatioque linguarum : et utique præter hanc pœnam esse debuit populus Dei. Nec frustra lingua hæc est, quam tenuit Abraham, nec in omnes filios suos transmittere potuit, sed in eos tan-

[1] Vide infra lib. XVIII, c. 39. — [2] Gen. XI, 25.

tum, qui propagati per Jacob, et insignius atque eminentius in Dei populum coalescentes, Dei testamenta et stirpem Christi habere potuerunt. Nec Heber ipse eamdem linguam in universam progeniem suam refudit; sed in eam tantum, cujus generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiamsi non evidenter expressum est fuisse aliquod pium genus hominum, quando ab impiis Babylonia condebatur, non ad hoc valuit hæc obscuritas, ut quærentis fraudaretur, sed potius ut exerceretur intentio. Cum enim legitur unam fuisse linguam primitus omnium, et ante omnes filios Sem commendatur Heber, quamvis ab illo quintus oriatur; et hebræa vocatur lingua, quam Patriarcharum et Prophetarum, non solum in sermonibus suis, verumetiam in Litteris sacris custodivit auctoritas: profecto cum quæritur in divisione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit ante communis; quæ sine ulla dubitatione, ubi remansit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta est mutatione linguarum; quid aliud occurrit, nisi quod in hujus gente remanserit, a cujus nomine nomen accepit; et hoc justitiæ gentis hujus non parvum apparuisse vestigium, quod cum aliæ gentes plecterentur mutatione linguarum, ad istam non pervenit tale supplicium?

III. Sed adhuc illud movet, quomodo potuerunt singulas gentes facere Heber et filius ejus Phalech, si una lingua permansit ambobus. Et certe una est hebræa gens ex Heber propagata usque ad Abraham, et per eum deinceps, donec magnus fieret populus Israël. Quomodo igitur omnes filii, qui commemorati sunt, trium filiorum Noë, fecerunt singulas gentes, si Heber et Phalech singulas non fecerunt? Nimirum illud est probabilius, quod gigas ille Nebroth fecerit etiam ipse gentem suam, sed propter excellentiam dominationis et corporis seorsum eminentius

nominatus est, ut maneat numerus septuaginta-duarum gentium atque linguarum. Phalech autem propterea commemoratus est, non quod gentem fecerit, (nam eadem ipsa est ejus gens hebræa, eademque lingua;) sed propter tempus insigne, quod in diebus ejus terra divisa est. Nec movere nos debet, quomodo potuerit gigas Nebroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita est, et confusio facta linguarum, atque ex hac divisio gentium. Non enim quia Heber sextus est a Noë, ille autem quartus, ideo non potuerunt ad id tempus convenire vivendo. Hoc enim contigit, cum plus viverent, ubi pauciores sunt generationes, minus ubi plures; aut serius nati essent ubi pauciores, maturius ubi plures. Sane intelligendum est, quando terra divisa est, non solum jam natos cæteros filios filiorum Noë, qui commemorantur patres gentium; sed etiam ejus ætatis fuisse, ut numerosas familias haberent, quæ dignæ fuissent nominibus gentium. Unde nequaquam putandum, quod eo fuerint ordine geniti, quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filii Jectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalech, quomodo potuerunt jam gentes facere, si post Phalech fratrem suum Jectan natus est, sicut post eum commemoratus est: quandoquidem tempore quo natus est Phalech, divisa est terra. Proinde intelligendum est priorem quidem nominatum, sed longe post fratrem suum Jectan fuisse natum, cujus Jectan duodecim filii tam grandes jam familias haberent, ut in linguas proprias dividi possent. Sic enim potuit prior commemorari, qui erat ætate posterior; quemadmodum prius commemorati sunt ex tribus filiis Noë procreati filii Japhet, qui erat minimus eorum; deinde filii Cham, qui erat medius; postremo filii Sem, qui erat primus et maximus. Illarum autem gentium vocabula partim manserunt, ita ut hodieque appareat unde fuerint derivata; sicut ex Assur Assyrii, et

ex Heber Hebræi: partim temporis vetustate mutata sunt, ita ut vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur Mesraïm, Ægyptii perhibentur exorti, nulla hic resonat origo vocabuli: sicut nec Æthiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura mutata, quam manentia nomina apparent.

CAPUT XII.

De articulo temporis in Abraham, a quo sanctæ successionis novus ordo contexitur

Nunc jam videamus procursum Civitatis Dei, etiam ab illo articulo temporis, qui factus est in patre Abraham, unde incipit esse notitia ejus evidentior, et ubi clariora leguntur promissa divina, quæ nunc in Christo videmus impleri. Sicut ergo Scriptura sancta indicante didicimus, in regione Chaldæorum natus est Abraham: quæ terra ad regnum pertinebat Assyriorum[1]. Apud Chaldæos autem jam etiam tunc superstitiones impiæ prævalebant, quemadmodum per cæteras gentes. Una igitur Tharæ domus erat, de qua natus est Abraham, in qua unius veri Dei cultus, et quantum credibile est, in qua jam sola etiam hebræa lingua remanserat; quamvis et ipsa, sicut jam manifestior Dei populus in Ægypto, ita in Mesopotamia servisse diis alienis, Jesu Nave narrante referatur[1]: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias et

[1] Gen. XI, 28. — [2] Jos. XXIV, 2.

in nationes alias defluentibus. Proinde sicut per aquarum diluvium una domus Noë remanserat ad reparandum genus humanum, sic in diluvio multarum superstitionum per universum mundum una remanserat domus Tharæ, in qua custodita est plantatio Civitatis Dei. Denique sicut illic enumeratis supra generationibus usque ad Noë simul cum annorum numeris, et exposita diluvii causa, prius quam Deus inciperet de arca fabricanda loqui ad Noë, dicitur : « Hæ autem generationes Noë[1], » ita et hic enumeratis generationibus ab illo, qui est appellatus Sem, filio Noë, usque ad Abraham, deinde insignis articulus similiter ponitur ut dicatur : « Hæ sunt generationes Tharæ.
» Thara genuit Abram et Nachor et Aran ; et Aran ge-
» nuit Lot. Et mortuus est Aran coram Thara patre suo
» in terra in qua natus est, in regione Chaldæorum. Et
» sumpserunt Abram et Nachor sibi uxores : nomen mu-
» lieris Abram Sara, et nomen mulieris Nachor Melcha,
» filia Aran[2]. » Iste Aran pater Melchæ fuit et pater Jescæ, quæ Jesca creditur ipsa esse etiam Sara uxor Abrahæ.

CAPUT XIII.

Quæ ratio fecisse videatur, ut in transmigratione Tharæ, qua Chaldæos deserens in Mesopotamiam transiit, nulla filii ejus Nachor facta sit mentio.

Deinde narratur quemadmodum Thara cum suis regionem reliquerit Chaldæorum ; et venerit in Mesopotamiam, et habitaverit in Charra. Tacetur autem de uno ejus filio, qui vocabatur Nachor, tanquam eum non duxerit secum. Nam ita narratur : « Et sumpsit Thara Abram fi-

[1] Gen. VI, 9. — [2] Id. XI, 27-29.

» lium suum et Lot filium Aran, filium filii sui, et Saram » nurum suam uxorem Abram filii sui, et eduxit illos de » regione Chaldæorum ire in terram Chanaan : et venit » in Charram, et habitavit ibi [1]. Nusquam hic nominatus est Nachor, et uxor ejus Melcha. Sed invenimus postea, cum servum suum mitteret Abraham ad accipiendam uxorem filio suo Isaac, ita scriptum : » Et accepit puer » decem camelos de camelis domini sui, et de omnibus » bonis domini sui secum, et exurgens profectus est in » Mesopotamiam in civitatem Nachor [2]. » Isto et aliis sacræ hujus Historiæ testimoniis ostenditur etiam Nachor frater Abrahæ exisse de regione Chaldæorum, sedesque constituisse in Mesopotamia, ubi cum patre suo habitaverat Abraham. Cur ergo Scriptura eum non commemoravit, quando ex gente Chaldæa cum suis profectus est Thara et habitavit in Mesopotamia : ubi non solum Abraham filius ejus, verumetiam Sara nurus et Lot nepos ejus commemorantur, quod eos duxerit secum? Cur putamus, nisi forte quod a paterna et fraterna pietate desciverat, et superstitioni adhæserat Chaldæorum, et postea inde, sive pœnitendo, sive persecutionem passus, quod suspectus haberetur, et ipse emigravit? In libro enim qui inscribitur Judith, cum quæreret Holofernes hostis Israëlitarum, quænam gens illa esset, utrum adversus eam bellandum fuisset, sic ei respondit Achior dux Ammonitarum : « Audiat dominus noster verbum de ore » pueri sui, et referam tibi veritatem de populo, qui ha- » bitat juxta te montanam hanc, et non exibit menda- » cium de ore servi tui. Hæc enim progenies populi est » Chaldæorum, et antea habitaverunt Mesopotamiam, quia » noluerunt sequi deos patrum suorum qui fuerunt in terra » Chaldæorum gloriosi, sed declinaverunt de via paren-

[1] Gen. xi, 31. — [2] Id. xxiv, 10.

» tum suorum, et adoraverunt Deum cœli, quem cognoverunt, et projecerunt eos a facie deorum suorum, et fugerunt in Mesopotamiam, et habitaverunt ibi dies multos. Dixitque illis Deus eorum, ut exirent de habitatione sua, et irent in terram Chanaan, et illic habitaverunt[1]: » et cætera, quæ narrat Achior Ammonites. Unde manifestum est domum Tharæ persecutionem passam fuisse a Chaldæis pro vera pietate, qua unus et verus ab eis colebatur Deus.

CAPUT XIV.

De annis Tharæ, qui in Charra vitæ suæ tempus implevit.

Defuncto autem Thara in Mesopotamia, ubi vixisse perhibetur ducentos et quinque annos, jam incipiunt indicari factæ ad Abraham promissiones Dei, quod ita scriptum est : « Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque » et ducenti anni, et mortuus est in Charra[2]. » Non sic autem accipiendum est, quasi omnes hos dies ibi egerit ; sed quia omnes dies vitæ suæ, qui fuerunt anni ducenti-quinque, ibi compleverit : alioquin nesciretur quot annos vixerit Thara, quoniam non legitur quoto anno vitæ suæ in Charram venerit ; et absurdum est existimare in ista serie generationum, ubi diligenter commemoratur quot annos quisque vixerit, hujus solius numerum annorum vitæ non commendatum esse memoriæ. Quod enim quorumdam, quos eadem Scriptura commemorat, tacentur anni, non sunt in hoc ordine, in quo

[1] Judith. v, 5-9. — [2] Gen. xi, 32.

temporum dinumeratio decessione gignentium et genitorum successione contexitur. Iste autem ordo, qui dirigitur ab Adam usque ad Noë, et inde usque ad Abraham, sine numero annorum vitæ suæ neminem continet.

CAPUT XV.

De tempore promissionis Abrahæ, qua secundum præceptum Dei exiit de Charra.

Quod vero, commemorata morte Tharæ patris Abraham, deinde legitur: « Et dixit Dominus ad Abram: » Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo » patris tui [1], » etc., non quia hoc sequitur in sermone libri, hoc etiam in rerum gestarum tempore sequi existimandum est. Erit quippe, si ita est, insolubilis quæstio. Post hæc enim verba Dei, quæ ad Abraham facta sunt, Scriptura sic loquitur: « Et exiit Abram, quemadmodum locutus » est illi Dominus, et abiit cum eo Lot. Abram autem » erat quinque et septuaginta annorum, cum exiit ex » Charra [1]. » Quomodo potest hoc verum esse, si post mortem patris sui exiit de Charra? Cum enim esset Thara septuaginta annorum, sicut supra intimatum est, genuit Abraham: cui numero additis septuaginta-quinque annis, quos agebat Abraham, quando egressus est de Charra, fiunt anni centum-quadraginta-quinque. Tot igitur annorum erat Thara, quando exiit Abraham de illa Mesopotamiæ civitate agebat enim annum ætatis suæ septuagesimum-quintum: ac per hoc pater ejus, qui cum septuagesimo anno suo genuerat, agebat, ut dictum est, centesimum-

[1] Gen. XII, 1. — [2] Ibid. 2 et 4.

quadragesimum et quintum. Non ergo inde post mortem patris, id est, post ducentos-quinque annos, quibus pater ejus vixit, egressus est : sed annus de illo loco profectionis ejus, quoniam ipsius septuagesimus-quintus erat, procul dubio patris ejus, qui eum septuagesimo suo anno genuerat, centesimus-quadragesimus-quintus fuisse colligitur. Ac per hoc intelligendum est more suo Scripturam redisse ad tempus, quod jam narratio illa transierat : sicut superius, cum filios filiorum Noë commemorasset, dixit illos fuisse in gentibus et linguis suis[1] ; et tamen postea quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur, « Et erat, in» quit, omnis terra labium unum, et vox una omnibus[2]. » Quomodo ergo secundum suas gentes et secundum suas linguas erant, si una erat omnibus ; nisi quia ad illud quod jam transierat recapitulando est reversa narratio? Sic ergo et hic cum dictum esset : « Et fuerunt dies » Tharæ in Charra quinque et ducenti anni, et mortuus » est Thara in Charra[3] : deinde Scriptura redeundo ad id quod ideo prætermiserat, ut prius de Thara id quod inchoatum fuerat compleretur, « Et dixit, inquit, Domi» nus ad Abram : Exi de terra tua[4], » etc. Post quæ Dei verba subjungitur, « Et exiit Abram, quemadmodum » locutus est illi Dominus, et abiit cum eo Lot : Abram » autem erat quinque et septuaginta annorum, cum exiit » ex Charra[5]. » Tunc itaque factum est, quando pater ejus centesimum-quadragesimum et quintum annum agebat ætatis : tunc enim fuit hujus septuagesimus-quintus. Soluta est autem quæstio ista et aliter, ut septuaginta-quinque anni Abrahæ, quando egressus est de Charra, ex illo computarentur, ex quo de igne Chaldæorum liberatus (14), non ex quo natus est, tanquam tunc potius natus habendus sit.

[1] Gen. x, 31. — [2] Id. xi, 1. — [3] Id. 32. — [4] Id. xii, 1. — [5] Ibid. 4.

II. Sed beatus Stephanus in Actibus Apostolorum cum ista narraret : « Deus, inquit, gloriæ apparuit Abrahæ » patri nostro, cum esset in Mesopotamia, prius quam » habitaret in Charra, et ait ad illum : Exi de terra tua, » et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in » terram, quam tibi demonstrabo[1]. » Secundum hæc verba Stephani non post mortem patris ejus locutus est Deus Abrahæ, qui utique in Charra mortuus est, ubi cum illo et ipse filius habitavit; sed prius quam habitaret in eadem civitate, jam tamen cum esset in Mesopotamia. Jam ergo exierat a Chaldæis. Quod itaque adjungit Stephanus : « Tunc Abraham egressus est de terra Chaldæo- » rum, et habitavit in Charra[2], » non demonstrat quid sit factum, posteaquam locutus est illi Deus, (neque enim post illa Dei verba egressus est de terra Chaldæorum, cum dicat ei locutum Deum cum esset in Mesopotamia,) sed ad totum illud tempus pertinet quod ait « Tunc, » id est, ex quo egressus est a Chaldæis, et habitavit in Charra. Item quod sequitur : « Et inde post quam mortuus est pa- » ter ejus, collocavit illum in terra hac, in qua vos nunc » habitatis, et patres vestri[3] : » non ait : « Post quam mortuus est pater ejus, exiit de Charra : » sed inde hic eum collocavit : « Post quam mortuus est pater ejus. » Intelligendum est igitur locutum Deum fuisse Abraham, cum esset in Mesopotamia, prius quam habitaret in Charra; sed cum in Charram pervenisse cum patre, retento apud se præcepto Dei, et inde exisse septuagesimo et quinto suo, patris autem sui centesimo-quadragesimo-quinto anno. Collocationem vero ejus in terra Chanaan, non profectionem de Charra, post mortem patris ejus factam esse dicit; quia jam mortuus erat pater ejus, quando emit terram, cujus ibi jam suæ rei cœpit esse possessor. Quod au-

[1] Act. VII, 2, 3. — [2] Ibid. 4. — [3] Ibid.

tem jam in Mesopotamia constituto, hoc est, jam egresso de terra Chaldæorum, dicit Deus : « Exi de terra tua, et » de cognatione tua, et de domo patris tui [1], » non ut corpus inde ejiceret, quod jam fecerat, sed ut animum avelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, si spe redeundi et desiderio tenebatur, quæ spes et desiderium, Deo jubente ac juvante, et illo obediente, fuerat amputandum. Non sane incredibiliter existimatur, cum postea secutus esset Nachor patrem suum, tunc Abraham præceptum Domini implesse, ut cum Sara conjuge sua et Lot filio fratris sui exiret de Charra.

CAPUT XVI.

De ordine et qualitate promissionum Dei, quæ ad Abraham factæ sunt.

Jam considerandæ sunt promissiones Dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora Dei nostri, hoc est, Dei veri oracula apparere cœperunt de populo piorum, quem prophetica prænuntiavit auctoritas. Harum prima ita legitur : « Et dixit Dominus ad Abram : Exi de terra tua, » et de cognatione tua, et de domo patris tui, et vade in » terram, quam tibi demonstravero ; et faciam te in gen» tem magnam, et benedicam te, et magnificabo nomen » tuum, et eris benedictus, et benedicam benedicentes te, » et maledicam maledicentes te, et BENEDICENTUR IN TE » omnes tribus terræ [2]. » Advertendum est igitur duas res promissas Abrahæ : unam scilicet, quod terram Chanaan possessurum fuerat semen ejus, quod significatur,

[1] Gen. XII, 1. — [2] Ibid. 1-3.

ubi dictum est : « Vade in terram, quam tibi demonstra- » vero, et faciam te in gentem magnam : » aliam vero longe præstantiorem, non de carnali, sed de spiritali semine, per quod pater est, non unius gentis israëliticæ, sed omnium gentium quæ fidei ejus vestigia consequuntur, quod promitti cœpit his verbis : « Et benedicentur » in te omnes tribus terræ. » Hanc promissionem factam arbitratur Eusebius septuagesimo-quinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox ut facta est, de Charra exierit Abraham : quoniam Scripturæ contradici non potest, ubi legitur : « Abram erat quinque et septuagina annorum, » cum exiit ex Charra[1]. » Sed si eo anno facta est ista promissio, jam utique in Charra cum patre suo demorabatur Abraham. Neque enim inde exire posset, nisi prius ibi habitasset. Numquidnam ergo contradicitur Stephano dicenti : « Deus gloriæ apparuit Abrahæ patri nostro, cum » esset in Mesopotamia; prius quam habitaret in Charra[2]?» Sed intelligendum est, quod eodem anno facta sint omnia, et Dei promissio antequam in Charra habitaret Abraham, et in Charra habitatio ejus, et inde profectio : non solum quia Eusebius in Chronicis ab anno hujus promissionis computat et ostendit post quadringentos et triginta annos exitum esse de Ægypto, quando lex data est; verumetiam quia id commemorat apostolus Paulus[3].

[1] Gen. xii, 4. — [2] Act. vii, 2. — [3] Gal. iii. 17.

CAPUT XVII.

De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum unum, id est, Assyriorum, jam Abraham genito sublimius eminebat.

Per idem tempus eminentia regna erant gentium, in quibus terrigenarum civitas, hoc est, societas hominum secundum hominem viventium sub dominatu angelorum desertorum insignius excellebat, regna videlicet tria, Sicyoniorum, Ægyptiorum, Assyriorum. Sed Assyriorum multo erat potentius atque sublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius, excepta India, universæ Asiæ populos subjugaverat. Asiam nunc dico, non illam partem quæ hujus majoris Asiæ una provincia est, sed eam quæ universa Asia nuncupatur, quam quidam in altera duarum, plerique autem in tertia totius orbis parte posuerunt, ut sint omnes, Asia, Europa, et Africa : quod non æquali divisione fecerunt. Namque ista, quæ Asia nuncupatur, a meridie per Orientem usque ad Septemtrionem pervenit : Europa vero a Septemtione usque ad Occidentem ; atque inde Africa ab Occidente usque ad Meridiem. Unde videntur orbem dimidium duæ tenere, Europa et Africa, alium vero dimidium sola Asia. Sed ideo illæ duæ partes factæ sunt, quia inter utramque ab Oceano ingreditur, quidquid aquarum terras interluit ; et hoc mare magnum nobis facit. Quapropter si in duas partes orbem dividas, Orientis et Occidentis, Asia erit in una, in altera vero Europa et Africa. Quamobrem trium regnorum, quæ tunc præcellebant, scilicet Sicyoniorum non erat sub Assyriis,

quia in Europa sunt : Ægyptiorum autem quomodo eis non subjacebat, a quibus tota Asia tenebatur, solis Indis, ut perhibetur, exceptis. In Assyria igitur prævaluerat dominatus impiæ civitatis; hujus caput erat illa Babylon, cujus terrigenæ civitatis nomen aptissimum est, id est, confusio. Ibi jam Ninus regnabat post mortem patris sui Beli, qui primus illic regnaverat sexaginta-quinque annos. Filius vero ejus Ninus, qui defuncto patri successit in regnum, quinquaginta-duos regnavit annos, et habebat in regno quadraginta-tres, quando natus est Abraham, qui erat annus circiter millesimus-ducentesimus ante conditam Romam, veluti alteram in Occidente Babyloniam.

CAPUT XVIII.

De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei et semini ejus Chanaan terra promittitur.

Egressus ergo Abraham de Charra septuagesimo-quinto anno ætatis suæ, centesimo autem quadragesimo et quinto patris sui, cum Lot filio fratris et Sara conjuge perrexit in terram Chanaan, et pervenit usque ad Sichem, ubi rursus accepit divinum oraculum, de quo ita scriptum est : « Et apparuit Dominus Abrahæ, et dixit illi : Semini tuo » dabo terram hanc[1]. » Nihil hic de illo semine promissum est, in quo pater factus est omnium gentium : sed de illo solo, de quo pater est unius israëliticæ gentis; ab hoc enim semine terra illa possessa est.

[1] Gen. xii, 7.

CAPUT XIX.

De Saræ pudicitia in Ægypto per Deum custodita, quam Abraham non uxorem suam esse dixerat, sed sororem.

Deinde ædificato ibi altari, et invocato Deo, Abraham profectus est inde, et habitavit in eremo, atque inde ire in Ægyptum famis necessitate compulsus est. Ubi uxorem suam dixit sororem, nihil mentitus[1]. Erat enim et hoc, quia propinqua erat sanguine : sicut etiam Lot eadem propinquitate, cum fratris ejus esset filius, frater ejus est dictus. Itaque uxorem tacuit, non negavit, conjugis tuendam pudicitiam committens Deo, et humanas insidias cavens ut homo : quoniam si periculum quantum caveri poterat, non caveret, magis tentaret Deum, quam speraret in Deum. De qua re contra calumniantem Faustum Manichæum satis diximus[2]. Denique factum est, quod de Domino præsumpsit Abraham. Nam Pharao rex Ægypti, qui eam sibi uxorem acceperat, graviter afflictus marito reddidit. Ubi absit ut credamus alieno concubitu fuisse pollutam ; quia multo est credibilius, hoc Pharaonem facere afflictionibus magnis non fuisse permissum.

[1] Gen. XII, 8-10. — [2] Vide lib. XXII, c. 36.

CAPUT XX.

De successione Lot et Abrahæ, quæ illis salva charitate complacuit.

Reverso igitur Abraham ex Ægypto in locum unde venerat, tunc Lot fratris filius ab illo in terram Sodomorum, salva charitate, discessit. Divites quippe facti erant, pastoresque multos pecorum habere cœperant, quibus inter se rixantibus, eo modo familiarum suarum pugnacem discordiam vitaverunt. Poterat quippe hinc, ut sunt humana, etiam inter ipsos aliqua rixa consurgere. Proinde hoc malum præcaventis Abrahæ verba ista sunt ad Lot : « Non sit rixa inter me et te, et inter pastores meos et » pastores tuos, quia homines nos fratres sumus. Nonne » ecce tota terra ante te est? Discede a me : si tu in sinis» tram, ego in dextram ; vel si tu in dextram, ego in sinis» tram [1]. » Hinc fortassis effecta est inter homines pacifica consuetudo, ut quando terrenorum aliquid partiendum est, major dividat, minor eligat [2].

[1] Gen. XIII, 8-9. — [2] Senec. lib. VI. declam.

CAPUT XXI.

De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abrahæ et semini ejus in perpetuum pollicetur.

Cum ergo digressi essent, separatimque habitarent Abraham et Lot necessitate sustentandæ familiæ, non fœditate discordiæ, et Abraham in terra Chanaan, Lot autem esset in Sodomis, oraculo tertio Dominus dixit ad Abraham: « Respiciens oculis tuis vide a loco in quo nunc tu es, » ad Aquilonem, et Africum, et Orientem, et Mare, quia » omnem terram quam tu vides, tibi dabo, et semini tuo » usque in sæculum, et faciam semen tuum tanquam are» nam terræ. Si potest aliquis dinumerare arenam terræ, » et semen tuum dinumerabitur. Surgens perambula ter» ram in longitudinem ejus, et in latitudinem, quia tibi » dabo eam[1]. » In hac promissione utrum sit etiam illa, qua pater factus est omnium gentium, non evidenter apparet. Potest enim videri ad hoc pertinere: « Et faciam » semen tuum tanquam arenam terræ: » quod ea locutione dictum est, quam Græci vocant hyperbolen; quæ utique tropica est, non propria. Quo tamen modo, ut cæteris tropis uti solere Scripturam, nullus qui eam didicit, ambigit. Iste autem tropus, id est, modus locutionis fit, quando id quod dicitur, longe est amplius, quam quod eo dicto significatur. Quis enim non videat, quam sit incomparabiliter amplior arenæ numerus, quam potest esse omnium hominum ab ipso Adam usque ad terminum sæculi? Quanto ergo magis quam semen Abrahæ, non solum quod

[1] Gen. XIII, 14-17.

pertinet ad israëliticam gentem, verumetiam quod est, et futúrum est, secundum imitationem fidei, toto orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod semen, in comparatione multitudinis impiorum, profecto in paucis est: quamvis et ipsi pauci faciant innumerabilem multitudinem suam, qúæ significata est secundum hyperbolen per arenam terræ. Sane ista multitudo, quæ promittitur Abrahæ, nón Deo est innumerabilis, sed hominibus: Deo autem nec arena terræ. Proinde quia non tantum gens israëlitica, sed universum semen Abrahæ, ubi est et promissio, non secundum carnem, sed secundum spiritum plurium filiorum, congruentius arenæ multitudini comparatur; potest hic intelligi utriusque rei facta promissio. Sed ideo diximus, quod non evidenter appareat, quia et illius gentis unius multitudo, quæ secundum carnem nata est ex Abraham per ejus nepotem Jacob, in tantum crevit, ut pene omnes partes orbis impleverit. Et ideo potuit et ipsa secundum hyperbolen arenæ multitudini comparari; quia et hæc sola innumera est homini. Terram certe illam solam significatam, quæ appellata est Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum est: « Tibi dabo eam, et semini tuo usque in sæculum: » potest movere nonnullos, si « Usque in sæ» culum » intelligant in æternum. Si autem « In sæculum » hoc loco sic accipiant, quemadmodum fideliter tenemus, initium futuri sæculi a fine præsentis ordiri, nihil eos movebit; quia etsi expulsi sunt Israëlitæ de Jerosolymis, manent tamen in aliis civitatibus terræ Chanaan, et usque in finem manebunt: et universa terra illa cum a Christianis inhabitatur, etiam ipsum semen est Abrahæ.

CAPUT XXII.

De superatis ab Abraham hostibus Sodomorum, quando et Lot de captivitate eripuit, et a Melchisedech sacerdote benedictus est.

Hoc responso promissionis accepto, migravit Abraham, et mansit in alio ejusdem terræ loco, id est, juxta quercum Mambræ, quæ erat Chebron [1]. Deinde ab hostibus qui Sodomis irruerant, cum quinque reges adversus quatuor bellum gererent, et victis Sodomitis etiam Lot captus esset, liberavit eum Abraham, adductis secum in prælium trecentis-decem et octo vernaculis suis: et victoriam fecit regibus Sodomorum, nihilque spoliorum auferre voluit, cum rex cui vicerat obtulisset. Sed plane tunc benedictus est a Melchisedech, qui erat sacerdos Dei excelsi [2]: de quo in Epistola, quæ inscribitur ad Hebræos, quam plures apostoli Pauli esse dicunt [3], quidam vero negant, multa et magna conscripta sunt. Ibi quippe primum apparuit sacrificium, quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturque illud quod longe post hoc factum per Prophetam dicitur ad Christum, qui fuerat adhuc venturus in carne: « Tu es sacerdos in æternum secundum » ordinem Melchisedech [4]. » Non scilicet secundum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur.

[1] Gen. XIII, 18. — [2] Id. XIV, 18. — [3] Heb. VII, 1. — [4] Psal. CIX, 4.

CAPUT XXIII.

De verbo Domini ad Abraham, quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens justificatus est adhuc in præputio constitutus.

Etiam tunc factum est verbum Domini ad Abraham in visu. Qui cum ei protectionem mercedemque promitteret valde multam, ille de posteritate sollicitus, quemdam Eliezer vernaculum suum futurum sibi hæredem dixit: continuoque illi promissus est hæres, non ille vernaculus, sed qui de ipso Abraham fuerat exiturus: rursusque semen innumerabile non sicut arena terræ; sed sicut stellæ cœli[1]: ubi mihi magis videtur promissa posteritas cœlesti felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet, quid sunt stellæ cœli ad arenam terræ, nisi quis et istam comparationem in tantum esse similem dicat, in quantum etiam stellæ dinumerari non valent? Quia nec omnes eas videri posse credendum est. Nam quanto quisque acutius intuetur, tanto plures videt. Unde et acerrime cernentibus aliquas occultas esse merito existimatur, exceptis eis sideribus, quæ in alia parte orbis a nobis remotissima oriri et occidere perhibentur. Postremo quicumque universum stellarum numerum comprehendisse et conscripsisse jactantur, sicut Aratus vel Eudoxus, vel si qui alii sunt, eos libri hujus contemnit auctoritas. Hic sane illa sententia ponitur, cujus Apostolus meminit propter Dei gratiam commendandam: « Credidit Abraham Deo, et deputatum est illi ad justi-

[1] Gen. xv, 1-5.

» tiam[1] : » ne circumcisio gloriaretur, gentesque incircumcisas ad fidem Christi nollet admitti. Hoc enim quando factum est, ut credenti Abrahæ deputaretur fides ad justitiam, nondum fuerat circumcisus.

CAPUT XXIV.

De significatione sacrificii, quod Abraham offerre præceptus est, cum poposcisset ut de his quæ crediderat doceretur.

I. In eodem visu cum loqueretur ei Deus, etiam hoc ait ad illum: « Ego Deus qui te eduxi de regione Chal-» dæorum, ut dem tibi terram hanc, ut hæres sis ejus[2]. Ubi cum interrogasset Abraham secundum quid sciret, quod hæres ejus erit, dixit illi Deus : « Accipe mihi juven-» cam trimam, et capram trimam, et arietem trimum, et » turturem, et columbam. Accepit autem illi hæc omnia, » et divisit illa media, et posuit ea contra faciem alterum » alteri : aves autem non divisit. Et descenderunt, sicut » scriptum est, aves supra corpora quæ divisa erant, et » consedit illis Abram. Circa solis autem occasum pavor » irruit super Abram, et ecce timor tenebrosus magnus » incidit ei : et dictum est ad Abram : Sciendo scies, quia » peregrinum erit semen tuum in terra non propria, et » in servitutem redigent eos; et affligent eos quadringen-» tis annis; gentem autem cui servierint, judicabo ego. » Post hæc vero exibunt huc cum supellectili multa. Tu » autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in senecta » bona. Quarta vero generatione convertent se huc. Non-

[1] Gen. vi. et Rom. iv, 3. insuper. et Galat. iii, 6. — [2] Gen. xv, 7.

» dum enim impleta sunt peccata Amorrhæorum usque adhuc. Cum autem jam sol erat ad occasum, facta est » flamma, et ecce fornax fumabunda, et lampades ignis, » quæ pertransierunt per media divisa illa. In die illa dis- » posuit Dominus Deus testamentum ad Abram, dicens : » Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti usque » ad flumen magnum Euphratem, Cenæos, et Cenezæos, » et Cedmonæos, et Chetæos, et Pheresæos, et Raphaïm, » et Amorrhæos, et Chananæos, et Evæos, et Gerge- » sæos, et Jebusæos[1]. »

II. Hæc omnia in visu facta divinitus atque dicta sunt, de quibus singulis enucleate disserere longum est, et intentionem Operis hujus excedit. Quod ergo satis est, nosse debemus : posteaquam dictum est credidisse Abraham Deo, et deputatum esse illi ad justitiam, non eum in fide defecisse, ut diceret : « Dominator Domine, » secundum quid sciam, quia hæres ejus ero[2]? » Terræ quippe illius promissa erat hæreditas. Non enim ait : « Unde sciam, » quasi adhuc non crederet : sed ait : « Secundum » quid sciam, » ut ei rei, quam crediderat, aliqua similitudo adhiberetur, qua ejus modus agnosceretur. Sicut non est virginis Mariæ diffidentia, quod ait : « Quomodo » fiet istud, quoniam virum non cognosco[3]? » Quod enim futurum esse certa erat, modum quo fieret inquirebat. Et hoc cum quæsisset, audivit : « Spiritus sanctus » superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi[4]. » Denique et hic similitudo data est de animalibus, juvenca, capra et ariete, et duabus volucribus, turture et columba : ut secundum hæc futurum sciret, quod futurum esse jam non ambigeret. Sive ergo per juvencam significata sit plebs posita sub jugo legis, per capram eadem plebs peccatrix futura, per arietem eadem plebs etiam

[1] Gen. xv, 9-21. — [2] Ibid. 8. — [3] Luc. i, 34. — [4] Ibid. 35.

regnatura; (quæ animalia propterea trima dicuntur, quia cum sint insignes articuli temporum ab Adam usque ad Noë, et inde usque ad Abraham et inde usque ad David, qui, reprobato Saüle, primus in regno gentis israëliticæ est Domini voluntate fundatus; in hoc ordine tertio, qui tenditur ex Abraham usque ad David, tanquam tertiam ætatem gerens ille populus adolevit:) sive aliquid aliud convenientius ista significent, nullo tamen modo dubitaverim spiritales in ea præfiguratos additamento turturis et columbæ. Et ideo dictum est : « Aves autem non divisit : » quoniam carnales inter se dividuntur, spiritales autem nullo modo; sive a negotiosis conversationibus hominum se removeant, sicut turtur; sive inter illas degant, sicut columba : utraque tamen avis est simplex et innoxia; significans et in ipso israëlitico populo, cui terra illa danda erat, futuros individuos filios promissionis et hæredes regni in æterna felicitate mansuri. Aves autem descendentes super corpora, quæ divisa erant, non boni aliquid, sed spiritus indicant aëris hujus, pastum quemdam suum de carnalium divisione quærentes. Quod autem illis consedit Abraham, significat etiam inter illas carnalium divisiones veros usque in finem perseveraturos fideles. Et circa solis occasum quod pavor irruit in Abraham, et timor tenebrosus magnus, significat circa hujus sæculi finem magnam perturbationem ac tribulationem futuram fidelium : de qua Dominus dixit in Evangelio : « Erit enim tunc » tribulatio magna, qualis non fuit ab initio [1].

III. Quod vero dictum est ad Abraham : « Sciendo » scies, quia peregrinum erit semen tuum in terra non » propria, et in servitutem redigent eos, et affligent eos » quadringentis annis [2] : » de populo Israël, qui fuerat in Ægypto serviturus, apertissime prophetatum est. Non

[1] Matth. xxiv, 21. — [2] Gen. xv, 13.

quod in eadem servitute sub Ægyptiis affligentibus quadringentos annos ille populus fuerat peracturus; sed in ipsis quadringentis annis prænuntiatum est hoc futurum. Quemadmodum enim scriptum est de Thara patre Abrahæ : « Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinque et du- » centi anni[1], » non quia ibi omnes acti sunt, sed quia ibi completi sunt : ita et hic propterea interpositum est : « Et in servitutem redigent eos, et affligent eos quadrin- » gentis annis; » quoniam iste numerus in eadem afflictione completus est, non quia ibi universus peractus est. Quadringenti sane dicuntur anni propter numeri plenitudinem, quamvis aliquanto amplius sint; sive ex hoc tempore computentur, quo ista promittebantur Abrahæ, sive ex quo natus est Isaac, propter semen Abrahæ, de quo ista prædicuntur. Computantur enim, sicut superius jam diximus, ab anno septuagesimo et quinto Abrahæ, quando ad eum facta est prima promissio, usque ad exitum Israël ex Ægypto, quadringenti et triginta anni : quorum Apostolus ita meminit : « Hoc autem dico, in- » quit, testamentum confirmatum a Deo, quæ post qua- » dringentos et triginta annos facta est lex, non infirmat » ad evacuandam promissionem[2]. » Jam ergo isti quadringenti et triginta anni, quadringenti poterant nuncupari, quia non sunt multo amplius : quanto magis cum aliquot jam ex isto numero præteriissent, quando illa in visu demonstrata et dicta sunt Abrahæ; vel quando Isaac natus est centenario patri suo, a prima promissione post viginti-quinque annos, cum jam ex istis quadringentis-triginta quadringenti et quinque remanerent, quos Deus quadringentos voluit nominare, et cætera quæ sequuntur in verbis prænuntiantis Dei, nullus dubitaverit ad israëliticum populum pertinere.

[1] Gen. XI, 32. — [2] Gal. III, 17.

IV. Quod vero adjungitur : « Cum autem jam sol erat » ad occasum, flamma facta est, et ecce fornax fumabunda, et lampades ignis, quæ pertransierunt per media divisa illa[1] : » significat jam in fine sæculi per ignem judicandos esse carnales. Sicut enim afflictio Civitatis Dei, qualis antea numquam fuit, quæ sub Antichristo futura speratur, significatur tenebroso timore Abrahæ circa solis occasum, id est, propinquante jam fine sæculi : sic ad solis occasum, id est, ad ipsum jam finem, significatur isto igne dies judicii dirimens carnales per ignem salvandos, et in igne damnandos. Deinde testamentum factum ad Abraham, terram Chanaan proprie manifestat, et nominat in ea undecim gentes a flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem. Non ergo a flumine magno Ægypti, hoc est, Nilo; sed a parvo, quod dividit inter Ægyptum et Palæstinam, ubi est civitas Rhinocorura.

CAPUT XXV.

De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit esse concubinam.

Jam hinc tempora consequuntur filiorum Abrahæ, unius de Agar ancilla, alterius de Sara libera[2], » de quibus in libro superiore jam diximus. Quod autem attinet ad rem gestam, nullo modo est inurendum de hac concubina crimen Abrahæ. Usque est ea quippe ad generandam prolem, non ad explendam libidinem; nec insultans, sed potius obediens conjugi, quæ suæ sterilitatis credidit esse solatium, si fœcundum ancillæ uterum, quoniam natura

[1] Gen. xv, 17. — [2] Gen. xvi.

non poterat, voluntate faceret suum, et eo jure quo dicit Apostolus : « Similiter et vir non habet potestatem corpo- » ris sui, sed mulier[1], » uteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex se ipsa. Nulla est hic cupido lasciviæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab uxore causa prolis ancilla marito traditur, a marito causa prolis accipitur : ab utroque non culpæ luxus, sed naturæ fructus exquiritur. Denique cum ancilla gravida, domina sterili, superbiret, et hoc Sara suspicione muliebri viro potius imputaret, etiam ibi demonstravit Abraham non se amatorem servum, sed liberum fuisse genitorem, et in Agar Saræ conjugi pudicitiam custodisse; nec voluptatem suam, sed voluntatem illius implevisse : accepisse, nec petiisse; accessisse, nec hæsisse; seminasse, nec amasse. Ait enim : « Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo » tibi placuerit[2]. O virum viriliter utentem fœminis, conjuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter!

CAPUT XXVI.

De testificatione Dei ad Abraham, qua eidem seni de sterili Sara filium spondet, patremque eum gentium statuit, et promissi fidem sacramento circumcisionis obsignat.

Post hæc est natus Ismaël ex Agar, in quo putare posset impletum, quod ei promissum fuerat, cum sibi vernaculum suum adoptare voluisset, dicente Deo : « Non » erit hæres tuus hic; sed qui exiet de te, ille erit hæres

[1] 2 Cor. VII, 4. — [2] Gen. XVI, 6.

» tuus [1]. » Hoc ergo promissum ne in ancillæ filio putaret impletum, jam « Cum esset annorum nonaginta et no-
» vem, apparuit ei Dominus, et dixit illi : Ego sum Deus,
» place in conspectu meo, et esto sine querela, et ponam
» testamentum meum inter me et inter te, et implebo te
» valde. Et procidit Abram in faciem suam. Et locutus
» est illi Deus, dicens : Et ego, ecce testamentum meum
» tecum ; et eris pater multitudinis gentium : et non ap-
» pellabitur adhuc nomen tuum Abram, sed erit nomen
» tuum Abraham ; quia patrem multarum gentium posui
» te : et augebo te valde, et ponam te in gentes, et reges
» ex te exibunt : et statuam testamentum meum inter me
» et inter te, et inter semen tuum post te in generationes
» eorum in testamentum æternum, ut sim tibi Deus, et
» semini tuo post te. Et dabo tibi et semini tuo post te
» terram, in qua incola es, omnem terram Chanaan in
» possessionem æternam, et ero illis Deus. Et dixit Deus
» ad Abraham : Tu autem testamentum meum conserva-
» bis, et semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est
» testamentum quod conservabis inter me et vos, et in-
» ter semen tuum post te in generationes suas. Circum-
» cidetur omne vestrum masculinum, et circumcidemini
» carnem præputii vestri : et erit in signum testamenti
» inter me et vos. Et puer octo dierum circumcidetur,
» vestrum omne masculinum in progenies vestras. Ver-
» naculus et emptitius ab omni filio alienigena, qui non
» est de semine tuo, circumcissione circumcidetur : ver-
» naculus domus tuæ et emptitius. Et erit testamentum
» meum in carne vestra in testamentum æternum. Et
» qui non fuerit circumcisus, masculus qui non circum-
» cidetur carnem præputii sui octavo die, interibit anima
» illa de genere ejus ; quia testamentum meum dissipa-

[1] Gen. xv, 4.

» vit. Et dixit Deus ad Abraham : Sara uxor tua, non » appellabitur nomen ejus Sara, sed Sarra erit nomen » ejus. Benedicam autem illam, et dabo tibi ex ea filium : » et benedicam illum; et erit in nationes, et reges gen- » tium ex eo erunt. Et procidit Abraham super faciem » suam; et risit, et dixit in animo suo, dicens : Si mihi » centum annos habenti nascetur filius, et si Sarra anno- » rum nonaginta pariet? Dixit autem Abraham ad Deum : » Ismaël hic vivat in conspectu tuo. Dixit autem Deus ad » Abraham : Ita, ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium, » et vocabis nomen ejus Isaac : et statuam testamentum » meum ad illum in testamentum æternum, esse illi Deus, » et semini ejus post illum. De Ismaël autem ecce exau- » divi te : ecce benedixi eum, et ampliabo illum, et mul- » tiplicabo illum valde. Duodecim gentes generabit : et » dabo illum in gentem magnam. Testamentum autem » meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sarra in » tempore hoc ad annum sequentem[1]. »

II. Hic apertiora promissa sunt de vocatione gentium in Isaac, id est, in filio promissionis, quo significatur gratia, non natura : quia de sene et anu sterili promittitur filius. Quamvis enim et naturalem procreationis excursum Deus operetur : ubi tamen evidens opus Dei est, vitiata et cessante natura, ibi evidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, sed per regenerationem futurum erat, ideo nunc imperata est circumcisio, quando de Sarra promissus est filius. Et quod omnes, non solum filios, verumetiam servos vernaculos et emptitios circumcidi jubet, ad omnes istam gratiam pertinere testatur. Quid enim aliud circumcisio significat, quam vetustate exuta naturam renovatam ? Et quid aliud quam Christum octavus dies, qui hebdomada completa, hoc est, post sab-

[1] Gen. XVII, 1-21.

batum, resurrexit? Parentum mutantur et nomina, omnia resonant novitatem, et in Testamento Vetere obumbratur Novum. Quid est enim quod dicitur Testamentum Vetus, nisi occultatio novi? Et quid est aliud quod dicitur Novum, nisi Veteris revelatio? Risus Abrahæ, exultatio est gratulantis, non irrisio diffidentis. Verba quoque ejus illa in animo suo : « Si mihi centum annos habenti nascetur filius, et si » Sarra annorum nonaginta pariet : » non sunt dubitantis, sed admirantis. Si quem vero movet quod dictum est : « Et » dabo tibi et semini tuo post te terram, in qua tu incola » es, omnem terram Chanaan in possessionem æternam; » quomodo accipiatur impletum, sive adhuc expectetur implendum, cum possessio quæcumque terrena æterna cuilibet genti esse non possit : sciat æternum a nostris interpretari, quod Græci appellant αἰώνιον, quod a sæculo derivatum est : αἰών, quippe græce sæculum nuncupatur. Sed non sunt ausi Latini hoc dicere sæculare, ne longe in aliud mitterent sensum. Sæcularia quippe dicuntur multa, quæ in hoc sæculo sic aguntur, ut brevi etiam tempore transeant : αἰώνιον autem quod dicitur, aut non habet finem, aut usque in hujus sæculi tenditur finem.

CAPUT XXVII.

De masculo, qui si octavo die non fuerit circumcisus, perit anima ejus, quia testamentum Dei dissipavit.

Item potest movere, quomodo intelligi oporteat quod hic dictum est : « Masculus, qui non circumcidetur carnem » præputii sui octavo die, interibit anima illa de genere

» ejus, quia testamentum meum dissipavit[1] : » cum hæc nulla culpa sit parvuli, cujus dixit animam perituram ; nec ipse dissipaverit testamentum Dei, sed majores qui eum circumcidere non curarunt : nisi quia etiam parvuli, non secundum suæ vitæ proprietatem, sed secundum communem generis humani originem, omnes in illo uno testamentum Dei dissipaverunt, in quo omnes peccaverunt[2]. Multa quippe appellantur testamenta Dei, exceptis illis duobus magnis, Vetere et Novo, quod licet cuique legendo cognoscere. Testamentum autem primum, quod factum est ad hominem primum, profecto illud est. « Qua » die ederitis, morte moriemini[3]. » Unde scriptum est in libro, qui Ecclesiasticus appellatur : « Omnis caro sicut vestis » veterascit. Testamentum enim a sæculo morte morieris[4]. » Cum enim lex evidentior postea data sit, et dicat Apostolus : « Ubi autem non est lex, nec prævaricatio[5] : » quo pacto quod legitur in Psalmo verum est, « Prævaricatores æs- » timavi omnes peccatores terræ[6], » nisi quia omnes legis alicujus prævaricatæ sunt rei, qui aliquo peccato tenentur obstricti ? Quamobrem si etiam parvuli, quod vera fides habet, nascuntur non proprie, sed originaliter peccatores, unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur; profecto eo modo quo sunt peccatores, etiam prævaricatores legis illius, quæ in paradiso data est, agnoscuntur; ut verum sit utrumque, quod scriptum est, et : « Præ- » varicatores æstimavi omnes peccatores terræ ; » et « Ubi » lex non est, nec prævaricatio. Ac per hoc, quia circumcisio signum regenerationis fuit, et non immerito parvulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet, nisi regeneratio liberet : sic intelligenda sunt hæc divina verba, tanquam

[1] Gen. XVII, 14. — [2] Rom. V, 12. — [3] Gen. II, 17. — [4] Eccli: XIV, 18. juxta LXX. et in Vulg. 12, et 18. — [5] Rom. IV, 15. — [6] Psal. CXVIII, 119.

dictum sit : « Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de populo ejus, » quia testamentum Dei dissipavit, quando in Adam cum omnibus etiam ipse peccavit. Si enim dixisset : « Quia hoc testamentum meum dissipavit ; » nonnisi de ista circumcisione intelligi cogeret : nunc vero, quoniam non expressit cujusmodi testamentum parvulus dissipaverit, liberum est intelligere de illo testamento dictum, cujus dissipatio pertinere possit ad parvulum. Si autem quisquam hoc nonnisi de ista circumcisione dictum esse contendit, quod in ea testamentum Dei, quoniam non est circumcisus, dissipaverit parvulus : quærat locutionis aliquem modum, quo non absurde possit intelligi ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Verum sic quoque animadvertendum est nulla in se negligentia sua injuste interire incircumcisi animam parvuli, nisi originalis obligatione peccati.

CAPUT XXVIII.

De commutatione nominum Abrahæ et Sarræ, qui cum ob unius sterilitatem, ob utriusque autem senectutem generare non possent, munus fœcunditatis indepti sunt.

Facta igitur promissione tam magna tamque dilucida ad Abraham, cui evidentissime dictum est : « Patrem » multarum gentium posui te : et augebo te valde, et » ponam te in gentes, et reges exibunt ex te : et dabo » tibi ex Sarra filium ; et benedicam illum, et erit in na- » tiones, et reges gentium ex eo erunt[1]. » quam promis-

[1] Gen. xvii, 6-16.

sionem nunc in Christo cernimus reddi : ex illo deinceps illi conjuges non vocantur in Scripturis, sicut antea vocabantur Abram et Sara; sed sicut nos eos ab initio vocavimus, quoniam sic jam vocantur ab omnibus, Abraham et Sarra. Cur autem mutatum sit nomen Abrahæ, reddita est ratio : « Quia patrem, inquit, multarum gen» tium posui te[1]. » Hoc ergo significare intelligendum est Abraham : Abram vero, quod ante vocabatur, interpretatur Pater excelsus. De nomine autem mutato Sarræ non est reddita ratio : sed, sicut aiunt, qui scripserunt interpretationes nominum Hebræorum, quæ his sacris Litteris continentur, Sara interpretatur Princeps mea; Sarra autem Virtus. Unde scriptum est in Epistola ad Hebræos : « Fide et ipsa Sarra virtutem accepit ad emis» sionem seminis[2]. » Ambo autem seniores erant, sicut Scriptura testatur : sed illa etiam sterilis, et cruore menstruo jam destituta, propter quod jam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si fœmina ita sit provectioris ætatis, ut ei solita mulierum adhuc fluant, de juvene parere potest, de seniore non potest : quamvis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere : sicut Abraham post mortem Sarræ de Cethura potuit, quia vividam ejus invenit ætatem. Hoc ergo est quod mirum commendat Apostolus, et ad hoc dicit Abrahæ jam fuisse corpus emortuum[3] : quoniam non ex omni fœmina, cui esset adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non jam senectus vivi, sed cadaver est mortui. Quamvis etiam sic solvi soleat ista quæstio, quod de Cethura postea genuit Abraham, qui gignendi donum, quod a Domino accepit, etiam post obitum mansit uxoris. Sed propterea

[1] Gen. XVII, 5. — [2] Hebr. XI, 11. — [3] Rom. IV, 19.

mihi videtur illa, quam secuti sumus, hujus quæstionis solutio præferenda, quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri, de nulla potest fœmina gignere, non tunc, quando adhuc tandiu vivebant, ut centum anni nondum facerent hominem decrepitæ senectutis.

CAPUT XXIX.

De tribus viris vel Angelis, in quibus ad quercum Mambræ apparuisse Abrahæ Dominus indicatur.

ITEM Deus apparuit Abrahæ ad quercum Mambræ in tribus viris, quos dubitandum non est Angelos fuisse [1]: quamvis quidam existiment unum in eis fuisse Dominum Christum, asserentes eum etiam ante indumentum carnis fuisse visibilem. Est quidem divinæ potestatis, et invisibilis, incorporalis, incommutabilisque naturæ, sine ulla sui mutatione etiam mortalibus aspectibus apparere, non per id quod est, sed per aliquid quod sibi subditum est. Quid autem illi subditum non est? Verumtamen si propterea confirmant horum trium aliquem fuisse Christum, quia cum tres vidisset, ad Dominum singulariter est locutus; sic enim scriptum est : « Et ecce tres viri stabant super » eum, et videns procucurrit obviam illis ab ostio taberna- » culi sui, et adoravit super terram, et dixit : Domine, si » inveni gratiam ante te[2], etc. » cur non etiam illud advertunt, duos ex eis venisse, ut Sodomitæ delerentur, cum adhuc Abraham ad unum loqueretur, Dominum appellans, et intercedens ne simul justum cum impio in Sodomis perderet? Illos autem duos sic suscepit Lot, ut

[1] Gen. XVIII, 1, 2. — [2] Ibid. 2, 3.

etiam ipse in colloquio cum illis suo singulariter Dominum appellaret. Nam cum eis pluraliter dixisset : « Ecce Domini » declinate in domum pueri vestri [1], » et cætera quæ ibi dicuntur ; postea tamen ita legitur : « Et tenuerunt Angeli » manum ejus, et manum uxoris ejus et manus duarum filia- » rum ejus, in eo quod parceret Dominus ipsi. Et factum est, » mox ut eduxerunt illum foras, et dixerunt : Salvam fac » animam tuam, ne respexeris retro, nec steteris in tota re- » gione : in monte salvum te fac, ne quando comprehen- » daris. Dixit autem Lot ad illos : Oro, Domine, quia » invenit puer tuus misericordiam ante te [2], » et quæ se- quuntur. Deinde post hæc verba singulariter illi respondit et Dominus, cum in duobus Angelis esset, dicens : « Ecce » miratus sum faciem tuam, » et cætera. Unde multo est credibilius, quod et Abraham in tribus et Lot in duobus viris Dominum agnoscebant, cui per singularem numerum loquebantur, etiam cum eos homines esse arbitrarentur : neque enim aliam ob causam sic eos susceperunt, ut tanquam mortalibus et humana refectione indigentibus ministrarent : sed erat profecto aliquid, quo ita excellebant, licet tanquam homines ut in eis esse Dominum, sicut esse assolet in Prophetis, hi qui hospitalitatem illis exhibebant, dubitare non possent : atque ideo et ipsos aliquando pluraliter, et in eis Dominum aliquando singulariter appellabant. Angelos autem fuisse Scriptura testatur, non solum in hoc Genesis libro, ubi hæc gesta narrantur, verumetiam in Epistola ad Hebræos, ubi cum hospitalitas laudaretur, « Per hanc, inquit, etiam quidam nescientes hospitio re- » ceperunt Angelos [3]. » Per illos igitur tres viros, cum rursus filius Isaac de Sarra promitteretur Abrahæ, divinum datum est etiam tale responsum, ut diceretur : « Abraham » erit in gentem magnam et multam, et BENEDICENTUR in

[1] Gen. XIX, 2. — [2] Ibid. 16-19. — [3] Hebr. XIII, 2.

» eo omnes gentes terræ[1]. » Et hic duo illa brevissime plenissiméque promissa sunt, gens Israël secundum carnem, et omnes gentes secundum fidem.

CAPUT XXX.

De Lot a Sodomis liberato, atque eisdem cœlesti igne consumptis ; et de Abimelech, cujus concupiscentia castitati Sarræ nocere non potuit.

Post hanc promissionem liberato de Sodomis Lot, et veniente igneo imbre de cœlo, tota illa regio impiæ civitatis in cinerem versa est[2], ubi stupra in masculos in tantam consuetudinem convaluerant, quantam leges solent aliorum factorum præbere licentiam. Verum et hoc eorum supplicium specimen futuri judicii divini fuit. Nam quo pertinet quod prohibiti sunt, qui liberabantur ab Angelis retro respicere, nisi quia non est animo redeundum ad veterem vitam, qua per gratiam regeneratus exuitur, si ultimum evadere judicium cogitamus? Denique uxor Lot, ubi respexit, remansit ; et in salem conversa hominibus fidelibus quoddam præstitit condimentum, quo sapiant aliquid, unde illud caveatur exemplum. Inde rursus Abraham fecit in Geraris apud regem civitatis illius Abimelech, quod in Ægypto de conjuge fecerat, eique intacta similiter reddita est. Ubi sane Abraham objurganti regi cur tacuisset uxorem, sororemque dixisset, aperiens quid timuerit, etiam hoc addidit : « Etenim vere soror » mea est de patre, sed non de matre[3] : » quia de patre suo soror erat Abrahæ, de quo propinqua ejus erat. Tantæ

[1] Gen. XVIII, 18. — [2] Id. XIX, 24-25. — [3] Id. XX, 12.

autem pulchritudinis fuit, ut etiam in illa ætate posset adamari.

CAPUT XXXI.

De Isaac secundum promissionem nato, cui nomen ex risu utriusque parentis est inditum.

Post hæc natus est Abrahæ, secundum promissionem Dei, de Sarra filius, eumque nominavit Isaac, quod interpretatur risus. Riserat enim et pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio : riserat et mater, quando per illos tres viros iterum promissus est, dubitans in gaudio ; quamvis exprobrante Angelo quod risus ille[1], etiam si gaudii fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Post ab eodem Angelo in fide etiam confirmata est. Ex hoc ergo puer nomen accepit. Nam quod risus ille non ad irridendum opprobrium, sed ad celebrandum gaudium pertinebat, nato Isaac, et eo nomine vocato, Sarra monstravit ; ait quippe : « Risum mihi fecit Dominus, » quicumque enim audierit, congaudebit mihi[2]. » Sed post aliquantulum tempus ancilla de domo ejicitur cum filio suo, et duo illa secundum Apostolum Testamenta significantur, Vetus et Novum[3] : ubi Sarra illa supernæ Jerusalem, hoc est, Civitatis Dei, figuram gerit.

[1] Gen. XVIII, 13. — [2] Ibid. XXI, 6. — [3] Gal. IV, 24.

CAPUT XXXII.

De obedientia et fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filii probatus est, et de morte Sarræ.

I. Inter hæc, quæ omnia commemorare nimis longum est, tentatur Abraham de immolando dilectissimo filio ipso Isaac [1], ut pia ejus obedientia probaretur, sæculis in notitiam proferenda, non Deo. Neque enim omnis est culpanda tentatio; quia et gratulanda est, qua fit probatio. Et plerumque aliter animus humanus sibi ipsi innotescere non potest, nisi vires suas sibi, non verbo, sed experimento, tentatione quodam modo interrogante, respondeat : ubi si Dei munus agnoverit, tunc pius est, tunc solidatur firmitate gratiæ, non inflatur inanitate jactantiæ. Nunquam sane crederet Abraham, quod victimis Deus delectaretur humanis : quamvis, divino intonante præcepto, obediendum sit, non disputandum. Verumtamen Abraham confestim filium, cum fuisset immolatus, resurrecturum credidisse laudandus est. Dixerat namque illi Deus, cum de ancilla et filio ejus foras ejiciendis voluntatem conjugis nollet implere : « In Isaac vocabitur » tibi semen [2]. » Et certe ibi sequitur ac dicitur : « Filium autem ancillæ hujus in magnam gentem faciam » illum; quia semen tuum est [3]. » Quomodo ergo dictum est : « In Isaac vocabitur tibi semen, » cum et Ismaëlem Deus semen ejus vocaverit? Exponens autem Apostolus quid sit : « In Isaac vocabitur tibi semen : Id est,

[1] Gen. xxii, 1. — [2] Id. xxi, 12. — [3] Ibid. 13.

» inquit, non qui filii carnis hi filii Dei, sed filii promis-» sionis deputantur in semine[1]. » Ac per hoc filii promissionis, ut sint semen Abrahæ, in Isaac vocantur, hoc est, in Christum vocante gratia congregantur. Hanc ergo promissionem pater pius fideliter tenens, quia per hunc oportebat impleri, quem Deus jubebat occidi, non hæsitavit quod sibi reddi poterat immolatus, qui dari potuit non speratus. Sic intellectum est et in Epistola ad Hebræos, et sic expositum. « Fide, inquit, præcessit Abra-» ham, in Isaac tentatus ; et unicum obtulit, qui pro-» missiones suscepit, ad quem dictum est : In Isaac » vocabitur tibi semen, cogitans quia et ex mortuis ex-» citare potest Deus[2]. » Proinde addidit : « Pro hoc » etiam eum et in similitudinem adduxit. » Cujus similitudinem, nisi illius de quo dicit idem Apostolus : « Qui » proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tra-» didit illum[3]? » Propterea et Isaac, sicut Dominus crucem suam, ita sibi ligna ad victimæ locum, quibus fuerat imponendus, ipse portavit. Postremo quia Isaac occidi non oportebat, posteaquam est pater ferire prohibitus, quis erat ille aries, quo immolato, impletum est significativo sanguine sacrificium? Nempe quando eum vidit Abraham, cornibus in frutice tenebatur. Quis ergo illo figurabatur, nisi Jesus, antequam immolaretur, spinis judaïcis coronatus?

II. Sed divina per Angelum verba potius audiamus. Ait quippe Scriptura : « Et extendit Abraham manum » suam sumere machæram, ut occideret filium suum. Et » vocavit illum Angelus Domini de cœlo, et dixit : Abra-» ham. Ille autem dixit : Ecce ego. Et dixit : Non in-» jicias manum tuam super puerum, neque facias illi » quidquam : nunc enim scivi quia times Deum tu, et

[1] Rom. IX, 17, 8. — [2] Hebr. XI, 17, 18. — [3] Rom. VIII, 32.

» non pepercisti filio tuo dilecto propter me[1]. Nunc » scivi, » dictum est, nunc sciri feci : neque enim hoc nondum sciebat Deus. Deinde ariete illo immolato pro Isaac filio suo, « Vocavit, ut legitur, Abraham nomen » loci illius : Dominus vidit : ut dicant hodie : In monte » Dominus apparuit[2]. » Sicut dictum est : « Nunc scivi, » pro eo quod est, nunc sciri feci : ita hic « Dominus vi- » dit, » pro eo quod est, Dominus apparuit, hoc est, videri se fecit. « Et vocavit Angelus Domini Abraham secundo de » cœlo, dicens : Per memetipsum juravi, dicit Dominus » propter quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio » tuo dilecto propter me, nisi benedicens benedicam te, » et multiplicans, multiplicabo semen tuum, sicut stellas » cœli, et tanquam arenam, quæ est juxta labium maris. » Et hæreditate possidebit semen tuum civitates adver- » sariorum ; et Benedicentur in nomine tuo omnes gentes » terræ ; quia obaudisti vocem meam[3]. » Hoc modo est illa de vocatione gentium in semine Abrahæ, post holocaustum, quo significatus est Christus, etiam juratione Dei firmata promissio. Sæpe enim promiserat, sed nunquam juraverat. Quid autem est Dei veracisque juratio, nisi promissi confirmatio, et infidelium quædam increpatio?

II. Post hæc Sarra mortua est, centesimo et vicesimo-septimo anno vitæ suæ[4], centesimo autem et tricesimo-septimo viri sui. Decem quippe annis eam præcedebat ætate : sicut ipse, quando sibi ex illa promissus est filius, ait : « Si mihi annorum centum nascetur filius, et si » Sarra annorum nonaginta pariet[5]? » Tunc emit agrum Abraham, in quo sepelivit uxorem. Tunc ergo, secundum narrationem Stephani[6], in terra illa est collocatus,

[1] Gen. XXII, 10-12. — [2] Id. 14. — [3] Ibid. 15-18. — [4] Id. XXIII, 1, 2. — [5] Id. XVII, 17. — [6] Act. VII, 4.

quoniam cœpit ibi esse possessor; post mortem scilicet patris sui, qui colligitur ante biennium fuisse defunctus.

CAPUT XXXIII.

De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accepit uxorem.

Deinde Rebeccam neptem Nachor patrui sui [1], cum annorum quadraginta esset Isaac, duxit uxorem, centesimo scilicet et quadragesimo anno vitæ patris sui, triennio post mortem matris suæ. Ut autem illam duceret, quando ab ejus patre in Mesopotamiam servus missus est, quid aliud demonstratum est, cum eidem servo dixit Abraham: « Pone manum tuam sub femore meo, et abjurabo te » per Dominum Deum cœli et Dominum terræ, ut non » sumas filio meo Isaac uxorem de filiabus Chananæorum [2], » nisi Dominum Deum cœli et Dominum terræ in carne, quæ ex illo femore trahebatur, fuisse venturum? Numquid hæc parva sunt prænuntiatæ indicia veritatis, quam compleri videmus in Christo?

CAPUT XXXIV.

Quid intelligendum sit in eo quod Abraham post mortem Sarræ accepit uxorem Cethuram.

Quid autem sibi vult, quod Abraham post mortem Sarræ Cethuram duxit uxorem [3]? Ubi absit ut incontinen-

[1] Gen. xxiv, 67. — [2] Id. 2-3. — [3] Id. xxv, 1.

tiam suspicemur, præsertim in illa jam ætate, et in illa fidei sanctitate. An adhuc procreandi filii quærebantur, cum jam Deo promittente tanta multiplicatio filiorum ex Isaac per stellas cœli et arenam terræ fide probatissima teneretur? Sed profecto si Agar et Ismaël, doctore Apostolo, significaverunt carnales Veteris Testamenti, cur non etiam Cethura et filii ejus significent carnales, qui se ad Testamentum Novum existimant pertinere[1]? Ambæ quippe et uxores Abrahæ, et concubinæ sunt appellatæ: Sarra vero nunquam dicta est concubina. Nam et quando data est Agar Abrahæ, ita scriptum est: « Et apprehendit Sarra » uxor Abram Agar Ægyptiam ancillam suam, post de- » cem annos quam habitaverat Abram in terra Chanaan, » et dedit eam Abram viro suo[2], ipsi uxorem. » De Cethura autem, quam post obitum Sarræ accepit, sic legitur: « Adjiciens autem Abraham sumpsit uxorem, cui nomen » Cethura[3]. » Ecce ambæ dicuntur uxores: ambæ porro » concubinæ fuisse reperiuntur, postea dicente Scriptura: » Dedit autem Abraham omnem censum suum Isaac » filio suo, et filiis concubinarum suarum dedit Abraham » dationes, et dimisit eos ab Isaac filio suo adhuc se » vivo, ad Orientem, in terram Orientis[4]. » Habent ergo nonnulla munera filii concubinarum, sed non perveniunt ad regnum promissum, nec hæretici, nec Judæi carnales; quia præter Isaac nullus est hæres: « Et non qui filii » carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in » semine[5], » de quo dictum est: « In Isaac vocabitur tibi » semen[6]. » Neque enim video, cur etiam Cethura post uxoris mortem ducta, nisi propter hoc mysterium, dicta sit concubina. Sed quisquis hæc non vult in istis significationibus accipere, non calumnietur Abrahæ. Quid si enim

[1] Gal. IV, 24. — [2] Gen. XVI, 3. — [3] Id. XXV, 1. — [4] Ibid. 5, 6. — [5] Rom. IX, 8. — [6] Gen. XXI, 12.

et hoc provisum est contra hæreticos futuros secundarum adversarios nuptiarum (15), ut in ipso patre multarum gentium post obitum conjugis iterum conjugari demonstraretur non esse peccatum? Et mortuus est Abraham, cum esset annorum centum septuaginta (quinque.) Annorum ergo septuaginta (quinque[1].) Isaac filium dereliquit, quem centenarius genuit.

CAPUT XXXV.

De geminis adhuc in utero Rebeccæ matris inclusis quid indicaverit divina responsio.

Jam ex hoc, quemadmodum per posteros Abrahæ Civitatis Dei procurrant tempora, videamus. A primo igitur anno vitæ Isaac, usque ad sexagesimum, quo ei nati sunt filii, illud memorabile est, quod cum illi Deum roganti ut pareret uxor ejus, quæ sterilis erat, concessisset Dominus quod petebat, atque haberet illa conceptum, gestiebant gemini adhuc in utero ejus inclusi. Qua molestia cum angeretur, Dominum interrogavit, accepitque responsum: « Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre » tuo separabuntur, et populus populum superabit, et » major serviet minori[2]. » Quod Paulus apostolus magnum vult intelligi gratiæ documentum; quia nondum illis natis, nec aliquid agentibus boni seu mali, sine ullis bonis meritis eligitur minor, majore reprobato: quando procul dubio, quantum attinet ad originale peccatum, ambo pares erant; quantum autem ad proprium, ullius eorum nullum erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius, instituti

[1] Gen. xxv, 7. — [2] Ibid. 23. et Rom. ix, 13.

Operis ratio non sinit, unde et in aliis jam multa diximus. Quod autem dictum est: « Major serviet minori, » nemo fere nostrum aliter intellexit, quam majorem populum Judæorum minori populo christiano serviturum. Et revera quamvis in gente Idumæorum, quæ nata est de majore, cui duo nomina erant, (nam et Esaü vocabatur et Edom, unde Idumæi,) hoc videri possit impletum; quia postea superanda fuerat a populo, qui ortus est ex minore, id est, israëlitico, eique fuerat futura subjecta: tamen in aliquid majus intentam fuisse istam prophetiam, qua dictum est: » Populus populum superabit, et major serviet » minori, » convenientius creditur. Et quid est hoc, nisi quod in Judæis et Christianis evidenter impletur?

CAPUT XXXVI.

De oraculo et benedictione, quam Isaac non aliter quam pater ipsius, merito ejusdem dilectus, accepit.

Accepit etiam Isaac oraculum tale, quale aliquoties pater ejus acceperat. De quo oraculo sic scriptum est: « Facta est autem fames super terram, præter famem, quæ » prius facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad » Abimelech regem Philistinorum in Gerara. Apparuit autem illi Dominus, et dixit: Noli descendere in Ægyptum: » habita autem in terra quam tibi dixero, et incole in » terra hac; et ero tecum, et benedicam te. Tibi enim et » semini tuo dabo omnem terram hanc: et statuam jura» mentum meum, quod juravi Abrahæ patri tuo; et mul» tiplicabo semen tuum tanquam stellas cœli, et dabo

» semini tuo omnem terram hanc, et Benedicentur in se-» mine tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudivit » Abraham pater tuus vocem meam, et custodivit præcepta » mea, et mandata mea, et justificationes meas, et legitima » mea [1]. » Iste Patriarcha nec uxorem habuit aliam, nec aliquam concubinam, sed posteritate duorum geminorum ex uno concubitu procreatorum contentus fuit. Timuit sane etiam ipse periculum de pulchritudine conjugis, cum habitaret inter alienos, fecitque quod pater, ut eam sororem diceret, taceret uxorem: erat enim ei propinqua paterno et materno sanguine: sed etiam ipsa ab alienigenis, cognito quod uxor ejus esset, mansit intacta. Nec ideo tamen istum patri ejus præferre debemus, quia iste nullam fœminam præter unam conjugem noverat. Erant enim procul dubio paternæ fidei et obedientiæ merita potiora, in tantum ut propter illum dicat Deus, huic se facere bona quæ facit: « Benedicentur, inquit, in semine » tuo omnes gentes terræ, pro eo quod obaudivit Abraham » pater tuus vocem meam, et custodivit præcepta mea, » et mandata mea, et justificationes meas, et legitima mea. » Et alio rursus oraculo: » Ego sum, inquit, Deus Abraham » patris tui: noli timere; tecum enim sum, et benedixi te, » et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem » tuum [2]. Ut intelligamus quam caste Abraham fecerit, quod hominibus impudicis et nequitiæ suæ de Scripturis sanctis patrocinia requirentibus videtur fecisse libidine. Deinde ut etiam hoc noverimus, non ex bonis singulis inter se homines comparare, sed in unoquoque consideremus universa. Fieri enim potest, ut habeat aliquid in vita et moribus quispiam quo superat alium, idque sit longe præstabilius, quam est illud unde ab alio superatur. Ac per hoc sano veroque judicio, cum continentia conjugio præ-

[1] Gen. XXVI, 1-5. — [2] Ibid. 24.

feratur, melior est tamen homo fidelis conjugatus, quam continens infidelis. Sed infidelis homo, non solum minus laudandus, verumetiam maxime detestandus est. Constituamus ambos bonos; etiam sic profecto melior est conjugatus fidelissimus et obedientissimus Deo, quam continens minoris fidei minorisque obedientiæ: si vero paria sint cætera, continentem conjugato præferre quis ambigat?

CAPUT XXXVII.

De his quæ in Esaü et Jacob mystice præfigurabantur.

Duo igitur Isaac filii Esaü et Jacob pariter crescunt. Primatus majoris transfunditur in minorem ex pacto et placito inter illos, eo quod lenticulam, quem cibum minor paraverat, major immoderatius concupivit, eoque pretio primogenita sua fratri juratione interposita vendidit [1]. Ubi discimus in vescendo non cibi genere, sed aviditate immoderata quemque culpandum. Senescit Isaac, ejusque oculis per senectam visus aufertur. Vult benedicere filium majorem, et pro illo nesciens benedicit minorem, pro fratre majore, qui erat pilosus, se paternis manibus supponentem, hœdinis sibi pelliculis coaptatis velut aliena peccata portantem. Iste dolus Jacob, ne putaretur fraudulentus dolus, et non in eo magnæ rei mysterium quæreretur, superius prædixit Scriptura: « Erat Esaü homo » sciens venari, agrestis: Jacob autem homo simplex, ha- » bitans domum [2]. » Hoc nostri quidam interpretati sunt,

[1] Gen. xxv, 31. — [2] Id. 27.

« Sine dolo. » Sive autem « Sine dolo, » sive « Simplex, » sivė potius « Sine fictione » dicatur, quod est græce ἄπλαστος quis est in ista percipienda benedictione dolus hominis sine dolo? Quis est dolus simplicis, quæ fictio non mentientis, nisi profundum mysterium veritatis? Ipsa autem benedictio qualis est? « Ecce, inquit, odor filii mei tanquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus. Et det » tibi Deus de rore cœli, et de ubertate terræ, et multitu- » dinem frumenti et vini: et serviant tibi gentes, et ado- » rent te principes, et fias dominus fratris tui et adora- » bunt te filii patris tui. Qui maledixerit te, maledictus; et qui benedixerit te, benedictus [1]. » Benedictio igitur Jacob, prædicatio Christi est in omnibus gentibus. Hoc fit, hoc agitur; lex et prophetia est Isaac: etiam per os Judæorum Christus ab illa benedicitur, velut a nesciente, quia ipsa nescitur. Odore nominis Christi, sicut ager, mundus impletur: ejus est benedictio de rore cœli, hoc est, de verborum pluvia divinorum; et de ubertate terræ, hoc est, de congregatione populorum: ejus est multitudo frumenti et vini, hoc est, multitudo quam colligit frumentum et vinum in sacramento corporis et sanguinis ejus. Ei serviunt gentes, ipsum adorant principes. Ipse est dominus fratris sui, quia populus ejus dominatur Judæis. Ipsum adorant filii patris ejus, hoc est, filii Abrahæ secundum fidem: quia et ipse filius est Abrahæ secundum carnem. Ipsum qui maledixerit, maledictus, et qui benedixerit, benedictus est. Christus, inquam, noster etiam ex ore Judæorum, quamvis errantium, sed tamen Legem Prophetasque cantantium benedicitur, id est, veraciter dicitur; et alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectatur. Ecce benedictionem promissam repetente majore, expavescit Isaac, et alium pro alio se benedixisse

[1] Gen. XXVII, 27-29.

cognoscens miratur, et quisnam ille sit, percunctatur: nec tamen se deceptum esse conqueritur; imo confestim revelato sibi intus in corde magno sacramento devitat indignationem, confirmat benedictionem. « Quis ergo, inquit, » venatus est mihi venationem, et intulit mihi, et manducavi ab omnibus, antequam tu venires, et benedixi » eum, et sit benedictus [1]? » Quis non hic maledictionem potius expectaret irati, si hæc non superna inspiratione, sed terreno more gererentur? O res gestas, sed prophetice gestas; in terra, sed cœlitus; per homines, sed divinitus! Si excutiantur singula tantis fœcunda mysteriis, multa sunt implenda volumina: sed huic Operi modus moderate imponendus nos in alia festinare compellit.

CAPUT XXXVIII.

De misso Jacob in Mesopotamiam ad accipiendam uxorem, et de visione quam in itinere somniavit, et de quatuor ipsius fœminis, cum unam petisset uxorem.

I. Mittitur Jacob a parentibus in Mesopotamiam, ut ibi ducat uxorem. Patris mittentis hæc verba sunt : « Non accipies uxorem ex filiabus Chananæorum : surgens fuge » in Mesopotamiam in domum Bathuel, patris matris tuæ, » et sume tibi inde uxorem de filiabus Laban, fratris matris tuæ. Deus autem meus benedicat te, et augeat te, » et multiplicet te : et eris in congregationes gentium : et » det tibi benedictionem Abrahæ patris tui, tibi et semini » tuo post te, ut hæres fias terræ incolatus tui, quam dedit Deus Abrahæ [2]. » Hic jam intelligimus segregatum

[1] Gen. XXVII, 33. — [2] Id. XXVIII, 1-4.

semen Jacob ab alio semine Isaac, quod factum est per Esaü. Quando enim dictum est : « In Isaac vocabitur tibi » semen[1], » pertinens utique semen ad Civitatem Dei ; separatum est inde aliud semen Abrahæ, quod erat in ancillæ filio, et quod futurum erat in filiis Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis Isaac, an ad utrumque, an ad unum eorum illa benedictio pertineret ; et si ad unum, quisnam esset illorum ? Quod nunc declaratum est, cum prophetice a patre benedicitur Jacob, et dicitur ei : « Et eris in congregationes gentium, » et det tibi benedictionem Abrahæ patris tui. »

II. Pergens itaque in Mesopotamiam Jacob, in somnis accepit oraculum, de quo sic scriptum est : « Et exiit Ja- » cob a puteo jurationis, et profectus est in Charram, et » devenit in locum, et dormivit ibi : occiderat enim sol : » et sumpsit ex lapidibus loci, et posuit ad caput suum, et » dormivit in loco illo, et somniavit. Et ecce scala stabi- » lita super terram, cujus caput pertingebat ad cœlum : » et Angeli Dei ascendebant et descendebant per illam ; et » Dominus incumbebat super illam ; et dixit : Ego sum » Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac, noli timere : » terram, in qua tu dormis super eam, tibi dabo illam, et » semini tuo : et erit semen tuum sicut arena terræ ; et » dilatabitur super mare, et in Africum, et in Aquilonem, » et ad Orientem : et BENEDICENTUR IN TE omnes tribus ter- » ræ, et in semine tuo. Et ecce ego sum tecum, custo- » diens te in omni via quacumque ibis, et reducam te in » terram hanc : quia non te derelinquam, donec faciam » omnia, quæ tecum locutus sum. Et surrexit Jacob de » somno suo, et dixit : Quia Dominus est in loco hoc, ego » autem nesciebam. Et timuit, et dixit : Quam terribilis » est locus hic ! non est hoc nisi domus Dei, et hæc porta

[1] Gen. XXI, 12.

» est cœli. Et surrexit Jacob, et sumpsit lapidem quem » supposuit ibi ad caput, et statuit illum in titulum, et » superfudit oleum in cacumen ejus : et vocavit Jacob » nomen loci illius, Domus Dei[1]. » Hoc ad prophetiam pertinet : nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Jacob, velut faciens illum Deum ; neque enim adoravit eumdem lapidem, vel ei sacrificavit : sed quoniam Christi nomen a chrismate est, id est, ab unctione, profecto figuratum est hic aliquid, quod ad magnum pertineat sacramentum. Scalam vero istam intelligitur ipse Salvator nobis in memoriam revocare in Evangelio, ubi cum dixisset de Nathanaële: «Ecce vere Israëlita, in quo dolus non est[2];» quia Israël viderat istam visionem, ipse est enim Jacob : eodem loco ait : « Amen, amen dico vobis, videbitis cœ» lum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descen» dentes super Filium hominis[3]. »

III. Perrexit ergo Jacob in Mesopotamiam, ut inde acciperet uxorem. Unde autem illi acciderit quatuor habere fœminas, de quibus duodecim filios et unam filiam procreavit, cum earum nullam concupisceret illicite, divina Scriptura indicat. Ad unam quippe accipiendam venerat; sed cum illi altera pro altera supposita fuisset[4], nec ipsam dimisit, qua nesciens usus fuerat in nocte, ne ludibrio eam videretur habuisse ; et eo tempore, quando multiplicandæ posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat, accepit etiam illam, cui uni jam futuri conjugii fidem fecerat. Quæ cum esset sterilis, ancillam suam, de qua filios ipsa susciperet, marito dedit : quod etiam major soror ejus, quamvis peperisset, imitata, quoniam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Jacob legitur petiisse præter unam, nec usus plurimis nisi gignendæ prolis officio, conjugali jure servato, ut neque hoc faceret, nisi

[1] Gen. XXVIII, 10-19. — [2] Joan. I, 47. — [3] Ibid. 51. — [4] Gen. XXIX, 23.

uxores ejus id fieri flagitassent, quæ corporis viri sui habebant legitimam potestatem. Genuit ergo duodecim filios et unam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingressus est in Ægyptum per filium suum Joseph, qui venditus ab invidentibus fratribus eo perductus fuit, atque ibidem sublimatus.

CAPUT XXXIX.

Quæ ratio fecerit, ut Jacob etiam Israël cognominaretur.

Jacob autem etiam Israël, sicut paulo ante dixi, vocabatur : quod nomen magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc autem nomen illi ab Angelo impositum est, qui cum illo fuerat in itinere de Mesopotamia redeunte luctatus, typum Christi evidentissime gerens. Nam quod ei prævaluit Jacob[1], utique volenti, ut mysterium figuraret, significat passionem Christi, ubi visi sunt ei prævalere Judæi. Et tamen benedictionem ab eodem Angelo, quem superaverat, impetravit : ac sic hujus nominis impositio benedictio fuit. Interpretatur autem Israël : « Videns » Deum, » quod erit in fine præmium omnium sanctorum. Tetigit porro illi idem Angelus velut prævalenti latitudinem femoris, eumque isto modo claudum reddidit. Erat itaque unus atque idem Jacob et benedictus et claudus ; benedictus in eis qui in Christum ex eodem populo crediderunt, atque in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo, generis est multitudo. Plures quippe sunt in ea stirpe, de quibus prophetice prædictum est : « Et » claudicaverunt a semitis suis[2]. »

[1] Gen. XXXII, 25. — [2] Psal. XVII, 46.

CAPUT XL.

Quomodo Jacob cum septuaginta-quinque animabus Ægyptum narretur ingressus; cum plerique ex eis qui commemorantur, tempore posteriore sint geniti.

Ingressi itaque referuntur in Ægyptum simul cum ipso Jacob septuaginta-quinque homines, annumerato ipso cum filiis suis[1]. In quo numero duæ tantum fœminæ commemorantur, una filia, neptis altera. Sed res diligenter considerata non indicat, quod tantus numerus fuerit in progenie Jacob die vel anno quo ingressus est Ægyptum. Commemorati sunt quippe in eis etiam pronepotes Joseph, qui nullo modo jam tunc esse potuerunt: quoniam tunc centum-triginta annorum erat Jacob, filius vero ejus Joseph triginta-novem; quem cum accepisse tricesimo anno suo, vel amplius, constet uxorem, quomodo potuit per novem annos habere pronepotes de filiis, quos ex eadem uxore suscepit? Cum igitur nec filios haberent Ephræm et Manasses filii Joseph, sed eos pueros infra quam novem Jacob Ægyptum ingressus invenerit, quo pacto eorum non solum filii, sed etiam nepotes, in illis septuaginta-quinque numerantur, qui tunc Ægyptum ingressi sunt cum Jacob? Nam commemoratur ibi Machir filius Manasse, nepos Joseph, et ejusdem Machir filius, id est, Galaad, nepos Manasse, pronepos Joseph: ibi est et quem genuit Ephræm, alter filius Joseph, id est, Utalaam, nepos Joseph; et filius ipsius Utalaæ Edem, nepos Ephræm,

[1] Gen. XLVI, 27. juxta LXX.

pronepos Joseph : qui nullo modo esse potuerunt, quando Jacob in Ægyptum venit, et filios Joseph nepotes suos, avos istorum, minores quam novem annorum pueros invenit. Sed nimirum introitus Jacob in Ægyptum, quando eum in septuaginta-quinque animabus Scriptura commemorat, non unus dies, vel unus annus, sed totum illud est tempus, quandiu vixit Joseph, per quem factum est ut intrarent. Nam de ipso Joseph eadem Scriptura sic loquitur : «Et habitavit Joseph in Ægypto, ipse et fratres » ejus, et omnis cohabitatio patris ejus : et vixit annos » centum et decem, et vidit Joseph filios Ephræm usque » in tertiam generationem[1]. » Ipse est ille pronepos ejus ab Ephræm tertius. Generationem quippe tertiam dicit, filium, nepotem, pronepotem. Deinde sequitur : « Et filii » Machir, filii Manasse, nati sunt supra femora Joseph[2].» Et hic ille ipse est nepos Manasse, pronepos Joseph. Sed pluraliter appellati sunt, sicut Scriptura consuevit; quæ unam quoque filiam Jacob filias nuncupavit : sicut in latinæ linguæ consuetudine liberi dicuntur pluraliter filii, etiamsi non sint uno amplius. Cum ergo ipsius Joseph prædiceretur felicitas, quia videre potuit pronepotes, nullo modo putandi sunt jam fuisse tricesimo-nono anno proavi sui Joseph, quando ad eum in Ægyptum Jacob pater ejus advenit. Illud autem est, quod fallit minus ista diligenter intuentes, quoniam scriptum est : « Hæc autem nomina » filiorum Israël, qui intraverunt in Ægyptum simul cum » Jacob patre suo[3]. » Hoc enim dictum est, quia simul cum illo computantur septuaginta-quinque, non quia simul jam erant omnes, quando Ægyptum ingressus est ipse : sed, ut dixi, totum tempus habetur ejus ingressus, quo vixit Joseph, per quem videtur ingressus.

[1] Gen. LX, 22. — [2] Ibid. 23 — [3] Id. XLVI, 8.

CAPUT XLI.

De benedictione, quam Jacob in Judam filium suum promisit.

Igitur propter populum christianum, in quo Dei Civitas peregrinatur in terris, si carnem Christi in Abrahæ semine requiramus, remotis concubinarum filiis, occurrit Isaac: si in semine Isaac, remoto Esaü, qui est etiam Edom, occurrit Jacob, qui est et Israël: si in semine Israël ipsius, remotis cæteris, occurrit Judas, quia de tribu Juda exortus est Christus. Ac per hoc cum in Ægypto moriturus Israël filios suos benediceret, quemadmodum Judam prophetice benedixerit, audiamus: « Juda, inquit, te laudabunt fratres tui. Manus » tuæ super dorsum inimicorum tuorum: te adorabunt » filii patris tui. Catulus leonis Juda: ex germinatione, fili » mi, ascendisti: recumbens dormisti ut leo, et ut catulus » leonis; quis suscitabit eum? Non deficiet princeps ex » Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quæ re- » posita sunt ei: et ipse expectatio gentium; alligans ad » vitem pullum suum, et cilicio pullum asinæ suæ. La- » vabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum » suum. Fulvi oculi ejus a vino, et dentes candidiores » lacte[1]. » Exposui hæc adversus Manichæum Faustum disputans: et satis esse arbitror, quantum veritas prophetiæ hujus elucet; ubi et mors Christi prædicta est verbo dormitionis, et non necessitas, sed potestas in morte, nomine leonis. Quam potestatem in Evangelio ipse prædicat dicens: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et

[1] Gen. XLIX, 8-12.

» potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eam tollit » a me : sed ego eam pono a me, et iterum sumo eam[1]. » Sic leo fremuit, sic quod dixit implevit. Ad eam namque pertinet potestatem, quod de resurrectione ejus adjunctum est : « Quis suscitabit eum? » hoc est, quia nullus hominum, nisi se ipse, qui etiam de corpore suo dixit : « Solvite templum hoc, et in triduo resuscitabo illud[2]. » Ipsum autem genus mortis, hoc est, sublimitas crucis in uno verbo intelligitur, quod ait : « Ascendisti. » Quod vero addidit : « Recumbens dormisti, » Evangelista exponit, ubi dicit : « Et inclinato capite tradidit spiritum[3]. » Aut certe sepultura ejus agnoscitur, in qua recubuit dormiens; et unde illum nullus hominum, sicut Prophetæ aliquos, vel sicut ipse alios suscitavit, sed sicut a somno ipse surrexit. Stola porro ejus, quam lavat in vino, id est, mundat a peccatis in sanguine suo, cujus sanguinis sacramentum baptizati sciunt, unde et adjungit : « Et in » sanguine uvæ amictum suum, » quid est nisi Ecclesia? « Et fulvi oculi ejus a vino : » spiritales ejus inebriati poculo ejus, de quo canit Psalmus : « Et calix tuus inebrians » quam præclarus est[4]! Et dentes ejus candidiores lacte : » quod potant apud Apostolum parvuli, verba scilicet nutrientia, nondum idonei solido cibo[5]. Ipse igitur est in quo reposita erant promissa Judæ, quæ donec venirent, nunquam principes, hoc est, reges Israël, ab illa stirpe defuerunt. « Et ipse expectatio gentium : » quod clarius est videndo, quam sit exponendo.

[1] Joan. x, 17, 18. — [2] Id. II, 19. — [3] Id. XIX, 30. — [4] Psal. XXII, 5. — [5] I Cor. III, 2.

CAPUT XLII.

De filiis Joseph, quos Jacob prophetica manuum suarum transmutatione benedixit.

Sicut autem duo Isaac filii, Esaü et Jacob, figuram præbuerunt duorum populorum in Judæis et Christianis: (quamvis quod ad carnis propaginem pertinet, nec Judæi venerint ex semine Esaü, sed Idumæi; nec christianæ gentes de Jacob, sed potius Judæi: ad hoc enim tantum figura valuit, quod dictum est: « Major serviet minori[1], ») ita factum est etiam in duobus filiis Joseph: nam major gessit typum Judæorum, Christianorum autem minor. Quos cum benediceret Jacob, manum dexteram ponens super minorem, quem habebat ad sinistram; sinistram super majorem, quem habebat ad dextram: grave visum est patri eorum, et admonuit patrem velut corrigens ejus errorem, et quisnam eorum esset major ostendens. At ille mutare manus noluit, sed dixit: « Scio, fili, scio. Et hic » erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater ejus junior » major illo erit, et semen ejus erit in multitudinem gen- » tium[2]. » Etiam hic duo illa promissa demonstrat. Nam ille « In populum, iste in multitudinem gentium: » quid evidentius quam his duabus promissionibus contineri populum Israëlitarum orbemque terrarum in semine Abrahæ, illum secundum carnem, istum secundum fidem?

[1] Gen. xxv, 23. — [2] Id. xlviii, 19.

CAPUT XLIII.

De temporibus Moysi et Jesu Nave, ac Judicum, atque exinde Regum : quorum quidem Saül primus est, sed David præcipuus et sacramento habetur et merito.

I. Defuncto Jacob, defuncto etiam Joseph, per reliquos centum quadraginta-quatuor annos, donec exiretur de terra Ægypti, in modum incredibilem illa gens crevit, etiam tantis attrita persecutionibus, ut quodam tempore nati masculi necarentur, cum mirantes Ægyptios nimia populi illius incrementa terrerent. Tunc Moyses subtractus furto trucidatoribus parvulorum[1], ad domum regiam, ingentia per eum Deo præparante, pervenit, nutritusque et adoptatus a filia Pharaonis, (quod nomen in Ægypto omnium regum fuit,) in tantum pervenit virum, ut ipse illam gentem mirabiliter multiplicatam, ex durissimo et gravissimo, quod ibi ferebat, jugo servitutis extraheret, imo per eum Deus, qui hoc promiserat Abrahæ. Prius quippe exinde fugiens, quod, cum Israëlitam defenderet, Ægyptium occiderat, et territus fuerat[2]; postea divinitus missus in potestate Spiritus Dei superavit resistentes Pharaonis magos. Tunc per eum Ægyptiis illatæ sunt decem memorabiles plagæ, cum dimittere populum Dei nollent, aqua in sanguinem versa, ranæ, et sciniphes, cynomyia, mors pecorum, ulcera, grando, locusta, tenebræ, mors primogenitorum[3]. Ad extremum Israëlitas, quos plagis tot tantisque perfracti tandem aliquando dimiserant, Ægyptii in mari Rubro,

[1] Exod. II, 5. — [2] Ibid. 15. — [3] Id. VIII, per totum.

dum persequuntur, extincti sunt. Illis quippe abeuntibus divisum mare viam fecit : hos autem insequentes in se rediens unda submersit. Deinde per annos quadraginta, duce Moyse, Dei populus per desertum actus est, quando Tabernaculum testimonii nuncupatum est, ubi Deus sacrificiis futura prænuntiantibus colebatur : cum scilicet jam data lex fuisset in monte multum terribiliter, attestabatur enim evidentissima mirabilibus signis vocibusque divinitas. Quod factum est mox ut exitum est de Ægypto, et in deserto populus esse cœpit, quinquagesimo die post celebratum Pascha per ovis immolationem[1] : qui usque adeo typus Christi est, prænuntians eum per victimam passionis de hoc mundo transiturum ad Patrem, (Pascha quippe hebræa lingua transitus interpretatur) ut jam cum revelaretur Testamentum Novum, posteaquam Pascha nostrum immolatus est Christus, quinquagesimo die veniret de cœlo Spiritus sanctus : qui dictus est in Evangelio digitus Dei[2], ut recordationem nostram in primi præfigurati facti memoriam revocaret : quia et legis illæ tabulæ digito Dei scriptæ referuntur[3].

II. Defuncto Moyse, populum rexit Jesus Nave, et in terram promissionis introduxit, eamque populo divisit[4]. Ab his duobus mirabilibus ducibus bella etiam prosperrime ac mirabiliter gesta sunt, Deo contestante non tam propter merita hebræi populi, quam propter peccata earum, quæ debellabantur, gentium, illas eis provenisse victorias. Post istos duces, Judices fuerunt, jam in terra promissionis populo collocato : ut inciperet interim reddi Abrahæ prima promissio de gente una, id est, hebræa, et terra Chanaan; nondum de omnibus gentibus et toto orbe terrarum : quod Christi adventus in carne, et non veteris Legis observationes, sed Evangelii fides fuerat im-

[1] Exod. XII. — [2] Luc. XI, 20. — [3] Exod. XXXI. — [4] Jos. I.

pletura. Cujus rei præfiguratio facta est, quod non Moyses, qui legem populo acceperat in monte Sina, sed Jesus, cui etiam nomen Deo præcipiente mutatum fuerat, ut Jesus vocaretur, populum in terram promissionis induxit. Temporibus autem Judicum, sicut se habebant et peccata populi et misericordia Dei, alternaverunt prospera et adversa bellorum.

III. Inde ventum est ad Regum tempora : quorum primus regnavit Saül : quo reprobato et bellica clade prostrato, ejusque stirpe rejecta, ne inde reges orirentur, David successit in regnum, cujus maxime Christus dictus est filius[1]. In quo articulus quidam factus est et exordium quodam modo juventutis populi Dei : cujus generis quædam velut adolescentia ducebatur ab ipso Abraham usque ad hunc David. Neque enim frustra Matthæus Evangelista sic generationes commemoravit, ut hoc primum intervallum quatuordecim generationibus commendaret, ab Abraham scilicet usque ad David[2]. Ab adolescentia quippe incipit homo posse generare : propterea generationum ex Abraham sumpsit exordium : qui etiam pater gentium constitutus est, quando mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo velut pueritia fuit hujus generis populi Dei, a Noë usque ad ipsum Abraham : et ideo prima lingua inventa est, id est, hebræa. A pueritia namque homo incipit loqui post infantiam, quæ hinc appellata est, quia fari non potest. Quam profecto ætatem primam demergit oblivio, sicut ætas prima generis humani, est deleta diluvio. Quotus enim quisque est, qui suam recordetur infantiam? Quamobrem in isto procursu Civitatis Dei, sicut superior unam eamdemque primam, ita duas ætates secundam et tertiam liber iste contineat, in qua tertia propter vaccam trimam, capram trimam,

[1] 1 Reg. x. — [2] Matth. I, 1-5.

et arietem trimum [1], impositum est Legis jugum, et apparuit abundantia peccatorum, et regni terreni surrexit exordium, ubi non defuerunt spiritales, quorum in turture et columba figuratum est sacramentum.

[1] Gen. xv, 9.

LIBER XVII.

IN QUO AGITUR DE CIVITATIS DEI PROCURSU TEMPORIBUS REGUM ET PROPHETARUM A DAVID USQUE AD CHRISTUM, ET QUÆ SACRIS LITTERIS MANDATÆ SUNT VATICINATIONES EORUMDEM TEMPORUM DE CHRISTO ET ECCLESIA EXPONUNTUR.

CAPUT I.

De temporibus Prophetarum.

PROMISSIONES Dei[1], quæ factæ sunt ad Abraham, cujus semini et gentem israëliticam secundum carnem et omnes gentes deberi secundum fidem, Deo pollicente, didicimus, quemadmodum compleantur, per ordinem temporum procurrens Dei Civitas indicabit. Quoniam ergo superioris libri usque ad regnum David factus est finis, nunc ab eodem regno, quantum suscepto Operi sufficere videtur, cætera quæ sequuntur attingimus. Hoc itaque tempus, ex quo sanctus Samuël prophetare cœpit, et deinceps donec populus Israël captivus in Babyloniam duceretur, atque inde secundum sancti Jeremiæ prophetiam post septuaginta annos, reversis Israëlitis, Dei domus instauraretur[2], totum tempus est Prophetarum. Quamvis enim et ipsum Noë patriarcham, in cujus diebus universa terra diluvio deleta est, et alios supra et infra usque ad hoc tempus, quo reges in Dei populo esse cœperunt, propter quædam per eos futura sive quoquo modo significata, sive

[1] Vide D. Guillon, tom. XXI, p. 269-270. — [2] Jerem. XXV, 11.

prædicta, quæ pertinerent ad Civitatem Dei regnumque cœlorum, non immerito possimus appellare Prophetas; præsertim quia nonnullos eorum id expressius legimus nuncupatos, sicut Abraham[1], sicut Moysem[2] : tamen dies Prophetarum præcipue maximeque hi dicti sunt, ex quo cœpit prophetare Samuël, qui et Saülem prius, et eo reprobato, ipsum David, Deo præcipiente, unxit in regem, de cujus cæteri stirpe succederent, quousque illos succedere sic oporteret[3]. Quæ igitur a Prophetis sunt prædicta de Christo, cum moriendo decedentibus et nascendo succedentibus suis membris Civitas Dei per ista curreret tempora, si omnia velim commemorare, in immensum pergitur. Primum quia ipsa Scriptura, quæ per ordinem Reges eorumque facta et eventa digerens, videtur tanquam historica diligentia rebus gestis occupata esse narrandis, si, adjuvante Dei Spiritu, considerata tractetur, vel magis, vel certe non minus prænuntiandis futuris, quam præteritis enuntiandis, invenietur intenta. Et hoc perscrutando indagare ac disserendo monstrare quam sit operosum atque prolixum, et quam multis indiguum voluminibus, quis ignorat, qui hæc vel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipsa quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita sunt multa de Christo regnoque cœlorum, quæ Civitas Dei est, ut ad hoc aperiendum major sit disputatio necessaria, quam hujus Operis modus flagitat. Proinde ita, si potuero, stilo moderabor meo, ut huic Operi in Dei voluntate peragendo, nec ea quæ supersint dicam, nec ea quæ satis sint prætermittam.

[1] Gen. xx, 7. — [2] Deut. xxxiv, 10. — [3] 1 Reg. x, 1. et xvi, 13.

CAPUT II.

Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan, quam in possessionem etiam Israël carnalis accepit.

In præcedente libro diximus ab initio ad Abraham promissionum Dei duas res fuisse promissas, unam scilicet, quod terram Chanaan possessurum fuerat semen ejus; quod significatur, ubi dictum est : « Vade in terram, » quam tibi demonstravero, et faciam te in gentem mag- » nam[1] : » aliam vero longe præstantiorem, non de carnali, sed de spiritali semine, per quod pater est, non unius gentis israëliticæ, sed omnium gentium, quæ fidei ejus vestigia consequuntur; quod promitti cœpit his verbis : « Et benedicentur in te omnes tribus terræ[2]. » Et deinceps aliis multis admodum testimoniis hæc duo promissa esse monstravimus. Erat igitur jam in terra promissionis semen Abrahæ, id est, populus Israël secundum carnem : atque ibi non solum tenendo ac possidendo civitates adversariorum, verumetiam reges habendo, regnare jam cœperat, impletis de ipso populo promissionibus Dei jam magna ex parte; non solum quæ illis tribus patribus, Abraham, Isaac, et Jacob, et quæcumque aliæ temporibus eorum, verumetiam quæ per ipsum Moysem, per quem populus idem de servitute ægyptia liberatus est, et per quem cuncta præterita revelata sunt temporibus ejus, cum populum per eremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per insignem ducem Jesum

[1] Gen. XII, 1. — [2] Ibid. 3.

Nave, per quem populus ille in promissionis inductus est terram, expugnatisque gentibus, eam duodecim tribubus, quibus Deus jusserat, divisit, et mortuus est; neque post illum toto tempore Judicum impleta fuerat promissio Dei de terra Chanaan, a quodam flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphratem : nec tamen adhuc prophetabatur futurum, sed expectabatur implendum. Impletum est autem per David, et ejus filium Salomonem : cujus regnum tanto, quanto promissum fuerat, spatio dilatum est. Universos quippe illos subdiderunt, tributariosque fecerunt. Sic igitur in terra promissionis secundum carnem, hoc est, in terrra Chanaan sub his regibus semen Abrahæ fuerat constitutum, ut nihil deinde superesset, quo terrena illa Dei promissio compleretur, nisi ut in eadem terra, quantum ad prosperitatem attinet temporalem, per posteritatis successionem inconcusso statu usque ad mortalis sæculi hujus terminum gens permaneret hebræa[1], si Domini Dei sui legibus obediret. Sed quoniam Deus noverat hoc eam non esse facturam, usus est ejus etiam temporalibus pœnis ad exercendos in ea paucos fideles suos, et admonendos qui postea futuri erant in omnibus gentibus, quod eos admoneri oportebat, in quibus alteram promissionem, revelato Novo Testamento, per incarnationem Christi fuerat impleturus.

[1] 3 Reg. IV, 21.

CAPUT III.

De tripertitis significationibus Prophetarum, quæ nunc ad terrenam, nunc ad cœlestem Jerusalem, nunc autem ad utramque referuntur.

I. Quocirca sicut oracula illa divina ad Abraham, Isaac, et Jacob, et quæcumque alia signa, vel dicta prophetica, in sacris Litteris præcedentibus facta sunt: ita etiam cæteræ ab isto Regum tempore prophetiæ partim pertinent ad gentem carnis Abrahæ, partim vero ad illud semen ejus, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Christi per Testamentum Novum, ad possidendam vitam æternam regnumque cœlorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in servitutem generat, id est, terrenam Jerusalem, quæ servit cum filiis suis; partim vero ad liberam Civitatem Dei, id est, veram Jerusalem æternam in cœlis, cujus filii homines secundum Deum viventes peregrinantur in terris: sed sunt in eis quædam, quæ ad utramque pertinere intelliguntur, ad ancillam proprie, ad liberam figurate.

II. Tripertita itaque reperiuntur eloquia Prophetarum: siquidem aliqua sunt ad terrenam Jerusalem spectantia, aliqua ad cœlestem, nonnulla ad utramque. Exemplis video probandum esse quod dico. Missus est Nathan propheta, qui regem David argueret de peccato gravi, et ei, quæ consecuta sunt, mala futura prædiceret [1]. Hæc atque hujusmodi sive publice, id est, pro salute vel utilitate populi, sive privatim, cum pro suis quisque rebus divina pro-

[1] 2 Reg. XII, 1.

mereretur eloquia, quibus pro usu temporalis vitæ futuri aliquid nosceretur, ad terrenam Civitatem pertinuisse, quis ambigat? ubi autem legitur: « Ecce dies veniunt, » dicit Dominus, et consummabo domui Israël et domui » Juda testamentum novum, non secundum testamentum, » quod disposui patribus eorum, in die qua apprehendi » manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: » quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et » ego neglexi eos, dicit Dominus: Quia hoc est testamen- » tum, quod constituam domui Israël: post dies illos, » dicit Dominus, dabo leges meas in mentem eorum, et » super corda eorum scribam eas, et videbo eos, et ero » illis id Deum, et ipsi erunt mihi in plebem[1]: » Jerusalem sine dubio superna prophetatur, cujus Deus ipse præmium est, eumque habere atque ipsius esse summum illi est atque totum bonum. Ad utramque vero pertinet hoc ipsum, quod Jerusalem dicitur Dei Civitas, et in ea prophetatur futura domus Dei, eaque prophetia videtur impleri, cum Salomon rex ædificat illud nobilissimum templum. Hæc enim et in terrena Jerusalem secundum Historiam contigerunt[2], et cœlestis Jerusalem figuræ fuerunt. Quod genus prophetiæ ex utroque veluti compactum atque commixtum in Libris veteribus canonicis, quibus rerum gestarum narrationes continentur, valet plurimum, multumque exercuit et exercet ingenia scrutantium Litteras sacras, ut quod historice prædictum completumque legitur in semine Abrahæ secundum carnem, etiam in semine Abrahæ secundum fidem quid implendum allegorice significet inquiratur: in tantum ut quibusdam visum sit, nihil esse in eisdem Libris vel prænuntiatum et effectum, vel effectum, quamvis non prænuntiatum, quod non insinuet aliquid ad supernam Civitatem Dei ejusque filios in hac vita peregrinos

[1] Jerem. XXXI, 31-33. — [2] 3 Reg. VI.

figurata significatione referendum. Sed si hoc ita est, jam bipertita, non tripertita erunt eloquia Prophetarum, vel potius illarum Scripturarum omnium, quæ veteris Instrumenti appellatione censentur. Nihil enim erit illic, quod ad Jerusalem terrenam tantum pertineat, si quiquid ibi de illa, vel propter illam, dicitur atque completur, significat aliquid, quod etiam ad Jerusalem cœlestem allegorica præfiguratione referatur: sed erunt sola duo genera, unum quod ad Jerusalem liberam, alterum quod ad utramque pertineat. Mihi autem sicut multum videntur errare, qui nullas res gestas in eo genere litterarum aliquid aliud præter id quod eo modo gestæ sunt significare arbitrantur; ita multum audere, qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis involuta esse contendunt. Ideo tripertita, non bipertita esse dixi. Hoc enim existimo, non tamen culpans eos, qui potuerint illic de quacumque re gesta sensum intelligentiæ spiritalis exculpere, servata primitus duntaxat historiæ veritate. Cæterum quæ ita dicuntur, ut rebus humanitus seu divinitus gestis, sive gerendis convenire non possint, quis fidelis dubitet non esse inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam spiritalem revocet, si possit, aut ab eo qui potest revocanda esse fateatur?

CAPUT IV.

De præfigurata commutatione israëlitici regni et sacerdotii, et de his, quæ Anna mater Samuëlis, personam gerens Ecclesiæ, prophetavit.

I. Procursus igitur Civitatis Dei, ubi pervenit ad regum tempora, quanto David, Saüle reprobato, ita regnum

primus obtinuit[1], ut ejus deinde posteri in terrena Jerusalem diuturna successione regnarent, dedit figuram, re gesta significans atque prænuntians, quod non est prætereundum silentio de rerum mutatione futurarum, quod attinet ad duo Testamenta, Vetus et Novum : ubi sacerdotium regnumque mutatum est per sacerdotem eumdemque regem novum ac sempiternum, qui est Christus Jesus. Nam et Heli, sacerdote reprobato, substitutus in Dei ministerium Samuël, simul officio functus sacerdotis et judicis, et Saüle abjecto rex David fundatus in regno, hoc quod dico figuraverunt. Mater quoque ipsa Samuëlis Anna, quæ prius fuit sterilis, et posteriore fœcunditate lætata est, prophetare aliud non videtur, cum gratulationem suam Domino fundit exultans : quando eumdem puerum natum et ablactatum Deo reddit eadem pietate, qua voverat, Dicit enim : « Confirmatum est cor meum in Domino, et » exaltatum est cornu meum in Deo meo. Dilatatum est » super inimicos meos os meum : lætata sum in salutari » tuo. Quoniam non est sanctus, sicut Dominus ; et non » est justus, sicut Deus noster : non est sanctus præter » te. Nolite gloriari superbe, et nolite loqui excelsa, neque » procedat magniloquium de ore vestro. Quoniam Deus » scientiarum Dominus, et Deus præparans adinventio- » nes suas. Arcum potentium fecit infirmum, et infirmi » præcincti sunt virtute. Pleni panibus minorati sunt, et » esurientes transierunt terram. Quia sterilis peperit » septem, et multa in filiis infirmata est. Dominus mortifi- » cat et vivificat ; deducit ad inferos, et reducit. Domi- » nus pauperes facit, et ditat ; humiliat, et exaltat. Sus- » citat a terra pauperem, et de stercore erigit inopem : » ut collocet eum cum potentibus populi, et sedem gloriæ » hæreditatem dans eis : dans votum voventi, et benedixit

[1] I Reg. xvi.

» annos justi: quoniam non in virtute potens est vir. Do-
» minus infirmum faciet adversarium suum. Dominus
» sanctus. Non glorietur prudens in prudentia sua, et
» non glorietur potens in potentia sua, et non glorietur
» dives in divitiis suis : sed in hoc glorietur, qui gloriatur,
» intelligere et scire Dominum, et facere judicium et jus-
» titiam in medio terræ. Dominus ascendit in cœlos, et
» tonuit : ipse judicabit extrema terræ, quia justus est :
» et dat virtutem regibus nostris, et exaltabit cornu Christi
» sui[1]. »

II. Ita-ne vero verba hæc unius putabuntur esse mulierculæ, de nato sibi filio gratulantis? Tantum-ne mens hominum a luce veritatis aversa est, ut non sentiat supergredi modum fœminæ hujus dicta quæ fudit? Porro qui rebus ipsis, quæ jam cœperunt etiam in hac terrena peregrinatione compleri, convenienter movetur, nonne intendit, et aspicit, et agnoscit per hanc mulierem, cujus etiam nomen, id est, Anna, gratia ejus interpretatur, ipsam religionem christianam, ipsam Civitatem Dei, cujus rex est et conditor Christus, ipsam postremo Dei gratiam prophetico Spiritu sic locutam, a qua superbi alienantur, ut cadant, qua humiles implentur, ut surgant, quod maxime hymnus iste personuit? Nisi quisquam forte dicturus est nihil istam prophetasse mulierem, sed Deum tantummodo propter filium, quem precata impetravit, exultanti prædicatione laudasse. Quid ergo sibi vult quod ait : « Arcum potentium fecit infirmum, et infirmi præ-
» cincti sunt virtute : pleni panibus minorati sunt, et esu-
» rientes transierunt terram : quia sterilis peperit sep-
» tem, et multa in filiis infirmata est? » Numquid septem ipsa pepererat, quamvis sterilis fuerit? Unicum habebat, quando ista dicebat : sed nec postea septem peperit, sive

[1] I Reg. II, 1-10.

sex, quibus septimus esset ipse Samuël; sed tres mares, et duas fœminas. Deinde in illo populo cum adhuc nemo regnaret, quod in extremo posuit : « Dat virtutem regi- » bus nostris, et exaltabit cornu Christi sui; » unde dicebat, si non prophetabat?

III. Dicat ergo Ecclesia Christi, Civitas Regis magni, gratia plena, prole fœcunda; dicat quod tanto ante de se prophetatum per hos hujus piæ matris agnoscit : « Con- » firmatum est cor meum in Domino, et exaltatum est » cornu meum in Deo meo. » Vere confirmatum cor, et cornu vere exaltatum; quia non in se, sed in Domino Deo suo. «Dilatatum est super inimicos meos os meum :» quia et in angustiis pressurarum sermo Dei non est alligatus, nec in præconibus alligatis. « Lætata sum, inquit, » in salutari tuo. » Christus est iste Jesus, quem Simeon, sicut in Evangelio legitur, senex amplectens parvum, agnoscens magnum : « Nunc dimittis, inquit, Domine, » servum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei » salutare tuum[1]. » Dicat itaque Ecclesia : « Lætata sum » in salutari tuo. Quoniam non est sanctus, sicut Domi- » nus; et non est justus, sicut Deus noster : » tanquam sanctus et sanctificans, justus et justificans : « Non est » sanctus præter te? » quia nemo fit nisi abs te. Denique sequitur : « Nolite gloriari superbe, et nolite loqui excelsa, » neque exeat magniloquium de ore vestro. Quoniam » Deus scientiarum Dominus.» Ipse vos scit, et ubi nemo scit quoniam : « Qui putat se aliquid esse, cum nihil sit, » se ipsum seducit[2]. » Hæc dicuntur adversariis Civitatis Dei ad Babyloniam pertinentibus, de sua virtute præsumentibus, in se, non in Domino gloriantibus; ex quibus sunt etiam carnales Israëlitæ, terrenæ Jerusalem cives terrigenæ, qui, ut dicit Apostolus, » Ignorantes Dei justi-

[1] Luc. II, 29, 30. — [2] Gal. VI, 3.

» tiam[1],» id est, quam dat homini Deus, qui solus est justus et justificans; et « Suam volentes constituere[2],» id est, velut a se sibi partam, non ab illo impertitam : « Justitiæ Dei » non sunt subjecti[3], » utique quia superbi, de suo putantes, non de Dei, posse placere se Deo, qui est Deus scientiarum, atque ideo et arbiter conscientiarum, ibi videns cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt[4], si hominum sunt, et ab illo non sunt. « Et præparans, inquit, » adinventiones suas. » Quas adinventiones putamus, nisi ut superbi cadant, et humiles surgant? Has quippe adinventiones exequitur, dicens : « Arcus potentium infirma- » tus est, et infirmi præcincti sunt virtute. » Infirmatus est arcus, id est, intentio eorum, qui tam potentes sibi videntur, ut sine Dei dono atque adjutorio humana sufficientia divina possint implere mandata; et præcinguntur virtute, quorum interna vox est : « Miserere mei, Do- » mine, quoniam infirmus sum[5]. »

IV. « Pleni panibus, inquit, minorati sunt, et esu- » rientes transierunt terram.» Qui sunt intelligendi pleni panibus, nisi iidem ipsi quasi potentes, id est, Israëlitæ, quibus credita sunt eloquia Dei[6]? Sed in eo populo ancillæ filii minorati sunt : quo verbo minus quidem latino, bene tamen expressum est, quod ex majoribus minores facti sunt : quia et in ipsis panibus, id est, divinis eloquiis, quæ Israëlitæ soli tunc ex omnibus gentibus acceperunt, terrena sapiunt. Gentes autem, quibus lex illa non erat data, posteaquam per Novum Testamentum ad eloquia illa venerunt, multum esuriendo terram transierunt; quia in eis non terrena, sed cœlestia sapuerunt. Et hoc velut quæreretur causa cur factum sit : «Quia sterilis, inquit, » peperit septem, et multa in filiis infirmata est.» Hic te-

[1] Rom. x, 3. — [2] Ibid. — [3] Ibid. — [4] Psal. xciii, 13. — [5] Id. vi, 3. — [6] Rom. iii, 2.

tum quod prophetabatur eluxit agnoscentibus numerum septenarium, quo est universæ Ecclesiæ significata perfectio. Propter quod et Joannes apostolus ad septem scribit Ecclesias [1], eo modo se ostendens ad unius plenitudinem scribere : et in Proverbiis Salomonis hoc antea præfigurans : « Sapientia ædificavit sibi domum, et suf» fulsit columnas septem [2]. » Sterilis enim erat in omnibus gentibus Dei Civitas, antequam iste fœtus, quem cernimus, oriretur. Cernimus etiam, quæ multa in filiis erat, nunc infirmatam Jerusalem terrenam. Quoniam quicumque filii liberæ in ea erant, virtus ejus erant : nunc vero ibi quoniam littera est, et spiritus non est, amissa virtute infirmata est.

V. « Dominus mortificat, et vivificat ; » mortificavit illam, quæ multa erat in filiis ; et vivificavit hanc sterilem, quæ peperit septem. Quamvis commodius possit intelligi eosdem vivificare, quos mortificaverit. Id enim velut repetivit addendo : « Deducit ad inferos, et reducit. » Quibus enim dicit Apostolus : « Si mortui estis cum Christo, » quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera » Dei sedens [3] ; » salubriter utique mortificantur a Domino : quibus adjungit : « Quæ sursum sunt sapite, non quæ » super terram [4] ; » ut ipsi sint illi, qui esurientes transierunt terram. « Mortui enim estis, » inquit : ecce quomodo salubriter mortificat Deus. Deinde sequitur : « Et » vita vestra abscondita est cum Christo in Deo [5] ; » ecce quomodo eosdem ipsos vivificat Deus. Sed numquid eosdem deduxit ad inferos et reduxit ? Hoc utrumque sine controversia fidelium in illo potius videmus impletum, capite scilicet nostro, cum quo vitam nostram in Deo Apostolus dixit absconditam. Nam cum « Proprio Filio non

[1] Apoc. I, 4. — [2] Prov. IX, 1. — [3] Col. III, 1. — [4] Ibid. 2. — [5] Ibid. 3.

» pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum[1], » isto modo utique mortificavit eum. Et quia resuscitavit a mortuis, eumdem rursus vivificavit. Et quia in prophetia vox ejus agnoscitur, « Non derelinques animam meam in in- » ferno[2], » eumdem deduxit ad inferos et reduxit. Hac ejus paupertate ditati sumus. « Dominus enim pauperes » facit, et ditat. » Nam quid hoc sit ut sciamus, quod sequitur audiamus : « Humiliat, et exaltat ;» utique superbos humiliat, et humiles exaltat. Quod enim alibi legitur : « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam[3]; » hoc totus habet sermo hujus, cujus nomen interpretatur gratia ejus.

VI. Jamvero quod adjungitur : « Suscitat a terra pau- » perem ; » de nullo melius quam de illo intelligo, qui « Propter nos factus est pauper, cum dives esset, ut ejus » paupertate, sicut paulo ante dictum est, ditaremur.[4]» Ipsum enim de terra suscitavit tam cito, ut caro ejus non videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo, quod additum est : « Et de stercore erigit inopem[5]. » Inops quippe idem, qui pauper. Stercus vero unde erectus est, rectissime intelliguntur persecutores Judæi, in quorum numero cum se dixisset Apostolus Ecclesiam persecutum : « Quæ mihi, inquit, fuerunt lucra, hæc propter Chris- » tum damna esse duxi : nec solum detrimenta, verum- » etiam stercora existimavi esse, ut Christum lucriface- » rem[6]. » De terra ergo suscitatus est ille supra omnes divites pauper, et de illo stercore erectus est supra omnes opulentos ille inops : « Ut sedeat cum potentibus populi, quibus ait : « Sedebitis super duodecim sedes[7]. Et sedem » gloriæ hæreditatem dans eis.» Dixerant enim potentes

[1] Rom. VIII, 32. — [2] Psal. XV, 10. — [3] Jacob. IV, 6. et I Petr. V, 5. — [4] 2 Cor. VIII, 9. — [5] Psal. CXII, 7. — [6] Philip. III, 7, 8. — [7] Matth. XIX, 28.

illi : « Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te[1] ; » hoc votum potentissime voverant.

VII. Sed unde hoc eis, nisi ab illo, de quo hic continuo dictum est : « Dans votum voventi ? » Alioquin ex illis essent potentibus, quorum infirmatus est arcus. « Dans, » inquit, votum voventi. » Non enim Domino quisquam quidquam rectum voveret, nisi qui ab illo acciperet quod voveret. Sequitur : « Et benedixit annos justi : » ut cum illo scilicet sine fine vivat, cui dictum est : « Et anni tui » non deficient[2]. » Ibi enim stant anni, hic autem transeunt, imo pereunt : antequam enim veniant, non sunt ; cum autem venerint, non erunt, quia cum suo fine veniunt. Horum autem duorum, id est : « Dans votum » voventi, et benedixit annos justi ; » unum est quod facimus, alterum quod sumimus. Sed hoc alterum Deo largitore non sumitur, nisi cum ipso adjutore primum illud efficitur : « Quia non in virtute potens est vir. Domi- » nus infirmum faciet adversarium ejus : » illum scilicet qui homini voventi invidet, et resistit, ne valeat implere quod vovit. Potest ex ambiguo græco intelligi et « Ad- » versarium suum. » Cum enim Dominus possidere nos cœperit, profecto adversarius, qui noster fuerat, ipsius fit, et vincitur a nobis ; sed non viribus nostris : « Quia non » in virtute potens est vir. Dominus ergo infirmum faciet » adversarium suum, Dominus sanctus ; » ut vincatur a sanctis, quos Dominus sanctus sanctorum effecit sanctos.

VIII. Ac per hoc, « Non glorietur prudens in pruden- » tia sua, et non glorietur potens in potentia sua, et non » glorietur dives in divitiis suis : sed in hoc glorietur, qui » gloriatur, intelligere et scire Dominum, et facere judi- » cium et justitiam in medio terræ. » Non parva ex parte intelligit et scit Dominum, qui intelligit et scit etiam hoc

[1] Matth. XIX, 27. — [2] Psal. CI, 28.

a Domino sibi dari, ut intelligat et sciat Dominum : « Quid » enim habes, ait Apostolus, quod non accepisti? Si » autem et accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis[1]?» id est, quasi a te ipso tibi sit, unde glorioris. Facit autem judicium et justitiam, qui recte vivit. Recte autem vivit, qui obtemperat præcipienti Deo : et « Finis præcepti, id » est, ad quod refertur præceptum, » charitas est de corde » puro, et conscientia bona, et fide non ficta[2]. » Porro ista : « Charitas, sicut Joannes apostolus testatur, ex » Deo est[3]. » Facere igitur judicium et justitiam, ex Deo est. Sed quid est, « In medio terræ? » Neque enim non debent facere judicium et justitiam qui habitant in extremis terræ? quis hoc dixerit? Cur ergo additum est, « In medio » terræ? » Quod si non adderetur, et tantummodo diceretur, « Facere judicium et justitiam, » magis hoc præceptum ad utrosque homines pertineret, et mediterraneos et maritimos. Sed ne quisquam putaret post finem vitæ, quæ in hoc agitur corpore, superesse tempus judicium justitiamque faciendi, quam dum esset in carne non fecit, et sic divinum evadi posse judicium ; « In medio terræ, » mihi videtur dictum, cum quisque vivit in corpore. In hac quippe vita suam terram quisque circumfert, quam, moriente homine, recipit terra communis ; resurgenti utique redditura. Proinde, « In medio terræ, » id est, cum anima nostra isto terreno clauditur corpore, faciendum est judicium et justitia, quod nobis prosit in posterum, quando « Recipiet quisque secundum ea quæ per corpus » gessit, sive bonum, sive malum[4]. Per corpus » quippe ibi dixit Apostolus, per tempus quo vixit in corpore. Neque enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet, neque id ullis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu corporis gessit, cum

[1] 1 Cor. IV, 7. — [2] 1 Tim. 1, 5. — [3] 1 Joan. IV, 7. — [4] 2 Cor. V, 10.

hoc per illud tempus gesserit, quo gessit et corpus. Isto modo congruenter intelligi potest etiam illud quod in Psalmo legitur : « Deus autem rex noster ante sæcula « operatus est salutem in medio terræ[1] : » ut Dominus Jesus accipiatur Deus noster, qui est ante sæcula, quia per ipsum facta sunt sæcula, operatus salutem nostram in medio terræ, cum Verbum caro factum est, et terreno habitavit in copore[2].

IX. Deinde posteaquam prophetatum est in his verbis Annæ, quomodo gloriari debeat, qui gloriatur, non in se utique, sed in Domino, propter retributionem quæ in die judicii futura est : « Dominus, inquit, ascendit in cœ- » los, et tonuit : ipse judicabit extrema terræ, quia » justus est. » Prorsus ordinem tenuit confessionis fidelium. Ascendit enim in cœlum Dominus Christus, et inde venturus est ad vivos et mortuos judicandos. « Nam quis as- » cendit, sicut dicit Apostolus, nisi qui et descendit » in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est et » qui ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia[3]. » Per nubes ergo suas tonuit, quas Spiritu sancto cum ascendisset implevit. De quibus ancillæ Jerusalem, hoc est, ingratæ vineæ comminatus est apud Isaïam prophetam, ne pluant super eam imbrem[4]. Sic autem dictum est: « Ipse » judicabit extrema terræ : » ac si diceretur : « Etiam ex- » trema terræ. » Non enim alias partes non judicabit, qui omnes homines procul dubio judicabit. Sed melius intelliguntur extrema terræ, extrema hominis : quoniam non judicabuntur, quæ in melius vel in deterius medio tempore commutantur, sed in quibus extremis inventus fuerit, qui judicabitur. Propter quod dictum est : « Qui persevera- » verit usque in finem, hic salvus erit[5]. » Qui ergo per-

[1] Psal. LXXIII, 12. — [2] Joan. I, 14. — [3] Ephes. IV, 9, 10. — [4] Isai. V, 6. — [5] Matth. X, 22.

severanter facit judicium et justitiam in medio terræ, non damnabitur, cum judicabuntur extrema terræ. « Et dat, » inquit, virtutem regibus nostris : » ut non eos judicando condemnet. Dat eis virtutem, qua carnem sicut reges regant, et in illo mundum, qui propter eos fudit sanguinem, vincant. « Et exaltabit cornu Christi sui. » Quomodo Christus exaltabit cornu Christi sui? De quo enim supra dictum est : « Dominus ascendit in cœlos, » et intellectus est Dominus Christus; ipse, sicut hic dicitur, « Exaltabit cornu » Christi sui. » Quis ergo est Christus Christi sui? An cornu exaltabit uniuscujusque fidelis sui, sicut ista ipsa in principio hujus hymni ait : « Exaltatum est cornu meum » in Deo meo[1]? » Omnes quippe unctos ejus chrismate, recte Christos possumus dicere : quod tamen totum cum suo capite corpus unus est Christus. Hæc Anna prophetavit, Samuëlis mater, sancti viri, multumque laudati. In quo quidem tunc figurata est mutatio veteris sacerdotii, et nunc impleta, quando infirmata est quæ multa erat in filiis, ut novum haberet in Christo sacerdotium sterilis, quæ peperit septem.

CAPUT V.

De his, quæ ad Heli sacerdotem homo Dei prophetico locutus est Spiritu, significans sacerdotium, quod secundum Aaron institutum fuerat, auferendum.

I. Sed hoc evidentius ad ipsum Heli sacerdotem missus loquitur homo Dei, cujus quidem nomen tacetur, sed intelligitur officio ministerioque suo sine dubitatione Pro-

[1] I Reg. II, 1.

pheta. Sic enim scriptum est : « Et venit homo Dei ad » Heli, et dixit : Hæc dicit Dominus : Revelans revelatus » sum ad domum patris tui, cum essent in terra Ægypti » servi in domo Pharaonis; et elegi domum patris tui ex » omnibus sceptris Israël mihi sacerdotio fungi, ut as- » cenderent ad altare meum, et incenderent incensum, » et portarent Ephod; et dedi domui patris tui omnia, » quæ sunt ignis filiorum Israël in escam. Et ut quid » respexisti in incensum meum, et in sacrificium meum » impudenti oculo, et glorificasti filios tuos super me, » benedicere primitias omnis sacrificii in Israël in cons- » pectu meo? Propter hoc hæc dicit Dominus Deus Israël : » Dixi : Domus tua et domus patris tui transibunt coram » me usque in æternum. Et nunc dicit Dominus : Nequa- » quam, sed glorificantes me glorificabo; et qui spernit » me, spernetur. Ecce dies veniunt, et exterminabo se- » men tuum et semen domus patris tui, et non erit tibi » senior in domo mea omnibus diebus, et virum exter- » minabo tibi ad altari meo, ut deficiant oculi ejus, et » defluat anima ejus; et omnis, qui superaverit domus » tuæ, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi signum, » quod veniet super duos filios tuos hos, Ophni et Phinees, » una die morientur ambo. Et suscitabo mihi sacerdotem » fidelem, qui omnia quæ in corde meo et quæ in anima » mea faciat; et ædificabo ei domum fidelem, et transibit » coram Christo meo omnibus diebus. Et erit qui supe- » raverit in domo tua, veniet adorare ei obolo argenti, » dicens : Jacta me in unam partem sacerdotii tui mandu- » care panem[1]. »

II. Non est ut dicatur ista prophetia, ubi sacerdotii veteris tanta manifestatione prænuntiata mutatio est, in Samuële fuisse completa. Quanquam enim non esset de

[1] I Reg. II, 27-36.

alia tribu Samuël, quam quæ constituta fuerat a Domino, ut serviret altari; tamen non erat de filiis Aaron, cujus progenies fuerat deputata, unde fierint sacerdotes: ac per hoc in ea quoque re gesta, eadem mutatio, quæ per Christum Jesum futura fuerat, adumbrata est: et ad Vetus Testamentum proprie, figurate vero pertinebat ad Novum, prophetia facti etiam ipsa, non verbi; id scilicet facto significans, quod verbo ad Heli sacerdotem dictum est per Prophetam. Nam fuerunt postea sacerdotes ex genere Aaron, sicut Sadoch et Abiathar, regnante David [1], et alii deinceps, antequam tempus veniret, quo ista quæ de sacerdotio mutando tanto ante prædicta sunt, effici per Christum oportebat. Quis autem nunc fideli oculo hæc intuens non videat esse completa? Quandoquidem nullum tabernaculum, nullum templum, nullum altare, nullum sacrificium, et ideo nec ullus sacerdos remansit Judæis, quibus ut de semine Aaron ordinaretur, in Dei fuerat lege mandatum. Quod et hic commemoratum est illo dicente Propheta: « Hæc dicit Dominus Deus Israël: Dixi: Domus » tua et domus patris tui transibunt coram me usque in » æternum. Et nunc dicit Dominus: Nequaquam, sed glo- » rificantes me, glorificabo; et qui me spernit, spernetur. » Quod enim nominat domum patris ejus, non eum de proximo patre dicere, sed de illo Aaron, qui primus sacerdos est institutus, de cujus progenie cæteri sequerentur, superiora demonstrant, ubi ait: « Revelatus sum ad domum » patris tui, cum essent in terra Ægypti servi in domo » Pharaonis, et elegi domum patris tui ex omnibus scep- » tris Israël, mihi sacerdotio fungi. » Quis patrum fuit hujus in illa Ægyptia servitute, unde cum liberati essent, electus est ad sacerdotium, nisi Aaron? De hujus ergo stirpe isto loco dixit futurum fuisse, ut non essent ulterius

[1] 2Reg. XV.

sacerdotes : quod jam videmus impletum. Vigilet fides, præsto sunt res, cernuntur, tenentur, et videre nolentium oculis ingeruntur. « Ecce, inquit, dies veniunt, et ex» terminabo semen tuum, et semen domus patris tui, et » non erit tibi senior in domo mea omnibus diebus, et » virum exterminabo tibi ab altari meo, ut deficiant oculi » ejus, et defluat anima ejus. » Ecce dies qui prænuntiati sunt, jam venerunt. Nullus sacerdos est secundum ordinem Aaron : et quicumque ex ejus genere est homo, cum videt sacrificium Christianorum toto orbe pollere, sibi autem honorem illum magnum esse subtractum, deficiunt oculi ejus, et defluit anima ejus tabe mœroris.

III. Proprie autem ad hujus domum Heli, cui hæc dicebantur, quod sequitur pertinet : « Et omnis qui supera» verit domus tuæ, decidet in gladio virorum. Et hoc tibi » signum, quod veniet super duos filios tuos hos, Ophni » et Phinees : die uno morientur ambo. » Hoc ergo signum factum est mutandi sacerdotii de domo hujus, quo signo significatum est mutandum sacerdotium domus Aaron. Mors quippe filiorum hujus significavit mortem, non hominum, sed ipsius sacerdotii de filiis Aaron. Quod autem sequitur, ad illum jam pertinet sacerdotem, cujus figuram gessit huic[1] succedendo Samuël. Proinde quæ sequuntur, de Christo Jesu Novi Testamenti vero sacerdote dicuntur : « Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem, qui omnia quæ » in corde meo et quæ in anima mea faciat; et ædificabo » ei domum fidelem. » Ipsa est æterna et superna Jerusalem. « Et transibit, inquit, coram Christo meo om» nibus diebus. Transibit » dixit, conversabitur : sicut superius dixerat de domo Aaron, « Dixi : Domus tua, et » domus patris tui transibunt coram me in æternum. » Quod autem ait, « Coram Christo meo transibit, » de ipsa

[1] Scilicet Heli.

domo utique intelligendum est, non de illo sacerdote, qui est Christus ipse Mediator atque Salvator. Domus ergo ejus coram illo transibit. Potest « Et transibit » intelligi de morte ad vitam, omnibus diebus, quibus peragitur usque in finem sæculi hujus ista mortalitas. Quod autem ait Deus : « Qui omnia quæ in corde meo, et quæ in anima mea » faciat ; » non arbitremur habere animam Deum, cum sit conditor animæ : sed ita hoc de Deo tropice, non proprie dicitur, sicut manus et pedes et alia corporis membra. Et, ne secundum hoc credatur homo in carnis hujus effigie factus ad imaginem Dei, adduntur et alæ, quas utique non habet homo ; et dicitur Deo : « Sub umbra alarum tuarum » protege me[1] : » ut intelligant homines de illa ineffabili natura, non propriis, sed translatis rerum vocabulis, ista dici.

IV. Quod vero adjungitur, « Et erit, qui superaverit » in domo tua, veniet adorare ei : » non proprie de domo dicitur hujus Heli, sed illius Aaron, de qua usque ad adventum Jesu Christi homines remanserunt, de quo genere etiam nunc usque non desunt. Nam de illa domo hujus Heli jam supra dictum erat : « Et omnis qui superaverit » domus tuæ, decidet in gladio virorum. » Quomodo ergo hic vere dici potuit, « Et erit, qui superaverit in domo » tua, veniet adorare ei ; « si illud est verum, quod ultore gladio nemo inde supererit ; nisi quia illos intelligi voluit, qui pertinent ad stirpem, sed illius totius sacerdotii secundum ordinem Aaron ? Ergo si de illis est prædestinatis reliquiis, de quibus alius Propheta dixit : « Reliquiæ » salvæ fient[2] ; » unde et Apostolus : « Sic ergo, inquit, » et in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ salvæ » factæ sunt[3] ; » quia de talibus reliquiis bene intelligitur esse, de quo dictum est : « Qui superaverit in domo tua : »

[1] Psal. XVI, 8. — [2] Isaï. X, 22. — [3] R m. XI, 5.

profecto credit in Christum; sicut temporibus Apostolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt; neque nunc desunt, qui, licet rarissime, tamen credant, et impletur in eis quod hic iste homo Dei continuo secutus adjunxit, « Veniet adorare ei obolo argenti : » cui adorare, nisi illi summo sacerdoti, qui et Deus est? Neque enim in illo sacerdotio secundum ordinem Aaron, ad hoc veniebant homines ad templum vel altare Dei, ut sacerdotem adorarent. Quid est autem quod ait, « Obolo argenti, » nisi brevitate verbi fidei, de quo commemorat Apostolus dictum : « Verbum consummans et brevians faciet Dominus » super terram[1]? » Argentum autem pro eloquio poni, Psalmus testis est, ubi canitur : « Eloquia Domini eloquia » casta, argentum igne examinatum[2]. »

V. Quid ergo dicit iste, qui venit adorare sacerdoti Dei et sacerdoti Deo? « Jacta me in unam partem sacerdotii » tui, manducare panem. » Nolo in patrum meorum collocari honore, qui nullus est : jacta me in partem sacerdotii tui. « Elegi enim abjectus esse in domo Dei[3] : » qualecumque et quantulumcumque membrum esse cupio sacerdotii tui. Sacerdotium quippe hic ipsam plebem dicit, cujus plebis ille sacerdos est Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Cui plebi dicit apostolus Petrus : « Plebs » sancta, regale sacerdotium[4]. » Quamvis nonnulli, « Sacrificii tui » sint interpretati, non « Sacerdotii tui : » quod nihilominus eumdem significat populum christianum. Unde dicit apostolus Paulus : « Unus panis, unum corpus » multi sumus[5]. » Quod ergo addidit, « Manducare panem, » etiam ipsum sacrificii genus eleganter expressit, de quo dicit sacerdos ipse : « Panis quem ego dedero, caro mea » est pro sæculi vita[6]. » Ipsum est sacrificium, non secun-

[1] Rom. IX, 28. et Isai. X, 23. — [2] Psal. XI, 7. — [3] Id. LXXXIII, 11. — [4] I Petr. II, 9. — [5] I Cor. X, 17. — [6] Joan. VI, 32.

dum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech: qui legit, intelligat. Brevis itaque ista confessio et salubriter humilis, qua dicitur : « Jacta me in partem sacerdotii tui, » manducare panem, » ipse est obolus argenti; quia et breve est, et eloquium Domini est habitantis in corde credentis. Quia enim dixerat superius dedisse se domui Aaron cibos de victimis Veteris Testamenti, ubi ait : « Dedi domui » patris tui omnia quæ sunt ignis filiorum Israël in escam; » hæc quippe fuerant sacrificia Judæorum : ideo hic dixit, « Manducare panem; » quod est in Novo Testamento sacrificium Christianorum.

CAPUT VI.

De judaïco sacerdotio et regno, quæ cum in æternum dicantur statuta, non permanent; ut alia intelligantur, quorum spondetur æternitas.

I. Cum igitur hæc tanta tunc altitudine prænuntiata sint, tanta nunc manifestatione clarescant; non frustra tamen moveri quispiam potest, ac dicere : « Quomodo confidimus venire omnia, quæ in Libris illis ventura prædicta sunt, si hoc ipsum quod ibi divinitus dictum est : » Domus tua et domus patris tui transibunt coram me in » æternum [1], » effectum habere non potuit? Quoniam videmus illud sacerdotium fuisse mutatum; et quod illi domui promissum est, nec sperari aliquando complendum : quia illud quod ei reprobato mutatoque succedit, hoc potius prædicatur æternum. Hoc qui dicit, nondum intelligit, aut non recolit, etiam ipsum secundum ordi-

[1] 1 Reg. II, 30.

nem Aaron sacerdotium, tanquam umbram futuri æterni sacerdotii constitutum : ac per hoc quando ei æternitas promissa est, non ipsi umbræ ac figuræ, sed ei quod per ipsam adumbrabatur figurabaturque, promissum est. Sed ne putaretur ipsa umbra esse mansura, ideo etiam mutatio ejus debuit prophetari.

II. Regnum quoque isto modo etiam Saülis ipsius, qui certe reprobatus atque rejectus est, futuri regni erat umbra in æternitate mansuri. Oleum quippe illud, quo unctus est, et ab eo chrismate Christus est dictus, mystice accipiendum, et magnum sacramentum intelligendum est : quod in eo tantum veneratus est ipse David, ut percusso corde pavitaverit, quando in tenebroso occultatus antro, quo etiam Saül urgente intraverat necessitate naturæ, exiguam particulam vestis ejus retrorsum latenter abscidit, ut haberet unde monstraret, quomodo ei pepercerit, cum posset occidere; atque ita suspicionem de animo ejus, qua sanctum David putant inimicum suum vehementer persequebatur, auferret. Ne itaque reus esset tanti sacramenti in Saüle violati, quia vel indumentum ejus sic attrectavit, extimuit. Ita enim scriptum est : « Et » percussit cor David super eum, quia abstulit pinnulam » chlamydis ejus[1]. » Viris autem, qui cum illo erant, et ut Saülem in manus suas traditum interimeret, suadebant : « Non mihi, inquit, contingat a Domino, si » fecero hoc verbum Domino meo Christo Domini, inferre » manum meam super eum; quia Christus Domini est hic[2]. » Huic ergo umbræ futuri non propter ipsam, sed propter illud quod præfigurabat, tanta veneratio exhibebatur. Unde et illud quod ait Saüli Samuël : « Quoniam non » servasti mandatum meum, quod mandavit tibi Domi- » nus; quemadmodum nunc paraverat Dominus regnum

[1] Reg. XXIV, 6. — [2] Ibid. 7.

» tuum usque in æternum super Israël, et nunc regnum » tuum non stabit tibi; et quæret Dominus sibi hominem » secundum cor suum, et mandabit ei Dominus esse in » principem super populum suum; quia non custodisti » quæ mandavit tibi Dominus[1] : » non sic accipiendum est, ac si ipsum Saülem Deus in æternum præparaverit regnaturum, et hoc postea noluerit servare peccanti; neque enim eum peccaturum esse nesciebat : sed præparaverat regnum ejus, in quo figura esset regni æterni. Ideo addidit: « Et nunc regnum tuum non stabit tibi. » Stetit ergo, et stabit, quod in illo significatum est : sed non huic stabit, quia non in æternum ipse fuerat regnaturus, nec progenies ejus, ut saltem per posteros alterum alteri succedentes videretur impleri quod dictum est, « In » æternum. Et quæret, inquit, Dominus sibi hominem : » sive David, sive ipsum Mediatorem significans Testamenti Novi, qui figurabatur in chrismate etiam, quo unctus est ipse David et progenies ejus. Non autem quasi nesciat ubi sit, ita Deus sibi hominem quærit : sed per hominem more hominum loquitur; quia et sic loquendo nos quærit. Non solum enim Deo Patri, verumetiam ipsi quoque Unigenito ejus, qui venit quærere quod perierat[2], usque adeo jam eramus noti, ut in ipso essemus electi ante constitutionem mundi[3]. « Quæret sibi » ergo dixit, suum habebit. Unde in latina lingua hoc verbum accipit præpositionem, et acquirit, dicitur : quod satis apertum est quid significet. Quanquam et sine additamento præpositionis quærere intelligatur acquirere : ex quo lucra vocantur et quæstus.

[1] I Reg. XIII, 13, 14. — [2] Luc. XIX, 10. — [3] Ephes. I, 4.

CAPUT VII.

De disruptione regni israëlitici, qua præfiguratur perpetua divisio Israëlis spiritalis ab Israële carnali.

I. Rursus peccavit Saül per inobedientiam, et rursus Samuël ait illi in verbo Domini : « Quia sprevisti verbum » Domini, sprevit te Dominus, ut non sis rex super Israël[1]. » Et rursus pro eodem peccato, cum id confiteretur Saül, et veniam precaretur, regaretque Samuëlem ut reverteretur cum illo ad placandum Deum : « Non revertar, in- » quit, tecum ; quia sprevisti verbum Domini, et spernet » te Dominus, ne sis rex super Israël. Et convertit Samuël » faciem suam, ut abiret : et tenuit Saül pinnulam di- » ploïdis ejus, et disrupit eam. Et dixit ad eum Samuël : » Disrupit Dominus regnum ab Israël de manu tua hodie, » et dabit proximo tuo bono super te, et dividetur Israël » in duo : et non convertetur, neque pœnitebit eum ; » quoniam non est sicut homo, ut pœniteat eum : ipse mi- » natur, et non permanet[2]. » Iste cui dicitur : « Spernet » Dominus, ne sis rex super Israël : « et » Disrupit Dominus » regnum ab Israël de manu tua hodie, » quadraginta annos regnavit super Israël, tanto scilicet spatio temporis, quanto et ipse David ; et audivit hoc primo tempore regni sui : ut intelligamus ideo dictum, quia nullus de stirpe ejus fuerat regnaturus ; et respiciamus ad stirpem David, unde exortus est secundum carnem Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.

[1] I Reg. XV, 23. — [2] Ibid. 26-29.

II. Non autem habet Scriptura, quod in plerisque latinis codicibus legitur : « Disrupit Dominus regnum » Israël de manu tua : » sed sicut a nobis positum est inventum in græcis : « Disrupit Dominus regnum ab Israël » de manu tua : » ut hoc intelligatur « De manu tua, » quod est « Ab Israël.» Populi ergo Israël personam figurate gerebat homo iste, qui populus regnum fuerat amissurus, Christo Jesu Domino nostro per Novum Testamentum, non carnaliter, sed spiritaliter regnaturo. De quo cum dicitur : « Et dabit illud proximo tuo, » ad carnis cognationem id refertur : ex Israël enim Christus secundum carnem, unde et Saül. Quod vero additum est, « Bono super te, » potest quidem intelligi, « Meliori te ; » nam et quidam sic sunt interpretati : sed melius sic accipitur, « Bono super te, ut quia ille bonus est, ideo sit super te, juxta illud aliud propheticum : « Donec ponam om- »nes inimicos tuos sub pedibus tuis[1]. » In quibus est et Israël, cui suo persecutori regnum abstulit Christus. Quamvis fuerit illic et Israël, in quo dolus non erat[2], quoddam quasi frumentum illarum palearum. Nam utique inde erant Apostoli ; inde tot Martyres, quorum prior Stephanus ; inde tot Ecclesiæ, quas apostolus Paulus commemorat, in conversione ejus magnificantes Deum[3].

III. De qua re non dubito intelligendum esse quod sequitur : « Et dividetur Israël in duo : » in Israël scilicet inimicum Christo, et Israël adhærentem Christo ; in Israël ad ancillam, et Israël ad liberam pertinentem. Nam ista duo genera primum simul erant, velut Abraham adhuc adhæreret ancillæ, donec sterilis per Christi gratiam fœcundata clamaret : « Ejice ancillam et filium ejus[4]. » Propter peccatum quidem, Salomonis regnante filio ejus Roboam, scimus Israël in duo fuisse divisum[5], atque ita

[1] Psal. CIX, 1. — [2] Joan. I, 47. — [3] Gal. I. 24. — [4] Gen. XXI, 10. — [5] 3 Reg. XII.

perseverasse, habentibus singulis partibus reges suos, donec illa gens tota a Chaldæis esset ingenti vastatione subversa atque translata. Sed hoc quid ad Saülem, cum si tale aliquid comminandum esset, ipsi David fuerit potius comminandum, cujus erat filius Salomon? Postremo nunc inter se gens hebræa divisa non est, sed indifferenter in ejusdem erroris societate dispersa per terras. Divisio vero illa, quam Deus sub persona Saülis, illius regni et populi figuram gerentis, eidem regno populoque minatus est, æterna atque immutabilis significata est, per hoc quod adjunctum est: « Et non convertetur, neque pœnitebit » eum; quoniam non est sicut homo, ut pœniteat eum: » ipse minatur, et non permanet: » id est, homo minatur, et non permanet; non autem Deus, quem non pœnitet, sicut hominem. Ubi enim legitur, quod pœniteat eum, mutatio rerum significatur, immutabili præscientia manente divina. Ubi ergo non pœnitere dicitur, non mutare intelligitur.

IV. Prorsus insolubilem videmus per hæc verba prolatam divinitus fuisse sententiam de ista divisione populi Israël, et omnino perpetuam. Quicumque enim ad Christum transierunt, vel transeunt, vel transibunt inde, non erant inde secundum Dei præscientiam, non secundum generis humani unam eamdemque naturam. Prorsus quicumque ex Israëlitis adhærentes Christo perseverant in illo, nunquam erunt cum eis Israëlitis, qui ejus inimici usque in finem vitæ hujus esse persistunt: sed in divisione, quæ hic prænuntiata est, perpetuo permanebunt. Nihil enim prodest Testamentum Vetus de monte Sina in servitutem generans[1], nisi quia testimonium perhibet Testamento Novo. Alioquin quandiu legitur Moyses, velamen super corda eorum positum est: cum autem quisque inde tran-

[1] Gal. IV, 24.

sierit ad Christum, auferetur velamen[1]. Transeuntium quippe intentio ipsa mutatur de Vetere ad Novum; ut non jam quisque intendat accipere carnalem, sed spiritalem felicitatem. Propter quod ipse magnus propheta Samuël, antequam unxisset regem Saül, quando exclamavit ad Dominum pro Israël, et exaudivit eum; et cum offerret holocaustosim, accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, tonuit Dominus super eos, et confusi sunt, et offenderunt coram Israël, atque superati sunt: assumpsit lapidem unum, et statuit illum inter Massephat novam et veterem, et vocavit nomen ejus Abennezer quod est latine Lapis adjutoris: et dixit: « Usque huc adjuvit nos » Dominus[2]. » Massephat interpretatur intentio. Lapis ille adjutoris medietas est Salvatoris, per quem transeundum est a Massephat vetere ad novam, id est, ab intentione qua expectabatur in carnali regno beatitudo falsa carnalis, ad intentionem, qua per Novum Testamentum expectatur in regno cœlorum beatitudo verissima spiritalis: qua quoniam nihil est melius, huc usque adjuvat Deus.

CAPUT VIII.

De promissionibus ad David in filio ejus, quæ nullatenus in Salomone, sed plenissime inveniuntur in Christo.

I. Jam nunc video esse monstrandum quid ipsi David, qui Saüli successit in regnum, cujus mutatione finalis illa mutatio figurata est, propter quam divinitus cuncta dicta, cuncta conscripta sunt, Deus promiserit, quod ad rem

[1] 2 Cor. III, 16. — [2] 1 Reg. VII, 12.

de qua agimus pertinet. Cum regi David multa prospera provenissent, cogitavit facere Deo domum, templum illud scilicet excellentissime diffamatum, quod a rege Salomone filio ejus postea fabricatum est. Hoc eo cogitante, factum est verbum Domini ad Nathan prophetam, quod perferret ad regem. Ubi cum Deus dixisset, quod non ab ipso David sibi ædificaretur domus, neque per tantum tempus se mandasse cuiquam in populo suo, ut sibi fieret domus cedrina : « Et nunc, inquit, hæc dices servo meo » David : Hæc dicit Dominus omnipotens : Accepi te de » ovili ovium, ut esses in ducem super populum meum » in Israël et eram tecum in omnibus quibus ingredie- » baris, et exterminavi omnes inimicos tuos a facie tua, » et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui » sunt super terram : et ponam locum populo meo Israël, et » plantabo illum, et inhabitabit seorsum, et non sollicitus » erit ultra; et non apponet filius iniquitatis humiliare » eum, sicut ab initio a diebus quibus constitui judices » super populum meum Israël. Et requiem tibi dabo ab om- » nibus inimicis tuis : et nuntiabit tibi Dominus, quoniam » domum ædificabis ipsi. Et erit cum repleti fuerint dies » tui, et dormies cum patribus tuis, et suscitabo semen » tuum post te, qui erit de ventre tuo, et præparabo » regnum ejus. Hic ædificabit mihi domum nomini meo, » et dirigam thronum illius usque in æternum. Ego ero illi » in patrem, et ille erit mihi in filium. Et si venerit iniquitas » ejus, redarguam illum in virga virorum, et in tactibus filio- » rum hominum : misericordiam autem meam non amo- » veam ab eo, sicut amovi a quibus amovi a facie mea : et » fidelis erit domus ejus, et regnum ejus usque in æternum » coram me, et thronus ejus erit erectus usque in æternum[1]. »

II. Hanc tam grandem promissionem, qui putat in Sa-

[1] 2 Reg. VII, 1-13.

lomone fuisse completam, multum errat. Attendit enim quod dictum est: « Hic ædificabit mihi domum; » quoniam Salomon templum illud nobile extruxit: et non attendit: « Fidelis erit domus ejus, et regnum ejus usque in æter- » num coram me. » Attendat ergo et aspiciat Salomonis domum plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falsos, et ipsum ab eis regem aliquando sapientem in eamdem idololatriam seductum atque dejectum: et non audeat existimare Deum, vel hoc promisisse mendaciter, vel talem Salomonem domumque ejus futuram non potuisse præscire. Non hinc autem deberemus ambigere, nec si non in Christo Domino nostro, qui factus est ex semine David secundum carnem [1], jam videremus ista compleri; ne vane atque inaniter hic alium aliquem requiramus, sicut carnales Judæi. Nam et ipsi usque adeo filium, quem loco isto regi David promissum legunt, intelligunt non fuisse Salomonem, ut eo qui promissus est tanta jam manifestatione declarato adhuc mirabili cæcitate alium sperare se dicant. Facta est quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quod templum ædificavit, et pacem habuit secundum nomen suum, (Salomon quippe pacificus est latine,) et in exordio regni sui mirabiliter laudabilis fuit: sed eadem sua persona per umbram futuri prænuntiabat etiam ipse Christum Dominum nostrum, non exhibebat. Unde quædam de illo ita scripta sunt, quasi de ipso ista prædicta sint, dum Scriptura sancta etiam rebus gestis prophetans, quodam modo in eo figuram delineat futurorum. Nam præter libros divinæ Historiæ, ubi regnasse narratur, Psalmus etiam septuagesimus-primus titulo nominis ejus inscriptus est: in quo tam multa dicuntur, quæ omnino ei convenire non possunt, Domino autem Christo aptissima perspicuitate conveniunt, ut evidenter

[1] Rom. I, 3.

appareat, quod in illo figura qualiscumque adumbrata sit, in isto autem ipsa veritas præsentata. Notum est enim quibus terminis regnum conclusum fuerit Salomonis : et tamen in eo Psalmo legitur, ut alia taceam : « Dominabitur » a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos » orbis terræ[1] : » quod in Christo videmus impleri. A flumine quippe dominandi sumpsit exordium, ubi baptizatus a Joanne, eodem monstrante, cœpit agnosci a Discipulis, qui eum non solum magistrum, verumetiam Dominum appellaverunt.

III. Nec ob aliud, vivente adhuc patre suo David, regnare Salomon cœpit, quod nulli illorum regum contigit, nisi ut hinc quoque satis eluceat, non esse ipsum, quem prophetia ista præsignat, quæ ad ejus patrem loquitur, dicens: « Et erit cum repleti fuerint dies tui, et dormies » cum patribus tuis, et suscitabo semen tuum post te, » qui erit de ventre tuo, et præparabo regnum illius. » Quomodo ergo propter id quod sequitur, « Hic ædificabit » mihi domum, » iste Salomon putabitur prophetatus : et non potius propter id quod præcedit : « Cum repleti fuerint » dies tui, et dormies cum patribus tuis, suscitabo semen » tuum post te, » alius pacificus intelligitur esse promissus, qui non ante, sicut iste, sed post mortem David prænuntiatus est suscitandus? Quamlibet enim longo interposito tempore Jesus Christus veniret, procul dubio post mortem regis David, cui sic est promissus, eum venire oportebat, qui ædificaret domum Deo, non de lignis et lapidibus, sed de hominibus, qualem illum ædificare gaudemus. Huic enim domui dicit Apostolus, hoc est, fidelibus Christi : « Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos[2]. »

[1] Psal. LXXI, 8. — [2] I Cor. III, 17.

CAPUT IX.

Quam similis in Psalmo octogesimo-octavo sit prophetia de Christo, his quæ in Regnorum libris Nathan prophetante promittuntur.

Propter quod et in Psalmo octogesimo-octavo, cujus est titulus : « Intellectus ipsi Æthan Israëlitæ[1], » commemorantur promissiones Dei factæ regi David, et istis quæ in libro Regnorum sunt posita, quædam ibi similia dicuntur, sicut est : « Juravi David servo meo, usque in » æternum præparabo semen tuum[2]. » Et iterum : « Tunc » locutus es in aspectu filiis tuis, et dixisti : Posui adju» torium super potentem, et exaltavi electum de populo » meo. Inveni David servum meum, in oleo sancto meo » unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium » meum confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, » et filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam » a facie ejus inimicos ejus, et eos, qui oderunt eum, fu» gabo. Et veritas mea et misericordia mea cum ipso, et in » nomine meo exaltabitur cornu ejus. Et ponam in mari » manum ejus, et in fluminibus dexteram ejus. Ipse in» vocabit me, pater meus es tu, Deus meus et susceptor » salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excel» sum apud reges terræ. In æternum servabo illi miseri» cordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. Et » ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus » sicut dies cœli[3]. » Quæ omnia de Domino Jesu intelliguntur, quando recte intelliguntur, sub nomine David,

[1] Psal. LXXXVIII, 1. — [2] Ibid. 4. — [3] Ibid. 20-30.

propter formam servi, quam de semine David idem Mediator assumpsit ex Virgine. Continuo etiam dicitur de peccatis filiorum ejus tale aliquid, quale in Regnorum libro positum est, et quasi de Salomone proclivius accipitur. Ibi namque, hoc est, in Regnorum libro: « Et si venerit, » inquit, iniquitas ejus, redarguam illum in virga virorum, » et in tactibus filiorum hominum : misericordiam autem » meam non amoveam ab eo[1]; » tactibus significans plagas correptionis. Unde illud est, « Ne tetigeritis Christos » meos[2]. » Quod quid est aliud, quam, «Ne læseritis?» In Psalmo vero cum ageret tanquam de David, ut quiddam ejusmodi etiam ibi diceret : « Si dereliquerint, inquit, » filii ejus legem meam, et in judiciis meis non ambula- » verint; si justificationes meas profanaverint, et mandata » mea non custodierint; visitabo in virga iniquitates eorum, » et in flagellis delicta eorum : misericordiam autem meam » non dispergam ab eo[3]. » Non dixit, « Ab eis, » cum loqueretur de filiis ejus, non de ipso : sed dixit, « Ab eo; » quod bene intellectum tantumdem valet. Non enim Christi ipsius, quod est caput Ecclesiæ, possent inveniri ulla peccata, quæ opus esset humanis correptionibus servata misericordia divinitus coerceri; sed in ejus corpore ac membris, quod populus ejus est. Ideo in libro Regnorum « iniquitas ejus » dicitur; in Psalmo autem, « Filiorum » ejus : » ut intelligamus de ipso dici quodam modo, quod de ejus corpore dicitur. Propter quod etiam ipse de cœlo, cum corpus ejus, quod sunt fideles ejus, Saulus persequeretur, « Saule, inquit, Saule quid me persequeris[4]? » Deinde in consequentibus Psalmi : « Neque nocebo, inquit, » in veritate mea, neque profanabo testamentum meum, » et quæ procedunt de labiis meis non reprobabo. Semel

[1] 2 Reg. VII, 14, 15. — [2] Psal. CIV, 15. — [3] Id. LXXXVIII, 31-34. — [4] Act. IX, 4.

» juravi in sancto meo, si David mentiar[1] : » id est, nequaquam David mentiar. Solet enim sic loqui Scriptura. Quid autem non mentiatur, adjungit, et dicit : « Semen » ejus in æternum manebit; et sedes ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in æternum, et testis » in cœlo fidelis[2]. »

CAPUT X.

Quam diversa acta sint in regno terrenæ Jerusalem, ab his quæ promiserat Deus, ut intelligeretur promissionis veritas ad alterius Regis et regni gloriam pertinere.

Post hæc tantæ promissionis validissima firmamenta, ne putarentur in Salomone completa, tanquam id speraretur, nec inveniretur : « Tu vero, inquit, repulisti, » et ad nihilum deduxisti, Domine[3]. » Hoc quippe factum est de regno Salomonis in posteris ejus, usque ad eversionem ipsius terrenæ Jerusalem, quæ regni ejusdem sedes fuit[4]; et maxime ipsius templi labem, quod fuerat a Salomone constructum. Sed ne ob hoc putaretur Deus contra sua promissa fecisse, continuo subjecit, « Distulisti » Christum tuum. » Non est ergo ille Salomon, sed nec ipse David, si dilatus est Christus Domini. Cum enim Christi ejus dicerentur omnes reges mystico illo chrismate consecrati, non solum a rege David et deinceps, sed ab illo etiam Saüle, qui populo eidem rex primus est unctus; ipse quippe David eum Christum Domini appellat[5] : erat

[1] Psal. LXXXVIII, 34-36. — [2] Ibid. 37, 38. — [3] Ibid. 39. — [4] 3 Reg. XIV. — [5] 1 Reg. XXIV, 7.

tamen unus verus Christus, cujus illi figuram prophetica unctione gestabant; qui secundum opinionem hominum, qui eum putabant in David vel in Salomone intelligendum, differebatur in longum; secundum autem dispositionem Dei venturus suo tempore parabatur. Interea dum ille differtur, quid factum sit de regno terrenæ Jerusalem, ubi sperabatur utique regnaturus, secutus iste Psalmus adjunxit, atque ait : « Evertisti testamentum servi tui, » profanasti in terra sanctitatem ejus. Destruxisti omnes » macerias ejus, posuisti munitiones ejus in formidinem. » Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est » opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram inimicorum » ejus, jocundasti omnes inimicos ejus. Avertisti adjuto- » rium gladii ejus, et non es opitulatus ei in bello. Dis- » solvisti eum ab emundatione; sedem ejus in terram » collisisti. Minuisti dies sedis ejus, perfudisti eum con- » fusione[1]. » Hæc omnia venerunt super ancillam Jerusalem, in qua regnaverunt nonnulli etiam filii liberæ, regnum illud tenentes in dispensatione temporaria : regnum autem cœlestis Jerusalem, cujus erant filii, in vera fide habentes, et in vero Christo sperantes. Quomodo autem ista venerint super illud regnum, index est rerum gestarum, si legatur, historia.

[1] Psal. LXXXVIII, 40-46.

CAPUT XI.

De substantia populi Dei, quæ per susceptionem carnis in Christo est, qui solus eruendi ab inferis animam suam habuit potestatem.

Post hæc autem prophetata ad precandum Deum Propheta convertitur : sed et ipsa precatio prophetatio est. « Usquequo, Domine, avertis in finem [1]? » subauditur, « Faciem tuam, » sicut alibi dicitur : « Usquequo avertis » faciem tuam à me [2]? » Nam ideo quidam codices hic non habent « Avertis, » sed « Averteris : » quanquam possit intelligi, « Avertis misericordiam tuam, quam promisisti David. » Quod autem dixit, « In finem, » quid est, nisi usque in finem? Qui finis intelligendus est ultimum tempus, quando in Christum Jesum etiam illa gens est creditura, ante quem finem illa fieri oportebat, quæ superius ærumnosa deflevit. Propter quæ et hic sequitur : « Exar» descet sicut ignis ira tua. Memento quæ est mea subs» tantia [3]. » Nihil hic melius, quam ipse Jesus intelligitur, substantia populi ejus, ex quo natura est carnis ejus. « Non enim vane, inquit, constituisti omnes filios ho» minum [4]. » Nisi enim esset unus filius hominis substantia Israël, per quem filium hominis liberarentur multi filii hominum, vane utique constituti essent omnes filii hominum. Nunc vero omnis quidem humana natura per peccatum primi hominis in vanitatem de veritate collapsa est, propter quod dicit alius Psalmus : « Homo vanitati

[1] Psal. LXXXVIII, 47. — [2] Id. XII, 1. — [3] Id. LXXXVIII, 47, 48. — [4] Ibid.

» similis factus est, dies ejus velut umbra prætereunt[1] : » sed non vane Deus constituit omnes filios hominum; quia et multos a vanitate liberat per mediatorem Jesum, et quos liberandos non esse præscivit, ad utilitatem liberandorum et comparationem duarum inter se a contrario Civitatum, non utique vane in totius rationalis creaturæ pulcherrima atque justissima ordinatione constituit. Deinde sequitur : « Quis est homo qui vivet, et non videbit mor» tem; eruet animam suam de manu inferi[2]? » Quis est iste, nisi substantia illa Israël ex semine David, Christus Jesus? de quo dicit Apostolus, quod « Surgens a mor» tuis, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabi» tur[3]. » Sic enim vivet et non videbit mortem, ut tamen mortuus fuerit; sed animam suam eruerit de manu inferi, quo propter quorumdam solvenda inferni vincla descenderat : eruerit autem potestate illa, de qua in Evangelio dicit : « Potestatem habeo ponendi animam » meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam[4]. »

CAPUT XII.

Ad quorum personam pertinere intelligenda sit flagitatio promissorum de quibus in Psalmo dicitur : Ubi sunt miserationes tuæ, Domine, antiquæ, etc.

Sed cætera Psalmi hujus, quæ ita se habent : « Ubi sunt » miserationes tuæ antiquæ, Domine, quas jurasti David » in veritate tua? Memento, Domine, opprobrii servorum » tuorum, quod continui in sinu meo multarum gen-

[1] Psal. CXLIII, 4. — [2] Id. LXXXVIII, 49. — [3] Rom. VI, 9. — [4] Joan. X, 18.

» tium : quod exprobraverunt inimici tui, Domine; quod » exprobraverunt, commutationem Christi tui[1] : » utrum ex persona dicta sint illorum Israëlitarum, qui desiderabant reddi sibi promissionem, quæ facta est ad David; an potius Christianorum, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum sunt Israëlitæ, merito quæri potest. Dicta sunt quippe ista vel scripta tempore quo fuit Æthan, de cujus nomine titulum iste Psalmus accepit; et idem tempus regni David fuit : ac per hoc non diceretur : « Ubi sunt miserationes tuæ antiquæ, Domine, quas ju- » rasti David in veritate tua? » nisi eorum personam in se Propheta transfiguraret, qui longe postea futuri erant, quibus hoc tempus esset antiquum, quando regi David ista promissa sunt. Potest autem intelligi multas gentes, quando persequebantur Christianos, exprobrasse illis passionem Christi, quam Scriptura commutationem vocat; quoniam moriendo immortalis est factus. Potest et commutatio Christi secundum hoc accipi exprobrata Israëlitis, quia cum eorum speraretur futurus, factus est gentium : et hoc eis nunc exprobrant multæ gentes, quæ crediderunt in eum per Novum Testamentum, illis in vetustate remanentibus : ut ideo dicatur : « Memento, Domine, opprobrii » servorum tuorum; » quia non eos obliviscente, sed potius miserante Domino, et ipsi post hoc opprobrium credituri sunt. Sed ille, quem prius posui, convenientior sensus mihi videtur. Inimicis enim Christi, quibus exprobratur, quod eos ad gentes transiens reliquerit Christus, incongrue vox ista coaptatur : « Memento, Domine, oppro- » brii servorum tuorum; » non enim servi Dei nuncupandi sunt tales Judæi : sed eis verba ista competunt, qui cum graves humilitates persecutionum pro Christi nomine paterentur, recordari potuerunt excelsum regnum se-

[1] Psal. LXXXVIII, 50-52.

mini David fuisse promissum; et ejus desiderio dicere, non desperando, sed petendo, quærendo, pulsando, « Ubi sunt miserationes tuæ antiquæ, Domine, quas ju- » rasti David in veritate tua? Memento, Domine, opprobrii » servorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum » gentium : » hoc est, in interioribus meis patienter pertuli. « Quod exprobraverunt inimici tui, Domine; quod » exprobraverunt commutationem Christi tui : » non eam putantes commutationem sed consumptionem. Quid est autem, « Memento, Domine, » nisi ut miserearis, et pro tolerata patienter humilitate mea, reddas celsitudinem, quam jurasti David in veritate tua? Si autem Judæis assignemus hæc verba, illi servi Dei talia dicere potuerunt, qui expugnata terrena Jerusalem, antequam Jesus Christus humanitus nasceretur, in captivitatem ducti sunt, intelligentes commutationem Christi, quia scilicet non per eum terrena carnalisque felicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, sed cœlestis ac spiritalis esset fideliter expectanda : quam tunc ignorans infidelitas gentium, cum Dei populum exultabat atque insultabat esse captivum, quid aliud quam Christi commutationem, sed scientibus nesciens, exprobrabat? Et ideo quod sequitur, ubi Psalmus iste concluditur, « Benedictio Do- » mini in æternum, Fiat, fiat[1] : » universo populo Dei ad cœlestem Jerusalem pertinenti sive in illis, qui latebant in Testamento Vetere, antequam revelaretur Novum, sive in his qui jam Testamento Novo revelato manifeste pertinere cernuntur ad Christum, satis congruit. Benedictio quippe Domini in semine David, non ad aliquod tempus, qualis diebus Salomonis apparuit, sed in æternum speranda est, in qua certissima spe dicitur, « Fiat, fiat. » Illius enim spei est confirmatio verbi hujus iteratio. Hoc

[1] Psal. LXXXVIII, 53.

ergo intelligens David ait in secundo Regnorum libro, unde ad istum Psalmum digressi sumus : « Et locutus es » pro domo servi tui in longinquum [1]. » Ideo autem post paululum ait : « Nunc incipe, et benedic domum servi » tui usque in æternum [2], » et cætera : quia tunc geniturus erat filium, ex quo progenies ejus duceretur ad Christum, per quem futura erat domus ejus æterna, eademque domus Dei. Domus enim David, propter genus David; domus autem Dei eadem ipsa, propter templum Dei, de hominibus factum, non de lapidibus, ubi habitet in æternum populus cum Deo et in Deo suo, et Deus cum populo atque in populo suo; ita ut Deus sit implens populum suum, et populus plenus Deo suo, cum Deus erit omnia in omnibus, ipse in pace præmium, qui virtus in bello. Ideo cum in verbis Nathan dictum sit : « Et nuntiabit » tibi Dominus, quoniam domum ædificabis ipsi [3] : » postea dictum est in verbis David : « Quoniam tu Dominus » omnipotens Deus Israël, revelasti autem servi tui, di» cens : Domum ædificabo tibi [4]. » Hanc enim domum et nos ædificamus bene vivendo, et Deus ut bene vivamus opitulando? « Quia Nisi Dominus ædificaverit do» mum, in vanum laborabunt ædificantes eam [5]. » Cujus domus cum venerit ultima dedicatio, tunc fiet illud, quod hic per Nathan locutus est Deus, dicens : « Et po» nam locum populo meo Israël, et plantabo illum, et » inhabitabit seorsum, et non sollicitus erit ultra : et non » apponet filius iniquitatis humiliare eum, sicut ab initio » a diebus quibus constitui judices super populum meum » Israël [6]. »

[1] 2 Reg. VII, 19. — [2] Ibid. 29. — [3] 1 Cor. XV, 28. — [4] 2 Reg. VII, 11 et 27. — [5] Psal. CXXVI, 1. — [6] 2 Reg. VII, 10, 11.

CAPUT XIII.

An promissæ pacis veritas illis temporibus possit ascribi, quæ sub Salomone fluxerunt.

Hoc tam magnum bonum quisquis in hoc sæculo et in hac terra sperat, insipienter sapit. An quispiam putabit in pace regni Salomonis id esse completum? Pacem quippe illam Scriptura in umbra futuri excellenti prædicatione commendat. Sed huic suspicioni vigilanter occursum est, cum posteaquam dictum est : « Et non apponet filius » iniquitatis humiliare eum : » continuo subjunctum est, « Sicut ab initio a diebus quibus constitui judices super » populum meum Israël[1]. » Judices namque, prius quam Reges ibi esse cœpissent, super illum populum fuerant constituti, ex quo terram promissionis accepit. Et utique humiliabat eum filius iniquitatis, hoc est, hostis alienigena, per intervalla temporum, quibus leguntur paces alternasse cum bellis : et inveniuntur illic pacis tempora prolixiora quam Salomon habuit, qui quadraginta regnavit annos. Nam sub eo Judice, qui appellatus est Aod, octoginta anni pacis fuerunt. Absit ergo ut Salomonis tempora in hac promissione prædicta esse credantur : multo minus utique cujuslibet regis alterius. Non enim quisquam eorum in tanta, quanta ille pace regnavit : nec unquam omnino gens illa ita regnum tenuit, ut sollicita non fuerit ne hostibus subderetur : quia in tanta mutabilitate rerum humanarum, nulli aliquando populo concessa est tanta securitas, ut huic vitæ hostiles non formidaret incursus.

[1] 2 Reg. VII, 10, 11.

Locus ergo iste, qui promittitur tam pacatæ ac securæ habitationis, æternus est, æternisque debetur in matre Jerusalem libera, ubi erit veraciter populus Israël : hoc enim nomen interpretatur Videns Deum : cujus præmii desiderio pia per fidem vita in hac ærumnosa peregrinatione ducenda est.

CAPUT XIV.

De studio David in dispositione Psalmorum.

Procurrente igitur per tempora Civitate Dei, primo in umbra futuri, in terrena scilicet Jerusalem regnavit David. Erat autem David vir in canticis eruditus, qui harmoniam musicam non vulgari voluptate, sed fideli voluntate dilexerit; eaque Deo suo, qui verus est Deus, mystica rei magnæ figuratione servierit. Diversorum enim sonorum rationabilis moderatusque concentus concordi varietate compactam bene ordinatæ civitatis insinuat unitatem. Denique omnis fere prophetia ejus in Psalmis est, quos centum-quinquaginta liber continet, quem Psalmorum vocamus. In quibus nonnulli volunt eos solos factos esse a David, qui ejus nomine inscripti sunt. Sunt item qui putant non ab eo factos, nisi qui prænotantur, « Ipsius » David : » qui vero habent in titulis, « Ipsi David, » ab aliis factos, personæ ipsius fuisse coaptatos. Quæ opinio voce evangelica Salvatoris ipsius refutatur, ubi ait, quod ipse David in Spiritu Christum dixerit esse dominum suum [1]; quoniam Psalmus centesimus-nonus sic incipit : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis,

[1] Matth. xxii, 43.

» donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.[1] » Et certe idem Psalmus non habet in titulo, « Ipsius David ; » sed, « Ipsi David, » sicut plurimi. Mihi autem credibilius videntur existimare, qui omnes illos centum et quinquaginta Psalmos ejus operi tribuunt, eumque aliquos prænotasse etiam nominibus aliorum, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus, cæteros autem nullius hominis nomen in titulis habere voluisse : sicut ei varietatis hujus dispositionem, quamvis latebrosam, non tamen inanem Dominus inspiravit. Nec movere debet ad hoc non credendum, quod nonnullorum nomina Prophetarum, qui longe post David regis tempora fuerunt, quibusdam Psalmis in eo libro leguntur inscripta[2] ; et quæ ibi dicuntur, velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus Spiritus prophetanti regi David hæc etiam futurorum Prophetarum nomina revelare, ut aliquid, quod eorum personæ conveniret, prophetice cantaretur : sicut rex Josias exorturus et regnaturus post annos amplius quam trecentos, cuidam Prophetæ, qui etiam facta ejus futura prædixit[3], cum suo nomine revelatus est.

CAPUT XV.

An omnia, quæ in Psalmis de Christo et Ecclesia prophetantur, ad contextum hujus Operis coaptanda sint.

Nunc jam expectari a me video, ut hoc loco libri hujus aperiam quid in Psalmis David de Domino Jesu Christo vel ejus Ecclesia prophetaverit. Ego autem ut hoc non

[1] Psal. CIX, 1. — [2] Id. LXIV, CXI, CXLV, etc. — [3] 3 Reg. XIII.

ita faciam, sicut videtur ipsa expectatio postulare, (quamvis jam in uno fecerim,) copia, quam inopia magis impedior. Omnia enim ponere vitandæ prolixitatis causa prohibeor : vereor autem ne cum aliqua elegero, multis, qui ea noverunt, videar magis necessaria præterisse. Deinde quia testimonium quod profertur, de contextione totius Psalmi debet habere suffragium, ut certe nihil sit quod ei refragetur, si non omnia suffragantur; ne more centonum ad rem quam volumus, tanquam versiculos, decerpere videamur, velut de grandi carmine, quod non de re illa, sed de alia longeque diversa reperiatur esse conscriptum. Hoc autem ut in quocumque Psalmo possit ostendi, exponendus est totus : quod quanti operis sit, et aliorum, et nostra volumina, in quibus hoc fecimus, satis indicant. Legat ergo illa, qui voluerit, et potuerit : inveniet quot et quanta rex David idemque propheta de Christo et ejus Ecclesia prophetaverit, de Rege scilicet et Civitate quam condidit.

CAPUT XVI.

De his, quæ in quadragesimo-quarto Psalmo ad Christum et Ecclesiam pertinentia, aut aperte dicuntur aut tropice.

Quamlibet enim de quacumque re propriæ sint atque manifestæ propheticæ locutiones, necesse est ut eis etiam tropicæ misceantur : quæ maxime propter tardiores ingerunt ductoribus laboriosum disputandi exponendique negotium. Quædam tamen Christum et Ecclesiam ipsa prima facie, mox ut dicuntur, ostendunt; etsi ex otio,

restant exponenda, quæ in eis minus intelliguntur: quale illud est in eodem Psalmorum libro: « Eructavit cor » meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua » mea calamus scribæ, velociter scribentis. Speciosus » forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis » tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere » gladium tuum circa femur potentissime. Specie tua et » pulchritudine tua, intende, prospere procede, et regna. » Propter veritatem et mansuetudinem et justitiam; et » deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ » potentissimæ. Populi sub te cadent: in corde inimico- » rum regis. Sedes tua Deus in sæcula sæculorum, virga » directionis virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odio » habuisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus » tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Myrrha, et » gutta, et casia, a vestimentis tuis, a domibus eburneis: » ex quibus delectaverunt te filiæ regum in honore tuo[1]. » Quis non hic Christum, quem prædicamus, et in quem credimus, quamlibet sit tardus, agnoscat? cum audiat Deum, cujus sedes est in sæcula sæculorum; et unctum a Deo, utique sicut unguit Deus, non visibili, sed spiritali atque intelligibili chrismate. Quis enim tam rudis est in hac religione, vel tam surdus adversus ejus famam longe lateque diffusam, ut Christum a chrismate, hoc est, ab unctione appellatum esse non noverit? Agnito autem rege Christo, jam cætera quæ hic tropice dicta sunt, quomodo sit speciosus forma præ filiis hominum, quadam tanto magis amanda atque miranda, quanto minus corporea pulchritudine; quis gladius ejus, quæ sagittæ, et cætera isto modo non proprie, sed tropice posita, jam subditus ei qui regnat, propter veritatem et mansuetudinem et justitiam, inquirat ex otio.

[1] Psal. XLIV, 2-10.

II. Deinde aspiciat ejus Ecclesiam, tanto viro suo spiritali connubio et divino amore conjunctam; de qua dicitur in his quæ sequuntur : « Astitit regina a dextris » tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate. Audi » filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere po- » pulum tuum, et domum patris tui. Quoniam concupivit » rex speciem tuam, quia ipse est Dominus Deus tuus. » Et adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus : vultum » tuum deprecabuntur divites plebis. Omnis gloria ejus » filiæ regis intrinsecus, in fimbriis aureis, cirumamicta » varietate. Afferentur regi virgines post eam, proximæ « ejus afferentur tibi. Afferentur in lætitia et exultatione » adducentur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt » tibi filii : constitues eos principes super omnem terram. » Memores erunt nominis tui, in omni generatione et gene- » ratione. Propterea populi confitebantur tibi in æternum, » et in sæculum sæculi [1]. » Non opinor quemquam ita de- sipere, ut hic aliquam mulierculam prædicari credat, atque describi : conjugem videlicet illius, cui dictum est : « Sedes tua Deus in sæcula sæculorum : virga directionis, » virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odio habuisti ini- » quitatem : propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo » exultationis præ participibus tuis : » Christum utique præ Christianis. Hi sunt enim participes ejus, ex quorum in omnibus gentibus unitate atque concordia fit ista regina : sicut in alio Psalmo de illa dicitur : « Civitas Regis magni [2]. » Ipsa est Sion spiritaliter : quod nomen latine interpreta- tum speculatio est. Speculatur enim futuri sæculi magnum bonum : quoniam illuc dirigitur ejus intentio. Ipsa est et Jerusalem eodem modo spiritaliter, unde multa jam di- ximus. Ejus inimica est Civitas diaboli Babylon, quæ confusio interpretatur. Ex qua tamen Babylone, regina

[1] Psal. XLIV, 10-18. — [2] Id. XLVII, 3.

ista in omnibus gentibus regeneratione liberatur, et a pessimo rege ad optimum Regem, id est, a diabolo transit ad Christum. Propter quod ei dicitur: « Obliviscere populum » tuum et domum patris tui. » Cujus Civitatis impiæ portio sunt et Israëlitæ sola carne, non fide : inimici etiam ipsi magni hujus Regis, ejusque reginæ. Ad ipsos enim veniens, et ab eis Christus occisus, magis aliorum factus est, quos non vidit in carne. Unde per cujusdam Psalmis prophetiam dicit Rex ipse noster : « Erues me de contra» dictionibus populi, constitues me in caput gentium. Po» pulus quem non cognovi, servivit mihi; in obauditu auris » obaudivit mihi[1]. » Populus ergo iste gentium, quem non cognovit Christus præsentia corporali, in quem tamen Christum sibi annuntiatum credidit, ut merito de illo diceretur : « In obauditu auris obaudivit mihi; quia fides » ex auditu est[2] : » iste, inquam, populus additus veris et carne et fide Israëlitis Civitas est Dei, quæ ipsum quoque secundum carnem peperit Christum, quando in solis illis Israëlitis fuit. Inde quippe erat virgo Maria, in qua carnem Christus, ut homo esset, assumpsit. De qua Civitate Psalmus alius ait : « Mater Sion dicet : homo et homo » factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimus[3]. » Quis est iste Altissimus, nisi Deus? Et per hoc Christus Deus, antequam in illa Civitate per Mariam fieret homo, ipse in Patriarchis et Prophetis fundavit eam. Cum igitur huic reginæ Civitati Dei, tanto ante dictum sit per Prophetiam, quod jam videmus impletum : « Pro patribus » tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super » omnem terram[4] : » ex filiis quippe ejus per omnem terram sunt præpositi et patres ejus, cum confiteantur ei populi concurrentes ad eam cum confessione laudis æter-

[1] Psal. XVII, 44, 45. — [2] Rom. X, 17. — [3] Psal. LXXXVI, 5. — [4] Id. XLIV, 17.

næ in sæculum sæculi : procul dubio quidquid hic tropicis locutionibus subobscure dictum est, quoquo modo intelligatur, debet his rebus manifestissimis convenire.

CAPUT XVII.

De his, quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimo-nono, et de his, quæ in Psalmo vigesimo-primo ad passionem ipsius spectant.

Sicut etiam in illo Psalmo, ubi sacerdos Christus, quemadmodum hic Rex, apertissime prædicatur : « Dixit » Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, donec po» nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum [1]. » Sedere Christus ad dexteram Dei Patris creditur, non videtur : ejus etiam inimicos poni sub pedibus ejus nondum apparet; id agitur, apparebit in fine; etiam hoc nunc creditur, post videbitur. Verum quod sequitur. « Virgam virtutis » tuæ emittet Dominus ex Sion, et dominare in medio » inimicorum tuorum [2], » ita clarum est, ut non solum infideliter et infeliciter. sed etiam impudenter negetur. Et ipsi quippe fatentur inimici, ex Sion missam fuisse legem Christi, quod Evangelium nos vocamus, et eam virgam virtutis ejus agnoscimus. Dominari vero eum in medio inimicorum suorum, iidem ipsi inter quos dominatur, dentibus frendendo et tabescendo, et nihil adversus eum valendo testantur. Deinde quod paulo post dicit: « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum [3]: » quibus verbis immutabile futurum esse significat, quod adjungit: « Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem

[1] Psal. CIV. 1. — [2] Ibid. 2. — [3] Ibid. 4.

» Melchisedech[1]; » ex eo quod jam nusquam est sacerdotium et sacrificium secundum ordinem Aaron et ubique offertur sub sacerdote Christo, quod protulit Melchisedech, quando benedixit Abraham[2], quis ambigere permittitur, de quo ista dicantur? Ad hæc itaque manifesta referuntur, quæ paulo obscurius in eodem Psalmo posita sunt, quando recte intelliguntur : quo in nostris jam popularibus Sermonibus fecimus. Sic et in illo ubi humilitatem passionis suæ per prophetiam Christus eloquitur, dicens : « Foderunt manus meas et pedes, dinu- » meraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt » et conspexerunt me[3]. » Quibus utique verbis in cruce corpus significavit extentum, manibus pedibusque confixis et clavorum transverberatione confossis, eoque modo se spectaculum considerantibus et conspicientibus præbuisse. Addens etiam, « Diviserunt sibi vestimenta mea, » et super vestem meam miserunt sortem[4]. » Quæ prophetia quemadmodum impleta sit, evangelica narratur historia[5]. Tunc profecto et alia recte intelliguntur, quæ ibi minus aperte dicta sunt, cum congruunt his, quæ tanta manifestatione claruerunt : præsertim quia et illa quæ non transacta credimus, sed præsentia contuemur, sicut in eodem Psalmo leguntur tanto ante prædicta, ita nunc exhibita jam toto orbe cernuntur. Ibi enim paulo post dicitur : « Commemorabuntur, et convertentur ad Dominum » universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus » universæ patriæ gentium : quoniam Domini est regnum, » et ipse dominabitur gentium[6]. »

[1] Psal. CIV, 4. — [2] Gen. XIV, 18. — [3] Psal. XXI, 17, 18. — [4] Ibid. 19.— [5] Matth. XXVII, 35. — [6] Psal. XXI, 28, 29.

CAPUT XVIII.

De Psalmo tertio, et de quadragesimo, et de quintodecimo, et de sexagesimo-septimo, in quibus mors et resurrectio Domini prophetantur.

I. De resurrectione quoque ejus, nequaquam Psalmorum oracula tacuerunt. Nam quid est aliud quod in Psalmo tertio ex persona ejus canitur : « Ego dormivi, et somnum » cepi, exurrexi, quoniam Dominus suscipiet me[1]? » An forte quisquam ita desipit, ut credat velut aliquid magnum nobis indicare voluisse Prophetam, quod dormierit et exurrexerit, nisi somnus iste mors esset, et evigilatio resurrectio, quam de Christo sic oportuit prophetari? Nam et in quadragesimo multo manifestius id ostenditur, ubi ex persona ejusdem Mediatoris, more solito, tanquam præterita narrantur, quæ futura prophetabantur ; quoniam quæ ventura erant jam in prædestinatione et præscientia Dei velut facta erant, quia certa erant. « Inimici, inquit, » mei dixerunt mala mihi : Quando morietur, et peribit » nomen ejus? Et si ingrediebatur ut videret, vana locu- » tum est cor ejus, congregavit iniquitatem sibi. Egredie- » batur foras, et loquebatur simul in unum. Adversus me » susurrabant omnes inimici mei, adversus me cogitabant » mala mihi. Verbum iniquum disposuerunt adversus me : » Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat[2]? » Hic certe ita posita sunt verba hæc, ut nihil aliud dixisse intelligatur, quam si diceret : « Numquid qui moritur, non adjiciet ut reviviscat? » Superiora quippe demonstrant mor-

[1] Psal. III, 6. — [2] Id. XL, 6-19.

tem ipsius cogitasse et disposuisse inimicos ejus et hoc actum esse per eum, qui ingrediebatur ut videret, et egrediebatur ut proderet. Cui autem hic non occurrat ex discipulo ejus factus traditor Judas? Quia ergo facturi erant quod moliebantur, id est, occisuri erant eum, ostendens illos vana malitia frustra occisuros resurrecturum, sic adjecit hunc versum, velut si diceret: « Quid agitis vani? quod vestrum scelus erit, meus somnus erit. « Numquid qui » dormit, non adjiciet ut resurgat? » Et tamen eos tam magnum nefas non impune facturos, consequentibus indicat versibus, dicens: « Etenim homo pacis meæ, in quem spe» ravi, qui edebat panes meos, ampliavit super me calca» neum[1]: » hoc est, conculcavit me. « Tu autem, inquit, » Domine, miserere mei, et resuscita me, et reddam » illis[2]. » Quis hoc jam neget, qui Judæos post passionem resurrectionemque Christi de sedibus suis bellica strage ex excidio funditus eradicatos videt? Occisus enim ab eis resurrexit, et reddidit eis interim temporariam disciplinam, excepto quod non correctis servat, quando vivos et mortuos judicabit. Nam Dominus ipse Jesus istum ipsum traditorem suum per panem porrectum ostendens Apostolis[3], hunc etiam versum Psalmi hujus commemoravit, et in se dixit impletum: « Qui edebat panes meos, ampliavit su» per me calcaneum. » Quod autem ait: « In quem spe» ravi; » non congruit capiti, sed corpori. Neque enim nesciebat eum ipse Salvator, de quo ante jam dixerat: « Unus ex vobis diabolus est[4]. » Sed solet in se membrorum suorum transferre personam, et sibi tribuere quod esset illorum, quia caput et corpus unus est Christus: unde illud est in Evangelio, « Esurivi, et dedistis mihi » manducare[5]. » Quod exponens ait: « Quando uni ex

[1] Psal. XL, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Joan. XIII, 26. — [4] Id. VI, 71. — [5] Matth. XXV, 35.

» minimis meis fecistis, mihi fecistis[1]. » Se itaque dixit sperasse, quod tunc speraverant de Juda Discipuli ejus, quando est connumeratus Apostolis.

II. Judæi autem Christum, quem sperant, moriturum esse non sperant. Ideo quem Lex et Prophetæ annuntiaverunt, nostrum esse non putant; sed nescio quem suum, quem sibi alienum a mortis passione confingunt. Ideo mirabili vanitate atque cæcitate verba, quæ posuimus, non mortem et resurrectionem, sed somnum et evigilationem significasse contendunt. Sed clamat eis etiam Psalmus quintus-decimus : « Propter hoc jocundatum est cor meum, » et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet » in spe : quoniam non derelinques animam meam in in» ferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem[2]. » Quis in ea spe diceret requievisse carnem suam, ut non derelicta anima sua in inferno, sed cito ad eam redeunte reviviseeret, ne corrumperetur, sicut cadavera corrumpi solent, nisi qui die tertio resurrexit? Quod utique dicere non possunt de propheta et rege David. Clamat et sexagesimus-septimus Psalmus : « Deus noster Deus salvos fa» ciendi, et Domini exitus mortis[3]. » Quid apertius diceretur? Deus enim salvos faciendi Dominus est Jesus, quod interpretatur Salvator, sive Salutaris. Nam ratio nominis hujus hæc reddita est, quando prius quam ex virgine nasceretur dictum est : « Pariet filium, et vocabis nomen ejus » Jesum. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis » eorum[4]. » In quorum peccatorum remissionem quoniam sanguis ejus effusus est, non utique oportuit eum de hac vita exitus alios habere quam mortis. Ideo cum dictum esset : « Deus noster Deus salvos faciendi, » continuo subjunctum est, « Et domini exitus mortis; » ut ostenderetur moriendo salvos esse facturus. Sed mirando dictum est,

[1] Matth. xxv, 40. — [2] Psal. xv, 9, 10. — [3] Id. LXVII, 21. — [4] Matth. I, 21.

« Et Domini : » tanquam diceretur : « Talis est ista vita mortalium, ut nec ipse Dominus aliter ab illa exiret, nisi per mortem. »

CAPUT XIX.

De Psalmo sexagesimo-octavo, in quo Judæorum pertinax infidelitas declaratur.

Sed ut Judæi tam manifestis hujus prophetiæ testimoniis, etiam rebus ad effectum tam clarum certumque perductis, omnino non cedant, profecto in eis illud impletur, quod in eo Psalmo, qui hunc sequitur, scriptum est. Cum enim et illic ex persona Christi, quæ ad ejus passionem pertinent, prophetice dicerentur, commemoratum est, quod in Evangelio patuit : « Dederunt in escam meam fel, et in siti mea » potum mihi dederunt acetum[1]. » Et velut post tale convivium epulasque sibi hujuscemodi exhibitas mox intulit : « Fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, et in retributionem, et in scandalum : obscurentur oculi eorum » ne videant, et dorsum eorum semper incurva[2] : » et cætera, quæ optando sunt dicta, sed optandi specie prophetando prædicta. Quid ergo mirum, si hæc manifesta non vident, quorum oculi sunt obscurati, ne videant? Quid mirum, si cœlestia non suspiciunt, qui ut in terrena sint proni, dorsum eorum semper incurvum est? His enim verbis translatis a corpore, vitia significantur animorum. Ista de Psalmis, hoc est, de prophetia regis David, satis dicta sint, ut aliquis modus sit. Ignoscant autem qui hæc legunt, et cuncta illa noverunt ; et de his, quæ fortasse

[1] Psal. LXVIII, 22. et Matth. XXVII, 34. — [2] Ibid. 23, 24.

firmiora me prætermisisse vel intelligunt, vel existimant, non querantur.

CAPUT XX.

De regno ac merito David, et de filio ipsius Salomone, eaque prophetia, quæ ad Christum pertinens invenitur, vel in eis libris qui scriptis ipsius copulantur, vel in eis quos ipsius esse non dubium est.

I. Regnavit ergo David in terrena Jerusalem, filius cœlestis Jerusalem, divino multum testimonio prædicatus: quia et delicta ejus tanta pietate superata sunt, per saluberrimam pœnitendi humilitatem, ut prorsus inter eos sit, de quibus ipse ait: «Beati quorum remissæ sunt iniquitates, » et quorum tecta sunt peccata[1]. » Post hunc regnavit eidem populo universo Salomon ejus filius, qui, ut supra dictum est, patre suo vivente, cœpit regnare[2]. Hic bonis initiis, malos exitus habuit. Quippe secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quam profuit ipsa sapientia, etiam nunc et deinceps memorabilis, et tunc longe lateque laudata. Prophetasse etiam ipse reperitur in suis libris, qui tres recepti sunt in auctoritatem canonicam, Proverbia, Ecclesiastes, et Canticum canticorum: Alii vero duo, quorum unus Sapientia, alter Ecclesiasticus dicitur, propter eloquii nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consuetudo: non autem esse ipsius, non dubitant doctiores: eos tamen in auctoritatem, maxime occidentalis, antiquitus recepit Ecclesia: quorum in uno, qui appellatur Sapientia Salo-

[1] Psal. xxxi, 1. — [2] 3 Reg. 1, 2.

monis, passio Christi apertissime prophetatur. Impii quippe interfectores ejus commemorantur dicentes: «Circumveniamus justum, quoniam insuavis est nobis, et » contrarius est operibus nostris, et improperat nobis pec- » cata legis, et infamat in nos peccata disciplinæ nostræ. » Promittit scientiam Dei se habere, et filium Dei se no- » minat. Factus est nobis in traductionem cogitationum » nostrarum. Gravis est nobis etiam ad videndum, quo- » niam dissimilis est aliis vita illius, et immutatæ viæ » ejus. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, et abs- » tinet se a viis nostris quasi ab immunditiis: præfert no- » vissima justorum, et gloriatur patrem Deum se habere. » Videamus ergo si sermones illius veri sunt, et tentemus » quæ ventura sunt illi, et sciemus quæ erunt novissima » ejus. Si enim justus est filius Dei, suscipiet illum, et » liberabit eum de manu contrariorum. Contumelia et » tormento interrogemus illum, ut sciamus reverentiam » illius, et probemus patientiam ipsius. Morte turpissima » condemnemus illum: erit enim ei respectus ex sermo- » nibus illius. Hæc cogitaverunt, et erraverunt: excæcavit » enim illos malitia ipsorum[1].» In Ecclesiastico autem fides gentium futura prædicitur isto modo: «Miserere nostri, » dominator Deus omnium, et immitte timorem tuum » super omnes gentes: extolle manum tuam super gentes » alienas, et videant potentiam tuam. Sicut coram illis » sanctificatus es in nobis, ita coram nobis magnificeris in » illis, et agnoscant te secundum quod et nos agnovimus » te, quia non est Deus præter te, Domine[2].» Hanc optandi et precandi specie prophetiam per Jesum Christum videmus impletam. Sed adversus contradictores non tanta firmitate proferuntur, quæ scripta non sunt in canone Judæorum.

[1] Sap. II, 12-21. — [2] Eccli. XXXVI, 1-15.

II. In tribus vero illis, quos Salomonis esse constat, et Judæi canonicos habent, ut ostendatur ad Christum et Ecclesiam pertinere quod in eis ejusmodi reperitur, operosa disputatio necessaria est, quæ nos ultra quam oportet, si nunc adhibetur, extendit. Tamen quod in Proverbiis legitur, viros impios dicere : « Abscondamus in terra virum » justum injuste, absorbeamus vero eum tanquam infer» nus viventem, et auferamus ejus memoriam de terra, » possessionem ejus pretiosam apprehendamus[1], » non ita obscurum est, ut de Christo et possessione ejus Ecclesia sine laboriosa expositione non possit intelligi. Tale quippe aliquid etiam Dominus ipse Jesus per evangelicam parabolam ostendit dixisse malos colonos : « Hic est hæres, ve» nite, occidamus eum, et nostra erit hæreditas[2]. » Itemque illud in eodem libro, quod jam ante perstrinximus, cum ageremus de sterili, quæ peperit septem, nonnisi de Christo et Ecclesia mox ut fuerit pronuntiatum consuevit intelligi ab eis, qui Christum Sapientiam Dei esse noverunt. « Sa» pientia ædificavit sibi domum, et suffulsit columnas sep» tem; immolavit suas victimas; miscuit in cratere vinum » suum, et paravit mensam suam. Misit servos suos con» vocans cum excellenti prædicatione ad craterem, dicens : » Quis est insipiens? Divertat ad me. Et inopibus sensu » dixit : Venite, manducate de meis panibus, et bibite » vinum quod miscui vobis[3]. » Hic certe agnoscimus Dei Sapientiam, hoc est, Verbum Patri coæternum, in utero virginali domum sibi ædificasse corpus humanum, et huic, tanquam capiti membra, Ecclesiam subjunxisse, Martyrum victimas immolasse, mensam in vino et panibus præparasse, ubi apparet etiam sacerdotium secundum ordinem Melchisedech, insipientes et inopes sensu vocasse, quia, sicut dicit Apostolus : « Infirma hujus mundi elegit, ut

[1] Prov. I, 11, 13. — [2] Matth. XXI, 38. — [3] Prov. IX, 1-5.

« confunderet fortia[1]. » Quibus tamen infirmis quod sequitur dicit : « Derelinquite insipientiam, ut vivatis ; et » quærite prudentiam, ut habeatis vitam[2]. » Participem autem fieri mensæ illius, ipsum est incipere habere vitam. Nam et in alio libro, qui vocatur Ecclesiastes, ubi ait : « Non est bonum homini, nisi quod manducabit et bibet[3], » quid credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam sacerdos ipse Mediator Testamenti Novi exhibet secundum ordinem Melchisedech de corpore et sanguine suo? Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis Veteris Testamenti, quæ immolabantur in umbra futuri : propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo et nono ejusdem Mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus : « Sacrificium » et oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi[4]. Quia pro illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus ejus offertur, et participantibus ministratur. Nam istum Ecclesiastem in hac sententia manducandi et bibendi, quam sæpe repetit, plurimumque commendat, non sapere carnalis epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait : Melius est « ire in domum luctus, quam ire in domum potus[5]. » Et paulo post, « Cor, inquit, sapientium in domo luctus, et cor » insipientium in domo epularum[6]. » Sed illud magis commemorandum existimo de hoc libro, quod pertinet ad Civitates duas, unam diaboli, alteram Christi, et earum reges diabolum et Christum : « Væ tibi, terra, inquit, cujus rex ado» lescens, et principes tui mane comedunt. Beata tu, terra, » cujus rex tuus filius ingenuorum, et principes tui in tem» pore comedunt, in fortitudine, et non in confusione[7]. » Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam, et superbiam, et temeritatem, et petulantiam, cæteraque vitia, quæ

[1] Cor. I, 27. — [2] Prov. IX, 6. — [3] Eccl. VIII, 15. — [4] Psal. XXXIX, 7. — [5] Eccl. VII, 3. — [6] Ibid. 5. — [7] Eccl. X, 16, 17.

huic ætati assolent abundare : Christum autem filium ingenuorum, sanctorum scilicet Patriarcharum, pertinentium ad liberam Civitatem, ex quibus est in carne progenitus. Principes illius Civitatis mane manducantes, id est, ante horam congruam; quia non expectant opportunam, quæ vera est, in futuro sæculo felicitatem, festinanter beari hujus sæculi celebritate cupientes. Principes autem Civitatis Christi tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait : « In fortitudine, et non in confusione : » quia non eos fallit spes, de qua dicit Apostolus : « Spes autem non confundit[1]. » Dicit et Psalmus : « Etenim qui » te expectant, non confundentur[2]. » Jamvero Canticum canticorum spiritalis quædam sanctarum est voluptas mentium, in conjugio illius Regis et Reginæ Civitatis, quod est Christus et Ecclesia. Sed hæc voluptas allegoricis tegminibus involuta est, ut desideretur ardentius, nudeturque jocundius, et appareat sponsus, cui dicitur in eodem Cantico : « Æquitas dilexit te[3]; » et sponsa quæ ibi audit, « Charitas in deliciis tuis[4]. » Tacita multa transimus, cura hujus Operis terminandi.

CAPUT XXI.

De regibus post Salomonem sive in Juda, sive in Israël.

Cæteri post Salomonem reges Hebræorum vix inveniuntur per aliqua ænigmata dictorum suorum rerumve gestarum, quod ad Christum et Ecclesiam pertineat, prophetasse, sive in Juda, sive in Israël. Sic enim appellatæ

[1] Rom. v, 5. — [2] Psal. xxiv, 3. — [3] Cant. i, 3. — [4] Id. vii, 6.

sunt illius populi partes, ex quo propter Salomonis offensam tempore filii ejus Roboam, qui patri successit in regnum, Deo vindicante divisus est. Proinde tribus decem, quas accepit Hieroboam servus Salomonis, rex eis in Samaria constitutus[1], proprie vocabantur Israël, quamvis hoc universi populi illius nomen esset. Duabus vero tribubus, Judæ scilicet et Benjamin, quæ propter David, ne penitus regnum stirpis ejus fuisset eradicatum, remanserant subjacentes civitati Jerusalem, Judæ nomen fuit : quia ipsa erat tribus unde David. Benjamin vero tribus altera ad idem regnum, sicut dixi, pertinens, erat unde fuit Saül rex ante David. Sed simul istæ duæ tribus, ut dictum est, Juda vocabantur ; et hoc nomine discernebantur ab Israël, quod appellabantur proprie decem tribus habentes suum regem. Nam tribus Levi, quoniam sacerdotalis fuit, Dei, non regum servitio mancipata, tertia-decima numerabatur. Joseph quippe unus ex duodecim filiis Israël, non unam, sicut cæteri singulas, sed duas tribus fecit, Ephræm et Manassen. Veruntamen etiam tribus Levi ad regnum jerosolymitanum pertinebat magis, ubi erat Dei templum, cui serviebat. Diviso igitur populo, primus regnavit in Jerusalem Roboam, rex Juda, filius Salomonis, et in Samaria Hieroboam, rex Israël, servus Salomonis. Et cum voluisset Roboam tanquam tyrannidem divisæ illius partis bello persequi, prohibitus est populus pugnare cum fratribus suis, dicente Deo per Prophetam se hoc fecisse. Unde apparuit nullum in ea re, vel regis Israël, vel populi fuisse peccatum, sed voluntatem Dei vindicantis impletam. Qua cognita, pars utraque inter se pacata conquievit : non enim religionis, sed regni fuerat facta divisio.

[1] 3 Reg. XII.

CAPUT XXII.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi populum profanavit, in quo tamen non destitit Deus et Prophetas inspirare, et multos ad idololatriæ crimine custodire.

Verum rex Israël Hieroboam mente perversa non credens Deo, quem veracem promisso sibi regno datoque probaverat, timuit ne veniendo ad templum Dei, quod erat in Jerusalem, quod secundum divinam legem sacrificandi causa universæ illi genti veniendum fuit, seduceretur ab eo populus, et stirpi David tanquam regio semini redderetur; et instituit idololatriam in regno suo, et populum Dei secum simulacrorum cultu obstrictum nefanda impietate decepit. Nec tamen omni modo cessavit Deus non solum illum regem, verumetiam successores ejus et impietatis imitatores, populumque ipsum, arguere per Prophetas. Nam ibi extiterunt et magni illi insignesque Prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerunt, Elias et Elisæus discipulus ejus. Etiam ibi dicenti Eliæ : « Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego relictus sum solus, et quærunt animam meam[1] : » responsum est illic esse septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.

[1] 3 Reg. xix, 10.

CAPUT XXIII.

De vario utriusque regni Hebræorum statu, donec ambo populi in captivitatem diverso tempore ducerentur, revocato postea Juda in regnum suum, quod novissime in Romanorum transiit potestatem.

Itemque in regno Juda pertinente ad Jerusalem, etiam succedentium regum temporibus non defuerunt Prophetæ : sicut Deo placebat eos mittere, vel ad prænuntiandum quod opus erat, vel ad corripienda peccata, præcipiendamque justitiam. Nam et illic, etsi longe minus quam in Israël, tamen extiterunt reges, qui suis impietatibus Deum graviter offenderent, et moderatis flagellis cum populo simili plecterentur. Piorum sane regum merita ibi non parva laudantur. In Israël autem reges alios magis, alios minus, omnes tamen reprobos legimus. Utraque igitur pars, sicut jubebat divina Providentia, vel sinebat, variis et erigebatur prosperitatibus, et adversitatibus premebatur : et sic affligebatur, non solum externis, verumetiam inter se civilibus bellis, ut certis existentibus causis, misericordia Dei vel ira patesceret; donec ejus indignatione crescente, universa gens illa a Chaldæis debellantibus, non solum subverteretur in sedibus suis, sed etiam ex maxima sui parte transferretur in terras Assyriorum, prius illa pars, quæ vocabatur Israël in tribubus decem; postea vero etiam Judas, eversa Jerusalem et templo illo nobilissimo : in quibus terris per annos septuaginta captivum egit otium. Post quos inde dimissa,

templum, quod eversum fuerat, instauravit : et quamvis plurimi ejus in alienigenarum degerent terris, non habuit tamen deinceps duas regni partes, et duos diversos in singulis partibus reges : sed in Jerusalem princeps eorum unus erat; atque ad Dei templum, quod ibi erat, omnes undique, ubicumque essent, et undecumque possent, per certa tempora veniebant. Sed nec tunc eis hostes ex aliis gentibus expugnatoresque defuerunt : nam etiam Romanorum jam tributarios eos Christus invenit.

CAPUT XXIV.

De Prophetis, qui vel apud Judæos postremi fuerunt, vel quos circa tempus nativitatis Christi evangelica prodit Historia.

Toto autem illo tempore, ex quo redierunt de Babylonia, post Malachiam, Aggæum et Zachariam, qui tunc prophetaverunt, et Esdram, non habuerunt Prophetas usque ad Salvatoris adventum, nisi alium Zachariam patrem Joannis, et Elisabeth ejus uxorem, Christi nativitate jam proxima; et eo jam nato, Simeonem senem, et Annam viduam jamque grandævam, et ipsum Joannem novissimum : qui juvenis, jam juvenem Christum, non quidem futurum prædixit, sed tamen incognitum prophetica cognitione monstravit : propter quod ipse Dominus ait : « Lex et Prophetæ usque ad Joannem[1]. » Sed istorum quinque prophetatio ex Evangelio nobis nota est : ubi et ipsa Virgo mater Domini ante Joannem prophetasse invenitur. Sed hanc istorum prophetiam Judæi reprobi non

[1] Matth. xxi, 13.

accipiunt ; acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Evangelio crediderunt. Tunc enim vere Israël divisus est in duo, divisione illa, quæ per Samuëlem prophetam Saüli regi est immutabilis prænuntiata. Malachiam vero, Aggæum, Zachariam, et Esdram, etiam Judæi reprobi in auctoritatem canonicam receptos novissimos habent. Sunt enim et scripta eorum, sicut aliorum, qui in magna multitudine Prophetarum perpauci ea scripserunt, quæ auctoritatem canonis obtinerent. De quorum prædictis, quæ ad Christum Ecclesiamque ejus pertinent, nonnulla mihi in hoc Opere video esse ponenda : quod commodius fiet, adjuvante Domino, sequenti libro; ne hunc tam prolixum ulterius oneremus.

LIBER XVIII[1].

Dicit de terrenæ civitatis a tempore Abrahami ad mundi finem procursu cum ipsa civitate cœlesti : et attingit oracula de Christo, tum Sibyllarum, tum maxime sacrorum vatum, qui ab regni Romanorum exordio scripserunt.

CAPUT I.

De his quæ usque ad tempora Salvatoris decem et septem voluminibus disputata sunt.

De Civitatum duarum[1], quarum Dei una, sæculi hujus est altera, in qua nunc est, quantum ad hominum genus pertinet, etiam ista peregrina, exortu et procursu, et debitis finibus, me scripturum esse promisi : cum prius inimicos Civitatis Dei, qui conditori ejus Christo deos suos præferunt, et livore sibi perniciosissimo atrociter invident Christianis, quantum me adjuvaret ejus gratia, refellissem, quod voluminibus decem prioribus feci. De hac vero mea, quam modo commemoravi, tripertita promissione, decimum sequentibus quatuor libris ambarum est digestus exortus. Deinde procursus ab homine primo usque diluvium libro uno, qui est hujus Operis quintusdecimus : atque inde usque ad Abraham rursus ambæ, sicut in temporibus, ita et in nostris litteris cucurrerunt. Sed a patre Abraham usque ad Regum tempus Israëlitarum, ubi sextum-decimum volumen absolvimus, et inde

[1] Scriptus circiter an. 426. Vide infra cap. 54. — [2] Vide D. Guillon, tom. XXI, pag. 270-276.

usque ad ipsius in carne Salvatoris adventum, quo usque decimus-septimus liber tenditur, sola videtur in meo stylo cucurrisse Dei Civitas : cum in hoc sæculo non sola cucurrerit, sed ambæ utique in genere humano, sicut ab initio simul, suo procursu tempora variaverint. Verum hoc ideo feci, ut prius ex quo apertiores Dei promissiones esse cœperunt, usque ad ejus ex Virgine nativitatem; in quo fuerant, quæ primo promittebantur implenda, sine interpolatione a contrario alterius Civitatis, ista quæ Dei est procurrens, distinctius appareret; quamvis usque ad revelationem Testamenti Novi, non in lumine, sed in umbra cucurrerit. Nunc ergo, quod intermiseram, video esse faciendum, ut ex Abrahæ temporibus quomodo etiam illa cucurrerit, quantum satis videtur; attingam, ut ambæ inter se possint consideratione legentium comparari.

CAPUT II.

De terrenæ Civitatis regibus atque temporibus, quibus ab exortu Abrahæ sanctorum tempora supputata conveniunt.

I. Societas igitur usquequaque mortalium diffusa per terras et in locorum quantislibet diversitatibus, unius tamen ejusdemque naturæ quadam communione devincta, utilitates et cupiditates suas quibusque sectantibus, dum id quod appetitur, aut nemini, aut non omnibus sufficit, quia non est idipsum, adversum se ipsam plerumque dividitur, et pars partem, quæ prævalet, opprimit. Victrici enim victa succumbit, dominationi scili-

cet, vel etiam libertati qualemcumque pacem præferens ac salutem : ita ut magnæ fuerint admirationi, qui perire quam servire maluerunt. Nam in omnibus fere gentibus quodam modo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quibus contigit vinci, quam bellica omnifariam vastatione deleri. Hinc factum est, ut non sine Dei providentia, in cujus potestate est, ut quisque bello aut subjugetur, aut subjuget, quidam essent regnis præditi, quidam regnantibus subditi : sed inter plurima regna terrarum, in quæ terrenæ utilitatis, vel cupiditatis, est divisa societas, (quam Civitatem mundi hujus universali vocabulo nuncupamus,) duo regna cernimus longe cæteris provenisse clariora, Assyriorum primum, deinde Romanorum, ut temporibus, ita locis inter se ordinata atque distincta. Nam quo modo illud prius, hoc posterius; eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente surrexit : denique in illius fine hujus initium confestim fuit. Regna cætera, cæterosque reges velut appendices istorum dixerim.

II. Ninus ergo jam secundus rex erat Assyriorum, qui patri suo Belo successerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldæorum natus est Abraham[2]. Erat etiam tempore illo regnum Sicyoniorum admodum parvum, a quo ille undecumque doctissimus Marcus Varro scribens de gente populi romani, velut antiquo tempore, exorsus est. Ab his enim Sicyoniorum regibus ad Athenienses pervenit, a quibus ad Latinos, inde ad Romanos. Sed ante conditam Romam in comparatione regni Assyriorum perexigua ista memorantur. Quamvis Athenienses in Græcia plurimum claruisse fateatur etiam Sallustius romanus historicus, plus tamen fama, quam re ipsa. Nam loquens de illis : « Atheniensium, inquit, res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ magnificæque fuerunt : verum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia

provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui fecere, virtus tanta habetur, quantum eam verbis potuere extollere præclara ingenia. » Accedit huic civitati non parva etiam ex litteris et philosophis gloria, quod ibi potissimum talia studia viguerunt. Nam quantum attinet ad imperium, nullum majus primis temporibus, quam Assyriorum fuit, nec tam longe lateque diffusum. Quippe ubi Ninus rex, Beli filius, universam Asiam[1], quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, usque ad Lybiæ fines subegisse traditur. Solis quippe Indis in partibus Orientis non dominabatur : quos tamen, eo defuncto, Semiramis uxor ejus est aggressa bellando. Ita factum est, ut quicumque in illis terris populi, sive reges erant, Assyriorum regno ditionique parerent, et quidquid imperaretur efficerent. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos Nini temporibus natus est. Sed quoniam res græcæ multo sunt nobis quam assyriæ notiores, et per Græcos ad Latinos, ac deinde ad Romanos, qui etiam ipsi Latini sunt, temporum seriem deduxerunt qui gentem populi romani in originis ejus antiquitate rimati sunt, ob hoc debemus, ubi opus est, assyrios memorare reges : ut appareat quemadmodum Babylonia, quasi prima Roma, cum peregrina in hoc mundo Dei Civitate procurrat. Res autem, quas propter comparationem Civitatis utriusque, terrenæ scilicet et cœlestis, huic Operi oportet inserere, magis ex Græcis et Latinis, ubi et ipsa Roma quasi secunda Babylonia est, debemus assumere.

III. Quando ergo natus est Abraham, secundi reges erant, apud Assyrios Ninus, apud Sicyonios Europs[2] :

[1] Vide infra cap. 22. et supra lib. xvi, c. 17. et lib. iv, c. 6. — [2] Euseb. in Chron.

primi autem, illic Belus, hic Ægialeus fuerunt. Cum vero egresso Abraham de Babylonia, promisit ei Deus ex illo magnam gentem futuram, et in ejus semine omnium gentium benedictionem, Assyrii quartum regem habebant, Sicyonii quintum : apud illos enim regnabat filius Nini post matrem Semiramidem, quæ ab illo interfecta perhibetur, ausa filium mater incestare concubitu. Hanc putant nonnulli condidisse Babylonem, quam quidem potuit instaurare (17). Quando autem, vel quomodo condita fuerit, in sexto-decimo libro diximus. Filium porro Nini et Semiramidis, qui matri successit in regnum, quidam etiam ipsum Ninum, quidam vero derivato a patre vocabulo Niniam vocant. Sicyoniorum autem regnum tunc tenebat Telxion. Quo regnante usque adeo ibi mitia et læta tempora fuerunt, ut eum defunctum velut deum colerent sacrificando, et ludos celebrando, quos ei primitus institutos ferunt.

CAPUT III.

Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sicyonios Abrahæ centenario Isaac de promissione sit natus vel ipsi Isaac sexagenario Esaü et Jacob gemini de Rebecca sint editi.

Hujus temporibus etiam Isaac ex promissione Dei natus est centenario patri filius Abrahæ de Sara conjuge, quæ sterilis et anus jam spem prolis amiserat. Tunc et Assyriis quintus erat rex Aralius. Ipsi vero Isaac sexagenario nati sunt gemini Esaü et Jacob, quos ei Rebecca uxor peperit, avo eorum Abraham adhuc vivente, et centum-sexaginta

ætatis annos agente : qui expletis centum-septuagintaquinque defunctus est : regnantibus apud Assyrios Xerxe illo antiquiore, qui etiam Baleus vocabatur, et apud Sicyonios Thuriaco, quem quidam Thurimachum scribunt, septimis regibus. Regnum autem Argivorum simul cum Abrahæ nepotibus ortum est, ubi primus regnavit Inachus. Sane quod prætereundum non fuit, etiam apud sepulcrum septimi sui regis Thuriaci sacrificare Sicyonios solere, Varro refert. Regnantibus porro octavis regibus, Armamitre Assyriorum, Leucippo Sicyniorum, et primo Argivorum Inacho, Deus locutus est ad Isaac, atque ipsi quoque eadem quæ patris ejus duo illa promisit, semini scilicet ejus terram Chanaan, et in ejus semine benedictionem cunctarum gentium. Hæc ipsa promissa sunt etiam filio ejus, nepoti Abrahæ, qui est appellatus primo Jacob, post Israël, cum jam Belocus rex nonus Assyriis et Phoroneus Inachi filius secundus regnaret Argivis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia sub Phoroneo Argolico rege legum et judiciorum quibusdam clarior facta est institutis. Phegous tamen frater hujus Phoronei junior, cum esset mortuus, ad ejus sepulcrum templum est constitutum, in quo coleretur ut Deus, et ei boves immolarentur. Credo honore tanto ideo dignum putarunt, quia in regni sui parte (pater quippe loca ambobus distribuerat, in quibus, eo vivente, regnarent,) iste sacella constituerat ad colendos deos, et docuerat observari tempora per menses atque annos, quid eorum quatenus metirentur atque numerarent. Hæc in eo nova mirantes rudes adhuc homines, morte obita deum esse factum, sive opinati sunt, sive voluerunt. Nam et Io filia Inachi fuisse perhibetur, quæ postea Isis appellata, ut magna dea culta est in Ægypto : quamvis alii scribant eam ex Æthiopia in Ægyptum venisse reginam; et quod late jus-

teque imperaverit, eisque multa commoda et litteras instituerit, hunc honorem illi habitum esse divinum, posteaquam ibi mortua est, et tantum honorem, ut capitali crimine reus fieret, si quis eam fuisse hominem diceret.

CAPUT IV.

De temporibus Jacob et filii ejus Joseph.

Regnantibus Assyriorum decimo rege Baleo, et Sicyoniorum nono Mesappo, qui etiam Cephisos a quibusdam traditur, (si tamen duorum nominum homo unus fuit, ac non potius alterum pro altero putaverunt fuisse hominem, qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen,) cum rex Argivorum tertius Apis esset, mortuus est Isaac annorum centum-octoginta, et reliquit geminos suos annorum centum et viginti : quorum minor Jacob pertinens ad Civitatem Dei, de qua scribimus, majore utique reprobato, habebat duodecim filios; quorum illum, qui vocabatur Joseph, mercatoribus in Ægyptum transeuntibus fratres, adhuc Isaac avo eorum vivente, vendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Joseph, quando ex humilitate, quam pertulit, sublimatus est, cum triginta esset annorum : quoniam somnia regis divine interpretatus, prænuntiavit septem ubertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentem consequentes alii septem steriles fuerant consumpturi; et ob hoc eum rex præfecerat Ægypto, de carcere liberatum, quo eum conjecerat integritas castitatis; quam fortiter servans male amanti dominæ, et male credulo domino mentituræ, veste etiam derelicta de manibus attrahentis aufugiens, non consensit ad stuprum. Secundo autem

anno septem annorum sterilium, Jacob in Ægyptum cum suis omnibus venit ad filium, agens annos centum et triginta, sicut interroganti regi ipse respondit; cum Joseph ageret triginta et novem, ad triginta scilicet quos agebat, quando a rege honoratus est, additis septem ubertatis, et duobus famis.

CAPUT V.

De Api rege Argivorum, quem Ægyptii Serapim nominatum divino honore coluerunt.

His temporibus rex Argivorum Apis navibus transvectus in Ægyptum, cum ibi mortuus fuisset, factus est Serapis omnium maximus Ægyptiorum deus. Nominis autem hujus, cur non Apis etiam post mortem, sed Serapis appellatus sit, facillimam rationem Varro reddidit. Quia enim arca in qua mortuus ponitur, quod omnes jam σαρκοφάγον vocant, σορὸς dicitur græce; et ibi eum venerari sepultum cœperant, prius quam templum ejus esset extructum: velut Soros et Apis, Sorapis primo, deinde una littera, ut fieri assolet, commutata, Serapis dictus est. Et constitutum est etiam de illo, ut quisquis eum hominem dixisset fuisse, capitalem penderet pœnam. Et quoniam fere in omnibus templis, ubi colebantur Isis et Serapis, erat etiam simulacrum, quod digito labiis impresso admonere videretur, ut silentium fieret; hoc significare idem Varro existimat, ut homines eos fuisse taceretur. Ille autem bos, quem mirabili vanitate decepta Ægyptus in ejus honorem deliciis affluentibus alebat, quoniam eum sine sarcophago vivum venerabantur, Apis, non Serapis voca-

batur. Quo bove mortuo, quoniam quærebatur et reperiebatur vitulus coloris ejusdem, hoc est, albis quibusdam maculis similiter insignitus; mirum quiddam et divinitus sibi procuratum esse credebant. Non enim magnum erat dæmonibus ad eos decipiendos phantasiam talis tauri, quam sola cerneret, ostentare vaccæ concipienti atque prægnanti, unde libido matris attraheret, quod in ejus fœtu jam corporaliter appareret: sicut Jacob de virgis variatis, ut oves et capræ variæ nascerentur, effecit. Quod enim homines coloribus et corporibus veris, hoc dæmones figuris fictis facillime possunt animalibus concipientibus exhibere.

CAPUT VI.

Quo regnante apud Argivos, quove apud Assyrios, Jacob in Ægypto sit mortuus.

Apis ergo rex, non Ægyptiorum, sed Argivorum, mortuus est in Ægypto. Huic filius Argus successit in regnum, ex cujus nomine et Argi, et ex hoc Argivi, appellati sunt. Superioribus autem regibus nondum vel locus vel gens habebat hoc nomen. Hoc ergo regnante apud Argivos, et apud Sicyonios Erato, apud Assyrios vero adhuc manente Baleo, mortuus est Jacob in Ægypto annorum centum-quadraginta-septem, cum moriturus filios suos et nepotes ex Joseph benedixisset, Christumque apertissime prophetasset, dicens in benedictione Judæ: « Non deficiet princeps ex » Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quæ re» posita sunt ei: et ipse expectatio gentium[1]. » Regnante Argo, suis cœpit uti frugibus Græcia, et habere segetes

[1] Gen. XLIX, 10.

in agricultura, delatis aliunde seminibus. Argus quoque post obitum Deus haberi cœpit, templo et sacrificiis honoratus. Qui honor, eo regnante, ante illum delatus est homini privato et fulminato cuidam Homogyro, eo quod primus ad aratrum boves junxerit.

CAPUT VII.

Quorum regum tempore Joseph in Ægypto defunctus sit.

Regnantibus Assyriorum duodecimo Mamito (18), et undecimo Sicyoniorum Plemnæo, et Argis adhuc manente Argo, mortuus est Joseph in Ægypto annorum centum et decem. Post cujus mortem populus Dei mirabiliter crescens mansit in Ægypto centum-quadraginta-quinque annos, tranquille prius, donec morerentur quibus Joseph notus fuit : deinde quia invidebatur incrementis ejus, erantque suspecta, quousque inde liberaretur, persecutionibus, (inter quas tamen divinitus fœcundata multiplicatione crescebat,) et laboribus premebatur intolerabilis servitutis. In Assyria vero et Græcia per idem tempus regna eadem permanebant.

CAPUT VIII.

Quorum regum ætate Moyses natus sit, et quorum deorum iisdem temporibus sit orta religio.

Cum ergo regnaret Assyriis quartus-decimus Saphrus, et Sicyoniis duodecimus Orthopolis, et Criasus quintus Argivis, natus est in Ægypto Moyses, per quem populus Dei de servitute Ægypti liberatus est, in qua eum ad desiderandum sui Creatoris auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regibus fuisse a quibusdam creditur Prometheus (19); quem propterea ferunt de luto formasse homines, quia sapientiæ optimus doctor fuisse perhibetur : nec tamen ostenditur qui ejus temporibus fuerint sapientes. Frater ejus Atlas magnus fuisse astrologus dicitur : unde occasionem fabula invenit, ut eum cœlum portare confingeret : quamvis mons ejus nomine nuncupetur, cujus altitudine potius cœli portatio in opinionem vulgi venisse videatur. Multa quoque alia ex illis in Græcia temporibus confingi fabulosa cœperunt : sed usque ad Cecropem regem Atheniensium, quo regnante, eadem civitas etiam tale nomen accepit, et quo regnante, Deus per Moysen eduxit ex Ægypto populum suum, relati sunt in deorum numerum aliquot mortui cæca et vana consuetudine ac superstitione Græcorum. In quibus Criasi regis conjux Melantomice, et Phorbas filius eorum, qui post patrem rex Argivorum sextus fuit, et septimi regis Triopæ filius Jasus, et rex nonus Sthenelas, sive Stheneleus, sive Sthenelus, varie quippe in diversis auctoribus invenitur. His temporibus etiam Mercurius fuisse perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia filia : quod vulgatiores etiam litteræ personant. Multarum

autem artium peritus claruit, quas et hominibus tradidit: quo merito eum post mortem deum esse voluerunt, sive etiam crediderunt. Posterior fuisse Hercules dicitur, ad ea tamen tempora pertinens Argivorum : quamvis nonnulli eum Mercurio præferant tempore; quos falli existimo. Sed quolibet tempore nati sint, constat inter historicos graves, qui hæc antiqua litteris mandaverunt, ambos homines fuisse, et quod mortalibus ad istam vitam commodius ducendam beneficia multa contulerint, honores ab eis meruisse divinos. Minerva vero longe his antiquior. Nam temporibus Ogygii ad lacum, qui Tritonis dicitur, virginali apparuisse fertur ætate; unde et Tritonia nuncupata est: multorum sane operum inventrix: et tanto proclivius dea credita, quanto minus origo ejus innotuit. Quod enim de capite Jovis nata canitur, poëtis et fabulis, non historiæ rebusque gestis est applicandum. Quanquam Ogygius ipse quando fuerit, cujus temporibus etiam diluvium magnum factum est, non illud maximum quo nulli homines evaserunt, nisi qui in arca esse potuerunt, quod gentium nec græca, nec latina novit historia (20), sed tamen majus quam postea tempore Deucalionis fuit, inter scriptores historiæ non convenit. Nam Varro inde exorsus est librum, cujus mentionem superius feci, et nihil sibi, ex quo perveniat ad res romanas, proponit antiquius quam Ogygii diluvium, hoc est, Ogygii factum temporibus. Nostri autem, qui Chronica scripserunt, prius Eusebius, post Hieronymus, qui utique præcedentes aliquos historicos in hac opinione secuti sunt, post annos amplius quam trecentos, jam secundo Argivorum Phoroneo rege regnante, Ogygii diluvium fuisse commemorant. Sed quolibet tempore fuerit, jam tamen Minerva tanquam dea colebatur, regnante Atheniensibus Cecrope, sub quo rege etiam ipsam vel instauratam ferunt, vel conditam civitatem.

CAPUT IX.

Quando Atheniensium civitas sit condita, et quam causam nominis ejus Varro perhibeat.

Nam ut Athenæ vocarentur, quod certe nomen a Minerva est, quæ græce Ἀθήνα dicitur, hanc causam Varro indicat. Cum apparuisset illic repente olivæ arbor, et alio loco aqua erupisset, regem prodigia ista moverunt, et misit ad Apollinem Delphicum sciscitatum quid intelligendum esset, quidve faciendum. Ille respondit, quod olea Minervam significaret, unda Neptunum, et quod esset in civium potestate, ex cujus nomine potius duorum deorum, quorum signa illa essent, civitas vocaretur. Isto Cecrops oraculo accepto, cives omnes utriusque sexus (mos enim tunc in eisdem locis erat, ut etiam fœminæ publicis consultationibus interessent) ad ferendum suffragium convocavit. Consulta igitur multitudine, mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerva tulere sententias: et quia una plus est inventa fœminarum, Minerva vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæstuantibus terras Atheniensium populatus est: quoniam spargere latius quaslibet aquas difficile dæmonibus non est. Cujus ut iracundia placaretur, triplici supplicio dicit idem auctor ab Atheniensibus affectas esse mulieres: ut nulla ulterius ferrent suffragia, ut nullus nascentium maternum nomen acciperet, ut ne quis eas Athenæas vocaret. Ita illa civitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, et tot tantorumque philosophorum, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius, ludificantibus dæmonibus de lite deorum suorum,

maris et fœminæ, et de victoria per fœminas fœminæ Athenas nomen accepit : et a victo læsa ipsam victricis victoriam punire compulsa est, plus aquas Neptuni quam Minervæ arma formidans. Nam in mulieribus, quæ sic punitæ sunt, et Minerva quæ vicerat, victa est; nec affuit suffragatricibus suis, ut suffragiorum deinceps perdita potestate, et alienatis filiis a nominibus matrum, Athenæas saltem vocari liceret, et ejus deæ mereri vocabulum, quam viri dei victricem fecerant ferendo suffragium. Quæ et quanta hinc dici possent, nisi sermo ad alia properaret?

CAPUT X.

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi et de diluvio Deucalionis.

Attamen Marcus Varro non vult fabulosis adversus deos fidem adhibere figmentis, ne de majestatis eorum dignitate indignum aliquid sentiat. Et ideo, nec Areopagon, ubi cum Atheniensibus Paulus apostolus disputavit[1], ex quo loco Areopagitæ appellati sunt curiales urbis ejusdem, vult inde accepisse nomen, quod Mars, qui græce ἄρης dicitur, cum homicidii crimine reus fieret, judicantibus duodecim diis in eo pago, sex sententiis absolutus est; quia ubi paris numeri sententiæ fuissent, præponi absolutio damnationi solebat. Sed contra istam, quæ multo est amplius celebrata, opinionem, aliam quamdam de obscurarum notitia litterarum causam nominis hujus conatur astruere, ne Areopagon Athenienses de nomine Martis et pagi, quasi Martis pagum nominasse credantur in in-

[1] Act. xvii.

juriam videlicet numinum, a quibus litigia vel judicia existimat aliena : non minus hoc, quod de Marte dicitur, falsum esse asseverans, quam illud quod de tribus deabus, Junone scilicet, et Minerva, et Venere, quæ pro malo aureo adipiscendo, apud judicem Paridem de pulchritudinis excellentia certasse narrantur ; et ad placandos ludis deos, qui delectantur seu veris, seu falsis istis criminibus suis, inter theatricos plausus cantantur, atque saltantur. Hæc Varro non credit, ne deorum naturæ, seu moribus credat incongrua : et tamen, non fabulosam, sed historicam rationem de Athenarum vocabulo reddens, tantam Neptuni et Minervæ litem suis litteris inserit, de cujus nomine potius illa civitas vocaretur, ut cum prodigiorum ostentatione contenderent, inter eos judicare nec Apollo consultus auderet, sed deorum jurgium finiendum, sicut memoratarum trium dearum ad Paridem Jupiter, ita et iste ad homines mitteret, ubi vinceret Minerva suffragiis, et in pœna suarum suffragatricium vinceretur, quæ in adversariis suis viris obtinere Athenas potuit, et amicas suas fœminas Athenæas habere non potuit. His temporibus, ut Varro scribit, regnante Atheniensibus Cranao successore Cecropis, ut autem nostri Eusebius et Hieronymus, adhuc eodem Cecrope permanente, diluvium fuit, quod appellatum est Deucalionis, eo quod ipse regnabat in earum terrarum partibus, ubi maxime factum est. Hoc autem diluvium nequaquam ad Ægyptum atque ad ejus vicina pervenit[1].

[1] Plato in Timæo.

CAPUT XI.

Quo tempore Moyses populum de Ægypto eduxerit: et de Jesu Nave, qui eidem successit, quorum regum ætate sit mortuus.

Eduxit ergo Moyses ex Ægypto populum Dei, novissimo tempore Cecropis Atheniensium regis, cum apud Assyrios regnaret Ascatades, apud Sicyonios Marathus, apud Argivos Triopas. Educto autem populo in monte Sina divinitus acceptam tradidit legem : quod Vetus dicitur Testamentum, quia promissiones terrenas habet; et per Jesum Christum futurum fuerat Testamentum Novum, quo regnum cœlorum promitteretur. Hunc enim ordinem servari oportebat, sicut in unoquoque homine, qui in Deum proficit, id agitur, quod ait Apostolus : ut « Non » sit prius quod spiritale est : sed quod animale, postea » spiritale[1] : » quoniam sicut dicit, et verum est : « Primus » homo de terra, terrenus ; secundus homo de cœlo, cœ» lestis[2]. » Rexit autem populum Moyses per annos quadraginta in deserto : et mortuus est annorum centum et viginti ; cum Christum etiam ipse prophetasset per figuras observationum carnalium in tabernaculo, et sacerdotio, et sacrificiis, aliisque mysticis plurimisque mandatis. Moysi successit Jesus Nave : et in terram promissionis introductum populum collocavit, ex auctoritate divina debellatis gentibus, a quibus eadem loca tenebantur. Qui cum populum rexisset post mortem Moysi viginti et septem annos, etiam ipse defunctus est : regnante apud Assyrios octavo-

[1] I Cor. xv, 46. — [2] Ibid. 47.

decimo Amyntha, apud Sicyonios sexto-decimo Corace, apud Argivos decimo Danao, apud Athenienses quarto Erichthonio.

CAPUT XII.

De sacris falsorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus instituerunt, quæ ab exitu Israël ex Ægypto, usque ad obitum Jesu Nave dinumerantur.

Per hæc tempora, id est, ab exitu Israël ex Ægypto, usque ad mortem Jesu Nave, per quem populus idem terram repromissionis accepit, sacra sunt instituta diis falsis a regibus Græciæ, quæ memoriam diluvii, et ab eo liberationis hominum, vitæque tunc ærumnosæ modo ad alta, modo ad plana migrantium, solemni celebritate revocarunt. Nam et Lupercorum per sacram viam ascensum atque descensum sic interpretantur (21), ut ab eis significari dicant homines, qui propter aquæ inundationem summa montium petiverunt, et rursus, eadem residente, ad ima redierunt. His temporibus Dionysium, qui etiam Liber pater dictus est, et post mortem deus habitus, vitem ferunt ostendisse in Attica terra hospiti suo. Tunc Apollini Delphico instituti sunt ludi musici, ut placaretur ira ejus, qua putabant afflictas esse sterilitate Græciæ regiones, quia non defenderint templum ejus, quod rex Danaus, cum easdem terras bello invasisset, incendit. Hos autem ludos ut instituerent, oraculo sunt ejus admoniti. In Attica vero rex Erichthonius ei ludos primus instituit: nec ei tantum, sed etiam Minervæ, ubi præmium victo-

ribus oleum ponebatur, quod ejus fructus inventricem Minervam, sicut vini Liberum tradunt. Per eos annos a rege Xantho Cretensium, cujus apud alios aliud nomen invenimus, rapta perhibetur Europa, et inde geniti Rhadamanthus, Sarpedon, et Minos, quos magis ex eadem muliere filios Jovis esse vulgatum est. Sed talium deorum cultores illud quod de rege Cretensium diximus, historicæ veritati; hoc autem quod de Jove poëtæ cantant, theatra concrepant, populi celebrant, vanitati deputant fabularum, ut esset unde ludi fierent placandis numinibus etiam falsis eorum criminibus. His temporibus Hercules in Tyria clarus habebatur : sed nimirum alius, non ille de quo supra locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicuntur et Liberi patres et Hercules. Hunc sane Herculem, cujus ingentia duodecim facta numerant, inter quæ Antæi Afri necem non commemorant, quod ea res ad alterum Herculem pertinet, in Oëta monte a se ipso incensum produnt suis litteris, cum ea virtute, qua monstra subegerat, morbum tamen, quo languebat, sustinere non posset. Illo tempore vel rex, vel potius tyrannus Busiris suis diis suos hospites immolabat, quem filium perhibent fuisse Neptuni, ex matre Libya, filia Epaphi. Verum non credatur hoc stuprum perpetrasse Neptunus, ne dii accusentur : sed poëtis et theatris ista tribuantur, ut sit unde placentur. Erichthonii regis Atheniensium, cujus novissimis annis Jesus Nave mortuus reperitur, Vulcanus et Minerva parentes fuisse dicuntur. Sed quoniam Minervam virginem volunt, in amborum contentione Vulcanum commotum effudisse aiunt semen in terram, atque inde homini nato ob eam causam tale inditum nomen. Græca enim lingua ἔϱις contentio, et χθὼν terra est; ex quibus duobus compositum vocabulum est Erichthonius. Verum, quod fatendum est, refellunt et a suis diis repellunt ista

doctiores, qui hanc opinionem fabulosam hinc exortam ferunt, quia in templo Vulcani et Minervæ, quod ambo unum habebant Athenis, expositus inventus est puer dracone involutus, qui eum significavit magnum futurum, et propter commune templum, cum essent parentes ejus ignoti, Vulcani et Minervæ dictum esse filium : nominis tamen ejus originem fabula illa potius quam ista designat historia. Sed quid ad nos? Hoc in veracibus libris homines instruat religiosos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros : quos tamen illi religiosi tanquam deos colunt; et cum de illis hæc negant; ab omni eos crimine purgare non possunt, quoniam ludos eis poscentibus exhibent, ubi turpiter aguntur, quæ velut sapienter negantur, et his falsis ac turpibus dii placantur, ubi etsi fabula cantat crimen numinum falsum, delectari tamen falso crimine, crimen est verum.

CAPUT XIII.

Qualium fabularum figmenta exorta sint eo tempore, quo Hebræis Judices præesse cœperunt.

Post mortem Jesu Nave, populus Dei Judices habuit, quibus temporibus alternaverunt apud eos et humilitates laborum pro eorum peccatis, et prosperitates consolationum propter miserationem Dei. His temporibus fabulæ fictæ sunt de Triptolemo, quod jubente Cerere, anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit : de Minotauro, quod bestia fuerit inclusa Labyrintho; quo cum intrassent homines, inextricabili

errore, inde exire non poterant ; de Centauris, quod equorum hominumque fuerit natura conjuncta : de Cerbero, quod sit triceps inferorum canis : de Phryxo et Helle ejus sorore, quod vecti ariete volaverint : de Gorgone, quod fuerit crinita serpentibus, et aspicientes convertebat in lapides : de Bellerophonte, quod equo pennis volante sit vectus, qui equus Pegasus dictus est : de Amphione, quod citharæ suavitate lapides mulserit et attraxerit : de fabro Dædalo, et ejus filio Icaro, quod sibi coaptatis pennis volaverint : de OEdipo, quod monstrum quoddam, quæ Sphinga dicebatur, humana facie quadrupedem, soluta quæ ab illa proponi solebat velut insolubili quæstione, suo præcipitio perire compulerit : de Antæo, quem necavit Hercules, quod filius terræ fuerit, propter quod cadens in terram fortior soleret assurgere : et si qua forte alia prætermisi. Hæ fabulæ ad bellum usque trojanum, ubi secundum librum Marcus Varro de populi romani gente finivit, ex occasione historiarum, quæ res veraciter gestas continent, ita sunt ingeniis hominum fictæ, ut non sint opprobriis numinum affixæ. Porro autem quicumque finxerunt a Jove ad stuprum raptum pulcherrimum puerum Ganymedem, quod nefas rex Tantalus fecit, et Jovi fabula tribuit; vel Danaës per imbrem aureum appetisse concubitum, ubi intelligitur pudicitia mulieris auro fuisse corrupta; quæ illis temporibus vel facta vel ficta sunt, aut facta ab aliis et ficta de Jove, dici non potest quantum mali de hominum præsumpserint cordibus, quod possent ista patienter ferre mendacia, quæ tamen etiam libenter amplexi sunt : qui utique quanto devotius Jovem colunt, tanto eos, qui hæc de illo dicere ausi sunt, severius punire debuerunt. Nunc vero, non solum eis, qui ista finxerunt, irati non sunt ; sed ut talia figmenta etiam in theatris agerent, ipsos deos potius iratos habere timuerunt.

His temporibus Latona peperit Apollinem, non illum cujus oracula solere consuli superius loquebamur, sed illum quem cum Hercule ferunt Admeti regis armenta pavisse: qui tamen sic est deus creditus, ut plurimi ac pene omnes unum eumdemque Apollinem fuisse opinentur. Tunc et Liber pater bellavit in India, qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchæ appellatæ sunt, non tam virtute nobiles, quam furore. Aliqui sane et victum scribunt istum Liberum et vinctum; nonnulli et occisum in pugna a Perseo, nec ubi fuerit sepultus tacent: et tamen ejus velut dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia sacra, vel potius sacrilegia sunt instituta: de quorum rabiosa turpitudine post tam multos annos sic senatus erubuit, ut in urbe Roma esse prohiberet. Per ea tempora Perseus et uxor ejus Andromeda posteaquam sunt mortui, sic eos in cœlum receptos esse crediderunt, ut imagines eorum stellis designare, eorumque appellare nominibus non erubescerent, non timerent.

CAPUT XIV.

De theologis poëtis.

Per idem temporis intervallum extiterunt poëtæ, qui etiam theologi dicerentur, quoniam de diis carmina faciebant: sed talibus diis, qui licet magni homines, tamen homines fuerunt; aut mundi hujus, quem verus Deus fecit, elementa sunt; aut in principatibus et potestatibus pro voluntate Creatoris et suis meritis ordinati: et si quid de uno vero Deo inter multa vana et falsa cecinerunt, colendo cum illo alios, qui dii non sunt, eisque exhibendo fa-

mulatum qui uni tantum debetur Deo, non ei utique rite servierunt, nec a fabuloso deorum suorum dedecore etiam ipsi se abstinere potuerunt Orpheus, Musæus, Linus. Verum isti Theologi deos coluerunt, non pro diis culti sunt: quamvis Orpheum nescio quomodo infernis sacris, vel potius sacrilegiis, præficere soleat Civitas impiorum. Uxor autem regis Athamantis, quæ vocabatur Ino, et ejus filius Melicertes præcipitio spontaneo in mari perierunt, et opinione hominum in deos relati sunt: sicut alii homines eorum temporum, Castor et Pollux. Illam sane Melicertis matrem Leucotheam Græci, Matutam Latini vocaverunt: utrique tamen putantes deam.

CAPUT XV.

De occasu regni Argivorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit.

Per ea tempora regnum finitum est Argivorum, translatum ad Mycenas, unde fuit Agamemnon: et exortum est regnum Laurentum, ubi Saturni filius Picus regnum primus accepit, judicante apud Hebræos fœmina Debbora; sed per illam Dei Spiritus id agebat: nam etiam prophetissa erat, cujus prophetia minus aperta est, quam ut possimus eam sine diuturna expositione de Christo demonstrare prolatam. Jam ergo regnabant Laurentes utique in Italia, ex quibus evidentior ducitur origo romana post Græcos: et tamen adhuc regnum Assyriorum permanebat, ubi erat rex vicesimus-tertius Lampares, cum primus Laurentum Picus esse cœpisset. De hujus Pici patre Sa-

turno viderint quid sentiant talium deorum cultores, qui negant hominem fuisse : de quo et alii scripserunt, quod ante Picum filium suum in Italia ipse regnaverit; et Virgilius notioribus litteris dicit:

> Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
> Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
> Maluit; his quoniam latuisset tutus in oris.
> Aureaque ut perhibent illo sub rege fuere
> Sæcula [1].

Sed hæc poëtica opinentur esse figmenta, et Pici patrem Stercen potius fuisse asseverent, a quo peritissimo agricola inventum ferunt, ut fimo animalium agri fœcundarentur, quod ab ejus nomine stercus est dictum : hunc quidam Stercutium vocatum ferunt. Qualibet autem ex causa eum Saturnum appellare voluerint, certe tamen hunc Stercen sive Stercutium merito agriculturæ fecerunt deum. Picum quoque similiter ejus filium in talium deorum numerum receperunt, quem præclarum augurem et belligeratorem fuisse asserunt. Picus Faunum genuit, Laurentum regem secundum : etiam iste deus illis vel est, vel fuit. Hos ante trojanum bellum divinos honores mortuis hominibus detulerunt.

CAPUT XVI.

De Diomede post Trojæ excidium in deos relato, cujus socii traditi sunt in volucres esse conversi.

Troja vero eversa, excidio illo usquequaque cantato puerisque notissimo, quod et magnitudine sui et scripto-

[1] Virg. Æneid. VIII.

rum excellentibus linguis insigniter diffamatum atque vulgatum est, gestumque regnante jam Latino Fauni filio, ex quo Latinorum regnum dici cœpit, Laurentumque cessavit : Græci victores, deletam Trojam derelinquentes, et ad propria remeantes, diversis et horrendis cladibus dilacerati atque contriti sunt : et tamen etiam ex eis deorum suorum numerum auxerunt. Nam et Diomedem fecerunt deum, quem pœna divinitus irrogata perhibent ad suos non revertisse; ejusque socios in volucres fuisse conversos, non fabuloso poëticoque mendacio, sed historica attestatione confirmant : quibus nec deus, ut putant, factus, humanam revocare naturam, vel ipse potuit, vel certe a Jove suo rege tanquam cœlicola novitius impetravit. Quinetiam templum ejus esse aiunt in insula Diomedæa, non longe a monte Gargano, qui est in Apulia; et hoc templum circumvolare, atque incolere has alites tam mirabili obsequio, ut rostrum aqua impleant et aspergant : et eo si Græci venerint, vel Græcorum stirpe progeniti, non solum quietas esse, verum et insuper adulare; si autem alienigenas viderint, subvolare ad capita, tamque gravibus ictibus, ut etiam perimant, vulnerare. Nam duris et grandibus rostris satis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

CAPUT XVII.

De incredibilibus commutationibus hominum quid Varro crediderit.

Hoc Varro ut astruat, commemorat alia non minus incredibilia de maga illa famosissima Circe, quæ socios

quoque Ulyssis mutavit in bestias, et de Arcadibus, qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum, atque ibi convertebantur in lupos, et cum similibus feris per illius regionis deserta vivebant. Si autem carne non vescerentur humana, rursus post novem annos eodem renato stagno reformabantur in homines. Denique etiam nominatim expressit quemdam Demænetum, cum gustasset de sacrificio, quod Arcades immolato puero, deo suo Lycæo facere solerent, in lupum fuisse mutatum, et anno decimo in figuram propriam restitutum, pugilatu sese exercuisse, et olympiaco vicisse certamine. Nec idem propter aliud arbitratur historicus in Arcadia tale nomen affictum Pani Lycæo et Jovi Lycæo, nisi propter hanc in lupos hominum mutationem, quod eam nisi vi divina fieri non putarent. Lupus enim græce λυκός dicitur, unde Lycæi nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos ex illorum mysteriorum velut semine dicit exortos.

CAPUT XVIII.

Quid credendum sit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere.

I. Sed de ista tanta ludificatione dæmonum, nos quid dicamus, qui hæc legent, fortassis expectent. Et quid dicemus, nisi de medio Babylonis esse fugiendum? Quod præceptum propheticum ita spiritaliter intelligitur, ut de hujus sæculi Civitate, quæ profecto et Angelorum et hominum societas impiorum est, fidei passibus, quæ per dilectionem operatur, in Deum vivum proficiendo fugiamus. Quanto quippe in hæc ima potestatem dæmonum

majorem videmus, tanto tenacius Mediatori est inhærendum, per quem de imis ad summa conscendimus. Si enim dixerimus ea non esse credenda, non desunt etiam nunc, qui ejusmodi quædam, vel certissima audisse, vel etiam expertos se esse asseverunt. Nam et nos cum essemus in Italia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium, ubi stabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caseo dare solere dicebant, quibus vellent seu possent viatoribus, unde in jumenta illico verterentur, et necessaria quæque portarent, postque perfuncta opera iterum ad se redirent : nec tamen in eis mentem fieri bestialem, sed rationalem humanamque servari, sicut Apuleius in libris, quos Asini aurei titulo inscripsit, sibi ipsi accidisse, ut accepto veneno, humano animo permanente, asinus fieret, aut indicavit, aut finxit.

II. Hæc vel falsa sunt, vel tam inusitata, ut merito non credantur. Firmissime tamen credendum est omnipotentem Deum omnia posse facere quæ voluerit, sive vindicando, sive præstando, nec dæmones aliquid operari secundum naturæ suæ potentiam, (quia et ipsa angelica creatura est, licet proprio sit vitio maligna,) nisi quod ille permiserit, cujus judicia occulta sunt multa, injusta nulla. Nec sane dæmones naturas creant, si aliquid tale faciunt, de qualibus factis ista vertitur quæstio; sed specie tenus, quæ a vero Deo sunt creata, commutant, ut videantur esse quod non sunt. Non itaque solum animum, sed nec corpus quidem ulla ratione crediderim dæmonum arte vel potestate in membra et lineamenta bestialia veraciter posse converti : sed phantasticum hominis, quod etiam cogitando sive somniando per rerum innumerabilia genera variatur, et cum corpus non sit, corporum tamen similes mira celeritate formas capit, sopitis aut oppressis corporeis hominis sensibus, ad alio-

rum sensum nescio quo ineffabili modo figura corporea posse perduci : ita ut corpora ipsa hominum alicubi jaceant, viventia quidem, sed multo gravius atque vehementius quam somno suis sensibus obseratis; phantasticum autem illud veluti corporatum in alicujus animalis effigie appareat sensibus alienis, talisque etiam sibi homo esse videatur, sicut talis sibi videri posset in somnis, et portare onera : quæ onera, si vera sunt corpora, portantur a dæmonibus, ut illudatur hominibus, partim vera onerum corpora, partim jumentorum falsa cernentibus. Nam quidam nomine Præstantius patri suo contigisse indicabat, ut venenum illud per caseum in domo sua sumeret, et jaceret in lecto suo quasi dormiens, qui tamen nullo modo poterat excitari. Post aliquot autem dies eum velut evigilasse dicebat, et quasi somnia narrasse quæ passus est, caballum se scilicet factum, annonam inter alia jumenta bajulasse militibus, quæ dicitur Retica, quoniam ad Retias deportatur. Quod ita, ut narravit, factum fuisse compertum est : quæ tamen ei sua somnia videbantur. Indicavit et alius se domi suæ per noctem, antequam requiesceret, vidisse venientem ad se quemdam philosophum sibi notissimum, sibique exposuisse nonnulla platonica, quæ antea rogatus exponere noluisset. Et cum ab eodem philosopho quæsitum fuisset, cur in domo ejus fecerit, quod in domo sua petenti negaverat : « Non feci, inquit, sed me fecisse somniavi. » Ac per hoc alteri per imaginem phantasticam exhibitum est vigilanti, quod alter vidit in somnis.

III. Hæc ad nos non quibuscumque, qualibus credere putaremus indignum, sed eis referentibus pervenerunt, quos nobis non existimaremus fuisse mentitos. Proinde quod homines dicuntur, mandatumque est litteris, ab diis vel potius dæmonibus Arcadibus, in lupos solere

converti, et quod carminibus Circe socios mutavit Ulyssis [1], secundum istum modum mihi videtur fieri potuisse, quem dixi : si tamen factum est. Diomedæas autem volucres, quandoquidem genas earum per successionem propaginis durare perhibetur, non mutatis hominibus factas, sed subtractis credo fuisse suppositas; sicut cerva pro Iphigenia regis Agamemnonis filia. Neque enim dæmonibus judicio Dei permissis hujusmodi præstigiæ difficiles esse potuerunt : sed quia illa virgo postea viva reperta est, suppositam pro illa cervam esse facile cognitum est. Socii vero Diomedis quia nusquam subito comparueunt, et postea nullo loco apparuerunt, perdentibus eos ultoribus angelis malis, in eas aves quæ pro illis sunt occulte ex aliis locis, ubi est hoc genus avium, ad ea loca perductæ, ac repente suppositæ, creduntur esse conversi. Quod autem Diomedis in templum aquam rostris afferunt et aspergunt, et quod blandiuntur Græcigenis, alienigenas persequuntur, mirandum non est fieri dæmonum instinctu; quorum interest persuadere deum factum esse Diomedem, ad decipiendos homines, ut falsos deos cum veri Dei injuria multos colant, et hominibus mortuis, qui nec cum viverent, vere vixerunt, templis, altaribus, sacrificiis, sacerdotibus (quæ omnia cum recta sunt, nonnisi uni Deo vivo et vero debentur) inserviant.

[1] Virg. Eglog. VIII.

CAPUT XIX.

Quod eo tempore Æneas in Italiam venerit, quo Labdon judex præsidebat Hebræis.

Eo tempore post captam Trojam atque deletam, Æneas cum viginti navibus, quibus portabantur reliquiæ Trojanorum, in Italiam venit, regnante ibi Latino, et apud Athenienses Menestheo, apud Sicyonios Polyphide, apud Assyrios Tautane; apud Hebræos autem judex Labdon fuit. Mortuo autem Latino, regnavit Æneas tribus annis, eisdem in supradictis locis manentibus regibus, nisi quod Sicyoniorum jam Pelasgus erat, et Hebræorum judex Samson : qui cum mirabiliter fortis esset, putatus est Hercules. Sed Æneam, quoniam quando mortuus est, non comparuit, deum sibi fecerunt Latini. Sabini etiam regem suum primum Sancum, sive ut aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos. Per idem tempus Codrus rex Atheniensium Peloponnensibus ejusdem hostibus civitatis se interficiendum ignotus objecit : et factum est. Hoc modo eum prædicant patriam liberasse. Responsum enim acceperant Peloponnenses tum demum se superaturos, si eorum regem non occidissent. Fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo, et in suam necem per jurgium provocando. Unde ait Virgilius :

. . . . Aut jurgia Codri [1].

Et hunc Athenienses tanquam deum sacrificiorum honore coluerunt. Quarto Latinorum rege Silvio Æneæ filio, non de Creüsa, de qua fuit Ascanius, qui tertius ibi regnavit, sed de Lavinia Latini filia, quem posthumum Æneas di-

[1] Virg. Eglog. v.

citur habuisse [1]; Assyriorum autem vicesimo et nono Oneo, et Melantho Atheniensium sextodecimo, judice autem Hebræorum Heli sacerdote, regnum Sicyoniorum consumptum est, quod per annos nongentos-quinquaginta et novem traditur fuisse porrectum.

CAPUT XX.

De successione ordinis regii apud Israëlitas post Judicum tempora.

Mox eisdem per loca memorata regnantibus, Israëlitarum regnum, finito tempore Judicum, a Saüle rege sumpsit exordium : quo tempore fuit Samuël propheta. Ab illo igitur tempore hi reges Latinorum esse cœperunt, quos cognominabant Silvios : ab eo quippe qui filius Æneæ primus dictus est Silvius, cæteris subsecutis et propria nomina imponebantur, et hoc non defuit cognomentum ; sicut longe postea Cæsares cognominati sunt, qui successerunt Cæsari Augusto. Reprobato autem Saüle, ne quisquam ex ejus stirpe regnaret, eoque defuncto, David successit in regnum post annos a Saülis imperio quadraginta [2]. Tunc Athenienses habere deinde reges post Codri interitum destiterunt, et magistratus habere cœperunt administrandæ reipublicæ. Post David, qui etiam ipse quadraginta regnavit annos, filius ejus Salomon rex Israëlitarum fuit, qui templum illud nobilissimum Dei jerosolymitanum condidit. Cujus tempore apud Latinos condita est Alba, ex qua deinceps non Latinorum, sed Albanorum reges appellari, in eodem tamen Latio, cœperunt. Salomoni successit filius ejus Roboam, sub quo in duo regna

[1] Virg. Eglog. v. — [2] I Reg. II.

populus ille divisus est, et singulæ partes suos singulos reges habere cœperunt.

CAPUT XXI.

De regibus Latii, quorum primus Æneas, et duodecimus Aventinus dii facti sunt.

Latium post Æneam, quem deum fecerant, undecim reges habuit, quorum nullus deus factus est. Aventinus autem, qui duodecimo loco Æneam sequitur, cum esset prostratus in bello, et sepultus in eo monte, qui etiam nunc ejus nomine nuncupatur, deorum talium, quales sibi faciebant, numero est additus. Alii sane noluerunt eum in prælio scribere occisum, sed non comparuisse dixerunt: sed nec ex ejus vocabulo appellatum montem [1], sed ex adventu avium dictum Aventinum. Post hunc non est deus factus in Latio, nisi Romulus conditor Romæ. Inter istum autem et illum reges reperiuntur duo: quorum primus est, ut Virgiliano versu eum loquar:

> Proximus ille Procas Trojanæ gloria gentis [2].

Cujus tempore quia jam quodam modo Roma parturiebatur, illud omnium regnorum maximum Assyriorum finem tantæ diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe translatum est post annos ferme mille trecentos-quinque, ut etiam Beli, qui Ninum genuit, et illic parvo contentus imperio primus rex fuit, tempora computentur. Procas autem regnavit ante Amulium. Porro Amulius fratris sui Numitoris filiam Rheam nomine, quæ etiam Ilia vocabatur, Romuli matrem, Vestalem virginem fecerat, quam volunt

[1] Vide Varron. de ling. Lat. lib. IV. — [2] Virg. Æneid. VI.

de Marte geminos concepisse, isto modo stuprum ejus honorantes, vel excusantes, et adhibentes argumentum, quod infantes expositos lupa nutriverit. Hoc enim genus bestiæ ad Martem existimant pertinere, ut videlicet ideo lupa credatur admovisse ubera parvulis, quia filios domini sui Martis agnovit : quamvis non desint qui dicant, cum expositi vagientes jacerent, a nescio qua primum meretrice fuisse collectos, et primas ejus suxisse mamillas, (meretrices autem lupas vocabant, unde etiam nunc turpia loca earum lupanaria nuncupantur), et eos postea ad Faustulum pervenisse pastorem, atque ab ejus Acca uxore nutritos. Quanquam si ad arguendum hominem regem, qui eos in aquam projici crudeliter jusserat, eis infantibus per quos tanta civitas condenda fuerat, de aqua divinitus liberatis, per lactantem feram Deus voluit subvenire, quid mirum est? Amulio successit in regnum latiale frater ejus Numitor, avus Romuli, cujus Numitoris primo anno condita est Roma; ac per hoc cum suo deinceps, id est Romulo, nepote regnavit.

CAPUT XXII.

Quod eo tempore Roma sit condita, quo regnum Assyrium intercidit, quo Ezechias regnabat in Juda.

Ne multis morer, condita est civitas Roma, velut altera Babylon, et velut prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit orbem debellare terrarum, et in unam societatem reipublicæ legumque perductum longe lateque pacare. Erant enim jam populi validi et fortes, et armis gentes

exercitatæ, quæ non facile cederent, et quas opus esset ingentibus periculis et vastatione utrinque non parva atque horrendo labore superari. Nam quando regnum Assyriorum totam pene Asiam subjugavit, licet bellando sit factum, non tamen multum asperis et difficilibus bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad resistendum gentes erant, nec tam multæ, vel tam magnæ. Siquidem post illud maximum atque universale diluvium, cum in arca Noë octo soli homines evaserunt, anni non multo amplius quam mille transierant, quando Ninus Asiam totam, excepta India, subjugavit. Roma vero tot gentes et Orientis et Occidentis, quas imperio romano subditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit; quoniam paulatim crescendo robustas eas et bellicosas, quaquaversum dilatabatur, invenit. Tempore igitur quo Roma condita est, populus Israël habebat in terra promissionis annos septingentos-decem et octo. Ex quibus viginti-septem pertinent ad Jesum Nave, deinde ad tempus Judicum trecenti-viginti-novem. Ex quo autem ibi Reges esse cœperant, anni erant trecenti-sexaginta-duo. Et rex tunc erat in Juda, cujus nomen erat Achaz, vel, sicut alii computant, qui ei successit Ezechias, quem quidem constat optimum et piissimum regem Romuli regnasse temporibus. In ea vero hebraïci populi parte, quæ appellabatur Israël, regnare cœperat Osee.

CAPUT XXIII.

De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoscitur de Christo evidentia multa cecinisse.

I Eodem tempore nonnulli Sibyllam Erythræam vaticinatam ferunt. Sybillas autem Varro prodidit plures fuisse , non unam. Hæc sane Erythræa Sibylla quædam de Christo manifesta conscripsit : quod etiam nos prius in latina lingua versibus male latinis et non stantibus legimus, per nescio cujus interpretis imperitiam, sicut post cognovimus. Nam vir clarissimus Flaccianus, qui etiam proconsul fuit, homo facillimæ facundiæ, multæque doctrinæ ; cum de Christo colloqueremur, græcum nobis codicem protulit, carmina esse dicens Sibyllæ Erythrææ, ubi ostendit quodam loco in capitibus versuum ordinem litterarum ita se habentem, ut hæc in eo verba legerentur: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ quod est latine, Jesus Christus Dei Filius Salvator. Hi autem versus, quorum primæ litteræ istum sensum, quem diximus, reddunt, sicut eos quidam latinis et stantibus versibus est interpretatus, hoc continent :

Ι Judicii signum tellus sudore madescet.
Η E cœlo Rex adveniet per sæcla futurus :
Σ Scilicet in carne præsens ut judicet orbem.

Ο Unde Deum cernent incredulus atque fidelis
Υ Celsum cum sanctis, ævi jam termino in ipso.
Σ Sic animæ cum carne aderunt, quas judicet ipse.
Χ Cum jacet incultus densis in vepribus orbis.
Ρ Rejicient simulacra viri, cunctam quoque gazam :
Ε Exuret terras ignis, pontumque polumque
Ι Inquirens, tetri portas effringet Averni.
Σ Sanctorum sed enim cunctæ lux libera carni
Τ Tradetur, sontes æternum flamma cremabit.
Ο Occultos actus retegens, tunc quisque loquetur
Σ Secreta, atque Deus reserabit pectora luci.
Θ Tunc erit et luctus, stridebunt dentibus omnes.
Ε Eripitur solis jubar, et chorus interit astris.
Ο Volvetur cœlum, lunaris splendor obibit.
Υ Dejiciet colles, valles extollet ab imo.
Υ Non erit in rebus hominum sublime, vel altum.
Ι Jam æquantur campis montes, et cærula ponti.

Ο Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
Σ Sic pariter fontes torrentur, fluminaque igni.
Σ Sed tuba tum sonitum tristem demittet ab alto
Ω Orbe, gemens facinus miserum variosque labores :
Τ Tartareumque chaos monstrabit terra dehiscens.
Η Et coram hic Domino reges sistentur ad unum.
Ρ Recidet e cœlis ignisque et sulphuris amnis.

In his latinis versibus de græco utcumque translatis, ibi non potuit ille sensus occurrere, qui fit cum litteræ, quæ sunt in eorum capitibus, connectuntur, ubi Υ littera in græco posita est; quia non potuerunt verba latina inveniri, quæ ab eadem littera inciperent, et sententiæ convenirent. Hi autem sunt versus tres, quintus et octavus-decimus et nonus-decimus. Denique si litteras, quæ sunt in captibus omnium versuum connectentes, horum trium quæ scriptæ sunt non legamus, sed pro eis Υ litteram, tanquam in eisdem locis ipsa sit posita, recordemur, exprimitur in quinque verbis, Jesus Christus Dei Filius Salvator : sed cum græce hoc dicitur, non latine. Et sunt versus viginti et septem, qui numerus quadratum ternarium solidum reddit. Tria enim ter ducta fiunt novem. Et ipsa novem si ter ducantur, ut ex lato in altum figura consurgat, ad viginti-septem perveniunt. Horum autem græcorum quinque verborum, quæ sunt, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, quod est latine, Jesus Christus Dei Filius Salvator, si primas litteras jungas, erit ἰχθὺς, id est, pis-

cis, in quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abysso velut in aquarum profunditate vivus, hoc est, sine peccato esse potuerit.

II. Hæc autem Sibylla sive Erythræa, sive ut quidam magis credunt, Cumea, ita nihil habet in toto carmine suo, cujus exigua ista particula est, quod ad deorum falsorum sive factorum cultum pertineat; quinimo ita etiam contra eos et contra cultores eorum loquitur, ut in eorum numero deputanda videatur, qui pertinent ad Civitatem Dei. Inserit etiam Lactantius Operi suo quædam de Christo vaticinia Sibyllæ, quamvis non exprimat cujus. Sed quæ ipse singillatim posuit, ego arbitratus sum conjuncta esse ponenda, tanquam unum sit prolixum, quæ ille plura commemoravit et brevia. « In manus iniquas, inquit, infidelium postea veniet : dabunt autem Deo alapas manibus incestis, et impurato ore expuent venenatos sputus : dabit vero ad verbera simpliciter sanctum dorsum. Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat, quod verbum, vel unde venit ut inferis loquatur, et corona spinea coronetur. Ad cibum autem fel, et ad sitim acetum dederunt : inhospitalitatis hanc monstrabunt mensam. Ipsa enim insipiens tuum Deum non intellexisti ludentem mortalium mentibus, sed et spinis coronasti, et horridum fel miscuisti. Templi vero velum scindetur : et medio die nox erit tenebrosa nimis in tribus horis. Et morte morietur tribus diebus somno suscepto : et tunc ab inferis regressus ad lucem veniet primus, resurrectionis principio revocatis ostenso. » Ista Lactantius carptim per intervalla disputationis suæ, sicut ea poscere videbantur, quæ probare intenderat, adhibuit testimonia sibyllina, quæ nos nihil interponentes, sed in unam seriem connexa ponentes, solis capitibus, si tamen scriptores deinceps ea servare non negligant, distinguenda curavimus. Nonnulli

sane Erythræam Sibyllam, non Romuli, sed belli trojani tempore fuisse scripserunt.

CAPUT XXIV.

Quod regnante Romulo, septem Sapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Israël dicebantur, in captivitatem a Chaldæis ductæ sunt, idemque Romulus mortuus divino honore donatus est.

Eodem Romulo regnante, Thales Milesius fuisse perhibetur, unus e septem Sapientibus, qui post theologos poëtas, in quibus Orpheus maxime omnium nobilitatus est, Σοφοὶ appellati sunt, quod est latine Sapientes. Per idem tempus decem tribus, quæ in divisione populi vocatæ sunt Israël, debellatæ a Chaldæis et in eas terras captivæ ductæ sunt, remanentibus in Judæa terra duabus illis tribubus, quæ nomine Judæ vocabantur, sedemque regni habebant Jerusalem. Mortuum Romulum, cum et ipse non comparuisset, in deos, quod et vulgo notissimum est, retulere Romani; quod usque adeo fieri jam desierat, nec postea nisi adulando, non errando, factum est temporibus Cæsarum, ut Cicero magnis Romuli laudibus tribuat [1], quod non rudibus et indoctis temporibus, quando facile homines fallebantur, sed jam expolitis et eruditis meruerit hos honores; quamvis nondum efferbuerat ac pullulaverat philosophorum subtilis et acuta loquacitas. Sed etiamsi posteriora tempora deos homines mortuos non instituerunt, tamen ab antiquis institutos colere ut deos et habere non destiterunt: quinetiam simulacris, quæ ve-

[1] Vide infra lib. xxii, c. 6.

teres non habebant, auxerunt vanæ atque impiæ superstitionis illecebram[1], id efficientibus immundis in eorum corde dæmonibus, per fallacia quoque oracula decipientibus, ut fabulosa etiam crimina deorum, quæ jam urbaniore sæculo non fingebantur, per ludos tamen in eorumdem falsorum numinum obsequium turpiter agerentur. Regnavit deinde Numa post Romulum, qui cum illam civitatem putaverit deorum profecto falsorum numerositate muniendam, in eamdem turbam referri mortuus ipse non meruit, tanquam ita putatus sit cœlum multitudine numinum constipasse, ut locum ibi reperire non posset. Hoc regnante Romæ, et apud Hebræos initio regni Manasse, a quo impio rege propheta Isaïas perhibetur occisus, Samiam fuisse Sibyllam ferunt.

CAPUT XXV.

Qui philosophi enituerint, regnante apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebræos Sedechia, cum Jerusalem capta est, templumque subversum.

Regnante vero apud Hebræos Sedechia, et apud Romanos Tarquinio Prisco, qui successerat Anco Martio, ductus est captivus in Babyloniam populus Judæorum, eversa Jerusalem et templo illo a Salomone constructo. Increpantes enim eos Prophetæ de iniquitatibus et impietatibus suis, hæc eis ventura prædixerant, maxime Jeremias, qui etiam numerum definivit annorum. Eo tempore Pittacus Mitylenæus, alius e septem Sapientibus, fuisse perhibetur. Et quinque cæteros, qui ut septem

[1] Vide supra lib. IV, c. 31. — [2] Jerem. XXV, 11.

numerentur, Thaleti, quem supra commemoravimus, et huic Pittaco adduntur, eo tempore fuisse scribit Eusebius, quo captivus Dei populus in Babylonia tenebatur. Hi sunt autem, Solon Atheniensis, Chilo Lacedemonius Periander Corinthius, Cleobolus Lindius, Bias Prienæus. Omnes hi, septem appellati Sapientes, post poëtas theologos claruerunt, quia genere vitæ quodam laudabili præstabant hominibus cæteris, et morum nonnulla præcepta sententiarum brevitate complexi sunt. Nihil autem monumentorum, quod ad litteras attinet, posteris reliquerunt nisi quod Solon quasdam leges Atheniensibus dedisse perhibetur: Thales vero physicus fuit, et suorum dogmatum libros reliquit. Eo captivitatis judaïcæ tempore, et Anaximander, et Anaximenes, et Xenophanes physici claruerunt. Tunc et Pythagoras, ex quo cœperunt appellari philosophi.

CAPUT XXVI.

Quod eo tempore, quo impletis septuaginta annis Judæorum est resoluta captivitas, Romani quoque a dominatu sunt regio liberati.

Per idem tempus Cyrus rex Persarum, qui etiam Chaldæis et Assyriis imperabat, relaxata aliquanta captivitate Judæorum, quinquaginta millia hominum ex eis ad instaurandum templum regredi fecit. A quibus tantum prima cœpta fundamina, et altare constructum est. Incursantibus autem hostibus, nequaquam progredi ædificando valuerunt, dilatumque opus est usque ad Darium. Per idem tempus etiam illa sunt gesta, quæ

conscripta sunt in libro Judith : quem sane in canone Scripturarum Judæi non recepisse dicuntur. Sub Dario ergo rege Persarum impletis septuaginta annis, quos Jeremias propheta prædixerat, reddita est Judæis, soluta captivitate, libertas, regnante Romanorum septimo rege Tarquinio. Quo expulso, etiam ipsi a regum suorum dominatione liberi esse cœperunt. Usque ad hoc tempus Prophetas habuit populus Israël: qui cum multi fuerint, paucorum et apud Judæos et apud nos canonica Scripta retinentur. De quibus me aliqua positurum esse promisi in hoc libro, cum clauderem superiorem, quod jam video esse faciendum.

CAPUT XXVII.

De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris; quique tunc de vocatione Gentium multa cecinerunt, quando romanum regnum cœpit, assyriumque defecit.

Tempora igitur eorum ut possimus advertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Osee prophetæ, qui primus in duodecim ponitur, ita scriptum est: « Verbum Domini quod factum est ad Osee in diebus » Oziæ, et Joathan, et Achaz, et Ezechiæ regum Juda[1].» Amos quoque diebus regis Oziæ prophetasse se scribit : addit etiam Hieroboam regem Israël, qui per eosdem dies fuit. Nec non Isaïas filius Amos, sive supradicti Prophetæ, sive, quod magis perhibetur, alterius qui non Propheta eodem nomine vocabatur, eosdem reges quatuor, quos

[1] Osee I, I, 2.

posuit Osee, in capite libri sui ponit, quorum diebus se prophetasse præloquitur. Michæas etiam eadem suæ prophetiæ commemorat tempora post dies Oziæ. Nam tres qui sequuntur reges nominat, quos et Osee nominavit, Joathan, et Achaz, et Ezechiam. Hi sunt quos eodem tempore simul prophetasse ex eorum litteris invenitur. His adjungitur Jonas, eodem Ozia rege regnante, et Joël cum jam regnaret Joathan, qui successit Oziæ. Sed istorum Prophetarum duorum tempora in Chronicis, non in eorum libris potuimus invenire, quoniam de suis diebus tacent. Tenduntur autem hi dies a rege Latinorum Proca, sive superiore Aventino, usque ad regem Romulum jam Romanorum, vel etiam usque ad regni primordia successoris ejus Numæ Pompilii. Ezechias quippe rex Juda eo usque regnavit; ac per hoc per ea tempora isti velut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit assyrium, cœpitque romanum: ut scilicet quemadmodum regni Assyriorum primo tempore extitit Abraham, cui promissiones apertissimæ fierent in ejus semine benedictionis omnium gentium, ita occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Christus imperante venturus, in quo implerentur illa promissa oracula Prophetarum, non solum loquentium, verumetiam scribentium in tantæ rei futuræ testimonium solverentur. Cum enim Prophetæ nunquam fere defuissent populo Israël, ex quo ibi reges esse cœperunt, in usum tantummodo eorum fuere, non gentium. Quando autem ea Scriptura manifestius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoque prodesset, tunc oportebat inciperet, quando condebatur hæc civitas, quæ gentibus imperaret.

CAPUT XXVIII.

De his quæ ad Evangelium Christi pertinent, quid Osee et Amos prophetaverint.

Osee igitur propheta, quanto profundius quidem loquitur, tanto operosius penetratur. Sed aliquid inde sumendum est, et hic ex nostra promissione ponendum. « Et erit, inquit, in loco quo dictum est eis : Non populus » meus vos, vocabuntur et ipsi filii Dei vivi [1]. » Hoc testimonium propheticum de vocatione populi gentium, qui prius non pertinebat ad Deum, etiam Apostoli intellexerunt. Et quia ipse quoque populus gentium spiritaliter est in filiis Abrahæ, ac per hoc recte dicitur Israël, propterea sequitur, et dicit : « Et congregabuntur filii Juda et filii » Israël in idipsum, et ponent sibimet principatum unum, » et ascendent a terra [2]. » Hoc si adhuc velimus exponere, eloquii prophetici obtundetur sapor. Recolatur tamen lapis ille angularis, et duo illi parietes, unus ex Judæis, alter ex Gentibus [3]; ille nomine filiorum Juda, iste nomine filiorum Israël, eidem uni principatui suo in idipsum innitentes, et ascendentes agnoscantur a terra. Istos autem carnales Israëlitas, qui nunc nolunt credere in Christum, postea credituros, id est, filios eorum, (nam utique isti in suum locum moriendo transibunt,) idem Propheta testatur, dicens : « Quoniam diebus multis sedebunt filii » Israël sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine al- » tari, sine sacerdotio, sine manifestationibus [4]. » Quis non videat nunc sic esse Judæos? Sed quid adjungat,

[1] Osee I, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Ephes. II, 14. — [4] Osee III, 4.

audiamus. « Et postea, inquit, revertentur filii Israël, et » inquirent Dominum Deum suum, et David regem suum : » et stupescent in Domino, et in bonis ipsius, in novissimis » diebus[1]. » Nihil est ista prophetia manifestius, cum David regis nomine significatus intelligatur Christus : « Qui » factus est, sicut dicit Apostolus, ex semine David secun- » dum carnem[2]. » Prænuntiavit iste Propheta etiam tertio die Christi resurrectionem futuram, sicut eam prophetica altitudine prænuntiari oportebat, ubi ait : « Sanabit » nos post biduum, in die tertio resurgemus[3]. » Secundum hoc enim nobis dicit Apostolus : « Si resurrexistis cum » Christo, quæ sursum sunt quærite[4]. » Amos quoque de rebus talibus sic prophetat : « Præpara, inquit, te, ut » invoces Deum tuum Israël ; quia ecce ego firmans toni- » truum, et creans spiritum, et annuntians in hominibus » Christum suum[5]. » Et alio loco : « In illa die, inquit, » resuscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reæ- » dificabo quæ ceciderunt ejus, et destructa ejus resusci- » tabo, et reædificabo ea, sicut dies sæculi ; ita ut exqui- » rant me residui hominum, et omnes gentes in quibus » invocatum est nomen meum super eos, dicit Dominus » faciens hæc[6]. »

CAPUT XXIX.

Quæ ab Isaïa de Christo et Ecclesia sint prædicta.

I. Isaïas propheta non est in libro duodecim Prophetarum, qui propterea dicuntur minores, quia sermones

[1] Osee III, 5. — [2] Rom. I, 3. — [3] Osee VI, 3. — [4] Coloss. III, 1. — [5] Amos IV, 12, 13. — [6] Id. IX, 11, 12.

eorum sunt breves, in eorum comparatione qui majores ideo vocantur, quia prolixa volumina condiderunt : ex quibus est hic Isaïas, quem propter eadem prophetiæ tempora subjungo supradictis duobus. Isaïas ergo inter illa quæ arguit iniqua et justa præcepit, et peccatori populo mala futura prædixit, etiam de Christo et Ecclesia, hoc est, de Rege et ea quam condidit Civitate, multo plura quam cæteri prophetavit : ita ut a quibusdam Evangelista[1], quam Propheta potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, unum de multis hoc loco ponam. Ex persona quippe Dei Patris loquens : « Ecce, inquit, intel-» liget puer meus, exaltabitur, et glorificabitur valde. » Quemadmodum stupescent super te multi, ita gloria » privabitur ab hominibus species tua et gloria tua ab » hominibus : ita mirabuntur gentes multæ super eum, et » continebunt reges os suum : quoniam quibus non est » annuntiatum de illo, videbunt; et qui non audierunt, » intelligent[2]. Domine, quis credidit auditui nostro, et » brachium Domini cui revelatum est? Annuntiavimus » coram illo, ut infans, ut radix in terra sitienti : non est » species illi, neque gloria. Et vidimus eum, et non ha-» bebat speciem, neque decorem : sed species ejus sine » honore, deficiens præ omnibus hominibus. Homo in » plaga positus, et sciens ferre infirmitatem : quoniam » aversa est facies ejus : inhonoratus est, nec magni æs-» timatus est. Hic peccata nostra portat, et pro nobis do-» let : et nos existimavimus illum esse in dolore, et in » plaga, et in afflictione. Ipse autem vulneratus est propter » iniquitates nostras, et infirmatus est propter peccata » nostra. Eruditio pacis nostræ in eo : livore ejus nos sanati » sumus. Omnes ut oves erravimus, homo a via sua erra-» vit : et Dominus tradidit illum pro peccatis nostris : et

[1] Hieron. epist. CXVII. — [2] Isaï. XIII. — [3] Id. LII, 13-15.

» ipse propter quod afflictus est, non aperuit os suum. Ut » ovis ad immolandum ductus est, et ut agnus ante eum » qui se tondet, sine voce, sic non aperuit os suum. In » humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem » ejus quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra vita ejus. » Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem. Et » dabo malignos pro sepultura ejus, et divites pro morte » ejus. Quoniam iniquitatem non fecit, nec dolum in ore » suo : et Dominus vult purgare eum de plaga. Si dede- » ritis pro peccato animam vestram, videbitis semen lon- » gævum : et Dominus vult auferre a dolore animam ejus, » ostendere illi lucem, et formare intellectum, justificare » justum bene servientem pluribus : et peccata eorum » ipse portabit. Propterea ipse hæreditabit plures, et for- » tium dividet spolia : proper quod tradita est ad mortem » anima ejus ; et inter iniquos æstimatus est, et ipse pec- » cata multorum portavit, et propter peccata eorum tra- » ditus est [1]. » Hæc de Christo.

II. Jam vero de Ecclesia, quod sequitur, audiamus. « Lætare sterilis, inquit, quæ non paris, erumpe et clama » quæ non parturis : quoniam multi filii desertæ magis » quam ejus quæ habet virum. Dilata locum tabernaculi » tui, et aulæarum tuarum : fige, noli parcere, prolonga » funiculos tuos, et palos tuos conforta, adhuc in dex- » tram et sinistram partem extende. Et semen tuum hæ- » reditabit gentes ; et civitates desertas inhabitabis. Ne » timeas, quoniam confusa es ; neque verearis, quia » exprobrata es : quoniam confusionem æternam oblivis- » ceris, et opprobrii viduitatis tuæ non eris memor. Quo- » niam Dominus faciens te, Dominus Sabaoth nomen ejus : » et qui eruit te, ipse Deus Israël universæ terræ vocabi- » tur [2] : » et cætera. Verum ista sint satis : et in eis sunt

[1] Isaï. LIII, 1-12. — [2] Id. LIV, 1-5,

exponenda nonnulla; sed sufficere arbitror quæ ita sunt aperta, ut etiam inimici intelligere cogantur inviti.

CAPUT XXX.

Quæ Michæas, et Jonas, et Joël Novo Testamento congruentia prophetaverint.

I. MICHÆAS propheta Christum in figura ponens cujusdam magni montis, hæc loquitur: « Erit in novissimis » diebus manifestus mons Domini paratus super vertices » montium; et exaltabitur super colles. Et festinabunt ad » eum plebes, et gentes multæ ibunt, et dicent: Venite, » ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, » et ostendet nobis viam suam, et ibimus in semitis ejus: » quia ex Sion procedet lex, et verbum Domini ex Jerusa- » lem. Et judicabit inter plebes multas, et redarguet » gentes potentes usque in longinquum [1]. » Prædicens iste Propheta et locum in quo natus est Christus: « Et tu, » inquit, BETHLEEM domus Ephrata, minima es, ut sis » in millibus Juda: ex te mihi prodiet, ut sit in princi- » pem Israël: et egressus ejus ab initio, et ex diebus æter- » nitatis. Propterea dabit eos, usque ad tempus parturientis » pariet, et residui fratres ejus convertentur ad filios Is- » raël. Et stabit, et videbit, et pascet gregem suum in » virtute Domini, et in honore nominis Domini Dei sui » erunt: quoniam nunc magnificabitur usque ad summum » terræ [2]. »

II. Jonas autem propheta non tam sermone Christum, quam sua quadam passione prophetavit, profecto aper-

[1] Mich. IV, 1-3. — [2] Id. V, 2-4.

tius, quam si ejus mortem et resurrectionem voce clamaret. Ut quid enim exceptus est ventre belluino[1], die tertio redditus, nisi ut significaret Christum de profundo inferni die tertio rediturum?

III. Joël omnia quæ prophetat, multis verbis compellit exponi, ut quæ pertinent ad Christum et Ecclesiam dilucescant. Unum tamen, quod etiam Apostoli commemoraverunt[2], quando in congregatos credentes Spiritus sanctus, sicut a Christo promissus fuerat, de super venit, non prætermittam. « Et erit, inquit, post hæc, et effun- » dam de Spiritu meo super omnem carnem : et prophe- » tabunt filii vestri et filiæ vestræ; et seniores vestri som- » nia somniabunt, et juvenes vestri visa videbunt : et » quidem in servos meos et ancillas meas in illis diebus » effundam de Spiritu meo[3]. »

CAPUT XXXI.

Quæ in Abdia, in Naüm, et Ambacu de salute mundi in Christo prænuntiata reperiantur.

I. Tres Prophetæ de minoribus, Abdias, Naüm, Ambacum, nec sua tempora dicunt ipsi, nec in Chronicis Eusebii et Hieronymi, quando prophetaverint, invenitur. Abdias enim positus est quidem ab eis cum Michæa, sed non eo loco, ubi notantur tempora, quando Michæam prophetasse, ex ejus Litteris constat : quod errore negligenter describentium labores alienos existimo contigisse. Duos vero alios commemoratos in codicibus Chronicorum, quos habuimus, non potuimus invenire : tamen quia canone

[1] Jonæ II, 1. — [2] Act. II, 17. — [3] Joël II, 28, 29.

continentur, nec ipsi oportet prætereantur a nobis. Abdias, quantum ad scripturam ejus attinet, omnium brevissimus Prophetarum, adversus Idumæam loquitur, gentem scilicet Esaü, ex duobus geminis filiis Isaac, nepotibus Abrahæ, majoris illius reprobati. Porro si Idumæam modo locutionis, quo intelligitur a parte totum, accipiamus positam esse pro gentibus : de Christo agnoscere possumus, quod ait inter cætera : « In monte autem » Sion erit salus, et erit sanctum[1]. » Et paulo post in fine ipsius prophetiæ. « Et ascendent, inquit, resalvati » ex monte Sion, ut defendant montem Esaü, et erit Do- » mino regnum[2]. » Apparet quippe id esse completum, cum resalvati ex monte Sion, id est, ex Judæa credentes in Christum, qui præcipue agnoscuntur Apostoli, ascenderunt, ut defenderent montem Esaü. Quomodo defenderent, nisi per Evangelii prædicationem salvos faciendo eos qui crediderunt, ut eruerentur de potestate tenebrarum, et transferrentur in regnum Dei? Quod consequenter expressit addendo : « Et erit Domino regnum : » Mons enim Sion Judæam significat, ubi futura prædicta est salus, et sanctum, quod est Christus Jesus. Mons vero Esaü Idumæa est, per quam significata est Ecclesia gentium, quam defenderunt, sicut exposui, resalvati ex monte Sion, ut esset Domino regnum. Hoc obscurum erat, antequam fieret : sed factum quis non fidelis agnoscat?

II. Naüm vero propheta, imo per illum Deus : « Exter- » minabo, inquit, sculptilia et conflatilia : ponam sepul- » turam tuam : quia veloces ecce super montes pedes » evangelizantis, et annuntiantis pacem. Celebra Juda » dies festos tuos, redde vota tua : quia jam non adjicient » ultra, ut transeant in vetustatem[3] Consummatum est, » consumptum est, ablatum est. Ascendit, qui insufflat in

[1] Abdiæ 17. — [2] Ibid. 21. — [3] Naüm 1, 14, 15.

» faciem tuam, eripiens te ex tribulatione[1].» Quis ascenderit ab inferis, et insufflaverit in faciem Judæ, hoc est, Judæorum discipulorum Spiritum sanctum, recolat, qui meminit Evangelium. Ad Novum enim Testamentum pertinent, quorum dies festi ita spiritaliter innovantur, ut in vetustatem transire non possint. Porro per Evangelium exterminata sculptilia et conflatilia, id est, idola deorum falsorum, et oblivioni tanquam sepulturæ tradita jam videmus; et hanc etiam in hac re prophetiam completam esse cognoscimus.

III. Ambacum de quo alio, quam de Christi adventu, qui futurus fuerat, intelligitur dicere: « Et respondit Do» minus ad me, et dixit: Scribe visum aperte in buxo; ut » assequatur qui legit ea: quia adhuc visio ad tempus, » et orietur in fine, et non in vacuum: si tardaverit, sus» tine eum; quia veniens veniet, et non morabitur[2]? »

CAPUT XXXII.

De prophetia quæ in Oratione Ambacu et Cantico continetur.

In Oratione autem sua cum Cantico, cui nisi Domino Christo dicit: « Domine, audivi auditionem tuam, et » timui; Domine, consideravi opera tua, et expavi[3]? » Quid enim hoc est, nisi præcognitæ, novæ, ac repentinæ salutis hominum ineffabilis admiratio? « In medio duorum » animalium cognosceris: » quid est nisi aut in medio duorum Testamentorum, aut in medio duorum latronum, aut in medio Moysi et Eliæ cum eo in monte sermocinantium? « Dum appropinquant anni, cognosceris; in adventu tem-

[1] Naüm II, 1. — [2] Habac. II, 2, 3. — [3] Id. III, 2.

» poris ostenderis[1] : » nec exponendum est. « In eo dum » conturbata fuerit anima mea, in ira misericordiæ me» mor eris : » quid est, nisi quod Judæos in se transfiguravit, quorum gentis fuit, qui cum magna ira turbati crucifigerent Christum, ille misericordiæ memor dixit : « Pater » ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt[2]? Deus de The» man veniet, et sanctus de monte umbroso et condenso[3].» Quod hic dictum est, « De Theman veniet; » alii interpretati sunt « Ab Austro, vel ab Africo : » per quod significatur meridies, id est, fervor charitatis et splendor veritatis. Montem vero umbrosum atque condensum, quamvis multis modis possit intelligi, libentius acceperim Scripturarum altitudinem divinarum, quibus prophetatus est Christus. Multa quippe ibi umbrosa atque condensa sunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit, cum ibi eum, qui intelligit, invenit. « Operuit cœlos » virtus ejus, et laudis ejus plena est terra[4] : » quid est nisi quod etiam in Psalmo dicitur : « Exaltare super cœlos » Deus, et super omnem terram gloria tua[5]? Splendor ejus » ut lumen erit[6] : » quid est, nisi fama ejus credentes illuminabit? « Cornua in manibus ejus sunt[7] : » quid est, nisi trophæum crucis? « Et posuit charitatem firmam for» titudinis suæ[8] : » nec exponendum est. « Ante faciem » ejus ibit verbum, et prodiet in campum post pedes ejus[9]: » quid est, nisi quod et antequam huc veniret, prænuntiatus est; et posteaquam hinc reversus est, annuntiatus est? « Stetit, et terra commota est[10] : » quid est, nisi « Ste» tit » ad subveniendum; «Et terra commota est » ad credendum? « Respexit, et tabuerunt gentes[11] : » hoc est, misertus est, et fecit populos pœnitentes. « Contriti sunt » montes violentia : » hoc est, vim facientibus miraculis,

[1] Habac. III, 2. — [2] Luc XIII, 34. — [3] Habac. III, 3. — [4] Ibid. — [5] Psal. LVI, 6. — [6] Habac. III, 4. — [7] Ibid. — [8] Ibid. — [9] Ibid. 5. — [10] Ibid. 6. — [11] Ibid.

elatorum contrita est superbia. « Defluxerunt colles æter-
» nales : » hoc est, humiliati sunt ad tempus, ut erigerentur in æternum. « Ingressus æternos ejus pro laboribus
» vidi[1] : » hoc est, non sine mercede æternitatis laborem charitatis aspexi. « Tabernacula Æthiopum expavescent,
» et tabernacula terræ Madian[2] : » hoc est, gentes repente perterritæ nuntio mirabilium tuorum, etiam quæ non sunt in jure romano, erunt in populo christiano.
« Numquid in fluminibus iratus es, Domine, aut in flumi-
» nibus furor tuus, vel in mari impetus tuus[3] ? » Hoc ideo dictum est, quia « Non venit nunc ut judicet mundum,
» sed ut salvetur mundus per ipsum[4]. Quia ascendes su-
» per equos tuos, et equitatio tua salus[5]: » hoc est, Evangelistæ tui portabunt te, qui reguntur a te; et Evangelium tuum salus est eis, qui credunt in te. « Intendens inten-
» des arcum tuum super sceptra, dicit Dominus[6] : » hoc est, comminaberis judicium tuum etiam regibus terræ.
« Fluminibus scindetur terra[7] : » hoc est, influentibus sermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, quibus dictum est : « Scindite corda ves-
» tra, et non vestimenta[8]. » Quid est, « Videbunt te, et
» dolebunt populi[9], » nisi ut lugendo sint beati? Quid est,
» Dispergens aquas incessu, » nisi ambulando in eis qui te usquequaque annuntiant, hac atque hac dispergis fluenta doctrinæ? Quid est, « Abyssus dedit vocem suam[5]? » An profunditas cordis humani quid ei videretur expressit?
« Altitudo phantasiæ suæ : » tanquam versus superioris est expositio; altitudo enim est abyssus. Quod autem ait:
« Phantasiæ suæ, » subaudiendum est, « Vocem dedit : » hoc est, quod diximus, quid ei videretur expressit. Phan-

[1] Habac. III, 7. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 8. — [4] Joan. III, 17. — [5] Habac. III, 8. — [6] Ibid. 9. — [7] Ibid. — [8] Joël II, 13. — [9] Habac. III, 10. — [10] Ibid.

tasia quippe visio est, quam non tenuit, non operuit, sed confitendo ructavit. « Elevatus est sol, et luna stetit in » ordine suo[1] : » hoc est, ascendit Christus in cœlum, et ordinata est Ecclesia sub rege suo. « In lucem jacula » tua ibunt : » hoc est, non in occultum, sed in manifestum verba tua mittentur. « In splendorem coruscationis » armorum tuorum[2] : » subaudiendum est, « Jacula tua » ibunt. » Dixerat enim suis : « Quæ dico vobis in tenebris, » dicite in lumine[3]. In comminatione minorabis terram :» id est, comminando humiliabis homines. « Et in furore » dejicies gentes[4] :» quia eos, qui se exaltant, vindicando collides. « Existi in salutem populi tui, ut salvos faceres » Christos tuos; misisti in capita iniquorum mortem[5]. » nihil horum est exponendum. « Excitasti vincula usque » ad collum[6]. » Et bona hic possunt intelligi vincula sapientiæ, ut injiciantur pedes in compedes ejus, et collum in torquem ejus. « Præcidisti in stupore mentis : » subaudiamus « Vincula : » excitavit enim bona, præcidit mala, de quibus ei dicitur : « Dirupisti vincula mea[7] :» et hoc « In stupore mentis, » id est, mirabiliter. « Capita » potentium movebuntur in ea : » in ea scilicet admiratione. « Adaperient morsus suos, sicut edens pauper absconse[8]. » Potentes enim quidam Judæorum veniebant ad Dominum facta ejus et verba mirati, et esurientes panem doctrinæ manducabant absconse propter metum Judæorum[9], sicut eos prodidit Evangelium. « Et immisisti » in mare equos tuos turbantes aquas multas[10] : » quæ nihil sunt aliud, quam populi multi. Non enim alii timore converterentur, alii furore persequerentur, nisi omnes turbarentur. « Observavi, et expavit venter meus a voce

1 Habac. III, 11. — 2 Ibid. — 3 Matth. X, 27. — 4 Habac. III, 12. — 5 Ibid. 13. — 6 Ibid. — 7 Psal. CXV, 16. — 8 Habac. III, 14. — 9 Joan. XIX, 38. — 10 Habac. III, 15.

» orationis labiorum meorum : et introïvit tremor in ossa » mea, et subtus me turbata est habitudo mea[1].» Intendit in ea quæ dicebat, et ipsa sua est oratione perterritus, quam prophetice fundebat, et in qua futura cernebat. Turbatis enim populis multis, vidit imminentes Ecclesiæ tribulationes, continuoque se membrum ejus agnovit, atque ait : « Requiescam in die tribulationis[2] : » tanquam ad eos pertinens, qui sunt « Spe gaudentes, in tribula» tione patientes[3].» Ut ascendam, inquit, in populum » peregrinationis meæ[4] : » recedens utique a populo maligno carnalis cognationis suæ, non peregrinante in hac terra, neque supernam patriam requirente. « Quoniam » ficus, inquit, non afferet fructus, et non erunt nativi» tates in vineis : mentietur opus olivæ, et campi non fa» cient escam. Defecerunt ab esca oves, et non supersunt » in præsepibus boves[5]. » Vidit eam gentem, quæ Christum fuerat occisura, ubertatem copiarum spiritalium perdituram, quas per terrenam fœcunditatem more prophetico figuravit. Et quia iram Dei talem propterea passa est illa gens, quia Dei ignorans justitiam[6], suam voluit constituere, iste continuo : « Ego autem, inquit, in Domino » exultabo, gaudebo in Deo salutari meo. Dominus Deus » meus virtus mea, statuet pedes meos in consummatio» nem : super excelsa imponet me, ut vincam in cantico » ejus[7], » scilicet illo cantico, de quo similia quædam dicuntur in Psalmo : « Statuit supra petram pedes meos, et » direxit gressus meos ; et immisit in os meum canticum » novum, hymnum Deo nostro[8]. » Ipse ergo vincit in cantico Domini, qui placet in ejus laude, non sua : ut « Qui gloriatur, in Domino glorietur[9]. » Melius autem

[1] Habac. III, 16. — [2] Ibid. — [3] Rom. XII, 12. — [4] Habac. III, 16. — [5] Ibid. 17. — [6] Rom. X, 3. — [7] Habac. III, 18, 19. — [8] Psal. XXXIX, 3, 4. — [9] I Cor. I, 31.

mihi videntur quidam codices habere, « Gaudebo in Deo » Jesu meo, » quam hi qui volentes id latine ponere, nomen ipsum non posuerunt, quod est nobis amicius et dulcius nominare.

CAPUT XXXIII.

De Christo et vocatione gentium quæ Jeremias, et Sophonias prophetico Spiritu sint præfati.

I. Jeremias propheta de majoribus est, sicut Isaïas: non de minoribus, sicut cæteri, de quorum scriptis nonnulla jam posui. Prophetavit autem, regnante Josia in Jerusalem, et apud Romanos Anco Martio, jam propinquante captivitate Judæorum. Tetendit autem prophetiam usque ad quintum mensem captivitatis: sicut in ejus Litteris invenimus. Sophonias autem unus de minoribus adjungitur ei. Nam et ipse in diebus Josiæ prophetasse se dicit: sed quousque, non dicit. Prophetavit ergo Jeremias, non solum Anci Martii, verumetiam Tarquinii Prisci temporibus, quem Romani habuerunt quintum regem. Ipse enim, quando est illa captivitas facta, regnare jam cœperat. Prophetans ergo de Christo Jeremias: « Spiritus, inquit, » oris nostri Dominus Christus captus est in peccatis » nostris[1]: » sic breviter ostendens, et Dominum nostrum Christum, et passum esse pro nobis. Item alio loco: « Hic Deus meus, inquit, et non æstimabitur alter ad eum: » qui invenit omnem viam prudentiæ, et dedit eam Jacob » puero suo, et Israël dilecto suo: post hæc in terra vi- » sus est, et cum hominibus conversatus est[2]. » Hoc tes-

[1] Thren. IV, 20. — [2] Baruch. III, 36-38.

timonium quidam non Jeremiæ, sed scribæ ejus attribuunt, qui vocabatur Baruch : sed Jeremiæ celebratius habetur. Rursus idem Propheta de ipso : « Ecce, inquit, » dies veniunt, ait Dominus, et suscitabo David germen » justum, et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet ju- » dicium et justitiam in terra. In diebus illis salvabitur » Juda, et Israël habitabit confidenter : et hoc est nomen » quod vocabunt eum, Dominus justus noster[1]. » De vocatione etiam gentium, quæ futura fuerat, et eam nunc impletam cernimus, sic locutus est : « Domine Deus meus » et refugium meum in die malorum : ad te gentes venient » ab extremo terræ, et dicent : Vere mendacia coluerunt » patres nostri simulacra, et non est in illis utilitas[2]. » Quia vero non erant eum agnituri Judæi, a quibus eum et occidi oportebat, sic idem Propheta significat : « Grave » cor per omnia, et homo est, et quis cognoscet eum[3] ? » Hujus est etiam illud quod in libro decimo-septimo posui de Testamento Novo, cujus est mediator Christus. Ipse quippe Jeremias ait : « Ecce dies veniunt, dicit Dominus, » et consummabo super domum Jacob Testamentum » Novum[4] : » et cætera quæ ibi leguntur.

II. Sophoniæ autem prophetæ, qui cum Jeremia prophetabat, hæc prædicta de Christo interim ponam : « Expecta » me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ, in futu- » rum : quia judicium meum, ut congregem gentes, et col- » ligam regna[5]. » Et iterum : « Horribilis, inquit, Dominus » super eos, et exterminabit omnes deos terræ, et adorabit » eum vir de loco suo, omnes insulæ gentium[6]. » Et paulo post : « Tunc, inquit, transvertam in populos linguam, » et in progenies ejus, ut omnes invocent nomen Domini, » et serviant ei sub uno jugo; a finibus fluminum Æthiopiæ

[1] Jerem. XXII, 56. — [2] Id. XVI, 16. — [3] Id. XVII, 9. — [4] Id. XXXI, 31. — [5] Soph. III, 8. — [6] Id. II, 11.

» afferent mihi hostias. In illo die non confunderis ex » omnibus adinventionibus tuis, quas impie egisti in me : » quia tunc auferam abs te pravitates injuriæ tuæ : et jam » non adjicies, ut magnificeris super montem sanctum » meum : et subrelinquam in te populum mansuetum et » humilem, et verebuntur a nomine Domini, qui reliqui » fuerint Israël[1]. » Hæ sunt reliquiæ, de quibus alibi prophetatur[2], quod Apostolus etiam commemorat : « Si fuerit, » numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ salvæ » fient[3]. » Hæ quippe in Christum illius gentis reliquiæ crediderunt.

CAPUT XXXIV.

De prophetia Danielis et Ezechielis, quæ in Christum Ecclesiamque concordat.

In ipsa porro Babyloniæ captivitate prius prophetaverunt Daniel et Ezechiel, alii scilicet duo ex Prophetis majoribus. Quorum Daniel etiam tempus, quo venturus fuerat Christus atque passurus, numero definivit annorum : quod longum est computando monstrare, et ab aliis factitatum est ante nos. De potestate vero ejus et gloria, sic locutus est : « Videbam, inquit, in visu noctis, et ecce » cum nubibus cœli, ut filius hominis veniens erat, et » usque ad Vetustum dierum pervenit ; et in conspectu » ejus prælatus est ; et ipsi datus est principatus, et honor, » et regnum : et omnes populi, tribus et linguæ ipsi ser- » vient. Potestas ejus, potestas perpetua, quæ non trans- » ibit ; et regnum ejus non corrumpetur[4]. »

[1] Soph. III, 9-13. — [2] Isai. X, 22. — [3] Rom. IX, 27. — [4] Daniel VII, 13, 14

II Ezechiel quoque more prophetico per David Christum significans, quia carnem de David semine assumpsit; propter quam formam servi, qua factus est homo, etiam servus Dei dicitur idem Dei Filius; sic cum prophetando prænuntiat ex persona Dei Patris : « Et suscitabo, inquit, » super pecora mea pastorem unum qui pascat ea, ser- » vum meum David ; et ipse pascet ea, et ipse erit » eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in » Deum, et servus meus David princeps in medio eorum : » ego Dominus locutus sum[1]. » Et alio loco : « Et rex, » inquit, unus erit omnibus imperans : et non erunt ultra » duæ gentes, nec dividentur amplius in duo regna : neque » polluentur ultra in idolis suis, et abominationibus suis, » et in cunctis iniquitatibus suis. Et salvos eos faciam de » universis sedibus suis, in quibus peccaverunt, et mun- » dabo eos : et erunt mihi populus, et ego ero illis Deus : » et servus meus David rex super eos, et pastor unus erit » omnium eorum[2]. »

CAPUT XXXV.

De trium Prophetarum vaticinio, id est Aggæi, Zachariæ, et Malachiæ.

I. Restant tres minores Prophetæ, qui prophetaverunt in fine captivitatis, Aggæus, Zacharias, Malachias. Quorum Aggæus Christum et Ecclesiam hac apertius brevitate prophetat : « Hæc dicit Dominus exercituum : Adhuc » unum modicum est, et ego commovebo cœlum, et terram, » et mare, et aridam, et movebo omnes gentes; et veniet » Desideratus cunctis gentibus[3]. » Hæc prophetia partim

[1] Ezech. XXXIV, 23, 24. — [2] Id. XXXVII, 22, 24. — [3] Aggæi II, 7, 8.

jam completa cernitur, partim speratur in fine complenda. Movit enim cœlum Angelorum et siderum testimonio, quando incarnatus est Christus. Movit terram ingenti miraculo, de ipso Virginis partu. Movit mare et aridam, cum et in insulis et in orbe toto Christus annuntiatur. Ita moveri omnes gentes videmus ad fidem. Jamvero quod sequitur, « Et veniet Desideratus cunctis gentibus, » de novissimo ejus expectatur adventu. Ut enim desideratus esset expectantibus, prius opportuit eum dilectum esse credentibus.

II. Zacharias de Christo et Ecclesia : « Exulta, inquit, » valde filia Sion, jubila, filia Jerusalem : ecce Rex tuus » veniet tibi, justus, et salvator; ipse pauper, et ascen- » dens super asinam, et super pullum filium asinæ : et » potestas ejus a mari usque ad mare, et a fluminibus » usque ad fines terræ[1]. » Hoc quando factum sit, ut Dominus Christus in itinere jumento hujus generis uteretur, in Evangelio legitur : ubi et hæc prophetia commemoratur ex parte, quantum illi loco sufficere visum est. Alio loco ad ipsum Christum in Spiritu prophetiæ loquens de remissione peccatorum per ejus sanguinem : « Tu quoque, » inquit, in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos » de lacu, in quo non est aqua[2]. » Quid per hunc lacum velit intelligi, possunt diversa sentiri, etiam secundum rectam fidem. Mihi tamen videtur non eo significari melius, nisi humanæ miseriæ siccam profunditatem quodam modo et sterilem, ubi non sunt fluenta justitiæ, sed iniquitatis lutum. De hoc quippe etiam in Psalmo dicitur : « Et eduxit me de lacu miseriæ, et de luto limi[3]. »

III. Malachias prophetans Ecclesiam, quam per Christum cernimus propagatam, Judæis apertissime dicit ex persona Dei : « Non est mihi voluntas in vobis, et munus

[1] Zach. IX, 9, 10. — [2] Ibid. 11. — [3] Psal. XIX, 2.

» non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificabitur et offeretur nomini » meo oblatio munda : quia magnum nomen meum in » gentibus, dicit Dominus[1]. » Hoc sacrificium per sacerdotium Christi secundum ordinem Melchisedech, cum in omni loco a solis ortu usque ad occasum Deo jam videamus offerri, sacrificium autem Judæorum, quibus dictum est : « Non est mihi voluntas in vobis, nec accipiam » de manibus vestris munus, » cessasse negare non possunt; quid adhuc expectant alium Christum, cum hoc quod prophetatum legunt et impletum vident, impleri non potuerit, nisi per ipsum? Dicit enim paulo post de ipso ex persona Dei : « Testamentum meum erat cum eo » vitæ et pacis : et dedi ei ut timore timeret me, et a fa- » cie nominis mei revereretur. Lex veritatis erat in ore » ipsius, in pace dirigens ambulavit mecum, et multos » convertit ab iniquitate : quoniam labia sacerdotis cus- » todient scientiam, et legem inquirent ex ore ejus; quo- » niam Angelus Domini omnipotentis est[2]. » Nec mirandum est, quia omnipotentis Dei Angelus dictus est Christus Jesus. Sicut enim servus propter formam servi, in qua venit ad homines; sic et Angelus propter Evangelium, quod nuntiavit hominibus. Nam si græca ista interpretemur, et Evangelium bona nuntiatio est, et Angelus nuntius. De ipso quippe iterum dicit : « Ecce mitto An- » gelum meum, et prospiciet viam ante faciem meam : » et subito veniet in templum suum Dominus quem vos » quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis. Ecce » venit, dicit Dominus omnipotens : et quis sustinebit » diem introitus ejus? aut quis resistet in aspectu » ejus[3]. » Hoc loco et primum et secundum Christi præ-

[1] Malach. I, 10, 11. — [2] Id. II, 5-7. — [3] Id. III, 1, 2.

nuntiavit adventum : primum scilicet, de quo ait : « Et » subito veniet in templum suum ; » id est, in carnem suam, de qua dixit in Evangelio : « Solvite templum hoc, » et in triduo resuscitabo illud[1] : » secundum vero, ubi ait : « Ecce venit, dicit Dominus omnipotens, et quis » substinebit diem introitus ejus, aut quis resistet in as- » pectu ejus ? » Quod autem dicit : « Dominus quem vos » quæritis, et Angelus testamenti quem vos vultis : » significavit utique etiam Judæos secundum Scripturas, quas legunt, Christum quærere, et velle. Sed multi eorum, quem quæsierunt et voluerunt, venisse non agnoverunt, excæcati in cordibus suis præcedentibus meritis suis. Quod sane hic nominat testamentum, vel supra, ubi ait : « Testamentum meum erat cum eo ; » vel hic, ubi cum dixit Angelum testamenti : Novum procul dubio Testamentum debemus accipere, ubi sempiterna ; non Vetus, ubi temporalia sunt promissa : quæ pro magno habentes plurimi infirmi, et Deo vero talium rerum mercede servientes, quando vident eis impios abundare, turbantur. Propter quod idem Propheta, ut Novi Testamenti beatitudinem æternam, quæ non dabitur nisi bonis, distingueret a Veteris terrena felicitate, quæ plerumque datur et malis : « Ingravastis, inquit, super me verba vestra, dicit » Dominus, et dixistis : In quo detraximus de te? Dixistis : » Vanus est omnis, qui servit Deo ; et quid plus ; quia » custodivimus observationes ejus, et quia ambulavimus » supplicantes ante faciem Domini omnipotentis? Et nunc » nos beatificamus alienos, et reædificantur omnes qui » faciunt iniqua : et adversati sunt Deo, et salvi facti » sunt. Hæc oblocuti sunt, qui timebant Dominum, » unusquisque ad proximum suum : et animadvertit Do- » minus, et audivit : et scripsit librum memoriæ in cons-

[1] Joan. II, 19.

» pectu suo, eis qui timent Dominum, et reverentur » nomen ejus[1]. » Isto libro significatum est Testamentum Novum. Denique quod sequitur, audiamus : « Et erunt » mihi, dicit Dominus omnipotens, in diem, qua ego » facio, in acquisitionem; et eligam eos, sicut homo » eligit filium suum servientem sibi : et convertemini, et » videbitis inter justum et injustum, et inter servientem » Deo, et non servientem[2]. Quoniam ecce dies venit ar- » dens sicut clibanus, et concremabit eos : et erunt om- » nes alienigenæ, et omnes facientes iniquitatem stipula, » et incendet illos dies qui adveniet, dicit Dominus om- » nipotens : et non derelinquetur eorum radix, neque » sarmentum. Et orietur vobis timentibus nomen meum, » Sol justitiæ : et sanitas in pennis ejus : et exibitis, et » exultabitis sicut vituli ex vinculis resoluti; et conculca- » bitis iniquos, et erunt cinis sub pedibus vestris in die, » in quo ego facio, dicit Dominus omnipotens[3]. » Hic est qui dicitur dies judicii : de quo suo loco, si Deus voluerit, loquemur uberius.

CAPUT XXXVI.

De Esdra et libris Machabæorum.

Post hos tres Prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis populi ex babylonica servitute scripsit etiam Esdras, qui magis rerum gestarum scriptor est habitus, quam Propheta : sicuti est et liber, qui appellatur Esther : cujus res gesta in laudem Dei non longe ab his temporibus invenitur : nisi forte

[1] Malach. III, 13, 16. — [2] Ibid. 17, 18. — [3] Id. IV, 1-3.

Esdras in eo Christum prophetasse intelligendus est, quod inter juvenes quosdam orta quæstione, quid amplius valeret in rebus; cum reges unus dixisset, alter vinum, tertius mulieres, quæ plerumque regibus imperarent: idem tamen tertius veritatem super omnia demonstravit esse victricem[1]. Consulto autem Evangelio, Christum cognoscimus esse veritatem. Ab hoc tempore apud Judæos, restituto templo, non reges, sed principes fuerunt usque ad Aristobolum: quorum supputatio temporum non in Scripturis sanctis, quæ canonicæ appellantur, sed in aliis invenitur, in quibus sunt et Machabæorum libri, quos non Judæi, sed Ecclesia pro canonicis habet[2], propter quorumdam Martyrum passiones vehementes atque mirabiles, qui antequam Christus venisset in carnem, usque ad mortem pro Dei lege certaverunt, et mala gravissima atque horribilia pertulerunt.

CAPUT XXXVII.

Quod prophetica auctoritas omni origine gentilis philosophiæ inveniatur antiquior.

TEMPORE igitur Prophetarum nostrorum, quorum jam scripta ad notitiam fere omnium gentium pervenerunt, philosophi gentium nondum erant, qui hoc etiam nomine vocarentur, quod cœpit a Samio Pythagora, qui eo tempore, quo Judæorum est soluta captivitas, cœpit excellere atque cognosci (23). Multo ergo magis cæteri philosophi post Prophetas reperiuntur fuisse. Nam ipse Socrates

[1] 3 Esdr. III et IV. — [2] Vide lib. I, de doctrina christiana c. 8. et lib. I, contra epist. Gaudentii c. 31.

Atheniensis (24), magister omnium qui tunc maxime claruerunt, tenens in ea parte, quæ moralis vel activa dicitur, principatum, post Esdram in Chronicis invenitur. Non multo post etiam Plato natus est (25), qui longe cæteros Socratis discipulos anteiret. Quibus si addamus etiam superiores, qui nondum philosophi vocabantur, septem scilicet Sapientes, ac deinde physicos qui Thaleti successerunt, in perscrutanda natura rerum studium ejus imitati, Anaximandrum scilicet et Anaximenem et Anaxagoram, aliosque nonnullos, antequam Pythagoras philosophum primus profiteretur, nec illi Prophetas nostros universos temporis antiquitate præcedunt : quandoquidem Thales, post quem cæteri fuerunt, regnante Romulo, eminuisse fertur, quando de fontibus Israël in eis Litteris, quæ toto orbe manarent, prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poëtæ, Orpheus, Linus, Musæus, et si quis alius apud Græcos fuit, his Prophetis hebræis, quorum Scripta in auctoritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipsi verum theologum nostrum Moysen, qui unum verum Deum veraciter prædicavit, cujus nunc Scripta in auctoritatis canone prima sunt, tempore prævenerunt : ac per hoc quantum ad Græcos attinet, in qua lingua litteræ hujus sæculi maxime ferbuerunt, nihil habent unde sapientiam suam jactent, quo religione nostra, ubi vera sapientia est, si non superior, saltem videatur antiquior. Verum, quod fatendum est, non quidem in Græcia, sed in barbaris gentibus, sicut in Ægypto, jam fuerat ante Moysen nonnulla doctrina, quæ illorum sapientia diceretur : alioquin non scriptum esset in Libris sanctis, Moysen eruditum fuisse omni sapientia Ægyptiorum, tunc utique quando ibi natus est, et a filia Pharaonis adoptatus atque nutritus, etiam liberaliter educatus est[1].

[1] Act. VII, 22.

Sed nec sapientia Ægyptiorum sapientiam Prophetarum nostrorum tempore antecedere potuit, quandoquidem et Abraham Propheta fuit[1]. Quid autem sapientiæ esse potuit in Ægypto, antequam eis Isis, quam mortuam tanquam deam magnam colendam putaverunt, litteras traderet? Isis porro Inachi filia fuisse proditur, qui primus regnare cœpit Argivis, quando Abrahæ jam nepotes reperiuntur exorti.

CAPUT XXXVIII.

Quod quædam sanctorum scripta ecclesiasticus canon propter nimiam non receperit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris insererentur.

Jamvero si longe antiquiora repetam, et ante illud grande diluvium noster erat utique Noë patriarcha, quem prophetam quoque non immerito dixerim : siquidem ipsa arca quam fecit, et in qua cum suis evasit, prophetia nostrorum temporum fuit. Quid Enoch septimus ab Adam, nonne etiam in canonica Epistola apostoli Judæ prophetasse prædicatur ? Quorum scripta ut apud Judæos et apud nos in auctoritate non essent, nimia fecit antiquitas, propter quam videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris. Nam et proferuntur quædam quæ ipsorum esse dicantur ab eis qui pro suo sensu passim, quod volunt, credunt. Sed ea castitas canonis non recepit, non quod eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas, sed quod ista esse non credantur ipsorum. Nec mirum debet videri, quod

[1] Gen. xx, 7.

suspecta habentur, quæ sub tantæ antiquitatis nomine proferuntur; quandoquidem in ipsa Historia regum Juda et regum Israël, quæ res gestas continet, de quibus eidem Scripturæ canonicæ credimus, commemorantur plurima, quæ ibi non explicantur, et in libris aliis inveniri dicuntur, quos Prophetæ scripserunt, et alicubi eorum quoque Prophetarum nomina non tacentur [1]; nec tamen inveniuntur in canone, quem recepit populus Dei. Cujus rei, fateor, causa me latet; nisi quod existimo etiam ipsos, quibus ea quæ in auctoritate religionis esse deberent. sanctus utique Spiritus revelabat, alia sicut homines historica diligentia, alia sicut Prophetas inspiratione divina scribere potuisse; atque hæc ita fuisse distincta, ut illa tanquam ipsis, ista vero tanquam Deo per ipsos loquenti, judicarentur esse tribuenda; ac sic illa pertinerent ad ubertatem cognitionis, hæc ad religionis auctoritatem : in qua auctoritate custoditur canon, præter quem si qua jam etiam sub nomine veterum Prophetarum scripta proferuntur, nec ad ipsam copiam scientiæ valent, quoniam utrum eorum sint, quorum esse dicuntur, incertum est; et ob hoc eis non habetur fides, maxime his in quibus etiam contra fidem Librorum canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorsus non esse apparet illorum.

[1] 1 Paral. XXIX, 29. et 2 Paral. IX, 29.

CAPUT XXXIX.

De hebraïcis litteris, quæ nunquam in suæ linguæ proprietate non fuerint.

Non itaque credendum est, quod nonnulli arbitrantur, hebræam tantum linguam per illum, qui vocabatur Heber, unde Hebræorum vocabulum est, fuisse servatam, atque inde pervenisse ad Abraham, hebræas autem litteras a lege cœpisse, quæ data est per Moysen; sed potius per illam successionem patrum, memoratam linguam cum suis litteris custoditam. Denique Moyses in populo Dei constituit, qui docendis litteris præessent, prius quam divinæ legis ullas litteras nossent. Hos appellat Scriptura γραμματοεις αγωγεῖς, qui latine dici possunt litterarum inductores vel introductores, eo quod eas inducant, id est, introducant quodam modo in corda discentium, vel in eas potius ipsos quos docent. Nulla igitur gens de antiquitate sapientiæ suæ super Patriarchas et Prophetas nostros, quibus inerat divina sapientia, ulla se vanitate jactaverit; quando nec Ægyptus invenitur, quæ solet falso et inaniter de suarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicumque sapientia sua Patriarcharum nostrorum tempore prævenisse sapientiam. Neque enim quisquam dicere audebit mirabilium disciplinarum eos peritissimos fuisse, antequam litteras nossent, id est, antequam Isis eo venisset, easque ibi docuisset. Ipsa porro eorum memorabilis doctrina, quæ appellata est sapientia, quid erat, nisi maxime astronomia, et si quid aliud talium disciplinarum magis ad exercenda ingenia, quam ad illuminandas vera sapientia

mentes valere solet? Nam quod attinet ad philosophiam, quæ se docere profitetur aliquid, unde fiant homines beati, circa tempora Mercurii, quem Trismegistum vocaverunt, in illis terris ejusmodi studia claruerunt: longe quidem ante sapientes vel philosophos Græciæ, sed tamen post Abraham, et Isaac, et Jacob, et Joseph; nimirum etiam post ipsum Moysen. Eo quippe tempore, quo Moyses natus est, fuisse reperitur Atlas ille magnus astrologus, Promethei frater, maternus avus Mercurii majoris, cujus nepos fuit Trismegistus iste Mercurius.

CAPUT XL.

De Ægyptiorum mendacissima vanitate, quæ antiquitati scientiæ suæ centum millia ascribit annorum.

Frustra itaque vanissima præsumptione garriunt quidam, dicentes, ex quo rationem siderum comprehendit Ægyptus, amplius quam centum annorum millia numerari. In quibus enim libris istum numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo millia litteras magistra Iside didicerunt? Non enim parvus auctor est in historia Varro, qui hoc prodidit, quod a Litterarum etiam divinarum veritate non dissonat. Cum enim ab ipso primo homine, qui est appellatus Adam, nondum sex millia annorum compleantur, quomodo non isti ridendi potius, quam refellendi sunt, qui de spatio temporum tam diversa, et huic exploratæ veritati tam contraria persuadere conantur? Cui enim melius narranti præterita credimus, quam qui etiam futura prædixit, quæ præsentia jam vide-

mus? Nam et ipsa historicorum inter se dissonantia copiam nobis præbet, ut ei potius credere debeamus, qui divinæ, quam tenemus, non repugnat historiæ. Porro autem cives impiæ Civitatis, diffusi usquequaque per terras, cum legunt doctissimos homines, quorum nullius contemnenda videatur auctoritas, inter se de rebus gestis ab ætatis nostræ memoria remotissimis discrepantes, cui potius credere debeant, non inveniunt. Nos vero in nostræ religionis Historia, fulti auctoritate divina, quidquid ei resistit, non dubitamus esse falsissimum, quomodo libet sese habeant cætera in sæcularibus litteris; quæ seu vera seu falsa sint, nihil momenti afferunt, quo recte beateque vivamus.

CAPUT XLI.

De philosophicarum opinionum dissensionibus, et canonicarum apud Ecclesiam concordia Scripturarum.

I. Ut autem jam cognitionem omittamus historiæ, ipsi philosophi, a quibus ad ista progressi sumus, qui non videntur laborasse in studiis suis, nisi ut invenirent quomodo vivendum esset accommodate ad beatitudinem capessendam, cur dissenserunt et a magistris discipuli, et inter se condiscipuli, nisi quia ut homines humanis sensibus et humanis ratiocinationibus ista quæsierunt? Ubi quamvis esse potuerit et studium gloriandi, quo quisque alio sapientior et acutior videri cupit, nec sententiæ quodam modo addictus alienæ, sed sui dogmatis et opinionis inventor: tamen ut nonnullos vel etiam plurimos eorum fuisse concedam, quos a suis doctoribus vel discendi sociis amor

veritatis abruperit, ut pro ea certarent, quam veritatem putarent, sive illa esset, sive non esset; quid agit, aut quo vel qua, ut ad beatitudinem perveniatur, humana se porrigit infelicitas, si divina non ducit auctoritas? Denique auctores nostri, in quibus non frustra sacrarum Litterarum figitur et terminatur canon, absit ut inter se aliqua ratione dissentiant. Unde non immerito, cum illa scriberent, eis Deum vel per eos locutum, non pauci in scholis atque gymnasiis litigiosis disputationibus garruli, sed in agris atque in urbibus cum doctis atque indoctis tot tantique populi crediderunt. Ipsi sane pauci esse debuerunt, ne multitudine vilesceret, quod religione charum esse oporteret: nec tamen ita pauci, ut eorum non sit miranda consensio. Neque enim in multitudine philosophorum, qui labore etiam litterario monumenta suorum dogmatum reliquerunt, facile quis invenerit, inter quos cuncta quæ sensere conveniant: quod ostendere hoc Opere longum est.

II. Quis autem sectæ cujuslibet auctor sic est in hac dæmonicola Civitate approbatus, ut cæteri improbarentur, qui diversa et adversa senserunt? Nonne apud Athenas et Epicurei clarebant, asserentes res humanas ad deorum curam non pertinere, et Stoïci, qui contraria sentientes, eas regi atque muniri diis adjutoribus atque tutoribus disputabant? Unde miror cur Anaxagoras reus factus sit, quia solem esse dixit lapidem ardentem, negans utique deum; cum in eadem civitate gloria floruerit Epicurus, vixeritque securus, non solum solem vel ullum siderum deum esse non credens, sed nec Jovem, nec ullum deorum omnino in mundo habitare contendens, ad quem preces hominum supplicationesque perveniant. Nonne ibi Aristippus in voluptate corporis summum bonum ponens, ibi Antisthenes virtute animi potius hominem fieri bea-

tum asseverans, duo philosophi nobiles et ambo Socratici, in tam diversis atque inter se contrariis finibus vitæ summam locantes, quorum etiam ille fugiendam, iste administrandam sapienti dicebat esse rempublicam; ad suam quisque sectam sectandam discipulos congregabat? Nempe palam in conspicua et notissima porticu, in gymnasiis, in hortulis, in locis publicis ac privatis, catervatim pro sua quisque opinione certabant: alii asserentes unum, alii innumerabiles mundos; ipsum autem unum alii ortum esse, alii vero initium non habere; alii interiturum, alii semper futurum; alii mente divina, alii fortuitu et casibus agi: alii immortales esse animas, alii mortales; et qui immortales, alii revolvi in bestias, alii nequaquam; qui vero mortales, alii mox interire post corpus, alii vivere etiam postea vel paululum, vel diutius, non tamen semper: alii in corpore constituentes finem boni, alii in animo, alii in utroque, alii extrinsecus posita etiam bona ad animum et corpus addentes: alii sensibus corporis semper, alii non semper, alii nunquam, putantes esse credendum. Has et alias pene innumerabiles dissensiones philosophorum, quis unquam populus, quis senatus, quæ potestas vel dignitas publica impiæ Civitatis dijudicandas, et alias probandas ac recipiendas, alias improbandas repudiandasque curavit, ac non passim sine ullo judicio confuseque habuit in gremio suo tot controversias hominum dissidentium, non de agris et domibus, vel quacumque pecuniaria ratione, sed de his rebus, quibus aut misere vivitur aut beate? Ubi etsi aliqua vera dicebantur, eadem licentia dicebantur et falsa; prorsus ut non frustra talis Civitas mysticum vocabulum Babylonis acceperit. Babylon quippe interpretatur confusio, quod nos jam dixisse meminimus. Nec interest diaboli regis

ejus, quam contrariis inter se rixentur erroribus, quos merito multæ variæque impietatis pariter possidet.

III. At vero gens illa, ille populus, illa Civitas, illa respublica, illi Israëlitæ, quibus credita sunt eloquia Dei, nullo modo pseudo-prophetas cum veris Prophetis pari licentia confuderunt: sed concordes inter se atque in nullo dissentientes, sacrarum Litterarum veraces ab eis agnoscebantur et tenebantur auctores. Ipsi eis erant philosophi, hoc est, amatores sapientiæ, ipsi sapientes, ipsi theologi, ipsi prophetæ, ipsi doctores probitatis atque pietatis. Quicumque secundum illos sapuit et vixit, non secundum homines, sed secundum Deum, qui per eos locutus est, sapuit et vixit. Ibi si prohibitum est sacrilegium, Deus prohibuit. Si dictum est: « Honora patrem tuum et ma- » trem tuam[1], » Deus jussit. Si dictum est: « Non mœ- » chaberis. Non homicidium facies. Non furaberis[2]: » et cætera hujusmodi, non hæc ora humana, sed oracula divina fuderunt. Quidquid philosophi quidam inter falsa, quæ opinati sunt, verum videre potuerunt, et laboriosis disputationibus persuadere moliti sunt, quod mundum istum fecerit Deus, eumque ipse providentissimus administret, de honestate virtutum, de amore patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operibus atque omnibus ad mores probos pertinentibus rebus, quamvis nescientes ad quem finem, et quonam modo essent ista omnia referenda, propheticis, hoc est, divinis vocibus, quamvis per homines, in illa Civitate populo commendata sunt, non argumentationum concertationibus inculcata; ut non hominis ingenium, sed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognosceret.

[1] Exod. xx, 12. — [2] Ibid. 13-15.

CAPUT XLII.

Qua dispensatione providentiæ Dei Scripturæ sacræ Veteris Testamenti ex hebræo in græcum eloquium translatæ sint, ut universis gentibus innotescerent.

Has sacras Litteras etiam unus Ptolemæorum regum Ægypti nosse studuit et habere. Nam post Alexandri Macedonis, qui etiam magnus cognominatus est, mirificentissimam minimeque diuturnam potentiam, qua universam Asiam, imo pene totum orbem, partim vi et armis, partim terrore subegerat, quando inter cætera Orientis etiam Judæam ingressus obtinuit; eo mortuo, Comites ejus, cum regnum illud amplissimum non pacifice inter se possessuri divisissent, sed potius dissipassent, bellis omnia vastaturi, Ptolemæos reges habere cœpit Ægyptus: quorum primus Lagi filius, multos ex Judæa captivos in Ægyptum transtulit [1]. Huic autem succedens alius Ptolemæus, qui est appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat subjugatos, liberos redire permisit: insuper et dona regia in templum Dei misit, petivitque ab Eleazaro tunc pontifice, dari sibi Scripturas, quas profecto audierat fama prædicante divinas; et ideo concupiverat habere in bibliotheca, quam nobilissimam fecerat. Has ei cum idem pontifex misisset hebræas, post etiam ille interpretes postulavit; et dati sunt septuaginta-duo, de singulis duodecim tribubus seni homines, linguæ utriusque doctissimi, hebrææ scilicet atque græcæ. Quorum interpretatio ut Septuaginta vocetur, jam obtinuit consuetudo.

[1] Joseph. lib. XII, Antiquit. cap. I.

Traditur sane tam mirabilem ac stupendum planeque divinum in eorum verbis fuisse consensum, ut cum ad hoc opus separatim singuli sederint, (ita enim eorum fidem Ptolemæo placuit explorare,) in nullo verbo, quod idem significaret et tantumdem valeret, vel in verborum ordine, alter ab altero discreparet : sed tanquam unus esset interpres, ita quod omnes interpretati sunt, unum erat : quoniam revera Spiritus erat unus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, ut illarum Scripturarum, non tanquam humanarum, sed sicut erant, tanquam divinarum, etiam isto modo commendaretur auctoritas, credituris quandoque gentibus profutura, quod jam videmus effectum.

CAPUT XLIII.

De auctoritate Septuaginta interpretum, quæ, salvo honore hebræi stili, omnibus sit interpretibus præferenda.

Nam cum fuerint et alii interpretes, qui ex hebræa lingua in græcam sacra illa Eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, Theodotion (26); sicut etiam illa est interpretatio, cujus auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis, Quinta editio nuncupatur : hanc tamen, quæ Septuaginta est, tanquam sola esset, sic recepit Ecclesia, eaque utuntur græci populi christiani, quorum plerique utrum alia sit aliqua ignorant. Ex hac Septuaginta interpretatione etiam in latinam linguam interpretatum est, quod Ecclesiæ latinæ tenent. Quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus, homo doctis-

simus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex græco, sed ex hebræo in latinum eloquium easdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem quamvis Judæi fateantur esse veracem, Septuaginta vero interpretes in multis errasse contendant : tamen Ecclesiæ Christi tot hominum auctoritati, ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicant præferendum : quia etsi non in eis unus apparuisset Spiritus, sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suæ Septuaginta docti more hominum contulissent, ut quod placuisset omnibus hoc maneret, nullus eis unus interpres debuit anteponi : cum vero tantum in eis signum divinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum Scripturarum ex hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut congruit illis Septuaginta interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. Spiritus enim, qui in Prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in Septuaginta viris, quando illa interpretati sunt : qui profecto auctoritate divina et aliud dicere potuit, tanquam Propheta ille utrumque dixisset, quia utrumque idem Spiritus diceret ; et hoc ipsum aliter, ut si non eadem verba, idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret ; et aliquid prætermittere, et aliquid addere, ut etiam hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutem, quam verbis debebat interpres, sed divinam potius potestatem, quæ mentem replebat et regebat interpretis. Nonnulli autem codices græcos interpretationis Septuaginta ex hebræis codicibus emendandos putarunt : nec tamen ausi sunt detrahere, quod Hebræi non habebant, et Septuaginta posuerunt ; sed tantummodo addiderunt quæ in hebræis inventa, apud Septuaginta non erant ; eaque signis quibusdam in stellarum modum factis, ad capita eorumdem versuum nota-

verunt, quæ signa asteriscos vocant. Illa vero, quæ non habent Hebræi, habent autem Septuaginta, similiter ad capita versuum jacentibus virgulis, sicut scribuntur unciæ, signaverunt. Et multi codices has notas habentes usquequaque diffusi sunt et latini. Quæ autem non prætermissa vel addita, sed aliter dicta sunt, sive alium sensum faciant etiam ipsum non abhorrentem, sive alio modo eumdem sensum explicare monstrentur, nisi utrisque codicibus inspectis nequeunt reperiri. Si igitur, ut oportet, nihil aliud intueamur in Scripturis illis, nisi quid per homines dixerit Dei Spiritus, quidquid est in hebræis codicibus, et non est apud interpretes Septuaginta, noluit ea per istos, sed per illos Prophetas Dei Spiritus dicere. Quidquid vero est apud Septuaginta, in hebræis autem codicibus non est, per istos ea maluit, quam per illos, idem Spiritus dicere, sic ostendens utrosque fuisse Prophetas. Isto enim modo alia per Isaïam, alia per Jeremiam, alia per alium atque alium Prophetam, vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, ut voluit. Quidquid porro apud utrosque invenitur, per utrosque dicere voluit unus atque idem Spiritus : sed ita ut illi præcederent prophetando, isti sequerentur prophetice illos interpretando : quia sicut in illis vera, et concordantia dicentibus unus pacis Spiritus fuit, sic et in istis non secum conferentibus, et tamen tanquam uno ore cuncta interpretantibus, idem Spiritus unus apparuit.

CAPUT XLIV.

Quid intelligendum sit de Ninivitarum excidio, cujus denuntiatio in hebræo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui brevitate concluditur.

Sed ait aliquis : « Quomodo sciam quid Jonas propheta dixerit Ninivitis, utrum, « Triduum, et Ninive everte» tur, » an « Quadraginta dies[1] ? » Quis enim non videat non potuisse utrumque tunc dici a Propheta, qui missus fuerat terrere comminatione imminentis exitii civitatem? Cui si tertio die fuerat futurus interitus, non utique quadragesimo die : si autem quadragesimo, non utique tertio. Si ergo a me quæritur, quid horum Jonas dixerit, hoc puto potius quod legitur in hebræo : « Quadraginta dies, » et Ninive evertetur. » Septuaginta quippe longe posterius interpretati aliud dicere potuerunt, quod tamen ad rem pertineret, et in unum eumdemque sensum, quamvis sub altera significatione, concurreret; admoneretque lectorem, utraque auctoritate non spreta, ab historia sese attollere ad ea requirenda, propter quæ significanda historia ipsa conscripta est. Gesta sunt quippe illa in Ninive civitate, sed aliquid etiam significaverunt, quod modum illius civitatis excedat : sicut gestum est, quod ipse Propheta in ventre ceti triduo fuit, et tamen alium significavit in profundo inferni triduo futurum, qui Dominus est omnium Prophetarum. Quapropter si per illam civitatem recte accipitur Ecclesia gentium prophetice figurata,

[1] Jonæ III, 4.

eversa scilicet per pœnitentiam, ut qualis fuerat jam non esset; hoc quoniam per Christum factum est in Ecclesia gentium, cujus illa Ninive figuram gerebat, sive per quadraginta dies, sive per triduum, idem ipse significatus est Christus; per quadraginta scilicet, quia tot dies peregit cum Discipulis suis post resurrectionem, et ascendit in cœlum; per triduum vero, quia die tertio resurrexit : tanquam lectorem nihil aliud quam historiæ rerum gestarum inhærere cupientem, de somno excitaverint Septuaginta interpretes, iidemque Prophetæ, ad perscrutandam altitudinem prophetiæ, et quodam modo dixerint : « In quadraginta diebus ipsum quære, in quo et triduum poteris invenire; illud in ascensione, hoc in ejus resurrectione reperies. » Propterquod utroque numero significari convenientissime potuit, quorum unum per Jonam prophetam, alterum per Septuaginta interpretum prophetiam, tamen unus atque idem Spiritus dixit. Longitudinem fugio, ut non hæc per multa demonstrem, in quibus ab hebraïca veritate putantur Septuaginta interpretes discrepare, et bene intellecti inveniuntur esse concordes. Unde etiam ego pro meo modulo vestigia sequens Apostolorum, quia et ipsi ex utrisque, id est, ex hebræis et ex Septuaginta, testimonia prophetica posuerunt, utraque auctoritate utendum putavi, quoniam utraque una atque divina est. Sed jam quæ restant, ut possimus, exequamur.

CAPUT XLV.

Quod post instaurationem templi Prophetas Judæi habere destiterint, et exinde usque ad nativitatem Christi continuis adversitatibus sint afflicti, ut probaretur alterius templi ædificationem propheticis vocibus fuisse promissam.

I. Posteaquam gens judæa cœpit non habere Prophetas, procul dubio deterior facta est, eo scilicet tempore, quo se sperabat instaurato templo post captivitatem, quæ fuit in Babylonia, futuram esse meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, quod prænuntiatum est per Aggæum prophetam dicentem : « Magna erit gloria » domus istius novissimæ, plus quam primæ[1]. » Quod de Novo Testamento dictum esse paulo superius demonstravit, ubi ait aperte Christum promittens : « Et » movebo omnes gentes, et veniet Desideratus cunctis gen- » tibus[2]. » Quo loco Septuaginta interpretes alium sensum magis corpori quam capiti, hoc est, magis Ecclesiæ quam Christo convenientem prophetica auctoritate dixerunt : « Venient quæ electa sunt Domini de cunctis gen- » tibus[3], » id est, homines, de quibus ipse Jesus in Evangelio, « Multi, inquit, vocati, pauci vero electi[4]. » Talibus enim electis gentium, domus Dei ædificatur per Testamentum Novum lapidibus vivis, longe gloriosior, quam templum illud fuit, quod a rege Salomone constructum est, et post captivitatem instauratum. Propter hoc ergo nec Prophetas ex illo tempore habuit illa gens, et multis

[1] Aggæi II, 10. — [2] Ibid. 8. — [3] Ibid. juxta LXX. — [4] Matth. XXII, 14.

cladibus afflicta est ab alienigenis regibus, ipsisque Romanis, ne hanc Aggæi prophetiam in illa instauratione templi opinaretur impletam.

II. Non multo enim post, adveniente Alexandro, subjugata est [1]; quando etsi nulla facta est vastatio, quoniam non sunt ausi ei resistere, et ideo placatum facillime subditi receperunt, non erat tamen gloria tanta domus illius, quanta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sane Alexander immolavit in Dei templo, non ad ejus cultum vera pietate conversus, sed impia vanitate cum diis cum falsis colendum putans. Deinde Ptolemæus Lagi filius [2], quod supra memoravi, post Alexandri mortem captivos inde in Ægyptum transtulit, quos ejus successor Ptolemæus Philadelphus benevolentissime inde dimissit: per quem factum est, quod paulo ante narravi, ut Septuaginta interpretum Scripturas haberemus. Deinde contriti sunt bellis, quæ in Machabæorum libris explicantur. Post hæc capti a rege Alexandriæ Ptolemæo, qui est appellatus Epiphanes; inde ab Antiocho rege Syriæ multis et gravissimis malis ad idola colenda compulsi, templum ipsum repletum sacrilegis superstitionibus gentium, quod tamen dux eorum strenuissimus Judas, qui etiam Machabæus dictus est, Antiochi ducibus pulsis, ab omni illa idololatriæ contaminatione mundavit [3].

III. Non autem multo post Alcimus quidam per ambitionem, cum a genere sacerdotali esset alienus, quod nefas erat, pontifex factus est [4]. Hinc jam post annos ferme quinquaginta, in quibus eis tamen pax non fuit, quamvis aliqua et prospere gesserint, primus apud eos Aristobolus, assumpto diademate, et rex et pontifex factus est [5].

[1] Joseph. lib. xi, Antiquit. cap. 8. — [2] Id. lib. xii, Antiquit. cap. 1. — [3] 1 Machab. vi. et Joseph. lib. xii, cap. 7, 8.— [4] Id. vii, cap. 15.— [5] Joseph. lib. xiii, cap. 19.

Antea quippe, ex quo de Babyloniæ captivitate reversi sunt, templum instauratum est, non reges, sed duces vel principes habuerunt : quamvis et qui rex est, possit dici princeps a principatu imperandi, et dux eo quod sit ductor exercitus : sed non continuo quicumque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt, quod iste Aristobolus fuit. Cui successit Alexander, etiam ipse rex et pontifex, qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc uxor ejus Alexandra regina Judæorum fuit, ex cujus tempore et deinceps mala sunt eos secuta graviora. Filii quippe hujus Alexandræ Aristobolus et Hircanus inter se de imperio dimicantes, vires adversus israëliticam gentem provocavere romanas[1]. Hircanus namque ab eis contra fratrem poposcit auxilium. Tunc jam Roma subjugaverat Africam, subjugaverat Græciam, lateque etiam aliis orbis partibus imperans tanquam se ipsam ferre non valens, sua se quodam modo magnitudine fregerat. Pervenerat quippe ad seditiones domesticas graves, atque inde ad bella socialia, moxque civilia, tantumque se comminuerat atque attriverat, ut ei mutandus reipublicæ status, quo regeretur regibus, immineret. Pompeius ergo populi romani præclarissimus princeps, Judæam cum exercitu ingressus, civitatem capit, templum reserat, non devotione supplicis, sed jure victoris, et ad Sancta Sanctorum, quo nisi summum sacerdotem non licebat intrare, non ut venerator, sed ut profanator accedit : confirmatoque Hircani pontificatu, et subjugatæ genti imposito custode Antipatro, quos tunc procuratores vocabant, vinctum secum Aristobolum ducit. Ex illo Judæi etiam tributarii Romanorum esse cœperunt. Postea Cassius etiam templum expoliavit. Deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam regem habere meruerunt, quo regnante,

[1] Joseph. lib. XIV. Antiquit.

natus est Christus. Jam enim venerat plenitudo temporis significata prophetico Spiritu per os patriarchæ Jacob; ubi ait: « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de » femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse » expectatio gentium[1]. » Non ergo defuit Judæorum princeps ex Judæis, usque ad istum Herodem, quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo jam erat, ut veniret ille cui repositum erat, quod Novo promissum est Testamento, ut ipse esset expectatio gentium. Fieri autem non posset, ut expectarent gentes eum venturum, sicut eum cernimus expectari, ut veniat ad faciendum judicium in claritate potentiæ, nisi prius in eum crederent, cum venit ad patiendum judicium in humilitate patientiæ.

CAPUT XLVI.

De ortu Salvatoris nostri, secundum quod Verbum caro factum est: et de dispersione Judæorum per omnes gentes, sicut fuerat prophetatum.

Regnante ergo Herode in Judæa, apud Romanos autem jam mutato reipublicæ statu, imperante Cæsare Augusto, et per eum orbe pacato, natus est Christus secundum præcedentem prophetiam in Bethlehem Judæ[2], homo manifestus ex homine virgine, Deus occultus ex Deo Patre. Sic enim Propheta prædixerat: « Ecce virgo in utero » accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus » Emmanuël, quod est interpretatum: Nobiscum Deus[3]. » Qui ut in se commendaret Deum, miracula multa fecit;

[1] Gen. XLIX, 10. — [2] Mich. V, 2. — [3] Isaï. VII, 14. Matth. I, 23.

ex quibus quædam, quantum ad eum prædicandum satis esse visum est, Scriptura evangelica continet. Quorum primum est, quod tam mirabiliter natus est : ultimum autem, quod cum suo resuscitato a mortuis corpore ascendit in cœlum. Judæi autem, qui eum occiderunt, et in eum credere noluerunt, quia oportebat eum mori et resurgere, vastati infelicius a Romanis, funditusque a suo regno, ubi jam eis alienigenæ dominabantur, eradicati dispersique per terras, (quandoquidem ubique non desunt,) per Scripturas suas testimonio nobis sunt prophetias nos non finxisse de Christo; quas plurimi eorum considerantes, et ante passionem, et maxime post ejus resurrectionem crediderunt in eum, de quibus prædictum est : « Si fuerit numerus filiorum Israël sicut arena » maris, reliquiæ salvæ fient[1]. » Cæteri vero excæcati sunt, de quibus prædictum est : « Fiat mensa eorum » coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in » scandalum. Obscurentur oculi eorum, ne videant; et » dorsum illorum semper incurva[2]. » Proinde cum Scripturis nostris non credunt, complentur in eis suæ, quas cæci legunt : nisi forte quis dixerit illas prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sibyllæ nomine, vel aliorum proferuntur, si quæ sunt, quæ non pertinent ad populum Judæorum. Nobis quidem illæ sufficiunt, quæ de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur, quos agnoscimus propter hoc testimonium, quod nobis inviti perhibent eosdem codices habendo atque servando, per omnes gentes etiam ipsos esse dispersos, quaquaversum Christi Ecclesia dilatatur. Nam prophetia in Psalmis, quos etiam legunt, de hac re præmissa est, ubi scriptum est : « Deus meus, misericordia ejus præveniet me. Deus » meus demonstravit mihi in inimicis meis, ne occideris

[1] Isaï. x, 22. — [2] Psal. LXVIII, 23, 24.

» eos, ne quando obliviscantur legem tuam : disperge » eos in virtute tua[1]. » Demonstravit ergo Deus Ecclesiæ in ejus inimicis Judæis gratiam misericordiæ suæ, quoniam, sicut dicit Apostolus, « Delictum illorum, salus » gentibus[2]. » Et ideo non eos occidit, id est, non in eis perdidit quod sunt Judæi, quamvis a Romanis fuerint devicti et oppressi : ne obliti legem Dei, ad hoc, de quo agimus, testimonium nihil valerent. Ideo parum fuit, ut diceret : « Ne occideris eos, ne quando obliviscantur le- » gem tuam : « nisi etiam adderet, « Disperge eos : » quoniam si cum isto testimonio Scripturarum in sua tantummodo terra, non ubique essent, profecto Ecclesia, quæ ubique est, eos prophetiarum, quæ de Christo præmissæ sunt, testes in omnibus gentibus habere non posset.

CAPUT XLVII.

An ante tempora christiana aliqui fuerint extra israëliticum genus, qui ad cœlestis Civitatis consortium pertinerent.

Quapropter quisquis alienigena, id est, non ex Israël progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum Litterarum receptus, legitur aliquid prophetasse de Christo, si in nostram notitiam venit, aut venerit, ad cumulum a nobis commemorari potest : non quo necessarius sit, etiamsi desit, sed quia non incongrue creditur fuisse et in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium revelatum est, et qui hoc etiam prædicere impulsi sunt, sive participes ejusdem gratiæ fuerint, sive expertes, sed per

[1] Psal. LVIII, 12. — [2] Rom. XI, 11.

malos angelos docti sunt, quos etiam præsentem Christum, quem Judæi non agnoscebant, scimus fuisse confessos. Nec ipsos Judæos existimo audere contendere neminem pertinuisse ad Deum, præter Israëlitas, ex quo propago Israël esse cœpit, reprobato ejus fratre majore. Populus enim revera, qui proprie Dei populus diceretur, nullus alius fuit: homines autem quosdam non terrena, sed cœlesti societate ad veros Israëlitas supernæ cives patriæ pertinentes etiam in aliis gentibus fuisse negare non possunt: quia si negant, facillime convincuntur de sancto et mirabili viro Job, qui nec indigena, nec proselytus, id est, advena populi Israël fuit; sed ex gente Idumæa genus ducens, ibi ortus, ibidem mortuus est[1]: qui divino sic laudatur eloquio, ut quod ad justitiam pietatemque attinet, nullus ei homo suorum temporum coæquetur. Quæ tempora ejus quamvis non inveniamus in Chronicis, colligimus tamen ex libro ejus, quem pro sui merito Israëlitæ in auctoritatem canonicam receperunt, tertia generatione posteriorem fuisse quam Israël[2]. Divinitus autem provisum fuisse non dubito, ut ex hoc uno sciremus etiam per alias gentes esse potuisse, qui secundum Deum vixerunt eique placuerunt, pertinentes ad spiritalem Jerusalem. Quod nemini concessum fuisse credendum est, nisi cui divinitus revelatus est unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui venturus in carne sic antiquis sanctis prænuntiabatur, quemadmodum nobis venisse nuntiatus est, ut una eademque per ipsum fides omnes in Dei Civitatem, Dei domum, Dei templum prædestinatos perducat ad Deum. Sed quæcumque aliorum prophetiæ de Dei per Christum Jesum gratia proferuntur, possunt putari a Christianis esse confictæ. Ideo nihil est firmius ad convincendos quoslibet alienos, si de hac re conten-

[1] Job. I. — [2] Vide Euseb. lib. I. de Demonstr. c. 5, 6.

derint, nostrosque faciendos, si recte sapuerint, quam ut divina prædicta de Christo ea proferantur, quæ in Judæorum scripta sunt codicibus: quibus avulsis de sedibus propriis, et propter hoc testimonium toto orbe dispersis, Christi usquequaque crevit Ecclesia.

CAPUT XLVIII.

Prophetiam Aggæi, qua dixit majorem futuram gloriam domus Dei, quam primum fuisset, non in reædificatione templi, sed in Ecclesia Christi esse completam.

Hæc domus Dei majoris est gloriæ, quam fuerat illa prima lignis et lapidibus, cæterisque pretiosis rebus metallisque constructa. Non itaque Aggæi prophetia in templi illius instauratione completa est. Ex quo enim instauratum est, nunquam ostenditur habuisse tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: imo potius ostenditur primum cessatione prophetiæ fuisse domus illius gloriam diminutam, deinde ipsius gentis cladibus tantis usque ad ultimum excidium, quod factum est a Romanis, sicut ea, quæ supra sunt commemorata, testantur. Hæc autem domus ad Novum pertinens Testamentum, tanto utique majoris est gloriæ, quanto meliores sunt lapides vivi, quibus credentibus renovatisque construitur. Sed ideo per instaurationem templi illius significata est, quia ipsa renovatio illius ædificii significat eloquio prophetico alterum Testamentum, quod appellatur Novum. Quod ergo Deus dixit per memoratum Prophetam: « Et dabo pacem in loco isto[1]: » per significantem

[1] Aggæi II, 10.

locum, ille qui eo significatur, intelligendus est : ut quia illo loco instaurato significata est Ecclesia, quæ fuerat ædificanda per Christum, nihil aliud accipiatur, quod dictum est : « Dabo pacem in loco isto : » nisi dabo pacem in loco, quem significat locus iste. Quoniam omnia significantia videntur quodam modo earum rerum, quas significant, sustinere personas : sicut dictum est ab Apostolo : « Petra erat » Christus; » quoniam petra illa, de qua hoc dictum est, significabat utique Christum. Major est itaque gloria domus hujus Novi Testamenti, quam domus prioris Veteris Testamenti : et tunc apparebit major cum dedicabitur. « Tunc » enim veniet Desideratus cunctis gentibus[2], » sicut legitur in Hebræo. Nam prius ejus adventus nondum erat desideratus omnibus gentibus. Non enim quem deberent desiderare, sciebant, in quem non crediderant. Tunc etiam secundum Septuaginta interpretes, (quia et ipse propheticus sensus est,) « Venient quæ electa sunt Domini de » cunctis gentibus. » Tunc enim vere non venient nisi electa, de quibus dicit Apostolus : « Sicut elegit nos in ipso ante » mundi constitutionem[3]. » Ipse quippe architectus, qui dixit : « Multi vocati, pauci autem electi[4], » non de his, qui vocati sic venerunt, ut de convivio projicerentur, sed de electis demonstraturus est ædificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit ruinam. Nunc autem, quando et hi replent ecclesias, quos tanquam in area ventilatio separabit, non apparet tanta gloria domus hujus, quanta tunc apparebit, quando quisquis ibi erit, semper erit.

[1] 1 Cor. x, 4. — [2] Aggæi ii, 8. — [3] Ephes. i, 4. — [4] Matth. xxii, 14.

CAPUT XLIX.

De indiscreta multiplicatione Ecclesiæ, qua in hoc sæculo multi reprobi miscentur electis.

In hoc ergo maligno sæculo, in his diebus malis, ubi per humilitatem præsentem futuram comparat Ecclesia celsitudinem, et timorum stimulis, dolorum tormentis, laborum molestiis, tentationum periculis eruditur, sola spe gaudens, quando sanum gaudet, multi reprobi miscentur bonis; et utrique tanquam in sagenam evangelicam colliguntur; et in hoc mundo, tanquam in mari[1], utrique inclusi retibus indiscrete natant, donec perveniatur ad littus, ubi mali segregentur a bonis, et in bonis tanquam in templo suo, « Sit Deus omnia in omnibus[2]. » Proinde vocem nunc agnoscimus ejus impleri, qui loquebatur in Psalmo : atque dicebat, « Annuntiavi, et locu» tus sum, multiplicati sunt super numerum[3]. » Hoc fit nunc, ex quo primum per os præcursoris sui Joannis, deinde per os proprium annuntiavit, et locutus est, dicens : « Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum » cœlorum[4]. » Elegit Discipulos, quos et Apostolos nominavit, humiliter natos, inhonoratos, illitteratos[5] : ut quidquid magnum essent et facerent, ipse in eis esset et faceret. Habuit inter eos unum, quo malo utens bene, et suæ passionis dispositum impleret, et Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Seminato, quantum per ejus oportebat præsentiam corporalem,

[1] Matth. xiii, 47. — [2] I Cor. xv, 28. — [3] Psal. xxxix, 10. — [4] Matth. iii, 2. — [5] Id. iv, 17. et Luc. vi, 14.

sancto Evangelio, passus est, mortuus est, resurrexit: passione ostendens quid sustinere pro veritate, resurrectione quid sperare in æternitate debeamus, excepta altitudine Sacramenti, qua sanguis ejus in remissionem peccatorum fusus est. Conversatus est in terra quadraginta dies cum Discipulis suis[1], atque ipsis videntibus ascendit in cœlum, et post dies decem misit promissum Spiritum sanctum: cujus venientis in eos qui crediderant, tunc signum erat maximum et maxime necessarium, ut unusquisque eorum linguis omnium gentium loqueretur: ita significans unitatem catholicæ Ecclesiæ per omnes gentes futuram, ac sic linguis omnibus locuturam.

CAPUT L.

De prædicatione Evangelii, quæ per passiones prædicantium clarior et potentior facta est.

Deinde secundum illam prophetiam, « Ex Sion lex prodiet » et verbum domini ex Jerusalem[2]: » et secundum ipsius Domini Christi prædicta, ubi post resurrectionem stupentibus cum Discipulis suis « Aperuit sensum ut intelligerent » Scripturas, et dixit eis: Quoniam sic scriptum est, et » sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis » tertio die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et » remissionem peccatorum per omnes gentes, incipien» tibus ab Jerusalem[3]. » Et ubi rursus eis de adventu ejus novissimo requirentibus respondit, atque ait: « Non » est vestrum scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit » in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti

[1] Act. I, 2. — [2] Isaï. II, 3. — [3] Luc. XXIV, 46, 47.

» supervenientem in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem » et in tota Judæa et Samaria, et usque in fines terræ[1]. » Primum se ab Jerusalem diffudit Ecclesia, et cum in Judæa atque Samaria plurimi credidissent, et in alias gentes itum est, eis annuntiantibus Evangelium, quos ipse, sicut luminaria, et aptaverat verbo, et accederat Spiritu sancto. Dixerat enim eis : « Nolite timere eos, qui » corpus occidunt, animam autem non possunt occidere[2]. » Qui ut frigidi timore non essent, igne charitatis ardebant. Denique per ipsos, non solum qui eum et ante passionem et post resurrectionem viderant et audierant, vérumetiam post obitum eorum per posteros eorum, inter horrendas persecutiones et varios cruciatus ac funera Martyrum prædicatum est toto orbe Evangelium, contestante Deo signis, et ostentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti muneribus : ut populi gentium credentes in eum, qui pro eorum redemptione crucifixus est, christiano amore venerarentur sanguinem Martyrum, quem diabolico furore fuderunt; ipsique reges, quorum legibus vastabatur Ecclesia, ei nomini salubriter subderentur, quod de terra crudeliter auferre conati sunt; et falsos deos inciperent persequi, quorum causa cultores Dei veri fuerant antea persecuti.

[1] Act. I, 7, 8. — [2] Matth. x, 28.

CAPUT LI.

Quod etiam per hæreticorum dissensiones fides catholica roboretur.

I. Videns autem diabolus templa dæmonum deseri, et in nomen liberantis Mediatoris currere genus humanum, hæreticos movit, qui sub vocabulo christiano doctrinæ resisterent christianæ, quasi possent indifferenter sine ulla correptione haberi in Civitate Dei, sicut Civitas confusionis indifferenter habuit philosophos inter se diversa et adversa sentientes. Qui ergo in Ecclesia Christi morbidum aliquid pravumque sapiunt, si correpti ut sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera et mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt; hæretici fiunt, et foras exeuntes habentur in exercentibus inimicis. Etiam sic quippe veris illis catholicis membris Christi malo suo prosunt, dum Deus utitur et malis bene, et diligentibus eum omnia cooperantur in bonum. Inimici enim omnes Ecclesiæ, quolibet errore cæcentur vel malitia depraventur, si accipiunt potestatem corporaliter affligendi, exercent ejus patientiam, si tantummodo male sentiendo adversantur, exercent ejus sapientiam; ut autem etiam inimici diligantur exercent ejus benevolentiam, aut etiam beneficentiam, sive suadibili doctrina cum eis agatur, sive terribili disciplina. Ac per hoc diabolus princeps impiæ Civitatis, adversus peregrinantem in hoc mundo Civitatem Dei vasa propria commovendo, nihil ei nocere permittitur. Cui procul dubio et rebus prosperis consolatio, ut non frangatur adversis; et re-

[1] Rom. VIII, 28.

bus adversis exercitatio, ut non corrumpatur prosperis, per divinam Providentiam procuratur : atque ita temperatur utrumque ab alterutro, ut in Psalmo illam vocem non aliunde agnoscamus exortam : « Secundum multitudinem » dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ jocun- » daverunt animam meam [1]. » Hinc est et illud Apostoli : « Spe gaudentes, in tribulatione patientes [2]. »

II. Nam et id, quod ait idem doctor : « Quicumque » volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur [3] : » nullis putandum est deesse posse temporibus. Quia et cum ab eis qui foris sunt non sævientibus, videtur esse tranquillitas, et revera est, plurimumque consolationis affert, maxime infirmis ; non tamen desunt, imo multi sunt intus, qui corda pie viventium suis perditis moribus cruciant : quoniam per eos blasphematur christianum et catholicum nomen ; quod quanto est charius eis, qui volunt pie vivere in Christo, tanto magis dolent, quod per malos intus positos fit, ut minus quam piorum mentes desiderant, diligatur. Ipsi quoque hæretici, cum cogitantur habere nomen et sacramenta christiana, et Scripturas, et professionem, magnum dolorem faciunt in cordibus piorum : quia et multi volentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæsitare coguntur, et multi maledici etiam in his inveniunt materiam blasphemandi christianum nomen ; quia et ipsi quoquo modo Christiani appellantur. His atque hujusmodi pravis moribus et erroribus hominum persecutionem patiuntur, qui volunt in Christo pie vivere, etiam nullo infestante neque vexante corpus illorum. Patiuntur quippe hanc persecutionem, non in corporibus, sed in cordibus. Unde illa vox est : « Secundum multitu- » dinem dolorum meorum in corde meo. » Non enim ait : « In corpore meo. » Sed rursus quoniam cogitantur immuta-

[1] Psal. xciii, 19. — [2] Rom. xii, 12. — [3] 2 Tim. iii, 12.

bilia divina promissa, et quod ait Apostolus : « Novit » Dominus qui sunt ejus[1]. Quos enim præscivit, et prædes- » tinavit conformes imaginis Filii sui [2]; » ex eis perire nullus potest : ideo sequitur in illo Psalmo : « Consolationes » tuæ jocundaverunt animam meam. » Dolor autem ipse, qui fit in cordibus piorum, quos persequuntur mores Christianorum malorum sive falsorum, prodest dolentibus; quoniam de charitate descendit, qua eos perire nolunt, nec impedire aliorum salutem. Denique magnæ consolationes fiunt etiam de correctionibus eorum, quæ piorum animas tanta jocunditate perfundunt, quantis doloribus de sua perditione cruciaverunt. Sic in hoc sæculo, in his diebus malis, non solum a tempore corporalis præsentiæ Christi et Apostolorum ejus, sed ab ipso Abel, quem primum justum impius frater occidit, et deinceps usque in hujus sæculi finem, inter persecutiones mundi et consolationes Dei peregrinando procurrit Ecclesia.

CAPUT LII.

An credendum sit, quod quidam putant, impletis decem persecutionibus quæ fuerunt, nullam superesse, præter undecimam, quæ in ipso Antichristi tempore sit futura.

I. Proinde ne illud quidem temere puto esse dicendum, sive credendum, quod nonnullis visum est, vel videtur, non amplius Ecclesiam passuram persecutiones usque ad tempus Antichristi, quam quot jam passa est, id est, decem, ut undecima eademque novissima sit ab Antichristo.

[1] 2 Tim. II, 19. — [2] Rom. VIII, 19.

Primam quippe computant a Nerone quæ facta est, secundam a Domitiano, a Trajano tertiam, quartam ab Antonino, a Severo quintam, sextam a Maximino, a Decio septimam, octavam a Valeriano, ab Aureliano nonam, decimam a Diocletiano et Maximiano. Plagas enim Ægyptiorum, quoniam decem fuerunt, antequam inde exire inciperet populus Dei, putant ad hunc intellectum esse referendas, ut novissima Antichristi persecutio, similis videatur undecimæ plagæ, qua Ægyptii, dum hostiliter sequerentur Hebræos, in mari Rubro populo Dei per siccum transeunte, perierunt[1]. Sed ego illa re gesta in Ægypto, istas persecutiones prophetice significatas esse non arbitror: quamvis ab eis, qui hoc putant, exquisite et ingeniose illa singula his singulis comparata videantur, non prophetico Spiritu, sed conjectura mentis humanæ, quæ aliquando ad verum pervenit, aliquando fallitur.

II. Quid enim, qui hoc sentiunt, dicturi sunt de persecutione, qua ipse Dominus crucifixus est? in quo eam numero posituri? Si autem hac excepta existimant computandum, tanquam illæ numerandæ sint, quæ ad corpus pertinent, non qua ipsum caput est appetitum et occisum; quid agent de illa, quæ posteaquam Christus ascendit in cœlum, Jerosolymis facta est, ubi beatus Stephanus lapidatus est, ubi Jacobus frater Joannis gladio trucidatus, ubi apostolus Petrus ut occideretur inclusus et per Angelum liberatus, ubi fugati atque dispersi de Jerosolymis fratres, ubi Saulus, qui postea Paulus apostolus factus est, vastabat Ecclesiam; ubi ipse quoque jam fidem, quam persequebatur, evangelizans, qualia faciebat, est passus, sive per Judæam, sive per alias gentes, quacumque Christum ferventissimus prædicabat? Cur ergo eis a Nerone videtur ordiendum, cum ad Neronis tempora inter atro-

[1] Exod. xiv.

cissimas persecutiones, de quibus nimis longum est cuncta dicere, Ecclesia crescendo pervenerit? Quod si a regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere; rex fuit Herodes, qui etiam post ascénsum Domini gravissimam fecit. Deinde quid respondent etiam de Juliano, quem non numerant in decem? An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales litteras docere ac discere vetuit? Sub quo Valentinianus major, qui post eum tertius imperator fuit, fidei christianæ confessor extitit, militiaque privatus est [1]. Ut omittam quæ apud Antiochiam facere cœperat, nisi unius fidelissimi et constantissimi juvenis, qui multis, ut torquerentur, apprehensis, per totum diem primus est tortus, inter ungulas cruciatusque psallentis libertatem atque hilaritatem miratus horruisset, et in cæteris deformius erubescere timuisset. Postremo nostra memoria Valens supradicti Valentiniani frater Arianus, nonne magna persecutione per Orientis partes catholicam vastavit Ecclesiam [2]? Quale est autem, non considerare, Ecclesiam per totum mundum fructificantem atque crescentem posse in aliquibus gentibus persecutionem pati a regibus, et quando in aliis non patitur? Nisi forte non est persecutio computanda, quando rex Gothorum in ipsa Gothia persecutus est Christianos crudelitate mirabili (27), cum ibi non essent nisi catholici, quorum plurimi martyrio coronati sunt: sicut a quibusdam fratribus, qui tunc illic pueri fuerant, et se ista vidisse incunctanter recordabantur, audivimus? Quid modo in Perside (28)? Nonne ita in Christianos ferbuit persecutio, (si tamen jam quievit,) ut fugientes inde nonnulli usque ad romana oppida pervenerint? Hæc atque hujusmodi mihi cogitanti, non videtur esse definiendus numerus persecutionum,

[1] Ammianus lib. XXVI. Theodoretus lib. III, c. 15. Eutropius. — [2] Eusebius, Eutropius, Orosius, etc. Ipse August. lib. II. contra litteras Petil. c. 92.

quibus exerceri oportet Ecclesiam. Sed rursus affirmare aliquas futuras a regibus, præter illam novissimam, de qua nullus ambigit Christianus, non minoris est temeritatis. Itaque hoc in medio relinquimus, neutram partem quæstionis hujus astruentes, sive destruentes, sed tantummodo ab affirmandi quodlibet horum audaci præsumptione revocantes.

CAPUT LIII.

De tempore novissimæ persecutionis occulto.

I. Illam sane novissimam persecutionem, quæ ab Antichristo futura est, præsentia sua ipse extinguet Jesus. Sic enim scriptum est: « Quod eum interficiet spiritu oris » sui, et evacuabit illuminatione præsentiæ suæ[1]. » Hic quæri solet, « Quando istud erit? » Importune omnino. Si enim hoc nobis nosse prodesset, a quo melius quam ab ipso Deo magistro interrogantibus Discipulis diceretur? Non enim siluerunt inde apud eum; sed a præsente quæsierunt, dicentes: « Domine, si hoc tempore præsentaberis, » et quando regnum Israël? » At ille: « Non est, inquit, » vestrum scire tempora, quæ Pater in sua posuit potes- » tate[2]. » Non utique illi de hora, vel die, vel anno, sed de tempore interrogaverant, quando istud accepere responsum. Frustra igitur annos, qui huic sæculo remanent, computare ac definire conamur, cum hoc scire non esse nostrum ex ore Veritatis audiamus. Quos tamen alii quadringentos, alii quingentos, alii etiam mille ab ascensione Domini usque ad ejus ultimum adventum compleri posse

[1] 2 Thes. II, 8. — [2] Act. I, 6, 7.

dixerunt. Quemadmodum autem quisque eorum astruat opinionem suam, longum est demonstrare, et non necessarium. Conjecturis quippe utuntur humanis, non ab eis certum aliquid de Scripturæ canonicæ auctoritate profertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit, et quiescere jubet ille, qui dicit : « Non est vestrum » scire tempora, quæ Pater in sua posuit potestate. »

II. Sed hæc quia evangelica sententia est, mirum non est non ea repressos fuisse deorum multorum falsorumque cultores, quominus fingerent dæmonum responsis, quos tanquam deos colunt, definitum esse quanto tempore mansura esset religio christiana. Cum enim viderent nec tot tantisque persecutionibus eam potuisse consumi, sed his potius mira incrementa sumpsisse, excogitaverunt nescio quos versus græcos, tanquam consulenti cuidam, divino oraculo effusos, ubi Christum quidem ab hujus tanquam sacrilegii crimine faciunt innocentem; Petrum autem maleficiis fecisse subjungunt, ut coleretur Christi nomen per trecentos-sexaginta-quinque annos, deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem. O hominum corda doctorum! O ingenia litterata digna credere ista de Christo, quæ credere non vultis in Christum, quod ejus discipulus Petrus ab eo magicas artes non didicerit, sed, ipso innocente, tamen ejus maleficus fuerit, nomenque illius, quam suum, coli maluerit magicis artibus suis, magnis laboribus et periculis suis, postremo etiam effusione sanguinis sui! Si Petrus maleficus fecit, ut Christum sic diligeret mundus, quid fecit innocens Christus, ut eum sic diligeret Petrus? Respondeant igitur ipsi sibi, et si possunt, intelligant illa superna gratia factum esse, ut propter æternam vitam Christum diligeret mundus, qua gratia factum est, ut et propter æternam vitam ab illo accipiendam, et usque ad temporariam mortem pro illo pa-

tiendam Christum diligeret Petrus. Deinde isti dii qui sunt, qui possunt ista prædicere, nec possunt avertere, ita succumbentes uni maleficio, et uni sceleri magico, quo puer, ut dicunt, anniculus occisus, et dilaniatus, et ritu nefario sepultus est, ut sectam sibi adversariam tam prolixo tempore convalescere, tot tantarumque persecutionum horrendas crudelitates, non resistendo, sed patiendo superare, et ad suorum simulacrorum, templorum, sacrorum, oraculorum eversionem pervenire permitterent? Quis postremo est deus, non noster utique, sed ipsorum, qui vel illectus tanto scelere vel impulsus est ista præstare? Non enim aliqui dæmoni, sed deo dicunt illi versus, hæc Petrum arte magica definisse. Talem deum habent, qui Christum non habent.

CAPUT LIV.

De stultissimo mendacio paganorum, quo christianam religionem non ultra trecentos-sexaginta-quinque annos mansuram esse finxerunt.

I. Hæc atque hujusmodi multa colligerem, si nondum annus ipse transisset, quem divinatio ficta promisit, et decepta vanitas credidit. Cum vero ex quo nominis Christi cultus per ejus in carne præsentiam et per Apostolos institutus est, ante aliquot annos anni trecenti-sexaginta-quinque completi sint, quid aliud quærimus, unde ista falsitas refellatur? Ut enim in Christi nativitate hujus rei non ponamus initium, quia infans et puer discipulos non habebat, tamen quando habere cœpit, procul dubio tunc innotuit per ejus corporalem præsentiam doctrina et religio chris-

tiana, id est, posteaquam in fluvio Jordane ministerio Joannis est baptizatus. Propter hoc enim de illo prophetia illa præcesserat : « Dominabitur a mari usque ad mare, » et a flumine usque ad terminos orbis terræ[1]. » Sed quoniam prius quam passus esset, et resurrexisset a mortuis, nondum fides omnibus fuerat definita, in resurrectione quippe Christi definita est, (nam sic apostolus Paulus Atheniensibus loquitur, dicens : « Jam nunc annuntiat » hominibus, omnes ubique agere pœnitentiam, eo quod » statuit diem, judicare orbem in æquitate, in viro, in » quo definivit fidem omnibus, resuscitans illum a mor- » tuis[2]), » melius in hac quæstione solvenda inde initium sumimus : præsertim quia tunc datus est etiam Spiritus sanctus, sicut eum dari post resurrectionem Christi oportebat in ea civitate, ex qua debuit incipere lex secunda, hoc est, Testamentum Novum. Prima enim fuit ex monte Sina per Moysen, quod Testamentum vocatur Vetus. De hac autem, quæ per Christum danda erat, prædictum est, « Ex Sion prodiet lex, et verbum Domini ex Jerusalem[3]. » Unde et ipse per omnes gentes dixit prædicari oportere in nomine suo pœnitentiam, sed tamen incipientibus ab Jerusalem[4]. Ibi ergo exorsus est hujus nominis cultus, ut in Christum Jesum, qui crucifixus fuerat et resurrexerat, crederetur. Ibi hæc fides tam insignibus initiis incanduit, ut aliquot hominum millia in Christi nomen mirabili alacritate conversa, venditis suis rebus ut egenis distribuerentur, proposito sancto et ardentissima charitate ad paupertatem voluntariam pervenirent, atque inter frementes et sanguinem sitientes Judæos, se usque ad mortem pro veritate certare, non armata potentia, sed potentiore patientia præpararent[5]. Hoc si nullis magicis artibus factum

[1] Psal. LXXI, 8. — [2] Act. XVII, 30, 31. — [3] Isaï. II, 3. — [4] Luc. XXIV, 47. — [5] Act. II, 4. et IV, 4-32.

est, cur credere dubitant eadem virtute divina per totum mundum id fieri potuisse, qua hoc factum est? Si autem ut Jerosolymis sic ad cultum nominis Christi accenderetur tanta hominum multitudo, quæ illum in cruce, vel fixerat prensum, vel riserat fixum, jam maleficium illud fecerat Petrus, ex ipso anno quærendum est, quando trecenti-sexaginta-quinque completi sint. Mortuus est ergo Christus duobus Geminis consulibus, octavo Kalendas Aprilis (29). Resurrexit tertia die, sicut Apostoli suis etiam sensibus probaverunt. Deinde post quadraginta dies ascendit in cœlum : post decem dies, id est, quinquagesimo post suam resurrectionem die misit Spiritum sanctum. Tunc tria millia hominum Apostolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaque nominis illius cultus exorsus est, sicut nos credimus, et veritas habet, efficacia Spiritus sancti; sicut autem finxit vanitas impia vel putavit, magicis artibus Petri. Paulo post etiam signo mirabili facto, quando ad verbum ipsius Petri quidam mendicus ab utero matris ita claudus, ut ab aliis portaretur, et ad portam templi, ubi stipem peteret, poneretur, in nomine Jesu Christi salvus exilivit, quinque millia hominum crediderunt[1] : ac deinde aliis atque aliis accessibus credentium crevit Ecclesia. Ac per hoc colligitur etiam dies, ex quo annus ipse sumpsit initium, scilicet quando missus est Spiritus sanctus, id est, per Idus Maias. Numeratis proinde consulibus, trecenti-sexaginta-quinque anni reperiuntur impleti per easdem Idus consulatu Honorii et Eutychiani. Porro sequenti anno, consule Manlio Theodoro, quando jam secundum illud oraculum dæmonum aut figmentum hominum nulla esse debuit religio christiana, quid per alias terrarum partes forsitan factum sit, non fuit necesse perquirere. Interim quod scimus, in civitate notissima et

[1] Act. XXXIV.

eminentissima Carthagine Africæ Gaudentius et Jovius comites imperatoris Honorii, quarto-decimo Kalendas Aprilis falsorum deorum templa everterunt, et simulacra fregerunt. Ex quo usque ad hoc tempus per triginta ferme annos quis non videat quantum creverit cultus nominis Christi, præsertim posteaquam multi eorum Christiani facti sunt, qui tanquam vera illa divinatione revocabantur a fide, eamque, completo eodem annorum numero, inanem ridendamque viderunt? Nos ergo, qui sumus vocamurque Christiani, non in Petrum credimus, sed in quem credidit Petrus: Petri de Christo ædificati sermonibus, non carminibus venenati; nec decepti maleficiis, sed beneficiis ejus adjuti. Ille Petri magister Christus in doctrina, quæ ad vitam ducit æternam, ipse est et magister noster.

II. Sed aliquando jam concludamus hunc librum, huc usque disserentes, et quantum satis visum est demonstrantes, quisnam sit duarum Civitatum, cœlestis atque terrenæ, ab initio usque in finem permixtarum mortalis excursus. Quarum illa, quæ terrena est, fecit sibi quos voluit, vel undecumque, vel etiam ex hominibus falsos deos, quibus sacrificando serviret: illa autem, quæ cœlestis peregrinatur in terra, falsos deos non facit, sed a vero Deo ipsa fit, cujus verum sacrificium ipsa sit. Ambæ tamen temporalibus, vel bonis pariter utuntur, vel malis pariter affliguntur, diversa fide, diversa spe, diverso amore, donec ultimo judicio separentur, et percipiat unaquæque suum finem, cujus nullus est finis: de quibus ambarum finibus deinceps disserendum est.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 58.

Hoc putasse ipse Augustinus videtur lib. XIII. Confess. c. 15. Sed hanc sententiam improbavit in lib. II. Retract. c. 6. Eadem opinio fuit Origenis, reprehensa ab Epiphanio in Epistola ad Joannem Jerosolymitanum et ab Hieronymo ad Pammachium adversus errores Joannis Jerosolymitani.

ANNOTATIO (2) pag. 91.

Aliter Vulgata ; sed Augustinus hic et in Psal. XXXIV. et contra Faust. lib. XXII, c. 27. sequitur græcam lectionem, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν. Editi Am. Er. et Lov. habent, *semetipsos non intelligunt*. At Vind. et manuscripti consentientes græco, voce *semetipsos* carent.

ANNOTATIO (3) pag. 98.

Vind. Am. Er. *sive elata sit anima, sive lapsa sit.* Lov. *sive data sit anima, sive a se sit.* Melius manuscripti, *sive data sit anima, sive lapsa sit.* Propter duas nimirum opiniones, aliorum quidem docentium animas corporibus a Deo datas et missas, aliorum autem existimantium eas suapte culpa delapsas esse de cœlis in corpora ad luendas pœnas.

ANNOTATIO (4) pag. 131.

Libello scilicet qui de Universitate inscribitur, et pars est Timæi Platonis.

ANNOTATIO (5) pag. 132.

Palliatorum nomine Philosophos intelligit. Hinc apud Agellium lib. IX, c. 2. de quodam qui corporis cultu amictuque philosophum mentiebatur: *Video barbam et pallium, Philosophum nondum video.*

ANNOTATIO (6) pag. 149.

Ita visum est Origeni lib. I. περὶ ἀρχῶν c. 3. Tertulliano lib. de Baptismo c. 5. Cypriano Epist. ad Jubaianum; Cyrillo lib. IX. in Joan. c. 47. Basilio in Psal. XLVIII. Ambrosio lib. de Paradiso, Philastrio et aliis.

ANNOTATIO (7) pag. 202.

Manichæi scilicet qui Veteris Testamenti Scripturas rejiciebant.

Annotatio (8) pag. 208.

Calama, de qua hic loquitur, non Phœniciæ oppidum est, ut credidit Ludovicus Vives, sed Africæ, inter Hipponem et Cirtam situm, de quo frequentissime Augustinus.

Annotatio (9) pag. 253.

Legem a Theodosio latam ne inter consobrinos et parentes inirentur matrimonia, laudat Aurelius Victor in Theodos. et Ambrosius lib. VIII, epist. 66. eamque legem fortassis indicat hic postea Augustinus verbis illis : *Verum quis dubitet honestius hoc tempore etiam consobrinorum prohibita esse conjugia?* Lex porro ista Theodosii hactenus desideratur : superest autem, in eamdem rem lex alia, quæ Constantio tribuitur, sancita Romæ Arbetione et Lolliano consulibus, in cod. Theod. lib. II. de incest. nupt. Dispensatum olim a Cæsaribus, ut legitima esset uxor consobrina, docet Cassiodorus senator lib. VII, Variar. c. 46.

Annotatio (10) pag. 262.

Eusebius, Hieronymus, Beda, aliique secundum Septuaginta interpretum codices computant duo millia ducentos-quadraginta et duos annos.

Annotatio (11) pag. 275.

Lxx. interpretes in vulgatis habent ὅτι ἐνεθυμήθην. *quia cogitavi.* In aliis vero codicibus, quos Origenes, Philo

atque hic Augustinus sequitur, legebatur ἐθυμώθην, *iratus sum.*

Annotatio (12) pag. 300.

Duo fuerunt Hippones in Africa, Hippo-Regius cognomine *Bona*, et Hippo-Diarrhytos, quæ a nonnullis *Biserta* nunc dici creditur. Non hujus, ut Ludovicus Vives putavit, sed alterius Hipponis-Regii scilicet episcopus fuit Augustinus.

Annotatio (13) pag. 301.

De Antipodum existentia pugnam inter litteratos et vulgus ingentem fuisse scribit Plinius lib. II, c. 65. ubi, *ineptum* dicit *credere esse homines quorum vestigia sint superiora quam capita, aut ibi quæ apud nos jacent, inversa pendere; fruges et arbores deorsum versus crescere, etc.* aitque *hujus erroris originem Philosophis fuisse, quod existimarent rotundum esse mundum.* Antipodas etiam Augustinus negandos putabat, non tamen propter allatas a Lactantio rationes; sed ne admittere cogeretur homines non ortos ex Adamo, quod Scripturæ repugnat. Hinc Zacharias Papa in Epist. ad Bonifacium data anno 748, *perversam et iniquam appellat doctrinam Virgilii cujusdam asserentis quod alius mundus et alii homines sub terra sint.*

Annotatio (14) pag. 314.

Solutio hæc ab Hieronymo profertur, ducta ex traditione Hebræorum, qui Abraham in ignem, quem adorare nollet, conjectum a Chaldæis, indeque divinitus liberatum narrant.

Annotatio (15) pag. 347.

Secundas nuptias Cataphryges nihil a fornicatione differre censebant, ut scribit Augustinus in lib. de hæresibus ad *Quodvultdeum*, c. 26.

Annotatio (16) pag. 431.

Jam dixit supra lib. xvi. c. 17. natum Abrahamum, anno regnantis Nini quadragesimo-tertio, secutus Chronicon Eusebii, quo alii improbato, ortum Abraham, ad Semiramidis annum vigesimum-tertium referunt.

Annotatio (17) pag. 433.

Babylonem a Semiramide extructam asserunt Diodorus, Justinus, etc. Josephus vero, Eusebius, Marcellinus; aliique instauratam solummodo ab ea dicunt, et amplissimo mœnium ambitu cinctam, qui inter miracula mundi numeratur, stadiaque quadringenta et octoginta fertur collegisse.

Annotatio (18) pag. 438.

Vind. Am. et Er. *Hermasco.* Nonnulli manuscripti, *Amytho.* Alii cum Lov. *Mamito* : juxta Eusebium, qui tamen hunc non duodecimum, sed undecimum Assyriorum regem ponit : deinde duodecimum Manchaëlum, tertium-decimum Iphereum, quartum-decimum Mamytam, cujus loco Saphrum capite sequenti refert Augustinus.

ANNOTATIO (19) pag. 439.

Sic Eusebius in Chronico, ex aliorum et ipse opinione loquens : *Secundum quorumdam*, ait, *opinionem his temporibus fuit Prometheus, a quo homines factos esse commemorant : et revera ; cum enim sapiens esset, feritatem eorum et nimiam imperitiam ad humanitatem et scientiam transfigurabat.*

ANNOTATIO (20) pag. 439.

Non defuisse tamen inter gentiles historicos, qui maximi istius et universalis diluvii atque arcæ Noë meminerint, Berosum Babylonium scilicet et Mnaseum Damascenum et Hieronymum Ægyptium, scribit Josephus lib. I. Antiq. c. 4. et ex ipso Eusebius lib. IX. de Præparat. Evang. c. 4. Sed gentilium illorum scripta ad barbaricas historias pertinent, non ad græcas aut latinas, de quibus Augustinus loquitur.

ANNOTATIO (21) pag. 445.

Sacra via, quæ a Varrone de Ling. lat. utcumque describitur, sic dicta est, quod ibi fœdus inter Romulum et Titum Tatium regem Sabinorum ictum fuerit. Acclivis erat hæc via, ideo Lupercorum sacerdotum, sive eorum qui deo Pani sacra faciebant, ascensus per eam dicitur et descensus.

ANNOTATIO (22) pag. 476. lin. 21.

Hieronymus comment. in Abdiam, *Hunc*, inquit, *esse aiunt Hebræi, qui sub rege Samariæ Achab et*

impiissima Jezabel pavit centum Prophetas in specubus, qui non curvaverant genu ante Baal, etc. Fuit ergo ætate Josaphat regis Juda, rege Latinorum Tiberio. *Naüm* autem prophetam Josephus lib. IX scribit fuisse temporibus Johatan regis Juda. Denique de propheta Abacuc dicitur Danielis XIV, quod prandium suum ex Juda Babylonem tulerit ad Danielem : et eum tempore captivitatis babylonicæ vaticinatum esse notat Hieronymus, atque in Babylonem dirigi ejus vaticinia.

ANNOTATIO (23) pag. 491.

Pythagoras floruit Olympiade, juxta Diogenem Laërtium, sexagesima. Ipsum Eusebius in Chronico ad Olympiadem 63. refert, et lib. x. de Præparat. Evangel. cap. 3, scribit claruisse Olympiade 62. pontifice apud Hebræos Jesu filio Josedech, et principe Zorobabel, quo tempore prophetabant Aggæus, Zacharias et Malachias; regnabat autem apud Romanos Servius Sulpitius. Jamblicus circa Olympiadem 62. venisse in Italiam scribit : id Cicero I. Tuscul. dicit, imperante Tarquinio superbo, contigisse, idemque 4. Tuscul. prodit fuisse eum in Italia iisdem temporibus, quibus J. Brutus patriam liberavit. Pythagoras mortem obiit Olympiade 70. anno ejus, juxta Eusebii Chronicon, quarto vel quinto, id est, ante Christum circiter 498. cum vixisset annos octoginta vel nonaginta, ut auctor est Laërtius.

ANNOTATIO (24) pag. 492.

Socratem Diogenes Laërtius natum scribit anno quarto Olympiadis 77. qui in annum 468. ante Christum incurrit; mortuum vero esse anno primo Olympiadis 95. ætatis anno septuagesimo.

Annotatio (25) pag. 492.

Plato, uti Laërtius ex Apollodoro scribit, natus est Olympiade 88. ejusque anno primo. Mortuus est anno primo Olympiadis 108. qui est annus ante Christum 348. suæ ipse ætatis annum agens octogesimum-primum.

Annotatio (26) pag. 502.

Aquila, homo semi-Judæus et semi-Christianus, interpretationem suam edidit sub Hadriano, circa annum Christi 130. post LXX editionem, elapsis annis plus 400. Symmachus proselytus suam sub Aurelio vel sub Severo scripsit, circa annum Christi 200. Theodotion, primo Marcionita et postea Judæus, suam ante Symmachum confecit, non longe a tempore Commodi, circiter annum Christi 180. Hunc post Symmachum Augustinus Epiphanium aliosque secutus memorat, ob id forsitan quod in Hexaplis ab Origene posita esset juxta Aquilæ editionem prior Symmachi, et posterior Theodotionis editio. Porro præter quintam editionem inventam Hierichunte, cujus hic meminit Augustinus, celebratur et sexta editio inventa Nicopoli, utraque Hexaplis iisdem Origenianis, ut ferunt, quinto et sexto loco inserta. Sed sexta illa Augustino ignota fuisse videtur.

Annotatio (27) pag. 523.

Athanarici regis Gothorum notat persecutionem, de qua Hieronymus in Chronico, et Orosius lib. VII, c. 32.

ANNOTATIO (28) pag. 523.

Hæc persecutio commota est circa annum Christi 420. sub Isdigerde rege Persarum, ut scribit Theodoretus lib. v, c. 38. vel potius sub Vararane ejus filio, ut Socrates lib. VII, c. 18. et Nicephorus lib. XIV, c. 19. De eadem persecutione Cassiodorus lib. x, Hist. trip. c. 30.

ANNOTATIO (29) pag. 528.

Tertullianus lib. contra Judæos, c. 8. *Tiberius,* inquit, *Cæsar imperium habuit annis* 22. *mensibus* 7. *diebus* 20. *hujus quinto-decimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi triginta, cum pateretur.* Et paulo post : *Passio hujus exterminii intra tempora septuaginta hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare, Coss. Rubellio Gemino et Fusio Gemino, mense Martio, temporibus Paschæ, die octavo Kalendarum Aprilium.* Hunc secutus Lactantius lib. IV, c. 10, eumdem Tiberii imperantis annum, eosdemque consules assignat, nec in die variat nisi librariorum forsitan vitio, quo factum est ut codices alii *ante diem decimum*, alii *ante diem septimum* habeant, alii vero melius, *ante Diem* VIII. Kal. *April.* quod idem est atque *Octavo ante diem Kal. April.* quemadmodum Tullianis exemplis plurimis ostendi potest. Christum passum VIII Kal. April. asserit rursum Augustinus lib. XIII, q. 56. et lib. IV, de Trinit. c. 5. cumque eo Chrysostomus in Serm. de Nativ. S. Joann. Bapt. Gregorius. Turon. lib. x, c. ultimo. Beda lib. de Ratione temp. c. 47. etc. Eusebius autem in Chronico et Epiphanius Hæres. 51 passionem Domini ad annum Tiberii octavum decimum referunt. Huic opinioni

favet Evangelium : nam Luc. III, baptisma datum Christo a Joanne et exordium prædicationis ejus in quintum-decimum Tiberii annum refertur et liquet tres ab inde annos solidos Christum antequam pateretur, prædicasse regnum Dei. Sed Tiberii annos haudquaquam more romano computatos ab Eusebio et Epiphanio fuisse, contendit Dionysius Petavius de Doctrina Temp. lib. XII, c. 12. *Etenim a populari*, inquit, *civitatum suarum exordio Patres illi annos inchoabant, nimirum ab autumno antecedente æstatem illam, qua Augustus excessit*, adeoque *annum Tiberii decimum-octavum putare incipiunt ab autumno anni Juliani* 75. Ipse itaque Petavius in Rationario Temp. Parte I. lib. V, scribit mortuum Christum, Tiberio quintum et Sejano coss. Martii vigesima-tertia. At Baronius, Ludovicus Vives, Leonardus Coquæus etc. coss. Cn. Domitio Ænobardo et Camillo Scriboniano. Alia denique est non minus probata viris eruditis opinio, passionem Christi ad annum referens Tiberii decimum-nonum, currentem cum Juliano 78. cumque eo cui Phlegon apud Eusebium defectionem solis assignat, Olympiadis 202 anno 4 coss. Severo Sulpitio Galba et Lucio Cornelio Sulla, et ad diem Aprilis tertium.

CONCORDANTIA

BIBLIOTHECÆ LATINÆ CUM GALLICA.

BIBLIOTHECA LATINA.			BIBLIOTHECA GALLICA.	
De Civit. Dei, lib. XI,	pag.	3.	Ejusdem breviora fragmenta, tom. XXI,	pag. 251-254.
— lib. XII,		60.	— Ibid.	254-256.
— lib. XIII,		110.	— Ibid.	256-259.
— lib. XIV,		157.	— Ibid.	259-267.
— lib. XV,		216.	— Ibid.	267-268.
— lib. XVI,		283.	— Ibid.	268-269.
— lib. XVII,		365.	— Ibid.	269-270.
— lib. XVIII,		429.	— Ibid.	270-276.

INDEX

TOMI CENTESIMI DECIMI

DE CIVITATE DEI.

LIBER XI.

Incipit Operis pars altera, quæ est de duarum Civitatum, terrenæ et cœlestis, exortu et procursu, ac debitis finibus. Hoc primum libro Civitatum earumdem exordia quomodo in Angelorum bonorum et malorum discretione præcesserint, demonstrat Augustinus, eaque occasione agit de constitutione mundi, quæ sacris Litteris in principio libri Geneseos describitur.

Cap. i. De ea parte Operis, qua duarum Civitatum, id est, cœlestis ac terrenæ, initia et fines incipiunt demonstrari. pag. 3
ii. De cognoscendo Deo, ad cujus notitiam nemo hominum pervenit nisi per Mediatorem Dei et hominum hominem Jesum Christum. 5
iii. De auctoritate canonicæ Scripturæ, divino Spiritu conditæ. 6
iv. De conditione mundi, quod nec intemporalis sit, nec novo Dei ordinata consilio, quasi postea voluerit quod antea noluerit. 7
v. Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatiis ante mundum, quam nec de infinitis locorum. 10
vi. Creationis mundi et temporum unum esse principium, nec aliud alio præveniri. 12

CAP. VII. De qualitate primorum dierum, qui, antequam sol fieret, vesperam et mane traduntur habuisse. 13
VIII. Quæ qualisve intelligenda sit Dei requies, qua post opera sex dierum requievit in septimo. 15
IX. De Angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit. 16
X. De simplici et incommutabili Trinitate, Patris et Filii et Spiritus sancti, unius Dei, cui non est aliud qualitas, aliud substantia. 18
XI. An ejus beatitudinis, quam sancti Angeli ab initio sui semper habuerunt, etiam illos spiritus, qui in veritate non steterunt, participes fuisse credendum sit. 22
XII. De comparatione beatitudinis justorum, necdum tenentium promissionis divinæ præmium, et primorum in paradiso hominum ante peccatum. 23
XIII. An ita unius felicitatis omnes Angeli sint creati, ut neque lapsuros se possent nosse qui lapsi sunt, et post ruinam labentium perseverantiæ suæ præscientiam acceperint qui steterunt. 24
XIV. Quo genere locutionis dictum sit de diabolo, quod in veritate non steterit, quia veritas non est in eo. 26
XV. Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est: *Ab initio diabolus peccat.* 27
XVI. De gradibus et differentiis creaturarum, quod aliter pendet usus utilitatis, aliter ordo rationis. 28
XVII. Vitium malitiæ non naturam esse, sed contra naturam, cui ad peccandum non Conditor causa est, sed voluntas. 30
XVIII. De pulchritudine universitatis, quæ per ordinationem Dei etiam ex contrariorum fit oppositione luculentior. 31
XIX. Quid sentiendum videatur de eo quod scriptum est: *Divisit Deus inter lucem et tenebras.* 32
XX. De eo quod post discretionem lucis atque tenebrarum dictum est: *Et vidit Deus lucem, quia bona est.* 33
XXI. De æterna et incommutabili scientia Dei ac voluntate, qua semper illi universa quæ fecit, sic placuerunt facienda, quemadmodum facta. 34
XXII. De his quibus in universitate rerum a bono Creatore bene conditarum quædam displicent, et putant nonnullam esse naturam malam. 36
XXIII. De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur. 38
XXIV. De Trinitate divina, quæ per omnia opera sua significationis suæ sparsit indicia. 40

Cap. xxv. De tripertita totius philosophiæ disciplina. 42
xxvi. De imagine summæ Trinitatis, quæ secundum quemdam modum in natura etiam necdum beatificati hominis invenitur. 44
xxvii. De essentia et scientia, et utriusque amore. 45
xxviii. An etiam ipsum amorem, quo et esse et scire diligimus, diligere debeamus, quo magis divinæ Trinitatis imagini propinquamus. 47
xxix. De sanctorum Angelorum scientia, qua Trinitatem in ipsa ejus deitate noverunt, et qua operum causas prius in operantis arte, quam in ipsis operibus artificis intuentur. 49
xxx. De senarii numeri perfectione, qui primus partium suarum quantitate completur. 51
xxxi. De die septimo, in quo plenitudo et requies commendatur. 52
xxxii. De opinione eorum, qui Angelorum creationem anteriorem volunt esse, quam mundi. 54
xxxiii. De duabus Angelorum societatibus diversis atque disparibus, quæ non incongrue intelliguntur lucis et tenebrarum nominibus nuncupatæ. 56
xxxiv. De eo quod quidam putant, in conditione firmamenti aquarum discretarum nomine Angelos significatos, et quod quidam aquas existimant non creatas. 58

LIBER XII.

In quo prius quidem de Angelis inquirit Augustinus, unde nimirum aliis bona voluntas, aliis mala, et quæ causa beatitudinis bonorum, quæ causa miseriæ malorum angelorum fuerit. Postea vero de hominis institutione agit, docetque eum non ab æterno, sed in tempore esse conditum, nec alio auctore quam Deo.

Cap. i. De una bonorum malorumque Angelorum natura. 60
ii. Nullam essentiam Deo esse contrariam, quia ab eo qui summe est et semper est, hoc totum videtur diversum esse quod non est. 63
iii. De inimicis Dei, non per naturam, sed per contrariam voluntatem, quæ cum ipsis nocet, bonæ utique naturæ nocet: quia vitium si non nocet, non est. 64
iv. De natura irrationalium, aut vita carentium, quæ in suo genere atque ordine ab universitatis decore non discrepat. 65
v. Quod in omni naturæ specie ac modo laudabilis sit Creator. 67
vi. Quæ causa sit beatitudinis Angelorum bonorum, et quæ causa sit miseriæ angelorum malorum. 68

Cap. vii. Causam efficientem malæ voluntatis non esse quærendam. 71
viii. De amore perverso, quo voluntas ab incommutabili bono ad commutabile bonum deficit. 72
ix. An sancti Angeli, quem habent creatorem naturæ, eumdem habeant bonæ voluntatis auctorem per Spiritum sanctum in eis charitate diffusa. 73
x. De falsitate ejus historiæ, quæ multa millia annorum præteritis temporibus ascribat. 76
xi. De his qui hunc quidem mundum non sempiternum putant, sed aut innumerabiles, aut eumdem unum certa conclusione sæculorum semper nasci et resolvi opinantur. 78
xii. Quid respondendum sit his, qui primam conditionem hominis tardam esse causantur. 79
xiii. De revolutione sæculorum, quibus certo fine conclusis, universa semper in eumdem ordinem eamdemque speciem reditura quidam Philosophi crediderunt. 81
xiv. De temporali conditione generis humani, quam Deus nec novo consilio constituerit, nec mutabili voluntate. 83
xv. An ut Deus semper, etiam dominus fuisse semper intelligatur, credendum sit creaturam quoque nunquam defuisse cui dominaretur : et quomodo dicatur semper creatum, quod dici non potest coæternum. 85
xvi. Quomodo et intelligenda sit promissa homini a Deo vita æterna ante tempora æterna. 89
xvii. Quid de incommutabili consilio aut voluntate Dei fides sana defendat, contra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eosdem semper volunt sæculorum redire circumitus. 90
xviii. Contra eos qui dicunt ea, quæ infinita sunt nec Dei posse scientia comprehendi. 92
xix. De sæculis sæculorum. 94
xx. De impietate, eorum qui asserunt animas summæ veræque beatitudinis participes, iterum atque iterum per circumitus temporum ad easdem miserias laboresque redituras. 95
xxi. De conditione unius primi hominis, atque in eo generis humani. 100
xxii. Quod præscierit Deus hominem, quem primum condidit, peccaturum; simulque præviderit quantum piorum populum ex ejus genere in angelicum consortium sua esset gratia translaturus. 101
xxiii. De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem Dei. 102
xxiv. An ullius vel minimæ creaturæ possint dici Angeli creatores. 103

Cap. xxv. Omnem naturam et omnem speciem universæ creaturæ nonnisi opere Dei formari. 104
xxvi. De Platonicorum opinione, qua putaverunt Angelos quidem a Deo conditos, sed ipsos esse humanorum corporum conditores. 106
xxvii. In primo homine exortam fuisse omnem plenitudinem generis humani, in qua prævidit Deus quæ pars honoranda esset præmio, quæ damnanda supplicio. 108

LIBER XIII.

In quo docetur mortem in hominibus esse pœnalem, ortamque ex Adami peccato.

Cap. i. De lapsu primi hominis, per quem est contracta mortalitas. 110
ii. De ea morte, quæ animæ semper utcumque victuræ accidere potest, et ea cui corpus obnoxium est. 111
iii. Utrum mors, quæ per peccatum primorum hominum in omnes homines pertransiit, etiam Sanctis pœna peccati sit. 112
iv. Cur ab his, qui per gratiam regenerationis absoluti sunt a peccato, non auferatur mors, id est, pœna peccati. 114
v. Quod sicut iniqui male utuntur lege quæ bona est, ita et justi bene utuntur morte quæ mala est. 116
vi. De generalis mortis malo, quo animæ et corporis societas separatur. 117
vii. De morte, quam non regenerati pro Christi confessione suscipiunt. 118
viii. Quod in sanctis primæ mortis pro veritate susceptio, secundæ sit mortis absolutio. 119
ix. Tempus mortis, quo vitæ sensus aufertur, in morientibus, an in mortuis esse dicendum sit. 120
x. De vita mortalium, quæ mors potius quam vita dicenda est. 121
xi. An quisquam simul et vivens esse possit, et mortuus. 123
xii. Quam mortem primis hominibus Deus, si mandatum ejus transgrederentur, fuerit comminatus. 126
xiii. Prævaricatio primorum hominum quam primam senserit pœnam. 127
xiv. Qualis homo sit factus a Deo, et in quam sortem deciderit suæ voluntatis arbitrio. 128
xv. Quod Adam peccans prius reliquerit Deum, quam relinqueretur a Deo; et primam fuisse animæ mortem a Deo recessisse. 129
xvi. De philosophis, qui animæ separationem a corpore non putant

esse pœnalem, cum Plato inducat summum Deum diis minoribus promittentem, quod nunquam sint corporibus exuendi. 130
Cap. xvii. Contra eos qui asserunt terrena corpora incorruptabilia fieri et æterna non posse. 133
xviii. De terrenis corporibus, quæ philosophi affirmant in cœlestibus esse non posse; quia quod terrenum est, naturali pondere vocetur ad terram. 135
xix. Contra eorum dogmata, qui primos homines, si non peccassent, immortales futuros fuisse non credunt.
xx. Quod caro sanctorum, quæ nunc requiescit in spe, in meliorem reparanda sit qualitatem, quam fuit primorum hominum ante peccatum. 140
xxi. De paradiso, in quo primi homines fuerant, quod recte possit significatione ejus spiritale aliquid intelligi, salva veritate narrationis historicæ de corporali loco. 142
xxii. De corporibus sanctorum post resurrectionem, quæ sic spiritalia erunt, ut non in spiritum caro vertatur. 143
xxiii. Quid intelligendum sit de corpore animali et de corpore spiritali; aut qui moriuntur in Adam, qui vero vivificantur in Christo. 144
xxiv. Qualiter accipienda sit vel illa insufflatio, in qua *primus homo factus est in animam viventem*; vel illa quam Dominus fecit, dicens : *Accipite Spiritum sanctum.* 149

LIBER XIV.

Rursum de primi hominis peccato, ex quo vitæ carnalis et vitiosorum affectuum causam profluxisse docet Augustinus : sed præsertim libidinis erubescendæ malum pœnam inobedientiæ reciprocam esse ostendit, et quomodo, si non peccasset homo, filios fuisset absque libidine propagaturus, inquirit.

Cap. i. Per inobedientiam primi hominis, in secundæ mortis perpetuitatem ruituros omnes fuisse, nisi multos Dei gratia liberaret. 157
ii. De vita carnali, quæ non ex corporis tantum, sed etiam ex animi sit intelligenda vitiis. 158
iii. Peccati causam ex anima, non ex carne prodiisse, et corruptionem ex peccato contractam, non peccatum esse, sed pœnam. 161
iv. Quid sit secundum hominem, quidve secundum Deum vivere. 163
v. Quod de corporis animæque natura tolerabilior quidem Plato-

nicorum quam Manichæorum sit opinio; sed et ipsi reprobantur, quoniam vitiorum causas naturæ carnis ascribunt. 166

CAP. VI. De qualitate voluntatis humanæ, sub cujus judicio affectiones animi aut pravæ habentur, aut rectæ. 168

VII. Amorem et dilectionem indifferenter et in bono et in malo apud sacras Litteras inveniri. 169

VIII. De tribus perturbationibus, quas in animo sapientis Stoïci esse voluerunt, excluso dolore sive tristitia, quam virtus animi sentire non debeat. 171

IX. De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet vita justorum. 175

X. An primos homines in paradiso constitutos nullis perturbationibus, prius quam deliquerint, affectos fuisse credendum sit. 181

XI. De lapsu primi hominis, in quo bene condita natura est, nec potest nisi a suo Auctore reparari. 183

XII. De qualitate primi peccati per hominem admissi. 186

XIII. Quod in prævaricatione Adæ ad opus malum voluntas præcessit mala. 187

XIV. De superbia transgressionis, quæ ipsa fuit transgressione deterior. 190

XV. De justitia retributionis, quam primi homines pro sua inobedientia receperunt. 191

XVI. De libidinis malo, cujus nomen cum multis vitiis congruat, proprie tamen motibus obscœnis corporis ascribitur. 194

XVII. De nuditate primorum hominum, quam post peccatum turpem pudendamque viderunt. 195

XVIII. De pudore concubitus, non solum vulgari, sed etiam conjugali. 197

XIX. Quod partes iræ atque libidinis tam vitiose moventur, ut eas necesse sit frenis sapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ sanitate non fuerunt. 198

XX. De vanissima turpitudine Cynicorum. 200

XXI. De benedictione multiplicandæ fecunditatis humanæ ante peccatum, quam prævaricatio non adimeret, et cui libidinis morbus accesserit. 201

XXII. De copula conjugali a Deo primitus instituta, atque benedicta. 202

XXIII. An etiam in paradiso generandum fuisset, si nemo peccasset, vel utrum contra actum libidinis pugnatura illic fuisset traditio castitatis. 204

XXIV. Quod insontes homines et merito obedientiæ in paradiso permanentes, ita genitalibus membris fuissent usuri ad generationem prolis, sicut cæteris ad arbitrium voluntatis.

Cap. xxv. De vera beatitudine, quam temporalis vita non obtinet. 209
xxvi. Quod felicitas in paradiso viventium, sine erubescendo appetitu generandi officium credenda sit implere potuisse. 210
xxvii. De peccatoribus, et Angelis, et hominibus, quorum perversitas non perturbat providentiam Dei. 213
xxviii. De qualitate duarum Civitatum, terrenæ atque cœlestis. 214

LIBER XV.

Postquam egit quatuor proxime antecedentibus libris de Civitatum duarum, terrenæ ac cœlestis exortu, libros totidem de earumdem Civitatum procursu subjungit Augustinus, idque argumentum ea ratione aggreditur, ut præcipua capita sacræ Historiæ eodem spectantia pertractet, primum scilicet quinto-decimo hoc libro quæ in Genesi leguntur a Caïno et Abele usque ad diluvium.

Cap. i. De duobus ordinibus generationis humanæ in diversos fines ab initio procurrentis. 216
ii. De filiis carnis, et filiis promissionis. 218
iii. De sterilitate Saræ, quam Dei gratia fœcundavit. 220
iv. De terrenæ Civitatis vel concertatione, vel pace. 221
v. De primo terrenæ Civitatis auctore fratricida, cujus impietati romanæ Urbis conditor germani cæde responderit. 223
vi. De languoribus, quos ex pœna peccati etiam cives Civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione patiuntur, et a quibus Deo medente sanantur. 225
vii. De causa et pertinacia sceleris Caïn, quem a facinore concepto nec Dei sermo revocavit. 227
viii. Quæ ratio fuerit, ut Caïn inter principia generis humani conderet civitatem. 231
ix. De longa vita hominum, quæ fuit ante diluvium, et de ampliore humanorum corporum forma. 234
x. De differentia, qua inter hebræos et nostros codices videntur annorum numeri dissonare. 236
xi. De annis Mathusalem, cujus ætas quatuordecim annis videtur diluvium excedere. 237
xii. De opinione eorum, qui primorum temporum homines tam longævos, quam scribitur, fuisse non credunt. 239
xiii. An in dinumeratione annorum, Hebræorum magis quam Septuaginta interpretum sit sequenda auctoritas. 242
xiv. De parilitate annorum, qui iisdem, quibus nunc, spatiis, et in prioribus sæculis cucurrerunt. 245

Cap. xv. An credibile sit primi sæculi viros usque ad eam ætatem, qua filios generasse referuntur, a concubitu continuisse. 248
xvi. De jure conjugiorum, quod dissimile a subsequentibus matrimoniis habuerint prima connubia. 251
xvii. De duobus ex uno genitore procreatis patribus atque principibus. 255
xviii. Quid significatum sit in Abel, et Seth, et Enos, quod appareat ad Christum et corpus ejus, id est, Ecclesiam pertinere. 257
xix. De significatione quæ in Enoch translatione monstratur. 259
xx. De eo quod Caïn successio in octo ab Adam generationes clauditur, et in posteris ab eodem patre Adam Noë decimus invenitur. 260
xxi. Qua ratione, commemorato Enoch, qui fuit filius Caïn, totius generationis ejus usque ad diluvium sit continuata narratio: commemorato autem Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principium sit reditum. 265
xxii. De lapsu filiorum Dei alienigenarum mulierum amore captorum, unde et omnes, exceptis octo hominibus, diluvio perire meruerunt. 267
xxiii. An credendum sit Angelos substantiæ spiritalis amore speciosarum mulierum captos earumdem iniisse conjugia, ex quibus gigantes sint creati. 269
xxiv. Quomodo intelligendum sit, quod de eis, qui diluvio perdendi erant, Dominus dixit: *Erunt dies eorum centum-viginti anni.* 274
xxv. De ira Dei, quæ incommutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat. 275
xxvi. Quod arca, quam Noë jussus est facere, in omnibus Christum Ecclesiamque significet. 276
xxvii. De arca atque diluvio, nec illis esse consentiendum, qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione, nec illis, qui solas figuras defendunt, repudiata historica veritate. 278

LIBER XVI.

In cujus priore parte a capite videlicet primo ad duodecimum, Civitatis utriusque cœlestis ac terrenæ procursus exhibetur secundum sacram Historiam a Noë usque ad Abraham. Posteriore autem parte de cœlestis tantummodo Civitatis procursu ab Abraham usque ad Israëlitarum reges disputatur.

Cap. i. An post diluvium a Noë usque ad Abraham aliquæ familiæ secundum Deum viventium reperiantur. 283

ii. Quid in filiis Noë prophetice fuerit figuratum. 284

iii. De generationibus trium filiorum Noë. 288

iv. De diversitate linguarum, principioque Babylonis. 292

v. De descensione Domini ad confundendam linguam ædificantium turrem. 294

vi. Qualis intelligenda sit esse locutio, qua Deus Angelis loquitur. 295

vii. An omne bestiarum genus etiam remotissimæ a terris insulæ ex eo numero acceperint, qui in arca a diluvii inundatione servatus est. 297

viii. An ex propagine Adam vel filiorum Noë quædam genera hominum monstrosa prodierint. 298

ix. An inferiorem partem terræ, quæ nostræ habitationi contraria est, Antipodas habere credendum sit. 301

x. De generatione Sem, in cujus progenie tendens ad Abraham Civitatis Dei ordo dirigitur. 302

xi. Quod ea primitus lingua in usu hominum fuerit, quæ postea hebræa ab Heber nomine nuncupata est, et in cujus familia remansit, cum diversitas esset facta linguarum. 305

xii. De articulo temporis in Abraham, a quo sanctæ successionis novus ordo contexitur. 309

xiii. Quæ ratio fecisse videatur, ut in transmigratione Tharæ, qua Chaldæos deserens in Mesopotamiam transiit, nulla filii ejus Nachor facta sit mentio. 310

xiv. De annis Tharæ, qui in Charra vitæ suæ tempus implevit. 312

xv. De tempore promissionis Abrahæ, qua secundum præceptum Dei exiit de Charra. 313

xvi. De ordine et qualitate promissionum Dei, quæ ad Abraham factæ sunt. 316

xvii. De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum unum, id est, Assyrium, jam Abraham genito, sublimius eminebat. 318

Cap. xviii. De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei et semini ejus Chanaan terra promittitur. 319
xix. De Saræ pudicitia in Ægypto per Deum custodita, quam Abraham non uxorem suam esse dixerat, sed sororem. 320
xx. De secessione Lot et Abrahæ, quæ illis salva charitate complacuit. 321
xxi. De tertia promissione Dei, qua terram Chanaan Abrahæ et semini ejus in perpetuum pollicetur. 322
xxii. De superatis ab Abraham hostibus Sodomorum, quando et Lot de captivitate eripuit, et a Melchisedech sacerdote benedictus est. 324
xxiii. De verbo Domini ad Abraham, quo ei promittitur secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas: quod credens justificatus est adhuc in præputio constitutus. 325
xxiv. De significatione sacrificii, quod Abraham offerre præceptus est, cum poposcisset ut de his quæ crediderat doceretur. 326
xxv. De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ voluit esse concubinam. 330
xxvi. De testificatione Dei ad Abraham, quam eidem seni de sterili Sara filium spondet, patremque eum gentium statuit, et promissi fidem sacramento circumcisionis obsignat. 331
xxvii. De masculo, qui si octavo die non fuerit circumcisus, perit anima ejus, quia testamentum Dei dissipavit. 334
xxviii. De commutatione nominum Abrahæ et Sarræ, qui cum ob unius sterilitatem, ob utriusque autem senectutem generare non possent, munus fœcunditatis indepti sunt. 336
xxix. De tribus viris vel Angelis, in quibus ad quercum Mambræ apparuisse Abrahæ Dominus indicatur. 338
xxx. De Lot a Sodomis liberato, atque eisdem cœlesti igne consumptis; et de Abimelech, cujus concupiscentia castitati Sarræ nocere non potuit. 340
xxxi. De Isaac secundum promissionem nato, cui nomen ex risu utriusque parentis est inditum. 341
xxxii. De obedientia et fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filii probatus est, et de morte Sarræ. 342
xxxiii. De Rebecca nepte Nachor, quam Isaac accepit uxorem. 345
xxxiv. Quid intelligendum sit in eo quod Abraham post mortem Sarræ accepit uxorem Cethuram. ibid
xxxv. De geminis adhuc in utero Rebeccæ matris inclusis quid indicaverit divina responsio. 347
xxxvi. De oraculo et benedictione, quam Isaac non aliter quam pater ipsius, merito ejusdem dilectus, accepit. 348

Cap. xxxvii. De his quæ in Esaü et Jacob mystice præfigurabantur. 350
xxxviii. De missione Jacob in Mesopotamiam ad accipiendam uxorem, et de visione quam itinere somniavit, et de quatuor ipsius fœminis, cum unam petiisset uxorem. 352
xxxix. Quæ ratio fuerit, ut Jacob etiam Israël cognominaretur. 355
xl. Quomodo Jacob cum septuaginta quinque animabus Ægyptum narretur ingressus; cum plerique ex his qui commemorantur, tempore posteriore sint geniti. 356
xli. De benedictione, quam Jacob in Judam filium suum promisit. 358.
xlii. De filiis Joseph, quos Jacob prophetica manuum suarum transmutatione benedixit. 360
xliii. De temporibus Moysi, et Jesu Nave, ac Judicum, atque exinde Regum, quorum quidem Saül primus est, sed David præcipuus et sacramento habetur et merito. 361

LIBER XVII.

In quo agitur de Civitatis Dei procursu temporibus Regum et Prophetarum a Samuële et David usque ad Christum, et quæ sacris Litteris mandatæ sunt vaticinationes eorumdem temporum in Regum, Psalmorum et Salomonis libris, de Christo et Ecclesia ponuntur.

Cap. i. De temporibus Prophetarum. 365
ii. Quo tempore sit impleta promissio Dei de terra Chanaan, quam in possessionem etiam Israël carnalis accepit. 367
iii. De tripertitis significationibus Prophetarum, quæ nunc ad terrenam, nunc ad cœlestem Jerusalem, nunc autem ad utramque referuntur.
iv. De præfigurata commutatione israëlitici regni et sacerdotii, et de his quæ Anna mater Samuëlis personam gerens Ecclesiæ prophetavit. 369 371
v. De his, quæ ad Heli sacerdotem homo Dei prophetico locutus est Spiritu, significans sacerdotium, quod secundum Aaron institutum fuerat, auferendum. 381
vi. De judaïco sacerdotio et regno, quæ cum in æternum dicantur statuta, non permanent; ut alia intelligantur, quorum spondetur æternitas. 387
vii. De disruptione regni israëlitici, qua præfiguratur perpetua divisio Israëlis spiritalis ab Israële carnali. 390
viii. De promissionibus ad David in filio ejus, quæ nullatenus in Salomone, sed plenissime inveniuntur in Christo. 393

Cap. ix. Quam similis in Psalmo octogesimo-octavo sit prophetia de Christo his, quæ in Regnorum libris, Nathan prophetante, promittuntur. 397

x. Quam diversa acta sint in regno terrenæ Jerusalem ab his, quæ promiserat Deus, ut intelligeretur promissionis veritas ad alterius Regis et regni gloriam pertinere. 399

xi. De substantia populi Dei, quæ per susceptionem carnis in Christo est, qui solus eruendi ab inferis animam suam habuit potestatem. 401

xii. Ad quorum personam pertinere intelligenda sit flagitatio promissorum, de quibus in Psalmo dicitur: *Ubi sunt misericordiæ tuæ, Domine, antiquæ, etc.* 402

xiii. An promissæ pacis veritas illis temporibus possit ascribi, quæ sub Salomone fluxerunt. 406

xiv. De studio David in dispositione mysterioque Psalmorum. 407

xv. An omnia, quæ in Psalmis de Christo et Ecclesia prophetantur, ad contextum hujus Operis coaptanda sint. 408

xvi. De his quæ in quadragesimo-quarto Psalmo ad Christum et Ecclesiam pertinentia, aut aperte dicuntur, aut tropice. 409

xvii. De his quæ ad sacerdotium Christi in Psalmo centesimo-nono, et de his, quæ in Psalmo vigesimo-primo ad passionem ipsius spectant. 413

xviii. De Psalmo tertio, et de quadragesimo, et de quinto-decimo, et de sexagesimo-septimo, in quibus mors et resurrectio Domini prophetantur. 415

xix. De Psalmo sexagesimo-octavo, in quo Judæorum pertinax infidelitas declaratur. 418

xx. De regno ac merito David, et de filio ipsius Salomone, eaque prophetia, quæ ad Christum pertinens invenitur, vel in eis libris qui scriptis ipsius copulantur, vel in eis quos ipsius esse non dubium est. 419

xxi. De regibus post Salomonem, sive in Juda, sive in Israël. 423

xxii. De Hieroboam, qui impietate idololatriæ subditum sibi populum profanavit, in quo tamen non destitit Deus et Prophetas inspirare, et multos ab idololatriæ crimine custodire. 425

xxiii. De vario utriusque regni Hebræorum statu, donec ambo populi in captivitatem diverso tempore ducerentur, revocato postea Juda in regnum suum, quod novissime in Romanorum transiit potestatem. 426

xxiv. De Prophetis, qui vel apud Judæos postremi fuerunt, vel quos circa tempus nativitatis Christi evangelica prodit Historia. 427

LIBER XVIII.

Dicit de terrenæ Civitatis a tempore Abrahami ad mundi finem procursu cum ipsa Civitate cœlesti : et attingit oracula de Christo, cum Sybillarum, tum maxime sacrorum Vatum, qui ab regni Romanorum initio scripserunt, Osee, Amos, Isaïæ, Michææ et subsequentium.

Cap. I. De his quæ usque ad tempora Salvatoris decem et septem voluminibus disputa sunt. 429
II. De terrenæ Civitatis regibus atque temporibus, quibus ab exortu Abrahæ sanctorum tempora supputata conveniunt. 430
III. Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sycionios Abrahæ centenario Isaac de promissione sit natus, vel ipsi Isaac sexagenario Esaü et Jacob gemini de Rebecca sint editi. 433
IV. De temporibus Jacob et filii ejus Joseph. 435
V. De Api rege Argivorum, quem Ægyptii Serapim nominatum divino honore coluerunt. 436
VI. Quo regnante apud Argivos, quove apud Assyrios, Jacob in Ægypto sit mortuus. 437
VII. Quorum regum tempore Joseph in Ægypto defunctus sit. 438
VIII. Quorum regum ætate Moyses natus sit, et quorum deorum iisdem temporibus sit orta religio. 439
IX. Quando Atheniensium civitas sit condita, et quam causam nominis ejus Varro perhibeat. 441
X. Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, et de diluvio Deucalionis. 442
XI. Quo tempore Moyses populum de Ægypto eduxerit : et de Jesu Nave, qui eidem successit, quorum regum ætate sit mortuus. 444
XII. De sacris falsorum deorum, quæ reges Græciæ illis temporibus instituerunt, quæ ab exitu Israël ex Ægypto usque ad Jesu Nave obitum dinumerantur. 445
XIII. Qualium fabularum figmenta exorta sint eo tempore, quo Hebræis judices præesse cœperunt. 447
XIV. De Theologis poëtis. 449
XV. De occasu regni Argivorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit. 450
XVI. De Diomede post Trojæ excidium in deos relato, cujus socii traditi sunt in volucres esse conversi. 451

Cap. xvii. De incredibilibus commutationibus hominum quid Varro crediderit. 452
xviii. Quid credendum sit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus videntur accidere. 453
xix. Quod eo tempore Æneas in Italiam venerit, quo Labdon Judex præsidebat Hebræis. 457
xx. De successione ordinis regii apud Israëlitas post Judicum tempora. 458
xxi. De regibus Latii, quorum primus Æneas, et duodecimus Aventinus dii facti sunt. 459
xxii. Quod eo tempore Roma sit condita, quo regnum Assyriorum intercidit, et quo Ezechias regnabat in Juda. 460
xxiii. De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoscitur de Christo evidentia multa cecinisse. 462
xxiv. Quod, regnante Romulo, septem Sapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Israël dicebantur, in captivitatem a Chaldæis ductæ sunt, idemque Romulus mortuus divino honore donatus est. 466
xxv. Qui philosophi enituerint, regnante apud Romanos Tarquinio Prisco, apud Hebræos Sedechia, cum Jerusalem capta est, templumque subversum. 467
xxvi. Quod eo tempore, quo impletis septuaginta annis Judæorum est resoluta captivitas, Romani quoque a dominatu sunt regio liberati. 468
xxvii. De temporibus Prophetarum, quorum oracula habentur in libris; quique tunc de vocatione Gentium multa cecinerunt, quando Romanorum regnum cœpit, Assyriorumque defecit. 469
xxviii. De his quæ ad Evangelium Christi pertinent, quid Osee et Amos prophetaverint. 471
xxix. Quæ ab Isaïa de Christo et Ecclesia sint prædicta. 472
xxx. Quæ Michæas, et Jonas et Joël Novo Testamento congruentia prophetaverint. 475
xxxi. Quæ in Abdia, in Naüm, et Ambacu de salute mundi in Christo prænuntiata reperiantur. 476
xxxii. De prophetia quæ in Oratione Ambacu et Cantico continetur. 478
xxxiii. De Christo et vocatione gentium quæ Jeremias et Sophonias prophetico Spiritu sint præfati. 483
xxxiv. De prophetia Danielis et Ezechielis, quæ in Christum Ecclesiamque concordat. 485
xxxv. De trium Prophetarum vaticinio, id est, Aggæi, Zachariæ, et Malachiæ. 486

CAP. XXXVI. De Esdra et libris Machabæorum. 490
XXXVII. Quod prophetica auctoritas omni origine gentlis philosophiæ inveniatur antiquior. 491
XXXVIII. Quod quædam sanctorum scripta ecclesiasticus canon propter nimiam non receperit vetustatem, ne per occasionem eorum falsa veris insererentur.
XXXIX. De hebraïcis litteris, quæ nunquam in suæ linguæ proprietate non fuerint. 495
XL. De Ægyptiorum mendacissima vanitate, quæ antiquitati scientiæ suæ centum millia ascribit annorum. 496
XLI. De philosophicarum opinionum dissensionibus, et canonicarum apud Ecclesiam concordia Scripturarum. 497
VLII. Qua dispensatione providentiæ Dei Scripturæ sacræ Veteris Testamenti ex hebræo in græcum eloquium translatæ sint, ut gentibus innotescerent. 501
XLIII. De auctoritate Septuaginta interpretum, quæ, salvo honore hebræi stili, omnibus sit interpretibus præferenda. 502
XLIV. Quid intelligendum sit de Ninivitarum excidio, cujus denuntiatio in hebræo quadraginta dierum spatio tenditur, in Septuaginta autem tridui brevitate concluditur. 505
XLV. Quod post instaurationem templi Prophetas Judæi habere destiterint, et exinde usque ad nativitatem Christi continuis adversitatibus sint afflicti, ut probaretur alterius templi ædificationem propheticis vocibus fuisse promissam. 507
XLVI. De ortu Salvatoris nostri, secundum quod Verbum caro factum est; et de dispersione Judæorum per omnes gentes, sicut fuerat prophetatum. 510
XLVII. An ante tempora christiana aliqui fuerint extra israëliticum genus, qui ad cœlestis Civitatis consortium pertinerent. 512
XLVIII. Prophetiam Aggæi, qua dixit majorem futuram gloriam domus Dei, quam primum fuisset, non in reædificatione templi, sed in Ecclesia, Christi esse completam. 514
XLIX. De indiscreta multiplicatione Ecclesiæ, qua in hoc sæculo multi reprobi miscentur electis. 516
L. De prædicatione Evangelii, quæ per passiones prædicantium clarior et potentior facta est. 517
LI. Quod etiam per hæreticorum dissensiones fides catholica roboretur. 519
LII. An credendum sit, quod quidam putant, impletis decem persecutionibus quæ fuerunt, nullam jam superesse, præter undecimam, quæ in ipso Antichristi tempore sit futura. 521

Cap. LIII. De tempore novissimæ persecutionis occulto. 524
LIV. De stultissimo mendacio paganorum, quo christianam religionem non ultra trecentos sexaginta-quinque annos mansuram esse finxerunt. 526
Annotationes. 531
Concordantia. 541

EXPLICIT INDEX.